Din Devleti İSRAİL

Dr. R. Abdullah Şami

İsrail'de Dinî Cemaat ve Partiler

Din Devleti İsrail

İLKE YAYINCILIK / 36
Araştırma - İnceleme / 5

Özgün Adı : EL-KUVA'D-DİNİYYE Fİ İSRAİL
Yazarı : REŞAD ABDULLAH ŞAMİ
Arapça'dan Çeviren : MEHMET ALİ KARA
Sayfa Tasarımı : OSMAN ARPAÇUKURU
Kapak Çalışması : İLKE AJANS. 216 334 91 91
Basıldığı Matbaa : ÇALIŞ OFSET
Baskı No ve Yıl : 1. BASKI. EYLÜL 2002. İSTANBUL
Isbn : 975-7105-20-1

İsrail'de Dinî Cemaat ve Partiler

Din Devleti İsrail

Dr. Reşad Abdullah Şami

İlke Yayıncılık
"insana yatırımın doğru adresi"
P.K. 117 Üsküdar 81130 İstanbul
Tel. & Faks: 0 216 341 15 88 - 495 29 63
E-mail: ilkeyayincilik@hotmail.com

Dr. Reşad Abdullah Şami

Aynü'ş-şems Üniversitesi (Kahire - Mısır). Edebiyat Fakültesi İbrani Dili ve Edebiyatı bölüm başkanı, öğretim üyesi.

Eserlerinden birkaçı:

1- et-Tayyâru'r-ruhî fi's-sahyûniyyeti (Siyonizm'de Manevî Güç). Aynüş-şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. 1973. basılmamış doktora tezi.

2- eş-Şahsiyyetü'l-yahudiyyetü'l-israiliyyetü ve ruhu'l-udvâniyyetü (İsrail Yahudi Kişiliği ve Düşmanlık Ruhu). Kahire 1991. 2. bs.

3- el-Kuvad'-diniyyetü fî İsrail. Kuveyt 1994 (Din Devleti İsrail - İsrail'de Dini Cemaat ve Partiler. İlke Yayıncılık. 2002).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ / 9

BİRİNCİ BÖLÜM
İSRAİL'DE YAHUDİLİK, SİYONİZM VE DEVLET

YAHUDİLİK - SİYONİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ SORUNU 17
1. Milliyetçi Yahudi Uyanışı 17
2. Siyasal Siyonizmin Doğuşu 20
3. Dinci Siyonizmin Doğuşu 26
4. Siyasal Siyonizm ile Dinci Siyonizmin Etkileşimi 31
5. Sosyalist Siyonizm Hareketi 38

İSRAİL'DE DİN VE DEVLET 47
1. İsrail'de Din Olgusu ve Kamusal Görünümleri 47
2. İsrail'de Din - Devlet İlişkilerinin Temelleri 68
a- Dinî Semboller 68
1- Dinî Bayramlar 68
2- Aile İçi Dinî Pratikler 69
3- Bayraklar ve Diğer Resmî Semboller 69
b- Eğitim Hizmetleri 70
1. Dinî Eğitim 70
2. Lâik Eğitim 72
c- Yasama Alanı 74
d- İbrani Kanunları - Devlet Kanunları 74
3. İsrail'de Statüko 75
a. Statüko'nun İçeriği 75
b. Statüko'nun Övünç ve Eksiklikleri 76

4. Ortodoks Yahudilik 77
a- Ortodoks Yahudiliğin Doğuşu ve Gelişimi 77
b- Ortodoks İnancının Esasları 78

İKİNCİ BÖLÜM

ORTODOKS SİYONİST DİNCİ PARTİLER

DİNCİ SİYONİZMİN DOĞUŞU, FELSEFESİ 85
1- Kurtarıcı Mesih İnancını Ret ve Filistin'e Göç 85
2. Dindarlar ile Lâikleri Uzlaştırma Çabaları 90
3. İsrail Topraklarına Göç Politikası 91
4. Devlet Yönetiminde Dine Biçilen Rol 93

ORTODOKS SİYONİST DİNCİ PARTİLER 97
1- Mizrahi Partisi 97
2. Hapoel Hamizrahi Partisi 101
3. Mafdal Partisi 105
4. Tami Partisi 116
5. Morasha Partisi 117
6. Mimad Partisi 118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYONİZM (DEVLET) KARŞITI MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER

"KURTARICI MESİH" DÜŞÜNCESİ IŞIĞINDA
SİYONİZM KARŞITI DİNÎ MUHALEFET 127
İsrail'de Radikal Dinci Harîdi Grupların Siyasî Oyuncak
Haline Dönüşmesinin Tarihî Kökenleri 132

EŞKENAZ MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER 141
1- Agudath Israel Partisi 141
Agudath Israel ve Askerlik Hizmeti 160
2- İşçi Agudath Israel Partisi 164
3- Kudüs Agudath Israel Partisi 170
4- Degel Hatorah Partisi 175

SEFARAD MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER 178
1- İsrail'in Siyasî-Dinî Hayatında Etnik Kutuplaşmanın Ortaya Çıkışı 178
a- Etnik Yapılı Dinî Partilerin Ortaya Çıkışı 188
b- Sefarad Gençliğin Fanatizme Kazandırılması 190
2- Şas Partisi 191
a- Şas Partisi'nin Kuruluşu 191
b- Şas Partisi'nin İşçi Partisiyle Koalisyon Ortaklığı 199
c- Haham Şah Efsanesinin Siyaset Çukuruna Düşmesi 210

PAZARLIKTAN YAĞMACILIĞA İSRAİL'DE DİNÎ PARTİLER 213
1- Mafdal Partisi 226
2- Şas Partisi 227
3- Agudath Israel 229
4- Mafdal Karşıtı Harîdi Partiler 232

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYONİZM KARŞITI PARTİ DIŞI HARÎDİ DİNÎ CEMAATLER

GENEL GÖRÜNÜM 237
1- Dini Bir Yaşam Biçimi Olarak Kabul Edenler 238
2- Dini Bir Gelenek Olarak Benimseyenler 240

HASİDİ CEMAATİ 242
1- Kuruluşu ve Felsefési 242

2- Hasidiliğe Katılımın Nedenleri 245
a- Bireyselcilik 245
b- Coşku ve Neşe Unsuru 246
c- Hasidilik Demokrasisi 246
d- Hasidi Müziği 247
e- Hasidi Hikayeleri 247
f- Kurtuluş Prensibi 247
3- Muhaliflerin Hasidileri Eleştirdikleri Noktalar 252
4- Hasidiler ile Muhalifler Arasındaki Farklılıklar 253
5- Hasidi Gruplar 254
a- Habed Hasidiliği 254
b- Berslav Hasidiliği 255
c- Feshisha Hasidiliği 255
6) Habed Cemaati 257
a- Habed ve Haham Şah Arasındaki Gerginlik 265
b- Haham Menahem Shenyoursun Milofafetsh 267
c- Haham Shenyoursun ve "Kurtarıcı Mesih" 281
d- İsrail'de Hasidilerin Durumu 290
1- Habed Hareketine Bağlı Hasidiler 291
2- Polonya Kökenli Hasidiler 291
3- Macar Kökenli Hasidiler 292

HARÎDİ CEMAATİ 299
1- Harîdi Cemaati 299
2- Hasidi Satmar Cemaati 311
3- Neturei Karta Cemaati 313

KAYNAKÇA 325

GİRİŞ

Siyonizm hareketi, baştan beri din ile olan ilişkisini, tamamen dinden bağımsız, ama dini yönlendiren ve otoriteyi elinde tutan siyasî bir temel üzerine kurmuştur. Siyonizmin devlet konusundaki emellerini gerçekleştirecek öncüler, lâik Siyonistler olduğu sürece bu ilişki aynen devam edecektir.

Siyonizmi savunanlar, lâik olmalarına rağmen dine son derece önem vermişler, göçmenlerin desteğini kazanmak ve lâik olmayan Yahudileri biraraya getirmek için hareketlerine dinî bir görünüm vermeye çalışmışlardır. Çünkü dinle ilgili olarak, genelde dinin etki alanının daraltılması; birey veya aile hayatına çekilmesi olarak kabul edilmiş, devlet kurulduktan sonra din, İsrail toplumunu düzenleyici bir ilham kaynağı olmaktan çıkmıştır. Ancak dolaylı bir şekilde geçmişten kalan bir tortu misali, devletin ve kurumlarının izin verdiği ölçüde etkisini sürdürebilmiştir.

Halkın büyük çoğunluğunun din adamlarından ve inançlarından nefret etmeleri nedeniyle İsrail'de dinî akımlar, lâikliğin baskılarına maruz kalarak bir çok zorluklar yaşadı. Bu zorluklardan kurtulmak için söylemlerini "modern toplum"un değerlerine uygun olarak biçimlendirmeye ve bu değerleri araştırarak din ile arasındaki yakınlığın ne demek olduğunu ortaya koymaya çalıştılar.

1967 savaşından itibaren bu gayretler tümüyle şekillenmeye başladı. Buna bağlı olarak yeni bir dinî söylem ortaya çıktı ve 1967 zaferinin bir "ilahî mucize" olduğunu ileri sürdü. Bu zaferi Allah'ın "seçkin halk"a bağışladığı bir yardım olarak değerlendirdi.

Bu tarihten itibaren dinî söylemler, lâik değerlerle bezenmeyi terkederek, toplumu düzenlemeyi ve devlete kutsal bir yapı kazandırmayı amaçladı. Akabinde İsrail toplumunda var olan değerleri dinî kurallara göre değiştirmeyi hedefleyen, "resmî din"in genel söylemi ile çelişen, karşı çıkan, suçlayan ve zaman zaman da bu değerleri inkar eden bir yapıya büründü.

İsrail'de dinî akımların bir kısmı, özellikle Siyonizme karşı çıkan "Haridi" grup, "toplumu tabandan Yahudileştirme" ve dinî kurallara bağlı kalmaya dönüş anlamına gelen "tevbe" yoluyla dünya ile ilişkisini koparmış, günlük hayatını bu esas üzere düzenleyen, aynı zamanda dinin hükümlerine ve Rabb'in emirlerine uygun biçimde yaşayan gerçek mü'min gruplar oluşturmayı hedeflemiştir.

Örneğin, 1977 yılında, İsrail devleti tarihinde ilk kez Havra Seçimleri, "İsrail İşçi Partisi"nin hükümeti kurmasına izin vermeyerek, aşın sağcı "Likud Partisi"nin lideri Menahem Begin'in başbakan olmasını sağlamıştır. Böylece "Gush Emunim" hareketiyle temsil edilen "dinci Siyonist" hareketlerden önce benzeri görülmemiş yenilikler gerçekleştirmeyi başardılar. Özellikle işgal edilmiş topraklarda "Rab ile seçkin halk arasındaki misak" sloganı altında Yahudiler için yerleşim birimleri inşa etmeye başladılar.

Ekim 1973'te yapılan savaşın başlangıçta aldığı darbe, dinî akımların genişlemesine yardım sağlayan etkenlerden biri oldu. Bu savaş sonunda birçok İsrailli kendi Yahudi kimliğini ve bunun ne anlama geldiğini sorgulama gereğini duydu ve sosyalist Siyonizmi sanık sandalyesine oturttu. Böylece "ilerici güçlerin" gerilemesini ve Siyonist dönemin sonunu hazırlama yolunu bulmuş oldu.

Dinî akımlann İsrail'de farklı yönleriyle geniş bir yelpaze oluşturduklarını söyleyebiliriz. İsrail'de dinci Siyonizm olarak bilinen ve lâik Siyonizmi destekleyen partiler bulunduğu gibi "Agudath", "İşçi Agudath", "Degel Hatorah" ve "Şas" gibi "Siyonizm karşıtı", şiddet yanlısı partiler ile "Harîdi" gibi devlet karşıtı, uzletçi (çileci, zühtçü) selefî gruplar da bulunmaktadır. Bütün bu gruplar, dine bağlılığı belirtmek için Yahudiliğin tanımında ortak bir paydada buluşurlar.

Partili olsun olmasın bütün bu akımlara göre Yahudiliğin ölçüsü, kesin bir şekilde dinî görevleri yerine getirmek, "Yahudi şeriatı"na bağlılığı teyid etmek, inancı sözle belirtmek, dinî ayinlere katılmak, gündelik hayatı ilgilendiren meselelerde manevî liderlerin benimsediği mezhebin hükümlerine bağlı kalmaktır.

Dinî akımlann önemi, ağırlığı ve sayılan, 1973 savaşından itibaren önemli ölçüde artış gösterdi. Elbette bu akımlann ortaya çıkışlan 1970'li yıllara rastlamamaktadır. Ama ortaya çıkışlanyla birlikte siyasî arenadaki yükselişleri bu döneme rastlamaktadır. Özellikle "Harîdi" grubunun siyaset sahnesine girmesi, sosyo-politik bir başannın göstergesi sayılır. Bu başan o zamana kadar siyasî hayatın dışında kalan hareketlerin siyasete girmelerini sağladı. Öyle ki bu yeni akımlar, siyasetin temellerini kendi çıkarları ile meşgul edecek güce ulaştılar.

Bir yandan siyasî alanda, diğer yandan halk ve toplum katmanlan içinde gücü giderek artan dinî akımlann gözlemledikleri durum, İsrail gerçeğinin tanık olduğu ve tarihin birikimiyle oluşan dinî uyanışın ve "Tevrat kanunlan"nı hayata egemen kılma gayretlerinin ne demek olduğunu anlamaya çalışmaktı. Gözlerden kaçmayan diğer bir gelişme, bu tarihten itibaren benzer dinî uyanışlann hem İslam dünyasında hem de Hristiyan dünyasında meydana gelmiş olmasıdır.

Gözlem ve araştırmalann ulaştığı temel noktalardan bir diğeri, Yahudi dinî akımlann siyaset alanına girmeleri sonucu İsrail toplumunda dini "tabandan" yerleştirme çabasıdır. Ancak bu çabalar, Doğu ve Batı Avrupa Yahudileri arasında yaygın olan ve modern toplumların ana ilkelerinden biri sayılan demokrasiyi ortadan kaldırmakta, yeni bir ırkçı Yahudi ruhunu canlandırmaktadır. Halbuki demokrasi, aklın dinî etkilerden kurtarılmasını savunan, "seçkin halk"a has olan dinî kurallara bağlı kalmayı reddeden Yahudi aydınlanma çağının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Son dönemde ortaya çıkan bu yeni Yahudi tipi, İsrail'de Ortodoks Yahudiliğe dönüşü isteyenlerin büyük çoğunluğundan destek aldı.

Şu an İsrail gerçeğinde var olan dinî partiler, (köktenci Siyonizm ve "Harîdi" gibi Siyonizme karşı olan partiler ile koalisyon hükûmetine ortak olan "Şas Partisi" ve siyasî arenada temsil olunan diğer partiler) dinsel herhangi bir amaç taşımaksızın lâik yönetimin bir parçası haline gelmişlerdir. İsrail'de lâik yönetimi ilgilendiren temel konu, ittifak ettiği dinî akımların görüşleri değil, devletin yönetim biçimidir. Lâikler öncelikle yönetim biçimini düşünür, sonra kurulan koalisyonu korumaya çalışırlar. Çünkü sonuçta kendileri de lâik Batı medeniyetinin bir parçasıdırlar. Bu nedenle Tevrat'ın sözünü ettiği halkı temsil etmezler. İktidar olduklarında dinî kural ve değerleri korumaya çalışmazlar.

Buna karşın koalisyon hükûmetinde yer alan veya muhalefette kalan ya da etkisini sokaktaki halk arasında göstermeye çalışan dinî parti ve akımlar siyaset sahnesinde ve siyasi kararların alınmasında etkinliklerini göstermek ve varlıklarını ispat etmek için çok çaba harcarlar. Her akım, Yahudi şeriatı hakkındaki yorumunu -ki bu yorum genellikle diğer grupların yorumlarından farklıdır- kimsenin tartışmaya, itiraz etmeye veya karşıt delil getirmeye cesaret etmemesi gereken mutlak doğrular olarak kabul eder.

Böyle hassas tarihî şartlar içinde okuyucuya sunduğumuz bu çalışma, İsrail'deki dinî akım ve partilerin dayandığı kökleri, gelişmeleri, inançları, ideolojileri, lâik güçlerle olan mücadeleleri, birbirlerini tekfir (dinden çıkarma) derecesine varan hahamlar arası çatışmaları anlatmaktadır.

Anlattığımız bu ayrıntılar sonuçta bizi, İsrail'de yükselmekte olan dinî akımların amaçları, boyutları, şu anda ve gelecekteki rollerinin ne olacağı ve İsrail gerçeğinde dinî görünümlü birçok karmaşık sorunlar hakkında bazı sorular sormaya yöneltmektedir. İsrail'de dinî akımların etkinliğinin artması onları "Yahudi ulus devleti" yerine dine dayalı "Yahudi devleti"ni kurmaya götürecek mi? Gelecekte hahamların İsrail'i yönetmeleri mümkün mü? Amerika ve batıdaki demokratik güçlerle ilişkisi olan, oluşumunu sağlayan İsrail devleti için hahamların iktidarı önünde durabilecek ne gibi engeller ve sakıncalar bulunmaktadır? Bu sorulara ek olarak, hiç şüphesiz

okuyucuyu ilgilendiren; ama bilgi sahibi olmadığını söyleyebileceğimiz İsrail gerçeğinde var olan birçok gizliliğin ortaya çıkmasına ışık tutacaktır.

Böyle bir araştırma, resmî dinî kuruluşları, "Gush Emunim" ve "Kach-Din Adamları Hareketi" ile temsil edilen fanatik köktenci Yahudi akımların incelemesini de gerekli kılmaktaydı. Ancak kitabın hacmini daha da büyütmemek için bu çalışmayı tamamlayıcı nitelikte ikinci bir kitap hazırlamayı daha uygun gördüm.

Sonuç olarak, İsrail gerçeğinin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkaran ve konu üzerindeki sır perdesini kaldıran bu çalışmanın bilimsel bir çalışma olmasını dilerim.

Prof. Dr. Reşad Abdullah Şami

Mısır, Ağustos 1993

Birinci Bölüm

İSRAİL'DE
YAHUDİLİK, SİYONİZM VE DEVLET

YAHUDİLİK-SİYONİZM ARASINDA İLİŞKİ SORUNU

1. Milliyetçi Yahudi Uyanışı

İsrailli düşünür Amnon Rubinstein[1] şu görüşleri dile getirir: "19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan milliyetçi Yahudi uyanışını besleyen iki önemli faktör vardır: Siyon'a dönüş ve asimilasyonu red düşüncesi. Yahudileri Filistin topraklarına göç etmeye yönelten ilk etken, Siyon'a dönüş idealidir. Siyon'a dönüş ruhunu, Tevrat'ın tavsiyelerine, dinî ayinlere, Fısh Bayramı (Yahudilerin Mısır'dan çıkışlarını yâd ettikleri gün) kutlamalarına, ağlama duvarındaki üzüntülere, geleneksel Yahudi dininin öğretilerine bütün varlıklarıyla bağlı kalan muhafazakârlar arasında ortak bir anlayış olarak yeniden canlanmaktaydı. Bu nedenle Siyon'a dönüş özlemi, özellikle 19.

---

1 Rubinstein, Amnon: 1931'de Tel-Aviv'de doğdu. İbrani Üniversitesi'nde Hukuk, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerini okudu. Doktorasını Londra Üniversitesi'nde yaptı. 1964 yılından itibaren *Haaretz* gazetesinde yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1969-1974 yılları arasında Tel-Aviv Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı. Aynı fakültede Anayasa Hukuku derslerini okuttu. 1974 yılında kurulan "Şenyou (Değişim) Partisi"nin kurucuları arasında yer aldı. 1992 yılında yapılan On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde bu partinin başkanlığına seçilerek Merets (Mapam+ Rats+ Şenyou'dan oluşan) hareketi ile birlikte seçimlere katıldı. Rabin Hükûmetinde Enerji Bakanlığı görevine getirildi. Ancak 1993 Mayısında Eğitim Bakanı Schulamit Aloni'nin yaptığı açıklamalar nedeni ile "İşçi Partisi" ile "Harîdi" aşırı dinci "Şas Partisi" arasında patlak veren kriz yüzünden bu bakanın yerine Eğitim Bakanı olarak atandı. Washington'da yapılan barış görüşmelerinde İsrail heyetinin başkanlığını yaptı. En tanınmış eserleri: "*Yetki ve Kanunsuzluk*" (1965), "*Burada ve Hemen Şimdi*" (1969), "*İsrail Devletinin Anayasal Sistemi*" (1974), "*Hoşgörülü Bir Toplumda Ahlakı Zorunlu Kılmak*" (1975), "*Bağımsız Bir Halk Olmalıyız*" (1977). Ayrıca yayımlanan makaleleri İsrail ve Amerika gazetelerinde geniş ilgi görür. Makaleleri *Haaretz* ve *New York Times* gazetelerinde yayımlanır.

asrın sonlarında ortaya çıkan bir şey değildi. Bu özlem çok eskiden beri Yahudiler arasında zaten yaygındı.

Ancak son dönemde Yahudi halkının büyük bir bölümü modern çağın gereklerini kabul etmiş ve kendisini dinin geleneklerinden tamamen uzak tutmuştu. Bu arada Avrupa'da meydana gelen gelişmeler sonucu kendilerinin de milliyetçi bir amaca ihtiyaç duyduklarını farkettiler. Bu ihtiyaçla birlikte ikinci etken olan "asimilasyonu red" düşüncesi sonucu Siyonizm, lâik bir hareket olarak ortaya çıktı."

Asimilasyonu red düşüncesi, başkalarının boyunduruğu altında olmanın, Yahudilerin isteklerine karşılık verememesinden kaynaklanmıştı. Çünkü Avrupada yaşayan Yahudiler, bulundukları toplumlarda eşit haklar elde edememişlerdi. Üstelik bu toplumlarda antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) dinî, kültürel ve geleneksel bir esas haline gelmişti.[2]

Bu dönemde Yahudileri, "Haskala"[3] hareketinin ve Avrupa halklarına karışıp asimile olmanın başarısızlıkla sonuçlandığı yargısına vardıran nedenler üzerinde tartışmayı bir yana bırakarak şunu söyleyebiliriz: Yahudilerin -özellikle Amerika ve Batı Avrupa'da yaşayanların- tarihî gerçekleri kanıtlamaktadır ki, Yahudilerin kölelikten ve asimile olmaktan kurtulmaları hızlı ve başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Ama Siyonistler, bu tarihî başarıyı kabul etmezler. Çünkü "Vaadedilen Topraklar"a dönüş ve ebedî kurtuluş için kurdukları planın başarıya ulaşması uğrunda çalışırlar.[4]

Öncelikle burada bizi ilgilendiren, asimile olan Yahudilerin dinin geleneklerinden tamamen uzak kaldıkları gerçeğidir. Zira asimile olan Yahudilerin, önlerine koydukları en ideal tablo, asimile oldukları halklara benzer bir halk olmaktır.

---

2 Garaudy, Roger: *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, s. 97-100.
3 İbranice bir sözcük olan "Haskala", aydınlanma anlamına gelir. 18. yüzyılda Avrupa'daki aydınlanma çağından etkilenen Moshe Mendelsshon eliyle ortaya çıkan sosyo - kültürel Yahudi hareketin adıdır. Bu hareket, Yahudilerin Avrupa'daki çağdaş tarihlerinin başlangıcı özelliğini taşır. Yahudileri kendi içindeki kapanıklıktan çıkarmaya ve onları diğer halklara ve kültürlere yaklaştırmaya çalışan bir hareketti. Ancak Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya geçişi sırasında aşırı dinci Yahudilerden gelen şiddetli bir muhalefetle karşılaşmıştır.
4 Rubinstein, Amnon: *Bağımsız Bir Halk Olmalıyız*, s. 140.

Bu konuda ünlü Siyonist düşünür Gurshum Şevken, Siyonizmin, hedeflerini ne ölçüde gerçekleştirdiğini analiz ederken şunları söyler:

"19. yüzyılın sonlarında yaşayan Yahudiler önceki Yahudilerden tamamen farklı bir yapıya sahiptiler. Siyonizm düşüncesini benimseyen ve bunun etkisinde kalan bütün Yahudiler, dini değerlerden kurtulma aşamasından geçmişler, hatta bu aşamanın zirvesine ulaşmışlardır. Siyonizm düşüncesini seslendiren ve bu düşüncenin gerçekleşmesine kendilerini adayan Yahudi liderlerin tümü, aydınlanma çağından önce Yahudilik yaşamının geleneksel çerçevesinden kurtulmuş ve büyük çoğunluğu geleneksel yaşamdan tamamen uzaklaşmış kişilerden oluşmaktaydı.

Bu Yahudileri -özellikle önemli bir konumda olanları- diğer halklar içerisinde erimiş, asimile olmuş kimseler olarak değerlendirebiliriz. Bunlara göre Siyonist düşüncenin, Yahudiliğin geleneksel yaşam şekline dönüş düşüncesiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Bunlar Yahudilik sorununa geleneksel Yahudi yaşamının gerektirdiği ölçüler içinde çözüm aramazlar. Tam aksine çözümü, aralarında yaşadıkları halklann modern yaşamına uygun sınırlar içinde ararlar."[5]

Böylece Yahudiler, modern çağ sayesinde, surda açılan bir gedik gibi kendilerine has bir bölge yaratmayı başarabilmişlerdir. Yine bu sayede Yahudiler, bulunduklan yerlerden (gettolardan) çıkabilmişler ve dinî kurallann tümünü veya büyük bir bölümünü omuzlarından atabilmişlerdir (613 kural).

Çok kısa bir sürede Yahudilerin büyük bir bölümü, dinî kurallara bağlı kalanlar ve kalmayanlar şeklinde iki gruba ayrıldı. "Allah ile seçkin halk arasındaki misak" düşüncesi, yaşamlannda dinî esaslan ön plana çıkaran Yahudiler arasında varlığını köklü bir şekilde devam ettiremedi. "Yahudi getto" yaşamının Yahudi olmayanlara karşı kullandığı kavramlar dizisi, dünyanın kendilerine açık olduğu, halkın lâiklik ve modernizme rağbet ettiği açığa çıkınca geri tepti. İşte böyle bir ortamda Siyonizmin kuruculan, asimile olmuş lâ-

5 el-Mesiri, Abdulvahhab: *Siyonist İdeoloji*, c.1, s. 92-114.

ik Yahudilerin saflan arasında ortaya çıkmış ve asimile olmuş bu topluma -Yahudi bir devlet- adıyla lâik bir devlet çözümü sunmak için çaba harcamışlardır.[6]

2. Siyasal Siyonizmin Doğuşu

Bu açıdan Theodor Herzl Siyonizm'e giden yolu açan asimile olmuş bütün Yahudi nesillere bir örnek kabul edilir. Herzl'e göre antisemitizm(Yahudi düşmanlığı) Pinsker ve Nordau'nun dediği gibi Siyon'a dönüş için itici bir güç olmuştur. Fakat Siyonistler gizli girişimlerde bulunmaya başlar başlamaz, "Yahudi Milliyetçiliği ile Övünme" hareketi ortaya çıktı. Ne var ki, bu hareketin temelleri ve ilkeleri, Siyonist liderler tarafından beklenen kabulü görmedi.

Bu durumda Herzl'in kurulacak bir Yahudi devletini oluşturacak toplum için önerdiği çözüm ortaya çıkmaktadır. Bu yeni Yahudi toplum, sosyal adalet ve hoşgörü yoluyla başkalanndan farklı örnek bir toplum olacak, ama "dünyadaki uluslararası teâmülleri" gözden kaçırmayacak. İngiliz otellerinin Mısır'da ve İsviçre'nin dağ başlarında, Viyana kahvehanelerinin Güney Afrika'da, Fransız tiyatrolarının Rusya'da, Alman operalarının Amerika'da kurulmasına izin veren uluslararası örf ve âdetlere sahip olacak ve bu teâmülleri kullanacaktır.

Herzl düşüncesini şu sözlerle açıklar:

"Bir daha Mısır'dan çıkarken, asla et kazanlarını arkamızda unutmayacağız."[7]

Yahudiler elbette Avrupalı olacaklar ve basit ticaret türlerini bırakacaklardır. Çünkü bu tür basit ticarî işler, Samî ırkına düşman olanların öfkelenmesine neden olan meslek gruplarına girmektedir. Herzl, Samî düşmanlarına karşı harekete geçmedi; çünkü gelişmiş çağdaş Avrupa medeniyetinde yapılan büyük ticaretlerin ardından

6 Şevken Gurshum: *"Siyonizme Yeni Bir Bakış: Zafer mi Hezimet mi?"*, 10.09.1980 tarihli *Haaretz* gazetesi, s. 12.

7 Et kazanları: Bu ifade İsrailoğullarının Mısır'da ikamet ettikleri süre içinde nimet içerisindeki bolluk günlerini hasretle andıklarını gösteren bir Tevrat kavramıdır. "İsrailoğulları Musa ve Harun'a dediler ki: "Doyuncaya kadar yemek yediğimiz ve et kazanları başında oturduğumuz zaman keşke Mısır topraklarında Rab eliyle ölseydik!"(Çıkış, 16/2)

elde edilen tecrübeler, böyle hoşlanılmayan basit türden ticaretler olmadan da çözümlerin olabileceğini göstermişti. Kurulacak bir Yahudi devleti, Yahudileri içinde bulundukları sorunlardan kurtaracağı gibi Avrupalıları da içinde bulundukları Yahudi sorunundan kurtaracaktır. Bu Yahudi devleti, Ortadoğu'nun kalbinde küçük bir İsviçre gibi olacaktır. Bu devletin en belirgin özelliği, içinde yaşayan halktır; çünkü o bir "Yahudi-ulus devleti" olacaktır.[8]

Herzl'in sözünü ettiği "eski topraklar", Yahudilik özelliği net olmayan bir devletten ibarettir. Bu duygusal ve romantik ütopyasını, yeni Yahudilerin istekleri yönünde edebî ifadeyle dile getirmiştir. Bununla, geçmişin ağırlığını omuzlarından kaldırmayı ve halkı için yeni bir yol açmayı hedeflemiştir:

"Siyonizm düşüncesini ortaya atanların "normalleştirme-normalization" kavramının manası üzerinde durmalarını, buna büyük önem vermelerini şimdi anlayabiliyoruz. Eğer bir Yahudinin içinde yaşadığı toplumun herhangi bir ferdi gibi olma umudu yoksa, bu durumda öncelikle diğer halklarla aynı haklara sahip olmalıdır."

Herzl, burada uluslararası yasalara dikkat çekmekte ve bu ulusların Siyon'a dönüşü kabul etme zaruretini vurgulamaktadır. O halde başka itici sebeplerden önce Siyonist düşünceyi uyandıran ilk etken, fiilen yok edilen "asimile" taleplerine gelen pratik tepkidir."[9]

Herzl ve arkadaşlarının ulaştığı bu sonuçlar, Batı Avrupada yaşayan Yahudilerin şartlarını inceleme sonucu ortaya çıkmıştır. Daha sonraları, "siyasal Siyonizm" olarak tanınan "Herzl Siyonizmi", dünyada "Yahudi sorunu"na çözüm olarak ortaya konmuştur. Halbuki bu sonuçlar, Batı Avrupa Yahudilerinin oldukça farklılık gösteren Doğu Avrupa Yahudilerinin gerçekleriyle uyuşmuyordu. Hatta Doğu Avrupalı Siyonist düşünürler, Herzl'in "*Yahudi Devleti*" ve "*Eski-Yeni Ülke*" adlı kitaplarında anlattığı şeyleri eleştirerek Herzl'e saldırmışlardır. Olaylar, bir yandan Herzl, diğer yandan Herzl Siyonizmine şiddetle karşı çıkan hatta ona saldıran Doğu Avrupalı Siyonist düşünürlerden biri olan Ahad Ha'am arasında çatışma derecesi-

8 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 139-141
9 Rubinstein, Amnon: *Herzl'den Gush Emunim'e Gidiş -Dönüş*, s. 16-18.

ne vardı. Bu çatışma, Doğu Avrupa ile Batı Avrupa Siyonizmi arasındaki temel farklılıkları ortaya koymaktaydı. Bu farklılıklar daha sonra çağdaş Yahudi milliyetçiliğinin temel kaynağı olarak ortaya çıkacaktır.[10]

"Batı'da gettolardan çıkan Yahudilerin büyük çoğunluğu, gettolarda yaşanan Yahudi geleneklerini terkettiler. Kendi çevrelerinde köklerini sağlamlaştırmak için asimile olma, ıslah (reform) mabetleri kurma, başka ulustan kimselerle evlenme ve din değiştirme gibi yollarla çaba harcadılar."[11]

Buna bağlı olarak Siyonizmin kurucuları arasında yer alan birçok kimse dine pek ilgi göstermedi. Hatta bazıları hissedilebilir bir şekilde dinî söylemlere olan düşmanlığını açığa vurdu. Örnek olarak siyasal Siyonizmin kurucusu sayılan Theodor Herzl'i (1860-1904) verebiliriz. Herzl, Kudüs'ü ziyaret ettiği sırada, sahip olduğu düşüncelerin dini inançlardan farklı olduğunu belirtmek için dinî bazı gelenekleri çiğnemiştir.

Aynı şekilde Herzl'in yakın arkadaşlarından ve Siyonist liderlerden biri olan Alman yazar Max Nordau (1849-1923) inkarcılığını açıkça ortaya koyan biriydi. Bu yazar Yahudiliğin temel kitabı olan Tevrat'ın, "Homeros ve Avrupa klasiklerinden daha aşağı edebî bir çalışma" olduğuna inanır, Tevrat'ın "felsefe gibi parazit ve ahlakî nizam gibi tiksindirici" olduğunu söylerdi. Hatta şunu söyleyecek dereceye geldi: "Bir gün gelecek Herzl'in "*Yahudi Devleti*" adlı kitabı kutsal kitap Tevrat ile eşdeğer tutulacak, bugün yazara düşman olan dindarlar bile o gün bu kitabı kutsal kabul edeceklerdir."[12] Bir defasında kendisine cumartesi gününün durumu ve Avrupalıların geleneğine göre pazar günü ile değiştirilmesi hakkındaki görüşü sorulmuş o, bu ihtimali reddetmemiştir."[13]

Hayatını Siyonizmle mücadele ederek geçiren Yahudi düşünür G.Nuberger şunları söyler: "Siyonizm, ilk döneminden itibaren Sa-

10 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 142.
11 Bu konuda bkz.: Şami, Reşad: *Siyonizmde Manevî Güç - Ahad Ha'am'ın Düşünceleri.*
12 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 20-21.
13 el-Mesiri, Abdulvahhab: *Siyonist ideoloji*, s. 110. Bu konuda şu kitaba da bakılabilir: *Vadedilen Topraklar - Siyasal Siyonizme Eleştirel Bir Bakış*, s. 16.

mî ırkına mensup olmanın bir sonucu olarak bu ırkla uyumlu bir şekilde ortaya çıktı. Çünkü her ikisinin ortak bir amacı vardı: Dünya Yahudilerini Siyonist bir devlette biraraya toplamak. Yani Yahudileri yüzlerce, belki de binlerce yıldır içinde yaşadıklan toplumlardan çıkarıp kendilerine ait bir devlette toplama amacı taşıyordu. Bu nedenle, Rabb'e bağlılık yerine Siyonist devlete bağlılık anlayışı getirildi. Siyonistlerin nazarında Tevrat'a iman etmek, dinî görev ve gerekleri yerine getirmek, kişisel bir mesele olup her bir Yahudinin veya toplum olarak Yahudi halkının yerine getirmek zorunda olduğu kutsal bir görev değildir."[14]

Doğu Avrupa'da ise "Ştetl"[15] sınırları çoktan aşılmıştı. Bu durum eski dünyalarına karşı çıkan ve hahamlık kurumuna karşı isyan bayrağı açan Yahudi gençlerinin çoğalmasıyla gerçekleşmişti. Ancak bu hareket başarı ile sonuçlanmadı. Çünkü Yahudilerin -Ruslara benzeme eğilimleri olmasına rağmen- kendi aydınlarını ve özgürlük taraftarlarını anlayacak kapasiteleri henüz yoktu. Bu nedenle, hemen hemen hiç tercih hakkı olmadan bu dinamik gençlerin bir bölümü, sosyalizm yanlısı uluslar arası devrimci hareketlere yöneldi.

Herzl ve arkadaşlarına göre, Doğu Avrupa Yahudileri, "Yahudi olmayan dünyayı ret" görüşünden etkilendiler. Bu nedenle kapılarını Siyonizme açtılar. Ancak Doğu Avrupa'daki ret çift yönlü idi. Romanya'da meydana gelen olaylara göre Yahudilerin çarlığın yönetimini kabul etmemeleri, onlara Batı'daki kardeşlerinin sahip oldukları haklara eşit şekilde sahip olmalarını sağladı. Feodalizmi reddetmek, devrimci hareketler nazarında az görülecek bir şey değildir. Yahudilerin feodalizme karşı çıkmaları, bu hareketlerin onlara, eşit haklara sahip ortaklar ve kardeş direnişçiler gibi bakmalarına neden oldu. Ancak bu durum, Batı'da meydana gelenin aksine, uzun sürmedi. Beraberinde birçok sıkıntı ve katliamlar getirdi. Bu katliamlar, II. Alexsander'ın 1881 yılında öldürülmesinin ardından Yahudi ay-

---

14 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 26.
15 Bu terim, Yahudilerin Rusya'da ikamet ettikleri bölgeleri yani Yahudi yerleşim bölgeleri anlatmak için kullanılır.

dınlannı derinden sarsan boyutlara ulaştı. Bu da Yahudi aydınlann Siyonist harekete katılmalanna neden oldu.

Bütün bunlara ek olarak, Doğu ile Batı arasında başka bir temel fark daha bulunmaktaydı. Romanya, Rusya ve Polonya Yahudilerine göre -daha sonra Siyonist hareket, gücünü ve kuvvetini büyük oranda buradan alacaktır- mabet ve havralar, sıkıntılı geçen çocukluk hatıralanndan ibaret değildir. Aksine kendisiyle hâlâ boğuştuklan ve güçlerinin yetmediği bir gerçekliktir. Bunlar Yahudilik kültürünü bütün boyutlan, ifade tarzlan ve davalanyla biliyorlardı. İbranice onlann kulaklanna pek garip gelmiyordu. Yidish lehçesi,[16] çoğunun dili idi. Onlara göre Filistin topraklan, çocukluk dönemlerinde karşılaştıklan sıkıntılardan aldıklan ders ve ibretleri unutmayan veya unutmak istemeyen her Yahudinin özlem ve arzusu idi.

Saydığımız bu nedenlerden dolayı, Siyonizmin temel konulan bakımından Batılı Yahudiler ile Doğulu Yahudiler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Doğu Avrupa Siyonistlerine göre, Yahudiliğin içeriği özel bir önem taşımaktadır ve Yahudi olmayan bir dünyada kökleri sağlamlaştırma çabalan Doğu Avrupa'da başlamıştır. Aynı şekilde özellikle Miskilim[17] arasında kelimenin tam manasıyla halk olma ve "diğer halklara benzer bir halk"a dönüşerek yaşanılan ezilmişlik duygusundan kurtulma arzusu hissedilmekteydi. Jabotinsky, Klatzkin, Berdichewski, Brenner, Leo Pinsker gibi ileri gelen aydınlann hepsi Doğu Avrupalıydılar. Her sözlerinde bu şiddetli arzularını güçlü ifadelerle dile getiriyorlardı.

Bu Doğulu aydınlara karşı Batı Avrupa, Martin Buber ve Jusdas Magnes gibi kişilikleri öne çıkardı. Her iki aydın, Yahudilik ırkının kültür ve değerlerini ön plana alarak bunlara öncelik tanıdı. Buna rağmen her iki Yahudi grup arasında öncelikler bakımından farklılıklar vardı. En azından Yahudilerin büyük çoğunluğu için bu böyleydi.

16 Yidish: Doğu Avrupa Yahudilerinin kullandıkları, Almanya'nın güneyindeki karışık lehçelerden biridir. Bu lehçe % 85 Almanca sözcüklerden, % 15 Slovak ve İbranice sözcüklerden oluşur. İbrani alfabesiyle yazılır. 19. asırda Yahudi aydınlarının kullandığı bir dildi. Halen Doğu Avrupa Yahudileri arasında ve Amerika'da Hasidi grubundan aşırı dinci Yahudiler arasında, Kudüs'ün bazı mahallelerinde kullanılmaktadır.

17 Miskilim: Yahudi Aydınlanma Hareketi'ne (Haskala) tabi olanlar, aydınlar, kültürlüler.

Doğrusu Doğu Avrupa Siyonizmi tek yönlü değildi. Kendi içinde birçok konuda ihtilaflar yaşadı. Zaten Siyonizm tarihinde iç çatışmalar, ayrılıklar ve ideolojik ihtilaflar, her zaman ayıncı özellik olmuştur. Örneğin, Doğu Avrupa'dan "sosyalist Siyonist" insanlar geldi. Bunların bir kısmı, Siyonizme "Yahudilerin dünya egemenliğine giden yolu" olarak bakıyorlardı. Yine "işçi Siyonistler" adında, bugünkü İsrail devletini kuran kişiler ortaya çıktı.

Aynı şekilde Ahad Ha'am medresesinden "manevî merkez"e bağlı adamlar meydana çıktı. Zaten "dinci Siyonizm" de Doğu Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Yahudilik dinine inanan ve dinen kutsal sayılan her şeyi inkar eden lâik akımlar da yine buradan yayılmıştır. Doğu Avrupa Siyonistleri bölgesel olarak iki gruba ayrılmışlardı. Birinci grup, "Her nerede olursa olsun Yahudilerin içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulmaları, çözülmesi gereken en acil sorundur; bu sorun "Siyon'a dönüş" sorunundan daha önceliklidir" iddiasında bulunmuştur. Diğer grup ise, söz ve eylem olarak "Filistin" adını kutsallaştırmıştır. Bu kimseler arasında bir tarafta Herzl'i destekleyen ve onun yolunu sürdürenler yer alırken, diğer tarafta onu eleştiren, şiddetle karşı çıkan ve hatta düşmanca bir tavır izleyenler yer almaktaydı.

Buna rağmen Doğu ile Batı temeli üzerine kurulu bu bölünme, gerçekte Siyonistler arasında geçen tartışmalara sağlıklı bir şekilde yansımamaktaydı. Çünkü bir tarafta Yahudilik sorununun çözümünün Siyonizmde olduğunu söyleyenler, diğer tarafta ise buna karşı çıkarak Siyonizmin Yahudilerin içinde bulunduğu sıkıntıların çözümü olmadığını ileri sürenler bulunmaktaydı. Her iki grup arasındaki fark, sorunu belirlemede ortaya çıkan ihtilaftan kaynaklanmaktaydı.

Doğu Avrupa Yahudileri dışa kapalı Yahudi geleneklerinden kurtulunca, bir yandan devrimci bir dünyaya, diğer yandan Siyonizme yöneldiler. Bu nedenle başlangıcından beri Siyonizm, dinî geleneklere baş kaldın ve sosyalist devrimin umutları boşa çıkarması sonucu oluşan boşluğu doldurmaya çalıştı. Doğu Avrupa'da Yahudi gelenekleri ve hahamlık kurumuyla yapılan bu çatışmalar; Fran-

sa, İngiltere, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'da yaşayan asimile olmuş Batı Avrupa Yahudilerinin sakin ve sessiz karakterleriyle tamamen çelişmekte idi. Gerçekten hahamlık kurumuna karşı çıkmak ve onunla çatışmak, sadece "Haskala" edebiyatı ve gelecek hayalî bir dünya uğrunda hayatlarını feda eden devrimci Yahudilerin ortaya çıkmasını sağlamakla kalmadı, ürününü Siyonizm düşüncesinde verdi.

Buna bağlı olarak varılan sonuç, dinî geleneklere karşı çıkmak sûretiyle yüksek bir bedel ödeyerek özgürlüklerini elde eden Doğu Avrupalı Siyonistler için -en azından büyük bir bölümü için- yeterli olmadı. Bu nedenle, uzak Batı Avrupa modeli, bu yeni Yahudi toplumuna uygulanmaya çalışıldı. Çünkü bu toplumda kimlik ve içerik meselesi, konuların en başında gelmekteydi.

İçerik bakımından Doğu Siyonizmi ile Batı Siyonizmi arasındaki fark şudur: Batı Siyonizmi, Herzl metoduna göre liberal Avrupa'yı Yahudileriyle birlikte İsrail'e taşımaya çalışırken, Doğu Avrupa Siyonizmi dinî geleneklerle çatıştı ve dinî kuruluşlar üzerine kurulu olan Yahudi toplumunu yıkmaya çalışmıştır. Dinci Yahudi toplumu anlayışı yerine, Filistin'e göç yoluyla yeni bir bir toplum oluşturma planını öne çıkardı.

3. Dinci Siyonizmin Doğuşu

Geçmişin mirasıyla çatışma sonucunda Doğu Avrupa Siyonizmi ortaya çıktı. Daha sonra İbranîlerin Filistin'e yerleşmelerine ve İsrail devletinin kurulmasına etki eden akımlar gelişti. "İsrail Toprakları", "Tevrat ve Eylem", "Çalışma Dini", "Manevî Merkez" ve "İbranîceyi Yeniden Diriltme" gibi ideolojik görüşlerin apaçık kendini gösterdiği sloganlar, yeni dünyada kimlik arayışı uğrunda dinî gelenekleri yıkan Yahudi baş kaldırısı neticesinde doğmuş sloganlardır.

Böylece Siyonizmin ilk günlerinde tuhaf çelişkilerin nasıl meydana geldiğini görüyoruz. Bir tarafta, başlarında Herzl'in bulundu-

ğu Batı Avrupa Siyonistleri bulunuyordu; ancak arkalarındaki geleneksel Yahudi gücü son derece zayıftı. Ama dinî gelenekler ve dindarlarla birarada yaşamakta herhangi bir zorluk ve sorun görmüyorlardı. Çünkü lâik Batı toplumunda din ve geleneklere ayrılan özel bir alan bulunuyordu. Diğer tarafta ise Doğu Avrupa Siyonistleri vardı ve bunlar da kendi aralarında bölünmüşlerdi. Kimileri yaşadıkları toplumda azınlık olup geleneksel dindarlardan, kimileri de çoğunluk olup Yahudilik geleneklerine karşı çıkan ve bu geleneklere isyan eden inkarcılardan oluşuyordu.

Doğu Avrupalı lâik Siyonistler, geleneksel Yahudilikten yana tutum geliştirdiler. Çocukluklarında aldıkları eğitimi tamamen reddeden bu kimseler, sadece siyasal sebeplerle dinî değerleri yeni dile çevirdiler ve bu değerlerle ilişkilerini iyileştirmeye çalıştılar. Doğudaki lâik Siyonistler, Herzl'in dindar Siyonistlerle ilişkilerini düzeltmeye çalışmasına şiddetle karşı çıktılar. Buna ek olarak, İkinci Siyonizm Konferansı'ndan itibaren başlayan "kültürel çalışma" sorunu Siyonist harekette fırtına etkisi yaptı.

Beşinci Siyonizm Kongresi'nde Weismann ve Motskin liderliğindeki demokrat kanadı oluşturan üyelerin çekilmeleriyle bu sorun zirveye ulaştı. Weismann ve arkadaşlarına göre, çağdaş Siyonizmde "İbranî kültürü" bu hareketin ayrılmaz bir parçası ve en hayatî konusu idi. Halbuki aynı konu, Herzl ve arkadaşlarına göre, tali bir konuydu. Ancak siyasî açıdan kendileriyle yardımlaşmanın hayatî bir önem arzettiği Doğu Avrupalı dindar Siyonistlerle bir anlaşmaya varılabilirdi. Bu şekildeki bir çelişki, Batı Siyonizminin temel tavırları ışığında şu şekilde izah edilebilir:

Yahudiler de diğer halklar gibi bir halktır. Tam anlamıyla olmasa bile ilerlemiş Avrupa modeline benzetilebilir. Yahudi din adamlarına, Herzl'in belirlediği ölçülerde askerî kışlalara benzeyen ve onlara yakışan yerler tahsis edilebilir. İlerici Batı toplumlarında olduğu gibi edep ve saygıyla onlarla ilişki kurulabilir.[18]

Herzl'den sonra Siyonizmin ilk siyasî düşünürlerinden bir kıs-

18 G. Neuburger: *Siyonizm Irkçı Bir Harekettir*, s. 193.

mı şöyle düşünmüşlerdi: Yahudi devletinin, asıl ülkelerinde kendilerine bir yer edinemeyen veya bu devleti istemeyen bütün Yahudileri biraraya toplayacak güce ulaşması mümkün değildir. O halde geride kalan Yahudiler, içinde doğdukları ve eğitim gördükleri çevrelerine karışacaklardır. Kendi sınırları dışında kalan Yahudilerle ilgisi olmayacak bir Yahudi devleti, kendisi için bağımsız bir kimlik geliştirecek ve Yahudilik kültüründen veya Yahudilikten önceki aşama ile irtibatlı olacaktır. Bu düşünceyi araştırmacı bir filozof olan Jacop Klatzkin (1882-1948) bu yüzyılın yirmili yıllarında dile getirir. Aynı düşünceleri kırklı yılların sonlarında Arthur Kustler, altmışlı yıllarda da Yahudi Fransız sosyolog George Friedman dile getirir.[19]

Her halükarda, siyasal Siyonizmin kurucuları esas olarak lâik Yahudilerden oluşmaktaydı. Bunların önerdikleri çözüm, eski bir sistemi tekrar canlandırmak değildi. Aksine bu çağda egemen olan ırkçılık kavramının özelliklerine sahip, çağdaş ve modern bir devlet kurmak istiyorlardı. Şüphesiz Siyonizm, din faktörünün yönetimden uzaklaştırılarak yerine lâik kavramların gelmesiyle birlikte Avrupa'da meydana gelen büyük değişimlerden etkilenmişti:

"Siyasal Siyonizm düşüncesinde dinî güç, tali bir rol oynamıştır. Ancak tartışmasız dinî bir temel kabul edilen "İsrail toprakları" ile ilgili konularda din gücü etkin rol almıştır. Siyonizmin lâik ataları "İsrail toprakları"nın yabancı ülkelerde sıkıntı ve zorluk içinde yaşayan Yahudiler için sığınacak bir yer olduğunu düşünmüşlerdi. Yani bu topraklar kendileri için etnik ve dünyevî bir kurtuluş olacaktı. Yoksa Yahudi devletinin dinî öğretiler üzerine kurulmasını veya gökyüzü egemenliğinin yeryüzüne inmesi için yol açmayı istememişlerdi. Dinci Siyonizm de bu konuda lâik Siyonizmin izinden gitmiş ve olumlu yönlerini araştırıp bulmaya çalışmıştı. Fakat lâik Siyonizmin çizdiği planı, belirli bir doğrultuya yönlendirme girişiminde bulunmadı. En iyi şekliyle, dinî çevreler, kurulacak Yahudi devletinin zamanla dinî öğretileri uygulaması ümidiyle teselli buluyor-

19 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 20-27.

lardı. Belki de böyle bir devlet, öncül bir şart veya sebep olmamakla birlikte "Kurtancı Mesih"in geliş yolunu hazırlayacaktı."[20]

"Bu nedenle milliyetçi Yahudi hareketini besleyen güçlerden biri de "Mesihçi Yahudilik" gelenekleridir. Çünkü bu güç, geçen dönemler boyunca zaman zaman "sahte Mesihler" olarak adlandırılan kimselerin ortaya çıkmasıyla büyük patlamalar yapıyordu. "Sahte Mesihler" mucizevî bir kurtuluş yoluyla bir süre sonra veya şimdi, Yahudilerin içinde bulundukları sürgün hayatının son bulacağına sarsılmaz bir imanla inandıklarını, Yahudi yığınlar önünde söyleyerek kitleleri buna inandırıyorlardı. Bu sahte Mesihler özellikle "mucize" kelimesine vurgu yapıyor, kurtuluş zamanını ise geleneklere uygun olarak semavî iradeye terkediyorlardı. Kurtuluşu, işlenecek güzel amellerle erken getirme imkanı olsaydı, sadece ruhâni yöntemlerle getirmek mümkün olurdu.

Fakat modern çağda, kurtuluşla ilgili bu mucizevî inanç kurtuluş için insanın çalışması gerektiği düşüncesi ile değiştirildi. Bu değişiklik, sadece lâik Siyonist düşünürler tarafından değil, aynı zamanda Yahudileri siyasî köleliğe götüren olaylara tepki olarak Ortodoks hahamlar tarafından da gerçekleştirildi. Rabbin iradesi, Yahudilerden, kaderlerini kendilerinin belirlemesini istemektedir, denildi.[21]

Dinci Siyonistler, Yahudi vatanına dönme ve katıksız bir Yahudi toplumu kurmakla, tarih boyunca Yahudi şahsiyetine işlemiş hastalıklardan otomatik olarak kurtulacaklarını düşündüler ve hep bunu hayal ettiler. Bu nedenle Filistin'de diğer halklarla entegrasyondan ve dinî reform çalışmalarından etkilenmeyecek Yahudi gruplar kurmayı düşündüler.

Böyle bir düşünceyi Haham Akiba Joseph Schlutzenger, Brasburg şehrinde yaymaya başladı. Bu haham kendince Avrupa'da Yahudi hayatın kesinlikle sona ereceğini düşünen, bu nedenle umutsuzluğa kapılan bir kişiydi. Çağdaş tehlikelerden uzak kala-

---

20 Kets, Jacop: *Yahudi Irkçılığı - Makaleler ve Araştırmalar*, s. 78.
21 Herkabi, Yahuspat: *İsrail'in Kader Saati*, s. 173.

cak Yahudi bir grup oluşturmak için 1870 yılında Filistin'e göç etti. Orada bir "Kardeşler Topluluğu" kurmak için çalışmalar yaptı. İhtiyaçlarını zanaat ve ziraat gibi insan gücüne dayanan işlerle karşılamaya çalışırken, aynı zamanda Ortodoks dinî yaşamın gerektirdiği bütün sorumlulukları yerine getirmeye gayret ediyordu.

Ancak Schlutzenger, Filistin'de bulunan eski dinî grupların liderleri tarafından şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Çünkü onlara göre en iyi örnek hayat, kendini Tevrat'ı öğrenmeye ve ibadetleri eda etmeye adamaktır. Yani içine kapanık bir hayat, onlar için en ideal olan bir hayattı. Bu gruplar, dünyanın her tarafından dindar Yahudilerin desteklerini almaktaydılar. Fakat bu yaşananlar Schlutzenger ve diğer dinci Siyonistleri bu yeni hareketlerinin -her ne kadar geleneklerin belirli ilkeleriyle çeliştiği görünse bile- sonuçta toplumu ıslah edeceğine dair inançlarından vazgeçirmedi. Haham Isaac Hakohen Kook'a göre, bu inanç, fiilen "Mesihçiliğe" dayanmakta idi.

Radikal bir sufi ve Talmud'u iyi bilen biri olarak Haham Kook'a göre, Yahudi ulusunun kurtuluşu, Yahudi geleneklerinin "Kurtarıcı Mesih" dönemine dayandırdığı ruhanîleşme için atılan ilk adımdır. Haham Yehudah Fishman Meymun aynı usül üzere eski bir yargı kurumu olan "Senhederin"i tekrar kurmaya davet etmiştir.

Haham Kook da bu öneriyi şiddetle destekleyenlerden biriydi. Her ne kadar bu öneri, pratik bir amaç taşıyor gibi görünse de açık olan şu ki, bu öneri Mesihçiliğe benzer görüşlerden sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü eski Filistin'de tekrar bir Yahudi toplumu oluşturmanın, önceki asırlarda bu toplumun idarî işlevini yürüten kurumların aynısını kurmadan tamamlanamayacağı anlaşılmıştır.

Bu nedenle Mesihçiliğe inanan birçok kimse Siyonist harekete katılarak, bu harekete destek verdiler ve lâikliğe benzeyen "Yeni Mesihçilik" adıyla tanındılar. Yeni Mesihçilik ile Mesihçilik arasındaki farklılıklardan uzak kaldılar. Zira dinci Siyonistler kendilerince, siyasal özgürlüğün, din ve geleneklere karşı takındıkları tavırları etkilemesi için umutlarını Yahudilikte yapılacak yeniliklere bağla-

dılar. Zira siyasal özgürlük, katılım demekti. Katılım ise, Batı'nın her tarafında geleneksel Yahudi yaşamından kaçmak demekti. Bu nedenle dinci Siyonistler, "siyasal özgürlük" yerine "kişisel özgürlük" düşüncesini ortaya attılar. Bununla, Yahudilere siyasal bağımsızlığı kazandırmakla birlikte, gerçek dinî geleneklere dönmeyi sağlayacak iç bağımsızlığa dönük bir akım kastediyorlardı. Dolayısıyla dinci Siyonistlerin görüşleri, sona ermiş bir geçmişe duyulan romantik özlemden ibarettir.

4. Siyasal Siyonizm ile Dinci Siyonizmin Etkileşimi

Özellikle lâik Siyonistlerin, "Haskala" neslinin entellektüellerinden, sosyalist ve Yahudi geleneklerini sert bir şekilde eleştiren kimseler olduklarını hesaba katarsak, bu daha iyi anlaşılır. Lâik Siyonistler, eski vatana dönüşü yeni bir başlangıç olarak değerlendiriyorlardı. Bu, Yahudilik yaşamıyla ilgili her şeyi, Yahudiliğin geçmiş dağınıklığı içinde bırakmak anlamına geliyordu.[22]

Herzl'in ve Siyonizme çağıran diğerlerinin düşüncelerini okuyanlar, zaman zaman dinî duygulardan söz eden, geçmiş atalarının yoluna iman etmeyi "Tevrat toprakları"na özlemi vurgulayan ifadelerle karşılaşırlar. Bu kimselerin, konuşmalarında Talmud'dan çokça alıntı yaptıkları görülür. Bu durum, Siyonizme çağıran kimselerin, sahip oldukları lâik düşüncelerle bazı çelişki ve karmaşıklıklar içinde olduklarını çağrıştırabilir. Ancak dile getirilen bu açıklamaların ve yapılan alıntıların Siyonizme çağıranların genel bir üslubu olduğunu, Siyonizmin hedeflerine ulaşmak için dinden en iyi şekilde faydalanmak, propagandanın değerini yükseltmek, dinî inançların sahip olduğu duyguları kazanmak gibi nedenlerle böyle yaptıklarını bilirsek, görünen karışıklıklar kaybolur, çelişkiler kalkar.

Siyasal Siyonizme çağıranların düşüncelerini araştıranlar, bu kimselerin dinin ve din adamlarınının Siyonizm hareketinde etkili rolleri olduğunu, bunu yerine getirmeleri gerektiği görüşünde olduklarını görür.[23]

22 Kets, Jacop: a.g.e., s. 80-81.
23 a.g.e., s. 75

Herzl, 1896 yılında piyasaya çıkan "*Yahudi Devleti*" adlı kitabında şunları yazar:

"Kendilerine özel bir çağrıda bulunduğumuz hahamlarımız, düşüncemize hizmet için güçlerini ve çabalarını yoğunlaştırmalıdırlar. Bu düşüncemizi, minberler üzerinden vaaz ve irşad yoluyla Yahudi halkının gönlüne yerleştirmelidirler."

"Ruhanî otoriteler yanında, teokratik hiçbir tartışmanın ortaya çıkmasına asla izin vermeyeceğiz. Bu otoritelerin sadece mabet ve havra içinde kalmaları için çalışacağız."

"Eğer dinî otoriteler, devlet işlerine karışma girişiminde bulunurlarsa, bizim tarafımızdan şiddetli ve çetin bir direnişle karşılaşacaklardır."[24]

"Yahudilik sorunu, zaman zaman toplumsal ve dinsel bir sorun şeklinde görünse de bu gerçekte böyle değildir. Yahudilik, ulusal bir sorundur. Buna çözüm bulabilmek için meseleye uluslararası siyasal bir sorun olarak bakmak gerekir. Uygar ülkelerin bu sorunu tartışması ve uygun bir çözüm bulmaları gerekmektedir."[25]

Siyonist hareket, din için belirlediği rolün tamamlanması için kendi hedefleriyle çelişen bütün dinî söylemleri reddeder. Buna bağlı olarak dinin kendi içine kapanık sufi içerikli söylemlerini, "Kurtarıcı Mesih"in gelmesini beklemeyi, mucize yoluyla Filistin topraklarına dönüş düşüncesi gibi vadedilen bir geleceği bekleyerek Yahudileri içinde bulundukları hayata ikna eden tüm düşünceleri reddeder.[26]

Lâik Siyonizm'in, Yahudiliğin bütün esaslarına bağlı olan Doğu Avrupa Yahudileri arasında dinci Siyonizme yönelerek ondan destek alınca kendi teorisi içinde tarafların birbirini anlayabileceği bir çözümü bulması da gerekiyordu.

Doğu Avrupalı dindar Yahudiler ile Siyonist hareket içindeki lâik eğilimler arasında bir anlaşma noktası bulunmalıydı. Doğu Avru-

24 el-Mesiri, Abdulvahhab: *Siyonist İdeoloji*, c. 2, s. 15.
25 Razzuk, Es'ad: *İsrail'de Din ve Toplum Sorunları*, s. 134-135.
26 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 105.

pa Yahudileri asırlar boyu Yahudilerin vicdanlannda yer etmiş olan "Allah'ın seçkin halkı", "İlahî vaad", "tarihî hak" gibi iddialar konusunda Ahd-i kadim'de geçen herşeye ısrarla bağlı idiler. Siyonist hareket içinde yer alan lâikler ise, Alman ve Slav ırkçılığına benzer bir ırkçılık anlayışına sahiptiler. Yahudi ırkına hizmet için Yahudi sembol ve işaretlerini ahlakî içeriğinden soyutladıktan sonra kullanıyorlardı. Ahlaka dayanmayan bakış açısı -derin dinî imanın yerini alınca Siyonist hareket bundan son derece istifade etmiştir- halklan biraraya getirmek için sürekli bir başarı vesilesi olmuştur.

Özellikle Doğu Avrupa'da bulunan Yahudi gruplann geniş bir kesiminin -hatta kelimenin sufi anlamıyla- son derece dindar olduklan gerçeğinden yola çıkan Siyonist hareket, bu üslûbu kullanmakta başanlı olmuştur. Temel dinî inançlann ulusal bir efsaneye dönüştürülmesi yoluyla, duygusal dinî istekler ile milliyetçi görüşler arasında bir etkileşim gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla Siyonizm, Yahudilikten kaçmasına ve onu reddetmesine rağmen dinî bir kisveyle görünmek, kendisinin Yahudiliğin bir devamı olduğunu, ona karşı olmadığını göstermek için Yahudiliği istismar etmiş, böylece kitleleri harekete geçirmek ve meşruluğunu kazanmak için çaba harcamıştır. Siyonizm böyle davranmakla diğer ideolojilerin durumuna düşmüştür. Şimdiye kadar anlattığımız bu nedenlerden dolayı Siyonizm, halk nezdinde alışılmış dinî sembollere ve düşüncelere dayanmış, bunlan ulusal sembol ve düşüncelere dönüştürebilmiştir. Avrupada yaşayan Yahudilerin kültürel, ulusal, toplumsal ve etnik bütün gruplan tarafından Siyonist programın kabul görmesi için bu programa dinsel bir görünüm kazandınlmıştır.

Fakat lâik Siyonizm, geleneksel dindar Yahudiliğin yaklaşımlanna nasıl uyum sağlayabildi? Sonra geleneksel Yahudilik, lâik Siyonizmin bu yorumlannı nasıl kabul edebildi? Onu kendi inançlanyla nasıl bağdaştırabildi? Doğrusu lâik Siyonizm içerisinde dinci Siyonizm ve dindar Siyonistler de yer almaktaydı. Bu durum Siyonizm ile Yahudilik dini arasında sıkı bir ilişkinin doğmasına neden oldu. Lâik Siyonizm, Yahudi halkının her yönüyle bir halk olduğu-

nu, dinin bu halkın kabullendiği değerlerden ve kişilik görüntülerinden biri olduğunu kabul etmekteydi. Ancak din, bu toplumdaki herkesin görüşü değildi. Eğer böyle olsaydı, Siyonizm ideolojisinin üzerine kurulduğu lâik ulusal temeller yok olur, esasta lâik olan Siyonist düşüncenin büyük kitlelere sunulması mümkün olmazdı. Halbuki Siyonizm bu sayede siyasal bir gerçek haline dönüşmüştür.

Yahudi ulusunun temel değerlerinden biri olan dinî boyuta bu tür bakışı, lâiklerle yaptığı tartışmalarla geliştiren ve açıklayan Ahad Ha'am adıyla tanınan Siyonist düşünür Aşer Yuşiyahu Genzburg'tir. Gerçekten onun Siyonizm düşüncesi "Ruhanî Siyonizm" veya "Kültürel Siyonizm" adıyla bilinen teorisinin özünü oluşturur. Haham bu teorisini "Ahd-i Kadim" kitabında şöyle dile getirir:

"Elbette inanmayan da Yahudi ulusunun bir bireyidir. Onun mukaddes kitapla olan ilişkisi, sadece edebî bir ilişki değildir. Onun ilişkisi hem edebî hem ulusaldır. Onu Ahd-i Kadime bağlayan duygulan kutsallıkla donanmış özel bir yakınlaşma duygusudur. Yani içinden binlerce ince damarın çıktığı, onu geçmişin en uzak yerlerine kadar götüren ve asırlarca süren duygunun ta kendisidir."[27]

Yahudi geleneklerinden tamamen uzak olarak, "Siyonist yerleşimcilik" ve "İsrail devleti" düşüncesi üzerine yapılanan "sosyalist Siyonizm" hareket, dünyanın değişik yerlerinde Yahudi gettolarının ortaya koyduğu bütün kuralları aşarak, Yahudilerin "eski tarihe dönüş" yoluyla bağımsızlıklarını tekrar elde edebileceklerini iddia ediyordu. Sosyalist Siyonizmin temel çelişkisi işte burada ortaya çıkıyordu. Çünkü kabullendikleri "Siyon'a dönüş" düşüncesinde ortaya çıkan "Yahudi topraklan" ifadesi temelde dinî amaçlı olan "İlahî vaad"e dayanıyordu.

Lâik Siyonistlerin ortaya çıkan bu çelişkiye verdikleri cevap, Yahudi tarihini yeni bir şekilde yorumlamak ve ona ulusçu bir yapı kazandırmak olmuştur. Din de bu yorumun bir şekli olarak kabul edilmiştir. Lâik Siyonist düşüncenin savı şudur: "İbranice'nin yeniden diriltilmesi", "Tanahi" (Ahd-i Kadim) kavramlara yeni anlamların kazandırılması, "Peygamber müjdesi"ne uyan sosyal adalet ve

27 Razzuk, Es'ad: a.g.e., s. 135-136

içerdiği dinî tutuculuk özelliğini bırakarak "Makabiler"in devrimine benzer bir Yahudi devrimi ve bu karakteriyle farklı bir Yahudi devleti.

"Sosyalist Siyonistler" kendilerince Siyon'da kurulacak İsrail toplumunun sosyo-kültürel çerçevesinde isteklerine cevap buldular. Bu nedenle Yahudiliğin dinî yasalannı bir kenara bırakarak "Yahudilik değerlerini" savundular. Esas olarak ortaya konan bu terim, birçok konunun da ihtilaf noktasıdır.[28]

Burada da Siyonizmin karşılaştığı yol aynmlanndan biri önümüze gelmektedir: "İsrail halkı kurulacak kendi devletinde yine kendi ruhuna uygun, geçmişten miras aldıklan ulusal varlıklannı canlandırarak ve geliştirerek yaşamak mı isteyecek yoksa devlet, Avrupa'nın Asya'daki sömürgelerinden biri mi olacak? Hayatın her alanında taklit etmeye çalıştığı, bütün kalbi ve gözüyle yöneldiği bir başkentin sömürgesi mi olacak?..."[29]

Bu esaslara göre Siyonist düşünce, "Kutsal Toprak" Filistin ile ilgili konular da dahil olmak üzere din ve lâiklik unsurlannı biraraya getiren bir düzeye ulaşmıştır. Siyonist düşünce bir yandan Filistin'e ilişkin talepleri desteklemiş, diğer yandan geleneksel Yahudi inanç ve ibadetlerinin yerine getirilmesine izin vermiş, aynı zamanda bunlan lâik ve ulusal terimler haline dönüştürmeyi başarmıştır.

Siyonist düşünür Jacop Serkyn bu eğilimi şu sözlerle ifade eder:

"Yahudi olmak, sadece dini kabul etmek veya ahlakî değerlere bağlanmak anlamına gelmez. Bizler bir grup veya bir düşünce ekolü değiliz. Doğrusu biz, tek bir aileyiz. Ortak bir tarihimiz var. Yahudi dinî öğretileri inkar etmek, bireyi bu toplumun dışına çıkarmaz. Aynı şekilde o öğretileri kabul etmek de kişiyi Yahudi yapmaz.

28 Ahad Ha'am: *Siyon Yasalan*, s. 409.

29 Sosyalist Siyonizmin bu görüşü birçok eleştirilere maruz kaldı. Yapılan eleştirilerin büyük bir bölümü resmî Siyonist tarihin yorumuna bağlı kalma konusunda yoğunlaşıyordu. Siyonizmin çiğnediği dinî yasaların Yahudiliğin aynlmaz bir parçası olduğu vurgulanıyordu. Bu görüşü tanınmış profesör Yeşi'yahu Lefofits. ve siyonist düşünür Eliezer Lefne savunuyordu. Bu konuda şu kaynaklara baş vurunuz: Lefofitsh, Yeşi'yahu: "Yahudilik, Yahudi halkı ve İsrail devleti" Şevken Yayınevi, Kudüs 1975. Ve Lefne, Eliezer: "İsrail ve Batı medeniyeti sorunu" Şevken Yayınevi, Kudüs 1972.

Kısaca bu ulustan bir parça olmak için kişinin Yahudilik dinine veya Yahudilerin genel manevî değerlerine inanma zorunluluğu yoktur."[30]

Bu, lâik Siyonizmin, Yahudiliğe "Yahudi halkının kutsal kültürü" olarak baktığını, bu kutsal değerlerin herhangi bir şekilde tartışılması veya sorgulanmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Allah ile halk arasındaki misak düşüncesi -ki bunun bir gereği olarak Allah "kutsal Filistin topraklarını" Yahudi halkına bahşetmiştir- Ben Gurion'a göre bir halk efsanesidir. Ama bununla beraber o, bu efsaneden siyasî bir program çıkarabilmiştir. Bir inkarcı olan Ben Gurion, kendisinin bile inanmadığı o Ahd-i Kadim kavramlarından hareketle devletinin sınırlarını çizip, karara bağlamıştır. Ben Gurion, misak düşüncesini "Yahudi halkının efsaneleri" olarak kabul etmekteydi."[31]

"İlahi vaad"in gerçek olup olmadığı Ben Gurion'u hiç ilgilendirmiyordu. Onun için bu efsanenin Yahudi vicdana yerleşmiş olup olmadığı önemliydi. Bu nedenle kesin vaadin, ilahî bir kaynağı olmadığı, soyut bir halk efsanesi olduğu ispatlansa bile Yahudi halkı arasında etkisinin devam etmesi gerekirdi. Zira bu tür bir inanış, birlikteliği ifade etmekteydi. O halde bu anlamı ifade ettiği sürece etkisinin kalıcı olması için savunulmalıydı. Bu nedenle Tevrat'ın ilahî veya insanî bir dayanağının olup olmadığına dair tartışmalara girmenin gereği yoktu.

İsrail devletinin kuruluşunun ilan edildiği sırada bu görüşe şu sözlerle işaret edilir: "Yahudi halkı, İsrail topraklarında devletini kurmuştur. Bu topraklarda siyasî, dinî ve ruhanî olarak biçimlenmiş ve resmen bağımsızlık hayatını yaşamaktadır. Yine bu topraklarda geniş kapsamlı insanî ve ulusal kültür mirasını ortaya koymuş, bütün dünyaya kitapların ebedî olanını miras bırakmıştır."

Bu bakış açısı, "Kutsal Topraklar"la geleneksel bir ilişki kurma ihtiyacı duymadı. Direkt olarak "ilahi vaad"e de dayanmadı. Kurtuluşu "Mesih"in gelişine bağlamadı. Tam aksine dinî ifadeleri, Yahu-

30 Ahad Ha'am: *Siyonizm ve Dünya Islahı*, s. 325
31 Klatzkin, Jacop: Boundaries 1914-1921; *İşte Siyonist İdeoloji*, s. 317

diliğin ulusal varlığı için somut bir hale getirdi. Bu yaklaşım, Yahudi tarihiyle ilgili ve dinî edebiyatta ikincil bir yer tutan olaylar, dönemler ve aşamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yahudi halkı harekete geçirilmek sûretiyle Filistin geri alınabileceği gibi, Ben Gurion'un "Bilu Komisyonu" önünde yaptığı şekilde dinî yasaları koruyan muhafazakârlar olmadan, hatta iman etmeden bile bu talep için "Ahd-i Kadim"e dayanılabilirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Ben Gurion'a göre, Ahd-i Kadim sadece Yahudilerin ulusçu ruhunu ifade etmektedir.

Diğer yandan dinci Siyonizm, kendisini geliştirerek lâik Siyonizmi kabullenme eğilimi gösterdi. Çünkü cumartesi gününün saygınlığını zedeleyenler ve Yahudilik inancının esaslarını inkar edenler, "Siyon'a dönüş"ü ve Filistin'i vatan edinme düşüncesini ifade ediyorlardı. Dolayısıyla bu Siyonist plan, kurtuluşun başlangıcı olarak kabul edilebilirdi. Başka bir ifadeyle, lâik milliyetçilik kendi ruhunun ifadesini dinde gördüğü gibi, dinci Siyonistler de geleneksel Yahudiliğin ifadesini lâik Siyonizmde gördüler.

Şu halde Siyonist hareket, içinde barındırdığı çok sayıda farklı düşüncenin varlığına rağmen, lâikler ile dindarlar arasında ortak bir dile ulaşmayı ve kendi içindeki geleneksel Yahudileri kazanmayı başarabilmiştir. Halbuki birbirinden farklı birçok yorumda bulunan manevî, amelî, siyasî, çoğulcu, sosyalist ve dinî akımlar ile çağdaş Kantcılık, varoluşçuluk, Marksizm ve nominalizm gibi felsefik yorumlar bu harekette yer alıyordu. Siyonizm içindeki dinî kanat, Siyonist hareketin başlangıcında dindar Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini sağlamada çok önemli bir rol oynamıştır. Siyonist harekete âdeta bir koruyucu ve gözetici gibi katılmış, Herzl'in söylediği şekilde bu görevini yerine getirmiştir:

"Bu göçler, milliyetçiliğin değerli tohumunu verimli hale getiren ve onu asimilasyonun yağmacı güçlerine karşı koruyan pek değerli bir gübredir."[32] Bu dindar kanat, Yahudi devleti içerisinde İsrail'in kuruluşundan itibaren şimdiye kadar oluşturulan bütün koalisyon hükûmetlerine ortak olmak sûretiyle aynı yönde rolünü de-

32 el-Mesiri, Abdulvahhab: *Siyonist Kavram ve Terimler Sözlüğü*, s. 393.

vam ettirmiş, hatta üstlendiği rolü fırsat bilerek lâik partilerden birçok tavizler koparmış ve isteklerini kabul ettirmiştir.

5. Sosyalist Siyonizm Hareketi

"Siyasal Siyonizm" İsrail'i diğer ulusların arasına katmak ve onu diğer toplumlar gibi bir toplum yapmak için çalışırken, İsrail'in kuruluşundan hemen sonra Siyonist harekette öncü konuma gelen "sosyalist Siyonizm" ise, İsrail'i bu toplumlar arasında en seçkin ulus haline getirmek istiyordu. Böylece ulusal ve kişisel anlayış yerine "yeni Yahudilik" ve "manevî liderlik" düşüncesi, "dinî yönelişler" yerine "toplumsal yönelişler" ve "Ahd-i Kadim" yerine bütün insanlığa yönelik yeni teoriler geliştirildi. Bu sayede sosyalist Siyonizm, Yahudilik mesajına alternatif olarak doğdu. "Lâik Mesihçilik" terimini ve Mesihçiliğin geleneklerini koruyan da bu yeni hareket oldu.[33]

Ancak devlet olma aşamasında Siyonist yerleşimciliğin öncülüğünü yapan, 1948 yılından 1977 yılına kadar İsrail Yahudi devletini yöneten "sosyalist Siyonizm" hareketi amaçlarını gerçekleştirmeyi başarabilmiş midir? Amnon Rubinstein bu sorunu açık bir şekilde izah eder ve "sosyalist Siyonizm"in veya "işçi hareketi"nin "yeni lâik Mesihçilik" mesajını gerçekleştirmede başarısız olduğunu şu sözlerle ifade eder:

"İşçi hareketinin ideal bir toplum ve seçkin bir halk yaratma, dünya liderliği gibi iddialarında başarısız olduğunu açık bir şekilde görmek gerekir. Başarısızlık esas olarak belki de ütopik isteklerden kaynaklanmaktadır. Dünyada hiçbir devletin veya toplumun yapmadıklarını yapmak, dinî geleneklere ait "son günlerin müjdesi" ve "Mesihçilik" terimlerini siyasal ve ekonomik gerçeklere dönüştürmek, ezilen halkı, kendisini ezenlerin kurtarıcısı haline getirmek gibi ütopik iddialarda işçi hareketi başarısız olmuştur."[34]

Amnon Rubinstein, "İsrail İşçi Hareketi"nin, amaçlarını ger-

---

33 The Jewish Chronicle, Agust 11, 1911. S. 14.
34 Rubinstein, Amnon: *Herzl'den Gush Emunim'e,* s. 51.

çekleştirmede başarısız olmasını; buna karşı dinî akımların güçlenmesini ve yükselişini de şu sözlerle ifade eder:

"İsrail, dünyadaki sosyalist partilerin desteğini alabilme şansını kazanmıştır. İşçi Partisi'nin liderleri uluslar arası sosyalist kongre ve toplantılara katılmışlar, onlardan önemli oranda yardımlar da almışlardır. Bu dış desteğe karşı içeride İşçi Partisi'nden uzaklaşma ve çekilme yönünde gelişmeler yaşanmaktaydı. İşçi hareketinin ütopik idealleri, yeni sosyo-ekonomik gerçekler karşısında dağılmak zorunda kaldı. Yeni toplumu oluşturma gayretlerinde zirvede olduğu düşünülen bilek gücü sosyal açıdan gerileyerek çöktü. "Kutsal Topraklara dönüş" hayali, ücretlilerin (yani Arap işçilerin) tarlalarda çalışarak buralara yerleşmesi sonucu dağılarak kayboldu.

Aynı şekilde ülkedeki işçi hareketlerini birbirinden ayıran dine benzer "Mesihçilik" ve "İsrail halkının kendisini ezen dünya halklarını kurtaracağı" inançları da dağılıp kayboldu. Artık "sosyalist Siyonizm" kanadında yeni rüzgarlar esmeye başlamıştır. 1967 Savaşı'ndan sonraki dönem bu çöküşün en açık bir ifadesidir. Bu tarihten itibaren "İsrail'in bütün topraklan için" harekete geçilmesi yönünde sesler yükseldi. "İşçi hareketi"nin en seçkin destekçilerinden birçoğu bulundukları sıralan terkederek, sağcı hareketin saflarına katıldılar.

Yerleşimcilik düşüncesi, daha önce oynadığı lider ve öncü rolünü yeni ortaya çıkan gerçekler karşısında oynayamadı. Bu gerçekler içinde, büyük çoğunluğu doğulu Yahudi cemaatlerden oluşan şehirlere bağlı sivil proleterler sınıfı ortaya çıktı. "Seçkin halk" ve "İsrail halkının mesajı" düşüncesinin yeni bir sosyalist içerikle takdim edilmesi girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Sosyalist Siyonizm düşüncesinin çöküşüyle birlikte İsrail toplumunda din ve gelenekler alanında aşamalı değişimler meydana gelmeye başladı. Bu değişimler savaş olaylarında açık bir şekilde ortaya çıktı. Daha doğru bir ifadeyle, bu değişimler gerçekte temelleri savaş öncesi dönemde var olan olayların yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıktı."[35]

---

35 a.g.e., s. 156

Amnon Rubinstein bu görüşlerini bir başka yerde şöyle dile getirir:

"Mesihçi amaç" Siyonizmi iki yönden sarmıştır: Dinci Siyonizm ve solcu Siyonizm.. 1967 Savaşı'ndan önceki dönemde her iki grubun inancı, gerçekçi yaklaşımlarla ve İsrail'in dünyadaki konumu hususunda uyanık olma düşüncesiyle bağlantılı olup, söz konusu olaylardan etkilenmiştir. Bu nedenle vatanın varlığı, temellerini güçlendirme, etrafında güvenlik kordonlan oluşturma, bütün Siyonist liderlerin önem verdikleri başlıca konulardı.

Devlet kurulduktan sonra ortaya çıkan ve 1967 Savaşı'ndan sonraki dönemde zirveye ulaşan derin ve köklü değişimler, pragmatik ve pozitivist düşüncelerin batışıyla birlikte İsrail toplumunda "Yeni dinî Mesihçilik", eski Ortodoksluğa dönüş ve pragmatist "egocu" nesil anlayışıyla hareket eden dindarlann artış göstermesiyle yükselişe geçti. Kendilerini ilgilendiren meselelerde dikkatli olurken, başkalannı ilgilendiren konularda ulu orta görüş belirten sorumlu yöneticiler, arkalannda anlaşılmaz bir sessizlik bırakarak sahadan çekildiler."[36]

Bu değişimin arkasındaki temel sebebin, itikadî gücün giderek zayıflamasında saklı olduğu söylenebilir. Bu durum, ekonomik güçlükler, ihtiyatî hizmetler, sınır olaylan ve savaşlarla dolu olduğu görülen günlük hayata daha çok önem vermeye neden oldu. Tüm bu zorluklar, İsrail toplumunda çöküşe yol açan faktörler arasında yer alır. Diğer yandan Yahudilerin Siyonizme ve İsrail halkına olan güvenlerini kaybetmesinin ardından, rahat bir hayat yaşamak ve mal elde etmek amacıyla dünyanın farklı bölgelerine dağılan Yahudilerin sayısında belirgin bir artış olması, bu çöküşün bir başka nedeni sayılabilir.

Dünyaya dağılan bu Yahudilerin bir kısmı yine din ve inanca ihtiyaç duydular, bunlan aramaya başladılar. Zira kendi iç dünyalannda büyük bir boşluk meydana gelmişti. Bu boşluğu, ancak yaşadıklan hayata alternatif olabilecek dinî bir yaşam doldurabilirdi.

36 a.g.e., s. 105-106.

İster "İşçi hareketi"inin siyasetini devam ettiren bir oluşum ister yirminci asrın sonunda İsrail'in ihtiyaçlarıyla bağdaşan yeni bir inanç olsun farketmezdi. Bu araştırmaların ardından büyük bir çoğunluk tevbe ettiklerini ve dinî öğretilere yeniden döndüklerini ilan ettiler. Tevbe ettiklerini açıklayanların ortak paydası geçmişe duyulan özlem ve modern İsrail toplumunda çöküş duygusundan kurtulma arzusuydu.

İsrail'de "İşçi Partisi"nin hüküm sürdüğü uzun dönem Mayıs 1977 itibariyle sona erdi. Başlangıçta çabuk kaybolacak bir olgu veya başarısızlıkla sonuçlanacak bir girişim olduğu sanılan değişimin, bundan dört yıl sonra, İsrail halkının yönelişinde açık bir dönüş ve köklü bir değişim olduğu ortaya çıktı. "İşçi Partisi"nin 1973 ve 1977 seçimlerinde hezimete uğraması, İsrail halkının bu partinin ilke ve değerlerinden yüz çevirdiğini gösteriyordu.[37]

Aynı şekilde 1967 Savaşı, bütün İsrail toplumunda yayılmaya başlayan yeni bir görünüm ve olgunun başlangıcı oldu. Ortaya çıkan bu yeni görünüm, dinî akımların güçlenmesi ve güçlerinin giderek artmasıydı. Bu durum, İsrail'de "sosyalist Siyonizm"in sancağını taşıyan "İşçi hareketi"nin hedeflerini gerçekleştirmede başarısız oluşuyla açıklanabilir. Bu, sosyalist Siyonizm ideolojisi çerçevesinde İsrail'deki lâik çevrelerle dinci çevreler arasında yapılan geleneksel anlaşmanın başarısızlığı olarak da yorumlanabilir.

Bunlara ek olarak, İsrail'de dinî akımların güçlenmesini çeşitli sebep ve yaklaşımlara bağlayan kimseler de bulunmaktadır. Bunlar arasında İsrail nüfusunda meydana gelen ve dindarların sayısının arttığını gösteren istatistik oranlar sayılabilir. İsrailli düşünür Gurshum Şevken bu görüşü savunanlardan biridir. Düşüncesini şöyle dile getirir:

"İslam ülkelerinden yapılan toplu göçler nedeniyle İsrail devletinin kurulduğu günlerde sayısal açıdan dinî kesimlerde artış gözlenmiştir. Nüfustaki doğal artışın, dindar Yahudilerin çoğalmasını aynı yönde arttırdığı söylenebilir. Gelecekte bu alanda tersine değişikliklerin meydana geleceğini söylemek pek mümkün değildir. Tam ak-

---

37 a.g.e., s. 165.

sine bu akımlara bağlı olanların sayılarında daha da artış gözlenecektir. Zira normal artış oranının dindarlar arasında daha yüksek oluşunun, dindar olmayanlar arasında ise sıfıra doğru yaklaşmasının her iki grup arasındaki uçurumun daha da derinleşmesine neden olacak gibi görünüyor.

Bütün bu değişimler zamanla İsrail toplumunun yönünü değiştirebilir. Yaşanacak değişim, siyasî gücün dinî azınlıklardan başarılı bir şekilde faydalanmasıyla değil, tam aksine dindarların güç ve sayısını arttıran dindar nüfusun artışıyla gerçekleşecektir. Bunun için ülkedeki yerleşim planı, maddî ve manevî bütün alanlarda devletin, tüm kurum ve kuruluşlarıyla yapılanması, her ne kadar lâik batı düşünce akımları vasıtasıyla gerçekleştirilmiş ve geleneksel Yahudiliğin sınırlarını aşarak fert ve kurumların çalışmaları sonucu veya gösterilen çaba ve düşüncelerin bir ürünü olarak gerçekleşmiş olsa da, şu durumu gözardı etmemek gerekiyor: İsrail, dinî kurum ve kuruluşların etkinliklerini hayatın bütün alanlarında gösterdikleri bir devlet haline dönüşebilir."[38]

Ancak Amnon Rubinstein, Gurshum Şevken'in bu görüşüne katılmaz ve şu değerlendirmeyi yapar:

"İsrail içerisinde ve "Sabbarlar"[39] arasında dinî konumda meydana gelen değişim, dinine bağlı büyük bir çoğunluğu barındıran İslam ülkelerindeki muhafazakar dindarların sayısında görülen artış nedeniyle meydana gelmedi. Her ne kadar dindar aileler arasında doğum oranı yüksek olsa da, genel olarak bu kesimdeki artış oranı sabittir. Bunun sebeblerinden bir tanesi, birinci parlâmentodan şu anki parlâmentoya kadar dinî partilerin parlâmentoda elde ettikleri oranın sabit olmasıdır. Dinî uyanış konusunda söylenen bütün id-

---

38 Rubinstein, Dani: *Gush Emunim- Siyonizmin Gerçek Yüzü*, s. 56-57.

39 Sabbar: Dikenli incir anlamına gelir. Bu kelime İsrail toplumunda artık sosyal bir anlam kazanmıştır. Devlet kurulmadan önce veya kurulduktan sonra Filistin'de doğan veya eğitim gören Yahudilere verilen bir addır. Sabbarlar İsrail nüfusunun % 35'ini oluştururlar. Birbiriyle uyumlu sosyo-kültürel bir kitle oluşturduklan için bu toplumda yaşanan "farklı kültürler" sorunundan bir bölümünü çözmüşlerdir. Batı Yahudileri olan Eşkenaz neslinin kültürel, siyasal ve sosyolojik devamı niteliğinde kabul edilirler. Devleti kuran kuşağın rolünün sona ermesinden sonra şimdiki İsrail yönetiminin ihtiyatî gücünü temsil ederler. Dağınık Yahudiliğin bütün hastalık ve kusurlarından kurtulmuş "yeni İbraniler" olarak Yahudiler için bir örnek teşkil ederler.

dialara rağmen, dinî kesimler arasında büyümeye işaret eden herhangi bir delil bulunmamaktadır. Aynı şekilde dinî eğitim gören öğrencilerin sayısıyla ilgili beyanatlar da böyle bir değişimin yaşandığına işaret etmemektedir."[40]

Rubinstein'in, dinî kesimin güçlenmesi konusundaki bu yaklaşımı, lâik kesimin sosyalist Siyonist partilerin tutumlannı reddetmesinden kaynaklanmaktadır. "Sosyalist Siyonizm"in içeriğinde başta gelen konulan arasında yer alan "sürgün (diaspora), tarih ve gelenekleri ret" gibi Siyonizmin de kabul ettiği bazı kavramlara farklı yorumlar getirmeleri dışlanmalarına neden olmuştur:

"Dine karşı takınılan tavırlarda aşamalı olarak gerçekleşen bu değişimler, inancı yeniden canlandırma yoluyla ortaya çıkmadı. Lâik Siyonizmin ifade ettiği inkarcılıktan kaynaklanan, özellikle sosyalist kanadın geleneksel dinî esaslara yönelik sergilediği septik (şüpheci) yaklaşımlarla ortaya çıktı. Devrimci dünyada görülen inanç ve sosyal adalet istekleri, Siyonist liderlerin ifade ettiği milliyetçi-lâik yaklaşımlara olan güveni yıkıp yok etti.

Aslında "sürgün" olarak adlandırılan durum ile geleneklerin reddedilişi, birbirine bağlı olarak gelişen olgulardır. "Sürgün"e karşı takınılan tavırda meydana gelen değişiklikle birlikte, Yahudilik geleneklerinin temel değerlerine karşı takınılan tavırlarda da değişiklikler meydana geldi. "Sürgünü ret" düşüncesinin yerini "yıkılan dünyaya duyulan özlem ve üzüntüler" aldı. Siyonizme rakip olan ve nefret edilen Bund'un[41] bir sembolü olan Yidish dili, İbranice'ye rakip bir dil olmaktan çıkarak, tutuşturulmuş bir meşaleye dönüştü. Geçmiş günlere şahit olan bu meşalenin mutlaka korunması gerekiyordu. Böylece lâik, liberal ve sosyalist Siyonizmin değerlerinin önemini yitirmesi, ülkenin genç nesillerini kendi kültürleri içinde yeni arayışlara sevketti."[42]

İsrailli düşünür Jacop Amit, bu eğilimleri, İsrail gençlerinin öne-

40 Şevken, Gurshum: a.g.e.
41 Bund, 1930 yılları Nazi yanlısı örgütlerinden. Ayrıca aynı adla 1897'de Rusya'da kurulan sosyalist bir yahudi akımda bulunmaktadır.
42 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 106-107.

rilen diğer çözümler konusunda umutsuz olduklarını gösteren bir ifade olarak değerlendirir:

"Tevbe yolunda yürümeye sevkeden etkenler konusunda gençlerden birinin yorumunu dinledik. Kurtuluş aşamasından itibaren bütün hareketler Yahudilerin umutlarını hep boşa çıkardı. Kurtuluş hareketi, "Haskala" (Aydınlanma hareketi) ve sosyalizm gibi hareketlerin yanında Siyonizm de umutların boşa çıkmaya başladığı bir diğer hareket oldu. Sonuç olarak, sayılan hiç de az olmayan tevbekârlar, Siyonizm öğretilerini yerine getirmekten kaçıyor, gettoların duvarları arasında yaşanan manevî hayata dönmeye çalışıyorlardı. Değerlerini yeni baştan kuran İsrail toplumunun yapısında artık bu kimseler hiçbir rol üstlenmiyorlardı. Çünkü bu değerleri savunma görevinden kendilerini muaf tutuyorlardı. Halbuki ülkede bir göç söz konusu ise, Siyonizmde de bir göç söz konusudur."[43]

Ahd-i Kadim'den bölümler alıntılamak, "hayırla anılan bilginler"in makalelerini derlemek, bazı geleneksel bayramları kutlamak gibi durumlar, "Sabbar"lann kendilerini korumak istedikleri manada bir savunma kuşağı oluşturmuyordu. Kırklı ve ellili yıllarda "Kenaniler" grubunun ifade ettiği Kenan topraklan üzerinde İbranice konuşan bir halk olma ideali, bu kimseler üzerinde artık pek etkili değildi.

Amnon Rubinstein Yahudilik değerlerine yönelik görüşlerini açıklarken, bu yeni eğilim hakkında ek olarak şunları söyler:

"Bu yeni yöneliş, yeni bir imanî eğilim olarak ortaya çıkmıyor. Bu yönelişin kökleri, Siyonizmin geleneksel Yahudi değerlerine karşı takındığı şüpheci tavırda gizlidir. Geçmişin ağır yükü, "Sabbar" veya "yeni İbraniler" yaratmaya götüren "ruh göçünün (tenasüh)" kaçınılmazlığı da bu eğilimin tekrar ortaya çıkışını sağlayan etkenlerdendir. İsrail edebiyatında yer alan "Sabbarî gelenekleri", 1948 Savaşı edebiyatı ve "Palmak"[44] kuşağı edebiyatı ve geçmiş Yahudi tarihini küçümseme, Yahudi diasporasının bütün değerlerinin önüne geçti.

---

43 a.g.e., s. 107.

44 Palmak: Yıldırım müfrezeleri anlamına gelen İbranice bir kelimenin kısaltılmışıdır. Askerî bir oluşum olup Siyonist Hagana güçlerinin vurucu birliğini temsil ediyordu. Bu olu-

Fakat bu değişimin gölgesinde bütün Yahudi değerleri olumsuzlaşmadı; aksine özlemlerin merkezi haline geldi. Bazı zamanlarda gayret ve çalışmaların temel kaynağı oldu. "Sabbarî kahraman", "ebedî gençler" ve "ifade edilemeyen duygularla dolu çiftçiler" bir anda Yahudilerin gerçek kahramanları haline dönüştüler. Aşamalı olarak "Yahudi isimleri İbranice isimlerle değiştirme" modası gerilemeye ve devletin ilk kuruluş ve yerleşim yıllarında ulusal ve moda olarak kabul edilen değerler etkisini kaybetmeye başladı.

Kendisine yeni İbranice isim takan Amos Iylon, Dışişleri Bakanlığı'nda genel müdür olarak görev yapan Joseph Sehnofer'i bu eski geleneği bozup kendisine yeni İbranice isim seçmediği için övmüş ve onu kutlamıştı. Doğu Avrupa'da bir Yahudi köyü olan (Hagyara) -ki Doğu Avrupa'daki milliyetçi Yahudilik geçmişte bütün öfkesini buraya kusmuştu- İsrail bilincinde yeni ve olumlu anlamlar kazanmaya başladı. Kültürel yalnızlık hatırasını ebedîleştirmek için fuarlar düzenledi, kitap ve afişler bastırdı.

Bu arada Kibbutz hareketinde de gerilemeler başladı. Bu harekete bağlı gençlerin sözcüsü Shedmut (buğday tarlaları) dergisinin sayfalarında bu gerileme açık bir şekilde görülebilir. Bu gençler arasında İsrail bayramlarının içeriği etrafında tartışmalar da yapılmaktaydı. Bir kuşak sonra geleneksel İsrail bayramlarının ulusal bayramlar haline dönüştürülmesiyle bu bayramlar, Yahudi geleneklerinden alınan anlamlarına tekrar kavuştu.

Birçok Kibbutz'da mabetler, koloni yaşlılarına has müzeler olmaktan çıkarıldı. Kendi dünyası ile Yahudi gelenekleri arasında köprü olacak gerçek bir yola ulaşmak için yerleşimciler arasında yardımlaşmayı sağlamak amacıyla sessiz girişimlerde bulunulmaya başlandı. Bu yönde apaçık makaleler yayımlandı.[45]

şumda yer alanlar "işçi Siyonizm" üzerinde önemle duran ve siyasi kültürde yüksek derecelere varmış kimselerdi. En önde gelen liderleri arasında Isaac Rabin, Yigal Allon ve Haim Berlif bulunuyordu. Bu kimseler İsrail'in siyasi yaşamında ve askeri kuruluşlarında önemli roller oynamışlardır. Kırklı yıllarda İsrail'in elit tabakasını bunlar oluşturmaktaydılar. İsrail elitlerinin büyük çoğunluğu bu oluşumda yer almaktaydı.

45 Amit, Jacop: *Devlete Kim Egemen Olacak?*, İbrani yılbaşı özel sayısı s. 20. 17.9.1982

İşçi hareketinin bir üyesi olan İsrailli edebiyatçı yazar Aharon Mecid bu belirtileri şu şekilde yorumlar:

"Eğer durum bu ise, o halde yavaş yavaş geriye doğru gidiyoruz demektir. Eğer bu eğilimler (tarihî deneyimlerden öğrendiğimiz kadarıyla radikal aşırı uçların ılımlı olanlara galip gelmesi) devam eder ve faaliyetlerini sürdürürse, aydınlanma ve kurtuluş öncesi döneme dönmemiz muhakkaktır. Çünkü fizik kanunlarının bize öğrettiğine göre, her boşluğun mutlaka dolması gerekir. İşçi hareketinin ileri sürdüğü teori ve iddialar çekip gitti. Boş yeri doldurmak için yerine atalarımızın dini geldi. Bu çok mu kötü bir şey? Böyle bir durum mutlak boşluktan daha mı kötüdür? Her şeye rağmen Kefaret Bayramı gecesinde caddeler sakin ve temiz olacak, arabalar gürültü yapmayacak, lokantalar kapılarını kapatacak, her pencereden televizyon sesleri gelmeyecek, uzakların sesini duyacağız. Şehirlerde çeteler dolaşacağına, dua sesleri işitmek için mabetlere gitmek elbette daha iyidir."[46]

46 Rubinstein, Amnon: a.g.e., s. 107-108.

İSRAİL'DE DİN VE DEVLET

1. İsrail'de Din Olgusu ve Kamusal Görünümleri

"*İsrail Zihniyeti*" adlı kitapda Joun Lavin, "*İsrail Devletinin Yahudi karakteri*" konusunu anlatırken şunlan söyler:

"Din-devlet arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışırken çağdaş dünyada dört temel eğilimin var olduğu görülür. Devlet ya tamamen dine karşıdır ya da dine karşı tarafsız bir tutum takınır veya dine bağlılığı teşvik eder ya da dini halka dayatır. Şu an İsrail'de egemen olan sonuncu yaklaşımdır. Çünkü kamuoyunu ve aileleri ilgilendiren birtakım konulann varlığı, devletin dini zorunlu hale getirmesini gerekli kılmaktadır. Buna ek olarak, resmî hahamlık kurumu ve dinî meclislerin varlığı, yönetimin kontrolü altında dinî yaşama katılmak isteyenlere tahsis edilen yerlerin var oluşu, devletin, halkı dine mecbur etmesine neden olmaktadır. Başka bir inancı kabul etme, evlenme veya boşanma gibi durumlarda İsrail devletinin dinî kaide ve kurallar koyması artık devletin görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Daha geniş kültürel düzeyde İsrail toplumunda var olan dinî cemaatlerin Yahudi gelenekleriyle ilişkilerini ve bu kültürel gelenekleri yeniden yorumlama hürriyetinin sınırlannın esaslı bir biçimde tesbit edilmesi sorunu bulunmaktadır."[1]

Yahudi düşünür Jacop Kets aynı sorunu şöyle dile getirir:

---

1 Mecid, Aharon: Davar, 5.10.1979.

"Dini hayatın bütün alanlarında otorite kabul edenlere göre; ideal olan, geleneklere bağlı bir toplumda nesiller boyu süregelen ve belirli bir eğitim programına uygun şekilde verilen dindir. Bu şekilde inananlar, İsrail toplumunun dinî öğreti ve pratikleri tamamen terkettiğini düşünür. Haham Ben Satmar'ın açıklamaları veya "Masha'rim" bölgesinde bulunan "Neturei Karta" cemaatine ait duvar ilanlarında bu durum açıkça görülmektedir. İsrail toplumunu tam bir lâik devlet olarak görmek isteyenlere -"Kenaniler"den geriye kalan ve bunlara benzer eğilimde olanlara- göre ise, İsrail toplumu, Yahudi gelenekleriyle zincirlenmiş, geri bırakılmış, dinî kurumlar tarafından köleleştirilmiş ve Yahudilik karakterini taşıyan bir toplum olmuştur.

Bu veya benzer değerlendirmeler, aslında gerçekleri isteklerine uygun bir şekilde görmek isteyen değerlendirmelerdir. Bu nedenle tarafsız bir bilimsel araştırma, her iki eğilim arasında kesin bir ayrımın yapılmasını gerekli kılmaktadır."[2]

Moshe Smith, "İsrail'in Yahudi karakteri" konusunda değerlendirmeler yaparken şunları söyler:

"İsrail'de din ve devletin aynı şeyden ibaret olduğunu iddia edenler olduğu gibi devletin, özünde lâik olduğuna inanan bir kesim de bulunmaktadır. Prof. Yeşayahu Lefufits durumu şu şekilde açıklar:

"İsrail devleti ne dinî ne de dinsiz bir devlettir. Ancak İsrail halkı arasında devletin dinî olmadığı görüşü yaygındır. İşleyiş açısından devlet, kurumları ve hizmetleri genel olarak Yahudilik yasalarına uygun olmayan bir şekilde yürütmektedir. Ancak ne Yahudi şeriatinde ne de bu şeriati savunanların öğretilerinde şimdiye kadar çağdaş devlet hizmetlerini -ordu, polis, dışişleri ile ilgili hizmetler ile ulaşım, uluslararası posta işletmelerini- aktif ve doğru bir şekilde yürütecek bir model bulunmamaktadır.

Din bilginlerinin büyük bir bölümü ise, bu tür işlere hiç ilgi göstermemektedir."[3]

2 Joun, Lavin: *Israil Zihniyeti*, s. 161.
3 Kets, Jacop: a.g.e., s. 86.

Aktardığımız bu değerlendirmelerden sonra önümüzde üç görüşün bulunduğunu söyleyebiliriz: Birincisi, İsrail devletinin Yahudilik dininin kurallannın uygulanması karşısında tarafsız kaldığı görüşüdür. İkincisi, devletin lâik veya dinî oluşunun gözlemcinin yaklaşımına kaldığı görüşüdür. Üçüncüsü ise, devletin tamamen dinsiz olduğu görüşüdür.

İsrail devletinin kuruluşundan şimdiye kadar dinî meseleleri siyasî tartışmaların merkezi yapma, dini, İsrail toplumuna devletin resmî görüşü olarak dayatma çabalanna baktığımızda şunu görürüz: Devletin 15 Mayıs 1948'de ilanından üç gün önce, çok önceden beri var olan "Mizrahi", "Hapoel Hamizrahi", "Agudath Israel", "İşçi Agudath Israel" gibi dinî partiler, devletin kuruluşu ve yapılanmasına yönelik olarak "Millet Meclisi"nde (Ben Gurion'un fikir açısından kendisine yakın 13 kişiden oluşturduğu kurulda) çalışmalar yapmışlardır.

Moshe Şubira "Hapoel Hamizrahi"nin, Haham Fishman "Mizrahi"nin, Haham Isaac Meir Levin "Agudath Israel"in temsilcisi olarak bu mecliste bulunuyorlardı. Devletin kuruluşunu ilan etmeden üç gün önce yani 12 Mayıs'ta ilan bildirisi ile ilgili bazı meselelerde müzakerelerde bulunmak üzere parlâmento gün boyu toplantı yaptı. Kuruluşun ilan biçimi konusunda Mecliste bulunan lâikler ile dinciler arasında sert tartışmalar yaşandı. Ve bu konu özellikle zorluklarla karşılaştı. Sefaradlan temsil eden Haham Sadiya Kufşi, tartışmalar sırasında ilan metninde, bağımsızlığın "Rabbin yardımıyla ve O'nun büyük gücü ile" elde edildiğini ifade eden bir açıklamanın bulunmasını istedi. Aynı şekilde diğer dinî partilerin temsilcileri de metnin sonunda "Rabb"in adının zikredilmesini, "İsrail topraklarının" Yahudi anlayışına göre Yahudi halkına ait ve Rabbin İbrahim'e verilmiş sözü olduğunun özellikle vurgulanmasını, henüz oluşum safhasında olan devletin dinî özelliğinin mutlaka belirtilmesini talep ettiler.

Meclis üyelerinin büyük çoğunluğu özellikle "Mapanı" partisinin temsilcileri dincilerin bu taleplerine karşı çıktılar. "Rab" adının açık bir şekilde belirtilmemesini talep etti. Çünkü onlar inanç ve dü-

şünceleriyle çelişen bir açıklamayı imzalamalarının mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Bu konuda Ben Gurion, taraflar arasındaki sorunu çözüme kavuşturan önemli bir adım attı. Böylece üzerinde karara varılan metin son olarak şu hale getirildi:

"İçinde geçici hükûmet üyelerinin de bulunduğu bu geçici devlet meclisinin üyeleri olan bizler, 14 Mayıs 1948 Cumartesi akşamı bir İbrani kenti olan Tel-Aviv'de İsrail'in Rabbine olan tam güvenimizle ve şahitler olarak, bu bildiriyi imzalıyoruz."

Amacın daha açık olarak belirtilmesi için dindarlar, metinde "İsrail'in Rabbi ve kurtancısı" sözünün yazılmasını önerdiler. Ancak "Mapanı" üyeleri bu öneriyi kabul etmediler.

Açıklanan bu metin kısmen de olsa dinî partili üyeleri tatmin etti. Çünkü Yaratıcı'ya yapılan duanın son bölümlerini bu bildiriye yazdırılabilmişlerdi: "Ey İsrail'i koruyan, İsrail'e yardım et. İsrail'e ve Yahudilere bağış ihsan et." "Mapanı" üyeleri de bu metni ve Ben Gurion'un yaptığı yorumu kabul ettiler. Ben Gurion: "Herkes "İsrail'in Rabbi" sözünü kendi görüş ve anlayışına göre kabul etsin" şeklinde bir yorum yapmıştı. Son olarak Ben Gurion bu konuda yapılan tartışmaları şu sözlerle bitirdi:

"Gördüğüm kadarıyla herkes daha doğrusu hepimiz kendi düşünce ve anlayışımıza göre inancımızı şekillendirmekteyiz. Yahudilikte şunu yap, bunu yapma gibi emir ve yasaklar bulunmaktadır. Fakat nasıl inanacağımız konusunda hiçbir açıklama ve yönlendirme yoktur."

Bu tartışmadan sonra üyeler arasında devletin adı konusunda bir başka tartışma daha çıktı. Çünkü bu konuda değişik öneriler vardı. "Siyon", "Yahudi", "İsrail", ve "Yahudi Devleti" gibi isimler ileri sürülen önerilerden bazılarıydı. Devlete verilecek ismin Arapları kışkırtacak bir isim olmamasına büyük özen gösterildi. Hatta yeni devletin adının Arapça "Batı Filistin" şeklinde olmasını önerenler bile oldu. Fakat bu öneri üyeler tarafından kabul edilmedi. En sonunda devlete "İsrail" adının verilmesi kararlaştırıldı.

Bu durum, çoğu zaman İsrail'de din ile devlet arasındaki iliş-

kilerin birbirinden ayrı olduğunu gösteren anlaşma ve pazarlıkların yapılmasına neden oldu.[4]

Siyonist göçler başlamadan önce Filistin'de bulunan Yahudi yerleşim merkezlerinin büyük bölümü temelde Siyonist bir karakter taşımamakta; Doğu Avrupa veya İslam dünyasında bulunan Yahudi halklara benzer bir özellik göstermekteydi.[5]

1920'li yılların başında İngilizlerin planı, bu merkezlerde Osmanlı döneminde var olan yönetim şeklinin devamını sağlamak ve Araplar arasında "Yahudilerin ulusal vatanı" konusunda ortaya çıkmaya başlayan ırkçı gerilimi azaltmak amacıyla dinî karakteri yaygınlaştırmaktı. İşçi hareketi dışında Siyonistlerin büyük bir bölümü bu plana karşı çıkmadı. Siyonistlerin bu planı, Arap düşmanlığını azaltıcı ve zayıflatıcı bir nitelikte olması nedeniyle kabul ettikleri söylenebilir.

Bu yerleşim merkezlerinde idarî kurumların başında gelen "Başhahamlık"la ilgili böyle bir plan, ancak o yıllarda "öncülerin" göç etmesinden ve işçi hareketinin güçlenmesinden sonra Filistin'de nüfus sayısında meydana gelen değişiklikler göz önüne alınarak başarılı olabilirdi.

Ancak Eşkenaz Yahudilerin en büyük hahamlık kurumuna aday olan Haham Kook'un İngilizlerin, İbrani kanunların çağdaşlaştırılması ve dinî liderlik kadrosunda haham olmayan bir üyenin bulunması gibi isteklerini kabul etmemesi ve bu konuda onlara taviz vermemesi bu planın başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu. Buna bağlı olarak Hahamlık Kurumu yönetime katılma şansını kaybetti. Siyasal açıdan hiçbir etkisi olmayan zayıf bir unsur haline dönüştü.

Manda yönetiminin son dönemlerinde Yishuv Yahudilerinin sözcülüğünü yapan ve siyasî gücü ifade eden unsurlar, Siyonist idare ve Yahudi ajansı oluşturmaktaydı. Dinci Siyonist partilerin temsilcileri bu oluşuma ortak olmalarına rağmen bu partilerin siya-

4 Smith, Moshe: *İsrail'de Dinî Değerleri Kurumlaştırma Çalışmaları Etrafındaki Tartışmalar*, s. 3.
5 Lafin, Joun: *İsrail Zihniyeti*, s. 114.

sî yönleri daha çok ön plana çıkmaktaydı. Manda döneminde Siyonist yerleşim merkezlerinde gelenekçi iki temsilciyi de içinde barındıran ulusal komite, iktidar sahibi bir unsur olarak kurumsallaşmakta başarılı olamadı. Bu nedenle komite sadece sembolik değerlere sahip bir konumda kaldı.

1920'li yılların ortalarından itibaren İsrail devleti kuruluncaya kadar iç sahada siyasî unsur olarak "Histadrut" bulunmaktaydı. Yirmili yıllar boyunca bu oluşum, dine karşı açık düşmanlığı ile tanınmaktaydı. Daha sonra bu düşmanlık 1940'lı yılların başlarında ilgisizliğe dönüştü. Buna bağlı olarak Histadrut, geleneklere bağlı kimseler yetiştirme konusuyla da hiç ilgilenmedi. Histadrut himayesinde çalışan işçilere ait eğitim kurumları geleneklere önem vermeyenlerin elinde bulunuyordu. Ahd-i Kadim'e bakışları, lâik değerleri ortaya koymak biçiminde tezahür ediyordu.[6]

Devletin dinle bağlantısını sağlayabilecek bir diğer, belki de en önemli faktör, devlet içerisindeki partiler arası siyasî ilişkilerdir. İsrail'de sağ ve sol taraflar arasında nisbî seçim sistemi sonucu siyasî dengeyi oluşturan küçük partiler yönetime ortak olmuşlar ve azınlığın değerlerini çoğunluk üzerinde zorunlu kılma pahasına da olsa isteklerinin bir kısmını elde edebilmişlerdi.

Son olarak, siyasî baskılar altında dinî değerlerin kurumsal bir yapıya dönüşmesini ifade etmek için Zucker Özel bir terim ortaya attı: "Theo-politics" (din otoritesine boyun eğen siyasetler)... Böyle bir yorum, ortaya çıkan durumu oldukça basit bir şekilde dile getirmektedir.

Parlâmentoda çoğunluğu elde etmek için her seçimde "dindarlara" ihtiyaç duyulmadığı rahatlıkla söylenebilir; ama buna rağmen yine de dinî partiler yönetime ortak edilmişlerdir. Bu partilere ihtiyaç duyulduğu zamanlarda bile ılımlısoldan olan iktidar partisinin, sol partiler yerine "Mizrahi" gibi dinî partileri tercih etmesi üzerine pek çok soru ortaya atıldı. Özellikle "Mapai" Partisi, aşırı sol partiler ile ortak olmayı "Mizrahi" Partisi ile ortak olmaya her zaman ter-

6 Afnın, Buaz: *Millıyetçi Hesap*, s. 324.

cih etmiştir. Buna rağmen Mapai'nin, "Histadrut"a ortak olmalarına dayanarak dinî partilerle ortaklık kurması düşündürücüdür.[7]

İşçi Siyonizm, Siyonist harekete egemen olduğundan beri, Filistin'de oluşturulan Siyonist toplumu çağdaşlaşma ve modernleşme yönünde taşıyan lâik eğilimler ile asrın ruhuna uygun olarak kendisini geliştirmesi istenen dinî Yahudi gelenekler arasında sürekli bir mücadele başladı. Filistin'de Siyonist yerleşimciliğin başladığı ilk dönemlerde Yahudiliğin kendi içinde dinî veya dine benzer yeni bir alternatifin ortaya çıkacağı belliydi. Burada bizi ilgilendiren durum, Siyonizm sahnede görünmeye başladığında geleneksel Yahudi toplumunun, o dönemde kabul edilen dinî esaslar ile bölünme sürecinden geçmekte oluşudur. Siyonizm, bu bölünme sürecini tarih içerisinde nihaî ve adil bir sonuç olarak değerlendirdiği için normal karşılamaktaydı.

Siyonizmin kendisi de yeni bir toplum oluşturmak için çalışıyor, ilkeleri, ibadetleri ve kurumlan ile Yahudi dinini yeni toplumun bir parçası olarak görüyordu.

İsrail devletinin kuruluşundan sonra devletin din ile ilişkisi net olarak belirlenmedi. Bu yeni oluşumda dinî çalışma ve uygulamaların alanını belirleyen kapsamlı bir düşünce yoktu. Bu belirsizlik, İsrail'in bağımsızlık bildirisine de yansımış, dinle ilgili ifadeler genel ve yoruma açık ifade tarzıyla yer almıştır.

Hiç şüphesiz bildiride bulunan genel ifadeler, İsrail devletinin yapısı ve üstleneceği rol uzun tartışmalardan sonra belirlenmiştir. Ama bu ifadeler, İsrail toplumunda lâikler ile dindarlar arasında günümüze kadar sürüp gelen çatışma ve tartışmaları sona erdirememiştir. Bu durum uzun bir süre daha devam edeceğe benziyor. Çünkü tartışmalar, Yahudi dininin daha önce hiç karşılaşmadığı sorunlarla yüzyüze gelmesi sonucu ortaya çıkan hassas noktalara dokunmaktadır.

Bu bağlamda şunları söyleyebiliriz:

Din, İsrail devleti için ne derece sorun ise, bu devletin kurulu-

7 Smith, Moshe: a.g.e., s. 6-7

şu.da Yahudilik dini için o derece büyük bir sorun olmuştur. Burada asıl sorun, ikibin yıldan daha uzun bir süredir eğitim, yargı ve dinî konularda kendi içinde bağımsız Yahudi gruplarının bu yaşam tarzına alışmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yahudilik dini herhangi bir şekilde kendisini devletin gerekleri konusunda hazırlamamıştır. Buna ek olarak Yahudi şeriati, çağdaş devletlerin ihtiyaç duyduğu konularda devletin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında, içişlerin yürütülmesinde, dış ilişkiler alanında yeterli cevaplar da içermemektedir.[8]

İsrail devletinin kurucusu David Ben Gurion, İsrail'de din ve devlet ilişkilerinin temel kurallarını belirlemiştir. Çünkü devletin 1948'de kuruluşundan itibaren İsrail'de sekiz kez başbakanlık yapmış ve on üç yıla yakın İsrail'i yönetmiştir.

Ben Gurion, tamamen lâik bir anlayışa sahiptir. İsrail kültüründe hahamlık merhalesini aşmak ve devlet değerlerini Ahdi Kadim ve Siyonizm üzerinde kökleştirmek için çalışıyordu. Onun bu anlayışı, din konusunda siyasî çekişmelere girmesine neden oldu. Halbuki onun için din, zarurî olmaktan daha çok sembolikti.[9]

Ben Gurion, tam bir inkarcı değildi. Kendi oluşturduğu inanç sistemi içinde biçimlendirdiği Allah'a inanmaktaydı. Bir defasında kendisine, "Eğer Allah'a inanıyorsan, Allah kimdir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Yahudilerin büyük çoğunluğu Allah'ı, yumuşak bir taht üzerinde oturan, uzun sakallı, ihtiyar bir adam şeklinde düşünürler. Musa ile konuştuğuna inanırlar. Musa bir insanın sesini kalbinde işitmiş, bununla yapması gerekeni bilmiştir inancındadırlar. Halbuki ben, dünyada sadece maddî gücün varlığına inanırım."[10]

Ben Gurion, dinî değerlere bu şekilde olumsuz bakmasına rağmen o, Siyonist düşünceyi destekleme ve Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini teşvik etmek için dinden faydalanmanın önemini kavramış birisidir. Bir defasında şöyle konuşur: "İsrail ancak iki özelliği

8 a.g.e.
9 Zoro, Salah: *İsrail Toplumunda Dindarlar*, s. 414
10 Smith, Moshe: a.g.e., s. 7.

ile ebedîleşebilir: İsrail ve Tevrat devleti olma." Bir başka münasebetle de şöyle der: "İsrail devletinin kendisine ve gökyüzünde bulunan ilahımıza dayanması gerekir."

Bu söz, kişisel dinî inancı ifade etmekten öte gerçekte siyasî diplomasiyi ifade etmektedir. Çünkü Ben Gurion, egemenlik sahibi sistemli bir siyasî yapı olarak devlet ile Tevrat'a dayalı İbrani ırkçılığı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Bu nedenle Ben Gurion lâik olmasına rağmen siyasal yaklaşımlan ve devlet sorumluluğunu hesaba katarak, lâiklerle dindarlann birarada yaşamasını sağlayacak esaslar belirlemeye başladığında, kendi özel görüşlerini bir kenara bırakmıştır.[11]

Ben Gurion, Tevrat'ta bulunan bütün emirlere muhalefet edecek olsa bile yine de çağdaş bir devlet kurmayı düşünmekteydi. Devlet kurmanın ve onu korumanın gaybî şeylerle değil; ancak Siyonist çalışmalarla mümkün olacağına ve devletin kurulmasıyla Yahudilerin hayatında gaybî şeylerin rolünün biteceğine inanmaktaydı.[12]

İsrail devleti kurulduktan sonra Ben Gurion şunlan yazdı: "Bundan böyle Yahudilerin, kendi geleceklerini belirlemek için ilahî müdahaleyi beklemelerine gerek yoktur. Napalm ve Fantom gibi maddî vesilelere sanlmak zorundadırlar." Bir başka münasebetle de şöyle söyler: "İsrail ordusu, Tevrat'ın en iyi yorumudur." Siyasal çalışmalardan aynldıktan sonra ise şöyle der: "İsrail devletinin lâik bir devlet olmasında ısrar ediyorum. Dinî değil lâik bir hükûmetin yönetimde olmasını istiyorum. Gücüm yettiğince dinin, siyasetten ve hükûmetten uzak olması için çalıştım."[13]

O halde Ben Gurion, dinin yerine getirmesi gereken bir tek görevi olduğunu düşünüyordu. Din sadece bu göreviyle yetinmeliydi. Bunu şu sözlerle ifade eder: "Din sadece bir ulaşım aracıdır. Bu nedenle her zaman değil; sadece belirli bir süre dindar kalmamız gere-

---

11 Secef, Thum: *İlk İsrailliler*, s. 216.
12 a.g.e.
13 el-Mesiri, Dr. Abdulvahhap: *Yahudilik, Siyonizm ve İsrail*, s. 152-155.

kiyor." Bunun bir sonucu olarak, Ben Gurion, haham ve dindarlardan da hoşlanmıyor, şöyle diyordu:

"Eğer Yahudilerin yaşamı hahamlann eline bırakılsaydı, şimdiye kadar her yerde insanlann ayaklarıyla tekmeleyip kovaladıkları sokak köpekleri gibi kalmaya devam edeceklerdi. Kendilerini ezen çoğunluğun ayakları altından kurtulup, vaad edilen atalar toprağına dönme yerine, gökten inecek ve kendilerini kurtaracak, bütün işleri düzene sokacak Kurtancı Mesih'i bekleme hayallerine sığınacak ve sabah akşam dua edecek, gece gündüz ağlayacaklardı."[14]

Yahudilikte din ve ırk arasındaki uyuma rağmen, Siyonizm hareketinde büyük çoğunluk dinî değerlere bağlı olmadığı gibi dine inanmıyordu da. Hatta Siyonist hareket içindeki bazı eğilimler -Siyonist sol gruplar gibi- açık bir şekilde dine karşı seslerini yükseltiyorlardı. Buna karşılık Yahudi gelenekleri ile bağlannı tamamen koparmak istemeyen ideolojik akımlar da bulunmaktaydı. Siyonizm, temel ideolojik teorileri ile dinî yaklaşımlan ve dinci Siyonizm'de ılımlı olan birçok eğilimi biraraya getiremedi ve onlan ortak bir zeminde buluşturacak bir düzenlemeyi gerçekleştiremedi. Çünkü dinin, kendisinden daha üstün bir mercii tanıması mümkün olmayacağı için siyasal otoriteyi kabul etmesi de her halükarda şartlı bir kabul sayıldı. Bu bakımdan ideolojik düzeyde dinî olmayan partilerin de bu durumu kabul etmeleri mümkün görünmüyordu.[15]

Y. İnglard bu konuda şu görüşü dile getirir: "Derin köklere sahip din ve millet birliği sadece Yahudiliğe has bir görüştür. Sürgündeki dağınık Yahudileri biraraya getirmek, Yahudi halkının "İsrail topraklanna" dönmesini sağlamak, orada bağımsız bir devlet kurmak, Mesih döneminde kurtuluşu gösteren başlıca alâmetlerden sayılır. Bu asırda Yahudi bir devlet kurmaya neden olan çağdaş Siyonizm hareketi hiç şüphesiz bu Yahudi mirasından faydalanmıştır. Ama o, bu idealleri ulusal bir dirilişe dönüştürmüştür. Siyonist ha-

14 Mansur, Enis: *İsrail'in Kalbindeki Hançer*, s. 22.
15 a.g.e.

reketin amacı, demokratik egemenliğe sahip bir devlet kurmak ve eşit haklara sahip bir millet olarak dünyanın diğer milletleri arasında yerini almaktı.

Kurulan yeni devlet, kendisi ile Yahudi dini arasında birlik ilkesini kabul etmedi. Bu nedenle Siyonist düşünce lâik bir karakterde ortaya çıktı. Buna bağlı olarak dinler arası eşitlik ve hoşgörü ilkelerinin yönlendirdiği siyasal yönetim, kendisine dinler üstü bir konum belirledi"[16]

Çağdaş Yahudi devletinin mahiyeti konusunda lâik yaklaşımların dinî yaklaşımlarla çarpışması kaçınılmazdı.[17] İki grup arasında objektif olabilecek fark, İsrail'de din ve devlet ilişkilerinin karışık olmasından kaynaklanmaktadır. Kuruluşundan beri İsrail'de bu fark, sürekli artmakta olan gerilimlerin nedeni haline gelmiş zaman zaman siyasî fırtınalar şeklinde ortaya çıkmıştır.

Devletin mahiyeti konusundaki çelişkili yaklaşımlar, devlet başkanları ile geleneklere bağlı kimseler arasında kargaşaların çıkmasına neden olmaktaydı. Devlet, kendi açısından tamamen mirastan kopma cesaretini kendisinde bulamadığından aslında bir yandan da Yahudi devleti olmak için çalışıyordu. Fakat lâikliğin mahiyetine dokunmadan "Yahudiliğini" böyle bir ortamın diline nasıl çevireceğini bilemiyordu. Ancak bununla beraber "İsrail toprakları"na dair "Yahudiliğin tarihi hakkı" biçiminde dile getirilen iddiayı destekleme konusunda dinin önemli bir rol oynadığı gözardı edilemez.

Aşırı dinci cemaat "Harîdiler" de kendisini lâik olarak ilan eden böyle bir devletle nasıl çalışacaklarını bilemiyorlardı. İsrail'in bu tarihî varlığını dinî bir yorumla yorumlamaya kalkışanlar, İsrail devletine, Mesihçi bir anlayışın somutlaşmış biçimi olarak bakanlar bir sonuca ulaşamazlar. "Kurtuluşun başlangıcı" anlayışı içinde din-devlet ilişkileri sorununa bir çözüm bulmak mümkün gözükmemektedir.

---

16 Lesek, Moshe: *İsrail'de İdeolojik ve Toplumsal Çatışmalar*, Sakira Hudeşt dergisi, sayı: 7, Kasım 1982, s. 9.
17 Y. İnglard: *Halagah ile Devlet Arasındaki İlişki*, Molad, sayı: 22, Nisan-Ekim 1964

Geleneklere bağlı kalanlar, pratik bir şekilde devlete yönelik adımlarını nasıl atacaklarını öğrenmek için "Halagah" içinde çözüm arayanlar birçok zorlukla karşılaştılar. Çünkü Filistin'deki lâik yönetim biçimi açık bir şekilde "Halagah"da geçmemektedir. "Halagah" yeni ortaya çıkan bu konularda bir görüş ileri sürmemiştir. Dolayısı ile dinî gruplara göre yasal olmayan lâik yaklaşımlar, Yahudi devletinin esası olarak kabul edilebildi.

Halagah'ta net bir tavır belirtilmemesine rağmen dindarların büyük çoğunluğu liderleri ile birlikte devlet kadrolarına girmeye, yönetimde söz sahibi olmaya çalışıyorlardı. Lâik ve dinî yaklaşımların içine düştükleri çelişkiler işte burada ortaya çıkmakta ve İsrail'de din-devlet ilişkisinin mevcut çehresini oluşturmaktadır. Zira İsrail devletinin lâik yönü ile Yahudi dini arasında prensipte bir çelişki bulunmaktadır. Her grup, otoritenin kendisinde olmasını istemektedir. Değerler arası çatışmalara yol açan donuk çelişkiler yumağı içinde birbirlerini anlamalarını sağlayacak köprüler kurmaları oldukça zordu.

Yahudi "Halagah"ın kendine has bir özelliği vardı. "Halagah" dine tam bağlılığı gerekli kılan emir, yasak ve hükümler topluluğundan meydana gelir. Yahudilik, imanı önemli bir esas olarak kabul eder. "Halagah", dini inkar edenlerin istenilen yaşam tarzına ulaşmaları için "dinî zorlama" ve zorunluluk ilkesini kullanmayı reddetmez. "Dinî zorunluluk" ilkesini, Yahudi halkının özellikle "İsrail topraklarında" devletin kurulma aşamasında üzerlerine düşen toplumsal sorumluluklar olduğu anlayışı üzerine kurar.

Prensip olarak "Halagah", siyasî yönetimde, bağımsız bir kurumun yetki alanına giren dünyevî konular ile dinî liderliğin ilgi alanına giren "semavî" konular arasında ayırım yapmayı kabul etmez. Çünkü insan hayatını ilgilendiren her sorun için "Halagah"ta bir çözüm vardır. Bu nedenle "Halagah" kendisini siyasî yönetimden tamamen bağımsız görmez. Çünkü "devletin kanunlarının uygulanmasının gerekliliğini" ve özel kanunlar çıkarması için bir gruba yetki verilmesini prensip olarak kabul eder.

Bu şekilde "Halagah"ta somutlaşan Yahudi dininin siyasal ya-

pısına ve fertlere karşı takındığı tutuma göz atmış olduk. Bugünkü -1993 yılı öncesi- duruma değinmeden önce bu durumun, İngilizlerin Filistin'deki manda yönetimi boyunca yürürlükte olan tutumunun bir sonucu olduğuna işaret etmemiz gerekiyor. Devletin kurulmasıyla birlikte bu tutum başka bir anlam taşımaya başladı. Manda yönetimi döneminde Yahudiler, sadece Yahudi bir grup olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Yahudi gruplar ve yasal kuruluşları, milliyetçisinden dincisine kadar bütün Yahudi güçleri örgütlemek için lâik oldukları kabul edilmiş ve bu amaçla kullanılmışlardır.

Devletin kuruluşundan sonra Yahudi gruplar ile buna bağlı olan lâik kuruluşların dönemleri sona erdi. Devlete bağlı olan bütün Yahudilere yönelik dinî görev ve yetkileri bulunan resmî kuruluşlar onların yerini aldı. Böyle bir durum, din ile devleti birbirinden ayırma anlamına gelmiyordu. Çünkü devlet, din işlerini düzenleme görevini üzerine almış, dinî örgütlenmelere kanuni yetkiler vermiş, dindarlara dinin değişik emirlerini yerine getirme imkanı sağlamıştır. Böyle bir düzenlemenin temel esaslan aşağıdaki noktalarda belirtilmiştir.

1- Devlet, Yahudi vatandaşlarını ilgilendiren evlilik ve boşanma gibi konularda hahamlar mahkemesi önünde yargılanmayı öngören dinî yargıyı kabul eder. Bu mahkemeler "Halagah"a uygun hükümler vermekle yükümlüdür.

2- Medeni hukukla ilgili konularda, "Halagah" hükümleri uygulanır. Diğer sivil mahkemeler de bu hükümlerden yararlanır.

3- Devlet, maddî olarak desteklediği "Başhahamlık" kurumunun teşkilatlanma sınırlarını belirleme yetkisine sahiptir.

4- Devlet, yerel bölgelerde bulunan dinî meclislere yetkiler verir. Bu meclisler kendi bütçelerinden sorumludurlar ve örgütlenmeleri sınırlıdır.

5- Devlet, din eğitimine önem verir. Din eğitimi veren devlet okulları açar.

6- Devlet, hükûmet bünyesinde din işleriyle ilgili bir bakanlık kurar. Bu bakanlığın, dinî hizmetler için bir bütçesi bulunur.

7- Devlet, cumartesi, bayramlar ve dinsel bir yemek olan "Kasher" ile ilgili dinî uygulamaları esas alarak kanunlar koyar.

8- Orduda askerî bir hahamlık merkezi kurulur. Bu merkez kendi alanında özel yetkilere sahip olur.

Bu düzenlemelerden çıkardığımız başlıca sonuç şudur: Devlet bünyesinde dinî kuruluşlar vardır ve bu kuruluşlar devlet tarafından beslenmektedir. Çünkü hahamlık yargı organı, devlet kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu mahkemelerin verdikleri kararlar resmî devlet organları tarafından uygulanmaktadır. Burada "Başhahamlık", genel bir kurum olarak kabul edilir. Devlet prensip olarak, dine müdahale ettiğinde karşısına çıkacak, özel dokunulmazlığı olan dinî bir kurum istememektedir.

İsrail'deki dinî partiler bu görüşleri desteklemişlerdir. Ama bu destek için her parti kendisine göre özel bir gerekçe öne sürmüştür. Çünkü bu partiler, devletin lâik yapısını reddetmelerine rağmen devleti, sadece dinî ilkeleri Yahudilere zorunlu kılan kurum olarak değil; aynı zamanda "Halagah" kararlarına uygun olarak çalışmakla yükümlü kurum olarak kabul ediyorlardı. Dinî partilerin yürürlükte olan yapıyı bu şekilde kabul etmeleri yine de çatışmaların meydana gelmesine engel olamadı. Yaşanan çatışmalardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz.

1- "Halagah" hükümlerinin evlilik ve boşanma konularında bütün Yahudiler üzerinde uygulanması, "Halagah" içinde bulunan bazı hükümler nedeni ile sıkıntılara neden olmaktadır. Hahamın boşanmış kadınla evlenmesi, karma evliliğin yasaklanması, boşanmaya ilişkin düzenlemeler, kişinin yengesiyle evlenmesi, yengenin, kendisiyle evlenmeyi reddeden kaynının yüzüne tükürerek ayakkabıyla vurması gibi hükümler tartışma ve çatışmalara neden olmaktaydı.

Evlilik ve boşanma konusundaki bu siyasî çekişmelerin dışında da ayrıca dinî yasaların da içeriğini boşaltmak için sürekli girişimlerde bulunulmakta ve çabalar harcanmaktaydı. Örneğin, Kıbrıs adasında karma evliliğin meşru olması, dinî bir engelin bulunma-

ması veya evlilikte dinî geleneklerin göz ardı edilerek hahamın katılımı olmadan evlilik akdinin gerçekleşmesi ve bu evliliğin geçerli sayılması için ortaya konan uğraşlar söz konusu çabalardan bazılandır.

Bu çekişmelerde sivil mahkemeler çok önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bu sayede "Halagah" hükümleri eleştirilere maruz kalmakta ve her tür girişime kolaylık sağlanmaktadır. Buna "Yüksek Adalet Mahkemesi"nin, dinî veya karma evlilik yapanlann veya dinî olmayan törenlerle evlenenlerin evlilik akitlerinin yapılmasını öngören yasa tasansını kabul etmesini örnek verebiliriz.

Her ne kadar mahkeme bu tür evliliklerin geçerlilik boyutunu kesin bir şekilde belirlememişse de, resmî makamlar tarafından yapılan kayıt işlemi, haddi zatında bu evlilikleri itiraf etmek anlamına gelmekte ve eşlerin evliliklerini ilan etmelerine fırsat tanımaktadır. Kanunlann zımnen kabul ettiği bu tür evlilikler "Halagah" hükümleriyle uyum sağlamamaktadır.

2- Özel durumlarla ilgili birçok kanunda kanun koyucu, verdiği hükümlerin dinî ve sivil mahkemeler için bağlayıcı nitelikte olduğunu belirtmiştir. 1951 yılında çıkan "Kadının Eşit Haklara Sahip Olması"na dair kanun maddesinin Haham Mahkemesi tarafından Yahudi şeriatının hükümlerine uymadığını belirtmesine rağmen Yüksek Adalet Mahkemesi bu karan pek önemsememiştir.

3- "Başhahamlık" kurumunun yetkileri aynntılı bir şekilde belirlenmemiştir. Çünkü dinî açıdan Yahudiler üzerinde egemen olacak daha yüksek bir resmî kurumun oluşturulması amaçlanmaktaydı. Ancak bu amaç aşağıdaki sebeplerden dolayı gerçekleşmedi:

a- Dindar kitlelerin bir kısmı, bu dinî kurumun Yahudi şeriatine göre yetki sahibi olduğunu kabul etmiyordu. Bu nedenle "Agudath Israel" Partisi, "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" adında bağımsız bir kurul kurarak, Yasama alanında bu kurulun kararlannı esas aldı. Aşın dinci Sefarad "Şas" Partisinin de kendine has "Tevrat Bilgeleri Kurulu" adında bir kurulu vardı.

b- Devlet "Başhahamlık" kurumuna ikili tavır takınıyordu. Bir

yandan bu kurumu, dinî konularda halkı yönlendirmekle görevli yüksek dinî yasama organı olarak kabul ederken, diğer yandan "Halagah"ı asrın ruhuna (yani dinî hükümlerden bazılarının yeniden düzenlenerek çağa) uygun hale getirmek için muhtelif devlet organları vasıtasıyla taleplerde bulunuyordu.

c- Devletin "Başhahamlık" kurumunu kabul etmesi, onun devlete bağlı bir kuruma dönüşümünü sağlamak biçiminde değerlendirilmelidir. Çünkü bu kurum, "Başhahamlık" seçimlerine ve "hahamların kararlarına" her fırsatta müdahale eden Yüksek Adalet Mahkemesi'nin denetiminde ve ona bağlı bir kurum niteliğindeydi. "Başhahamlık" kurumunun çalışmaları, yetkilerini aşan durumların bulunmadığından emin olunması için bu mahkemenin denetimi altındadır. Ancak Yüksek Adalet Mahkemesi'nin uygulaması, "Başhahamlık"ın yüksek "Halagah" kurumu olma özelliğine ters düşmektedir. Bu nedenle aşın dinci partiler kendilerine uygun yüksek dinî yasama kurumları oluşturmuşlardır.

4- Dinî kurallar gereği -cumartesi günü çalışmama ve domuz yetiştirmeme gibi- yasaklanan hükümler, devletin çıkardığı kanunlar sayesinde çiğnenebilmektedir. Devlet dine aykırı bu eylemlerin yapılmasına izin veren kanunlar çıkarmıştır.[18]

İsrail devletinin kurulmasının ardından dinî partiler, Yahudi devletinin dinî kimliğini göstermesi için sürekli baskılar yapmaya başladılar. Dinî partilerin bu yöndeki talepleri çok çeşitlilik arzetmektedir. Bu taleplerden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz.

1. Yahudi bölgelerde domuz yetiştiriciliğini yasaklayan bir kanunun çıkarılması.

2. Cumartesi gününün saygınlığını korumak için özellikle yerel bölgelerde çalışma ve dinlenme saatlerinin düzenlenmesi için ka-

18 Yahudilik dininden söz ederken maksadımızın Yahudi "Halagah" kuralları olduğunu belirtmemiz gerekiyor. "Halagah", Ortodoks "Rabbani Yahudilik" tarafından bağlayıcı kabul edilen hükümleri kapsar. Çünkü "Muhafazakar Yahudilik" ve "Reformist Yahudilik" gibi başka Yahudi akımlar da bulunmakta ve bu akımların özel durumlarla ilgili özel talepleri bulunmaktadır. Ortodoks Yahudiliğin, lâik devlet tarafına geçmesini ve böyle bir devlet içinde önemli bir konuma gelmesini eleştirirler.

nunlanrı çıkarılması. Bu hükümler arasında; Hayfa dışındaki şehirlerde kamu ulaşım araçlarının çalıştırılmaması, lokanta ve eğlence yerleri dışında dükkanların kapatılması, liman vb. gibi önemli yerlerde her ne şekilde olursa olsun hiç bir çalışmanın yapılmaması gibi hükümler de bulunmalıdır.

3. Kamu kurum ve kuruluşlarında "Kasher" yemeğinin sürekli çıkması, resmî veya yarı resmî kurumlarda sadece bu yemeğin çıkması. Örneğin, "Tsim" şirketine bağlı gemilerde dindarların, biri "Kasher" yemeği için diğeri başka yemekler için olmak üzere iki mutfağın bulunması yönünde yaptıkları başvuru geri çevrilmişti.

Dinî partilerin bu talepleri, 1965 yılında 5'inci Parlâmento döneminin son bulup 6'ıncı Parlâmento döneminin açılacağı sırada zirveye ulaştı. Bu dönemde cumartesi günü ile ilgili kapsamlı bir kanunun çıkarılması teklif edildi. Her ne kadar bu teklif, içinde bulunulan şartların yasallaşmasından öteye gitmiyorsa da, mevcut şartların kanunla desteklenmesini, alanının genişletilmesini ve cumartesi günü çalışılması konusunda çok ciddi ve ağır sınırlamalar getirmekteydi.

4. Dindar çevrelerin bu alandaki dördüncü talepleri, cesetler üzerinde yapılacak otopsi şartlarını belirleyen tıp dalında ve otopsi kanununda büyük değişikliklerin yapılması yönündeydi. Bu taleplere uygun olarak, ölüm sebebinin belirlenmesi zorunlu olan durumlarda yargı ve tıbbî kurumlar üzerinde son derece büyük sınırlamalar getirilmekte, otopsinin, ailenin rızası alınarak yapılması konusunda uzun vadeli şartlar konulmaktadır. Tıp çevreleri bu taleplere karşı çıkmış ve yapılan değişiklikleri sağlık hizmet ve araştırmalarına yapılan bir müdahale olarak değerlendirmişlerdir.[19]

Devletin dinî karakteri konusunda yaşanan ikinci sorun, dinî yargı organlarının özellikle Hahamlık kurumunun kurulmasında meydana gelmiştir.

Ele aldığımız bu sorunlar, dinî açıdan İsrail'in kimliği ile ilgili sert gerginliklerin meydana gelmesine neden oldu:

---

19 Y. Engled: a.g.e.

1- İlk tartışma noktası, medeni hukukla ilgili yargı alanının Başhahamlık kurumunun kontrolünde olmasıydı. Bu durum, birçok karşıt talebin ortaya çıkmasına neden oldu:

a- Yahudi şeriatinin hükümlerine göre birbirleriyle evlenmeleri yasak olan çiftlerin evliliklerini kolaylaştıracak yollann araştırılmasını isteyen talepler. Hahamın boşanmış bir kadınla evlenebilmesi buna örnektir.

b- Diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da hahamların sergiledikleri sert tutumlar, din ile devletin birbirinden aynlmasına ve din dışı evliliği savunanlann daha aşırı taleplerde bulunmalanna neden oldu.

Yahudi dininin hükümlerinin, cumartesi ve dinî bayram günlerinde kamusal alanda zorunlu hale getirilmesi; özel yaşamda evlilik, boşanma ve medeni hukuk sahasına giren uygulamalann ve yemeklerin dine uygun olup olmadığının denetlenmesi, "dinî zorlama" meselesinin ortaya çıkmasına neden oldu.

İsrail'deki her ferdin yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren bu konular, zayıf bir azınlık vasıtasıyla da olsa, zaman zaman "din - devlet işlerinin birbirinden ayrılması" isteklerini kışkırtmıştır. Bu istekler genel olarak, bir Yahudi devleti olan İsrail devleti ile Yahudilerin dinî gelenekleri arasında sembolik bir ayırıma razı olmamakta, yargısal ve resmî düzeyde köklü bir çözüm istemektedir. Vatandaşlara son derece önemli hizmetler veren tekelci dinî kuruluşların varlığını kabul etmemektedir. Çünkü bu dinî kuruluşlar, koalisyon hükûmetlerinde bulunan dinci temsilcileri vasıtasıyla devletin çıkardığı kanunlarda etkinliklerini göstermekte, az veya çok devletten malî destek görmektedirler.[20]

Bu durumlar karşısında dinî alandaki gerginlikler daha da artış gösterdi. Bu artış sonucu Başhahamlık fertlerin günlük hayatına ve özel işlerine daha çok müdahale etmeye başladı. Bu gelişmelere bağlı olarak "dinî zorlama"ya mani olmak için lâik kesimler tarafından bir birlik kuruldu. Bu birlik, Kudüs belediyesi seçimlerinin yapıldığı sırada 1950'de kurulmuş ve üç büyük ilde şubelerini açmış-

20 Eisenstadt, S. N: *İsrail Toplumu*, s. 260.

tır. Birlik başkanlığını Orta Avrupa ve Alman asıllı aydınlar yapmaktaydı.

Daha sonra bu birliğin başkanlığını, İsrail'de ve değişik ülkelerde doğan öğrenciler ve üniversiteli gençler yürütmeyebaşladı. Birliğin en başta gelen talebi; dinî olmayan evliliğe izin verilmesi, dinsel sınırlamaların ve "dinî zorlama"nın toplum hayatında azaltılmasıydı. Birlik, süreli yayınlar, yetkililere mektuplar ve gazetelerde makaleler yayınlayarak "dinî zorlama" konusunda kamuoyunu etkilemek için zaman zaman girişimlerde bulunmaktaydı. Ayrıca dinî sebeplerden kaynaklanan çeşitli sınırlamalarla karşılaşan fertlerin yararına çalışmalar yapmaktaydı.

Halk arasındaki dinî krizler zincirinden sonra, özellikle "Yahudi kimdir?" sorusunun ortaya çıkmasıyla beraber birlik, 1960 yılında çalışmalarını yeniledi ve '1963 sonbaharında çalışmalarını daha da yoğunlaştırdı. Dindarlar tarafından arttırılan şiddete karşı Kudüs'te büyük bir gösteri düzenledi. Bu gösteriye lâiklik taraftan gençlerden birçok grup katıldı. Ellerinde sopalarla dindar mahallelere kadar yürüdüler. Bu birliğin çalışmaları, her ne kadar birçok sarsıntılarla karşılaşmışsa da etkisi oldukça büyük olmuştur. İsrail'de dinî ve dinî olmayan kitleler arasında derin uçurumlar yaratmak için çalışan eğilimlerin âdeta sembolü haline gelmişti.[21]

2- İkinci anlaşmazlık noktası: Ortodoks olmayan reformist ve muhafazakar Yahudi akımların çalışma esaslarında meydana gelmiştir. Bu akımlar asıl güçlerini ABD'de bulunan Yahudilerden almaktadırlar. Bunlar İsrail'de çalışmak istediklerinde burada bulunan dinî kurum ve kuruluşların çoğu onları uzaklaştırmak için girişimlerde bulundu. Örnek olarak, muhafazakar hahamlar aracılığı ile İsrail dışında gerçekleştirilen evlilik faaliyetleri çerçevesinde 1960'lı yılların başında Dinler Bakanlığı ile Hahamlar Cemiyeti (ABD'deki Muhafazakar hareketin hahamlar örgütü) arasında bir kriz yaşandı.

Yaşanan bu kriz, Hahamlar Cemiyeti'nin İsrail'de gerçekleştirmeyi planladığı kongreden vazgeçmesine neden oldu. Aynı şekilde

21 Lesek, Moshe: a.g.e., s. 9-10.

bazı bölgelerde bulunan dinî meclislere bağlı daireler, reformist çevrelerin namaz ve dua için halka açık büyük salonları kiralamalarına mani olmuştur. Nihayet, reformist Yahudi çevreler, "Yüksek Adalet Mahkemesi"ne başvurarak, isteklerinin yerine getirilmesini sağlamıştır.[22]

Bunun ardından İsrail'deki Ortodoks Yahudilik tekelini kırma girişimi olarak muhafazakar ve reformist Yahudi akımların çalışmalarını İsrail'de yürütebilme fırsatının tanınması yönünde talepler gelmektedir. Bu talepler, sadece örgütsel çalışmaları desteklemek için değil; aynı zamanda çağdaş asırda toplum olarak İsrail'i, birey olarak da Yahudileri ilgilendiren karmaşık sorunların yeni yasal çözümleri için de ileri sürülmektedir. Tabii ki amaç, yirminci asrın son çeyreğinden itibaren insan ve toplum hayatını doğrudan ilgilendiren teknolojik, ekonomik, tıbbi vb. sorunlarla Yahudi şeriati arasında var olan çatışmayı hafifletmek, evlilik ve boşanma alanında da yasakları en aza indirmektir.[23]

3- Üçüncü -belki de en önemli- anlaşmazlık noktası: Hahamlık kurumunun devletin yüksek yargı organına ne derece bağlı olduğudur. Yani hahamların verdikleri kararların genelde İsrail'deki normal mahkemelerde ve özelde de Yüksek Adalet Mahkemesi sayılan Yargıtay'da temyiz hakkı sorunudur. Çünkü aralarında Başhahamlığı yüksek bir merci olarak kabul etmeyen aşırıların da bulunduğu çeşitli dinî kurumlar, hahamlığın bağımsız bir yapıya kavuşturulması ve hiçbir otoritenin denetiminde olmaması yönünde istek ve önerilerde bulunuyorlardı.

Dinî kurumların bağımsız bir yapıya kavuşturulması talebinde bulunanlar daha da ileri giderek, özellikle bazı askerî alanlarda olmak üzere devletin yapılanma biçimiyle ilgili ve işleyişine müdahil olan taleplerde bulundular. Bu taleplerin yerine getirildiği, bazı dindar genç erkek ve kızların askerlikten muaf tutulmaları gerçeğinde açıkça görülebilir. Dindar genç kızlar, dinî kuralların kendilerine askerlik yapmalarına izin vermediğini bildirdikleri takdirde, kanun on-

22 Eisenstadt, S. N: a.g.e., s. 263-264
23 a.g.e., s. 261.

lan askerlikten muaf tutmaktaydı. Burada önemli ve ciddî olan, askerlikten muaf tutulmanın, kanunda açık bir şekilde yer alan hükme göre değil, savunma bakanlığının iç tüzüğüne göre uygulanmasıdır.

İç tüzük talimatlarına göre; askerlik, Talmud okullarında okuyan gençlerin eğitimini engellediği için gençler, bu hizmetten muaf tutulmaktaydılar. Böyle bir gerekçe bir yandan bazı dinî çevrelerin bağımsız çağdaş İsrail devletine yabancı kalacağını gösterirken, diğer yandan İsrail'deki devletin temel organlarının dinî çevrelere sınırlı da olsa yasal olma hakkı tanıdığını göstermektedir. Ilımlı esasların ve Siyonist düşüncenin dinî çevrelerde zayıflaması ve içindeki aşın eğilimlerin gelişmesi sonucu güçlenen bu dinî çevreler, dinî yargı kurumlarının bağımsız bir yapıya kavuşturulması yönündeki taleplerini daha da yaygınlaştırdılar.

Bu talepler, değerlerin çift yönlü kullanılması sonucu ortaya çıkmıştır. Birçok dinî çevre, devlet ve kanunlara karşı bu şekilde iki yönlü ilişki kurmuştur. Dolayısıyla dinî değerleri çift yönlü kullanma, sadece egemen olan tarafın tavrıyla ilgili değildir. Ilımlı olan birçok dinî cemaatte de bu tavır bulunmaktadır. Ama yine de bu çevrelere göre, kutsal kavramlar, resmî lâik kanunlardan daha üstün, yaptınm gücü daha şiddetli olan kanunlar mesabesindedir.

Aynca değerlerin çift yönlü kullanılması, dindar çoğunluğun azınlık durumunda olduğu bağımsız bir Yahudi devletindeki sorunları çözümlemek için gösterilen yetersiz hazırlık, Avrupa'daki geleneksel Yahudi toplumunda içe kapanık azınlığın karakteristik özelliklerini tüm İsrail toplumuna dayatma girişimlerinde açıkça görülmekteydi.

Bu nedenle İsrail toplumu içerisinde dinî çevrelerin eşit olmayan istekleri ortaya çıktı. Onlar, dinsel kanun ve kurumların bütün halka egemen kılınmasını sağlamakla birlikte, ortak siyasî hayatın sorumluluklarını paylaşmak istemiyorlardı.[24]

24 Lesek, Moshe: a.g.e., s. 10.

2. İsrail'de Din - Devlet İlişkilerinin Temelleri

Bu anlatılanlara dayanarak İsrail'deki din-devlet ilişkilerinin üç temel esas üzere kurulu olduğu söylenebilir: Semboller, hizmetler ve yasama alanı. Siyonizm, başlangıçta dinsel sembollerden kurtulmak için girişimlerde bulunmasına rağmen daha sonra dinî ve etnik semboller arasındaki sınırları kaldırmak için çaba harcadı.

a- Dinî Semboller

Bu alandaki görüntüler şu şekillerde ortaya çıkmaktadır:

1- Dinî Bayramlar[25]

Takvimlerde belirtilen bayramlar, dinin öğretilerine bağlı kalan ve bu dinî gelenekleri yerine getirmeye çalışan dindar azınlığın kutladığı dinî bayramlar niteliğindeydi. Bu kutlamalar bayramlara bir kutsallık ve dinî karakter kazandırıyordu. Milliyetçi yapılanma girişimlerinin ilk dönemlerinde eski bayramları dinî kimliğinden kurtarmak ve sadece ulusal bayramlara dönüştürmek için çabalar harcandı. Ancak bu eğilim gerilemeye başlayınca, bayramları açık bir şekilde kutlama dönemi başladı. Özellikle İsrail savunma güçlerinin kutladığı bayramlar geleneksel dinî özellikler taşımaktaydı.

Her ne kadar bu tür kutlamalar, köktenci dindarlar ile dindar olmayanlar arasında -köktencilerin, dinî gerekleri dindar olmayanlara da dayatma girişiminde bulunmaları nedeni ile- bazı sürtüşmelere neden olsa da bu bayramların geleneksel olarak kutlanması artık herkes için ortak görev haline gelmiştir. Dinî bayramların milliyetçi anlayışa yerleşmesi yoluyla İsrailliler, Yahudilik dini ve dünya Yahudileri ile ilişkilerini keşfediyorlardı. İsrail'in ulusal bayramları (Kurtuluş Bayramı ve Nazi anısına düzenlenen bayram) dünyadaki Yahudi grupların bir çoğunun takviminde yer aldığı gibi dinî bayramlar da bütün Yahudiler nezdinde kutsal görülmeye başlandı.

---

25 Eisenstadt, S.N: a.g.e., s. 263.

2- Aile İçi Dinî Pratikler

Kastımız, aile içi dinî kutlama törenleridir. "Şeriat evladı" denilen "Bar Mitzva" (çocuğun on üç yaşına girmesi münasebetiyle düzenlenen kutlama) törenleri buna örnek verilebilir. Yahudi inancına göre, çocuk bu yaştan itibaren dinî yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Yas tutma vb. münasebetler de bu görevlere dahildir. Önceleri, bütün törenlerde hazırlıklar yapmak ve Tevrat okumak sadece dinlerine bağlı kimseler arasında yaygın bir gelenekti. Şimdi ise daha geniş çevreler, hatta lâik çevreler arasında dahi bu törenler yaygınlaşmıştır. Sevinç ve hüzün törenlerini birbirinden ayırdetmek için sadece ölüler üzerine okunan "Kadesh" duası, erkek evlat veya akrabalardan biri tarafından okunur. Bu çok bilinen dinî bir gelenektir. İsrail'de cenaze törenlerinde hemen hemen hiç kaçırılmaz. "Kibbutz"larda ailenin, savaşlarda ölenler için askerî hahamlık tarafından organize edilen dinî törene katılmaması oldukça garip karşılanır.[26]

3- Bayraklar ve Diğer Resmî Semboller

Devletin bazı resmî kurumlarında sembol olarak kullandığı altıgen yıldız ve şamdanlar, bayrak renginin, dua giysisinin renkleri olan beyaz ve gök mavisi, devletin çıkardığı pullar üzerindeki semboller bunlara örnek verilebilir. Çünkü devlet kullandığı bu semboller vasıtasıyla halka dinsel bir karakter kazandırmaya çalışmaktadır.

Burada, Yahudilere göre dinî ve tarihî bir anlam ifade eden sembollerden biri olan İbranice dilinden de söz edebiliriz. İbranice'nin tekrar canlandırılması hiç şüphesiz Siyonist hareketin başarılarından biri sayılır. Belki de hareketin başarısı, Ahd-i Kadim'de geçen, bazı aşırı Siyonistlerin de tercih ettiği gibi sekiz bin kelimeyi aşmayan bu dilin canlandırılmasıyla gerçekleşmiştir. Çağdaş İbrani dili, geçirdiği bütün tarihî aşamalardan dersler alarak günümüze

26 Kets, Jacop: a.g.e., s. 83.

kadar gelmiştir. Bu dil Ahd-i Kadim'e has olan "Tanahi", "Talmud", "Ortaçağ" ve "Getto Nesli" aşamalarından geçmiştir. Ayrıca bütün edebî eserlerde olduğu üzere, kullanım, yazım teknik ve kurallarından da yardım almıştır.

Moshe Smith şöyle söyler: "İsrail devlet başkanları (ilk başkan Chaim Weismann dışında) görev başına gelir gelmez dinî geleneklere olan bağlılıklarını göstermeye çalışırlar." Isaac Ben Tesfi, 1910 yılında yapılan Siyonist kongrede yeni topraklarda (Filistin'de) lâik bir toplumun kurulması için çalışan İşçi hareketini hararetle savunanlardan biriydi. Ancak başkan seçildikten sonra dinî geleneklere yaklaşmaya ve bu geleneklerin gereklerinin bir çoğunu açık bir şekilde yerine getirmeye başladı.

Devletin üçüncü başkanı Weismann Şazar, devlet başkanlığı konutuna bir mabed yapılması konusunu ortaya atar. Efraim Katsir, geleneklere bağlılığını kaybetmiş önceki selefinin aksine geleneklerle ilişkisi değişmiş biridir. Dolayısıyla "Ulusal Dinî Parti" "Mafdal"'ın devlet başkanının kanunî konum ve yetkilerinin güçlendirilmesini istemesi tesadüf değildir.[27]

b- Eğitim Hizmetleri

1. Dinî Eğitim

İsrail devletinin gönüllü veya zorunlu olarak dinî sembollere ihtiyaç duyması, dinî hizmetler alanında toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak parti ve kurumların hizmetler sunmasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenle devlet, dinî hizmetler alanında, İsrail'de yaşayan bütün vatandaşlarına imkanlar sağlıyordu. Din eğitimi, evlilik ve boşanma gibi medeni hukuka ilişkin konularda ilgilenen ve ilgilenmeyen herkese hizmetler sunuyordu. Ayrıca Dinler Bakanlığı'nı kurmuştu. Bu bakanlığın temel görevi, din hizmetlerini daha da yaygınlaştırmak ve yapılan hizmetleri denetlemekti.

---

27 a.g.e., s. 91-92.

Devlet, hahamlardan, dinî yargıçlardan ve din adamlanndan oluşan tam bir kurum oluşturmuştu. Bu kurumlann bir kısmı doğrudan devlete bağlı iken, bir kısmı da görevlerini yerine getirir ve yaptıkları hizmetler karşılığında ödüller alırlardı.

Burada kayda değer diğer bir durum ise, toplumun, ayin ve ibadetleri yönetecek kimselerin ve hahamların yetiştirilmesinde devletin belirlediği politikaya karışmamasıdır. Bu hahamlar, hizmet sunacakları toplumun içinde yetişmezler. İsrail toplumunda yaygın olan dinî kültüre sahip cemaatler onları yetiştirirler. Bu kimseleri, dinî hizmetleri yürütüp, yönetebilecek düzeye getiren başlıca eğitim merkezi, Talmud akademileridir.

Bu akademiler, bağımsız, ruhanî bir toplumsal grup gibidirler.

İsrail toplumundaki öğrenciler -özellikle ılımlı dinî çevrelerden olanları- bu akademilerde öğrenimlerini tamamladıktan sonra bu dünyanın gerçek bir parçası haline dönüşürler. Bu dünyayı tamamen kavrayamasalar bile kendilerine göre dinî bağlılıklarını sürdürürler. Özellikle dinî hizmet, onların bir mesleği haline gelmiştir. Eğer hahamlık veya yargıçlık gibi birtakım görevleri de yerine getirirlerse, bu alanda yer edinmiş olurlar.[28]

Devletin sunduğu ücretsiz zorunlu eğitim kanunu çerçevesinde birbirinden farklı iki Ortodoks eğilim bulunmaktadır. Birincisi, resmî dinî akımı temsil eden ılımlı eğilim. İkincisi, bağımsız akımı temsil eden aşırı (radikal) dinî eğilim. 1953 yılında zorunlu eğitimin hükûmette salt çoğunluğun oylarıyla yasalaşarak kabul edilmesi sonucu bağımsız sivil eğitim desteklendi. Buralarda görev yapacak öğretmenlerin maaşının %60'ının devlet tarafından karşılanması kararlaştırıldı. Birkaç yıl sonra bu malî destek %85'e çıkarıldı. Günümüzde ise devlet, bu kurumlardaki öğretmenlerin ücretlerini tamamen kendi bütçesinden ödemektedir.

Eğitim Bakanlığı bünyesinde resmî din eğitiminden sorumlu bağımsız özel bir bölüm bulunmaktadır. Yetkilerinin arttınlmasıyla bu bölüm, seneler sonra tamamen bağımsız bir kurum haline dönü-

---

28 Smith, Moshe: a.g.e., s. 3.

şecektir. Devlet tarafından yapılan bağımsız eğitimi denetleme işi bir formalite olarak kabul edilmektedir. Yine bu bakanlıkta "Ortodoks - Tevrat Kültürü" adında bir bölüm ve resmî eğitimde "Yahudi Felsefesi" ile ilgilenen bir başka bölüm daha bulunmaktadır. Son yıllarda Eğitim Bakanlığının onayı ile Hasidiye grubuna bağlı "Habed" ve diğer cemaatlerin temsilcilerine birçok resmî okullann kapılan açıldı. Böylece 1977 yılında Ortodoks Yahudilik dışında geleneksel din eğitimi verecek ilk resmî okul Kudüs'te açılmış oldu.

2. Lâik Eğitim

Bu arada lâik eğitim de kendisini Talmud edebiyatından veya Ortaçağ İbrani şiirlerinden uzak tutmadı. Bu sayede dinî edebiyatın seçkin örnekleri, çağdaş İsrail'deki eğitim ve kültürün bütün aşamalarında eğitim-öğretim müfredatının en önemli öğesi haline geldi.

Yahudi tarihini okutma ve değerlendirme konusunda da farkedilir şekilde değişimler meydana geldi. Buna rağmen teorik olarak sadece dinî bir grubun tarihiyle ilgilenen ve sadece buna önem veren bağımsız bir devlet veya toplum bulunmadığına göre, dinî geleneklerle derin bağlan olan dindar cemaatlerin tarihinin lâik İsrail devletinin ilham kaynağı olması düşünülemezdi. Kaldı ki İsrail, bu tarihî merhaleyi çağdaş İsrail tarihinden ayırmak ve bundan kurtulmak için çaba harcamaktaydı. İsrailli edebiyatçı Haim Hazzaz, (1898-1973) Yahudilerin önde gelen iki ismiyle yaptığı röportajda, Yahudilere ait bir tarihin olmadığına işaret eder. Bu tarihin Yahudi olmayan halklar tarafından yazıldığını ve Yahudilerin ise bunlara sadece birer kurban olduğunu söyler. "Sabbar"lann ilk kuşağı da, Yahudilerin bir tarihi olduğunu söyleyen görüşleri reddederek, dünyanın diğer bölgelerinde dağınık olarak bulunan Yahudilere sevgi ve şefkat beslemeyi kabul etmemişlerdir. Sadece "Mikra" (Ahd-i Kadim) ve "İkinci Heykel" dönemindeki Yahudi bağımsızlık girişimleri, Yahudi tarihi içerisinde öneme ve takdire değer dönemler olarak kabul edilir. Ancak Nazi olaylarından sonra genel Yahudi bilincinde, sona ermekte olan "Getto" ve Doğu Avrupa'daki "Shtetl"

dünyasından örnekler sunma düşüncesi oluştu. Yahudi dinî grupların tarihi, bu şekilde okullarda okutulma şansını elde etti.

Devletin din eğitimini gözetmesi ve bu eğitime önem vermesi nedeniyle Sosyal Güvenlik Bakanlığı kanunlar çerçevesinde Talmud okullarında okuyan öğrencilerin masraflarını karşılamakta, İçişleri Bakanlığı da "Tevrat'ı yayma" adı altında Talmud okulları açmaktadır. Bu çalışmaları özellikle gelişmekte olan bölgelerde yapmaktadır.

İsrail Savunma Ordusu ise, askerlere dinî hizmetleri götürmek için çeşitli vesileler kullanmaktadır. Bu çalışmalar sonunda Genelkurmay Başkanlığı'nın verdiği emirler doğrultusunda askerî bölgelerde dinî geleneklere bağlı askerlere özel yerler tahsis edilmiştir. Adalet Bakanlığı'nın bütçesinden bir miktar İbrani kanunları araştırmaları için ayrılırken, Dışişleri Bakanlığı da genç diplomatların yetiştirilmesinde ve Yahudi bilincinin bu kimselerde oluşmasına oldukça önem vermektedir.

Yerel yönetimlere bağlı dinî meclisler de, devletin gözetiminde olan kuruluşlar arasında yer alır. Bu kuruluşların masraflarının üçte biri doğrudan devlet bütçesinden karşılanır. Masrafların kalan üçte ikisi ise yerel yönetim fonundan ve dolaylı şekilde başka yerlerden karşılanır. Hesap açık verdiği takdirde bu açık yine devlet bütçesinden kapatılır. Ayrıca Dinler Bakanlığı, kalkınma bütçelerine yardım etmekte, mabet ve arınma havuzlarının yapımına malî destek sağlamaktadır. İş sadece bununla bitmiyor. Devlet içinde devlet sayılan "Histadrut" ve "Yahudi Ajansı" gibi kurumlar bu tür çalışmalara destek vermektedir. "Yahudi Ajansı" bünyesinde, sürgündeki "Tevrat Kültürü" adında bir şube bulunmaktadır. "Histadrut" ise, üyelerinin dinî ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyetlerini sürdürmektedir.[29]

29 Kets, Jacop: a.g.e., s. 93.

c- Yasama Alanı

İsrail devletinde Yahudi karakterinin ortaya çıktığı en bariz alan yasama alanıdır. Çünkü İsrail'de yasama, başka bir sosyal olgu üzerine değil, dinî esaslar üzerine kuruludur. Bu nedenle yasama alanı, siyasî ve sosyal açıdan birçok sürtüşme ve tartışmanın da nedenidir. Bu gerçekten hareketle, İsrail devletinde dinî kuralların kurumsallaştırılması açısından sosyal ve siyasal alanlan birbirinden ayırmak gerekir.

Yasama alanında son derece önemli yer tutan bir başka konu, hahamlık yargı kurumlan ve bu kurumların yönetimdeki resmî statüleridir. Hahamlık mahkemelerinin, evlilik ve boşanma gibi medeni hukuka ilişkin konularda tam bir yetkiye sahip olması ve normal mahkemelerin üstünde tutulması hep tartışma konusu olmuştur. Bu alan, bir yandan Ortodoks kurumların -dinî partilerin ve Başhahamlığın- taleplerine konu olurken, diğer yandan "lâik" eğilimlerin karşıt çıkışlarına konu olmaktaydı. Ama her şeye rağmen Ortodoks Yahudiler bu alanda birçok kazanımlar elde ettiler.

d- İbrani Kanunları - Devlet Kanunları

Birçoklarının bilmediği bir alandır. Burada yapılan şudur: Kanunların hazırlık aşamasında, İbrani kanunlardan bir bölümü çeşitli aşamalarda devlet kanunları arasına sokulur. Bu konu siyasal karışıklıklara neden olmamakta ve her kesimin onayı ile uygulamaya geçirilmekteydi. Ancak yine de parlâmentodaki dinî gruplardan bazı üyeler, zaman zaman aktif biçimde bu tür yasaların uygulanmasına müdahale ediyorlardı. Her ne kadar tek çalışma alanları bu olmasa da, zaman zaman önerilen kanun taslaklarına muhalefet ediyorlardı. Örneğin parlâmentonun tartışmaya açtığı "Anne ve Babaya Saygı" kanununa, Dr. Frehfeig karşı çıkmıştı.

3. İsrail'de Statüko

a. Statüko'nun İçeriği

İsrail'de lâikler ve dindarlar arasındaki ilişkiler, şimdiye kadar "Statüko" adıyla bilinen siyasal ittifak temeli üzerine kuruludur. Peki, bu ittifak ne zaman yürürlüğe girmiştir?

Ben Gurion, 1947 yılında daha Yahudi Ajansı'nın Yönetim Kurulu başkanı iken dinci Agudath Israel Partisi'ne bir mektup gönderdi. Bu mektupta dinin başlıca ilkelerini korumayı vaad ediyor ve bazı ilkeler sıralıyordu. Bu ilkeler şunlardı:

1- *Cumartesi günü*: Devlet kanunlarında cumartesi dinlenme günü olarak belirlenecek.

2- *"Kasher"*: Devlet kurum ve kuruluşlarının mutfaklarında bu yemeğin çıkması garanti altına alınacak.

3- *Medeni hukuk*: Evlilik ve boşanma gibi medeni hukuka ilişkin konular, hahamlığa bağlı yargı kurumlarının yetki alanına alınacak.

4- *Eğitim*: Bağımsız özerk dinî eğitim sistemi kabul edilecek.

1955 yılından beri "Mapai" Partisi ile dinî partiler arasında imzalanan, bütün Siyonist koalisyon ittifaklarında göz önünde bulundurulan "Statüko"'nun prensipleri bu maddelerden oluşmaktaydı.

Daha sonra "Likud" Partisi ile dinî partiler arasında büyük siyasî inkılap yılı sayılan 1977'de kurulan koalisyon sözleşmesinde de bu prensipler ön plana çıkmıştı. Sözleşme maddelerinin büyük bir bölümü "Statüko" prensiplerinin açıklanmasına ayrılmıştı.

Akla hemen şu soru gelmektedir: Lâik yönetimi "Statüko"yu kabul etmeye zorlayan sebep ne idi? Bu soruya şöyle cevap verilebilir:

1- Böyle bir düzenleme, "Resmîyet İlkesi" vasıtasıyla dinî organların kontrol ve denetimini devlete vermektedir. Dindarların eğitim ve yargı alanlarında elde ettikleri özerklik, lâik yönetimin gücünü zayıflatmayacaktır.

2- "Mapai" Partisi, dinî çevrelerle ittifak etme yoluyla konumunu daha da güçlendirdi. Çünkü din işlerinin sadece dinî partilerin yönetiminde, ekonomi ve güvenlik işlerinin de kendi yönetiminde olmasını istemiyordu. Dolayısıyla "Statüko"ya bağlı kalmak, lâik yönetim için daha kolay ve rahat bir yoldu.

Yukarıdaki sorunun ikinci adımı, dindarları "Statüko" üzerinde anlaşmaya iten sebep ne idi? sorusudur. Bu soruya ise şöyle cevap verilebilir:

1- İngiliz Manda yönetimi döneminde elde edilen kazanımları koruma isteği.

2- İttifakın yapılmaması durumunda lâik yönetimin dinî menfaatleri yok etme girişiminde bulunacağı endişesi.

3- Dindar çoğunluğun özellikle Siyonist çevrelerin, Statükonun, iç ve dış tehlike ve düşmanlara karşı İsrail halkını birlikte hareket ettirecek en büyük güç olduğunu anlamaları.

b. Statüko'nun Övünç ve Eksiklikleri

"Statüko" sözleşmesini övenler, bu sözleşmenin iki özelliği bulunduğunu söylerler:

1- "Statüko", dindar çevreler ile lâik çevrelerin birarada barış içinde yaşamalarına fırsat tanır. Bu sözleşmeyi destekleyenler, her ne kadar model oluşturmasa da bu sözleşmenin iki kamp arasındaki gerginliklerin giderilmesinde önemli bir "zaman dilimi" oluşturduğunu söylerler.

2- "Statüko", lâik partiler (Likud ve Maarach) ile dinci partiler arasında tarafların sözleşmeye bağlı kalmaları şartıyla koalisyonların kurulmasına imkan tanımıştır. "Statüko" sözleşmesinin olmaması durumunda dinci partilerle anlaşmaya ulaşmanın imkansız olduğu ve böyle bir durumdan bütün halkın zarar göreceği dile getirilmiştir.

"Statüko" sözleşmesini reddedenler ise başlıca iki neden ileri sürerler:

1- "Statüko"nun ilkeleri, 1940'lı yılların sonu ile 1950'li yılların başında belirlenmiştir. Bu nedenle 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında ortaya çıkan yeni durumları kapsamamakta ve çözüm sunamamaktadır.

2- "Statüko" sözleşmesinin varlığı, dinî partiler ile lâik partiler arasında "yapay gerginlik"lerin meydana gelmesinde önemli bir etken oluşturmaktadır.

4. Ortodoks Yahudilik

a- Ortodoks Yahudiliğin Doğuşu ve Gelişimi

Ortodoks, Yunanca bir sözcük olup güçlü, doğru ve sağlam inanç anlamına gelir. Ancak Yahudi reformistler, Talmud inancında olanları bu sıfatla nitelediklerinde, onların aşırı ve bağnaz inanç sahipleri olduklarını kastederler. Bu terim ilk defa Yahudi dinî edebiyatında 1795 yılında Yahudi reformistler tarafından, kendilerine karşı çıkan Talmud bağlıları için kullanıldı. Talmud'a bağlı olanlar da bu adlandırmayı kabul ederek kendilerine bu adı verdiler. Ancak şimdi, ekollerine "Tevrat'a uygun Yahudilik" adını vermeyi tercih ediyorlar. Yahudi dinî edebiyatı, Ortodoksluk ile köktenci Ortodoksluğu birbirinden ayırmaktadır.

Ama şimdi Ortodoks, Siyonizmi ve İsrail devletini kabul eden Yahudilere denilmektedir. Bu kimselerin çoğu "Mafdal" (Milliyetçi Dinî Parti) gibi dinci Siyonizmin taraftarlarından oluşmaktadır. Köktenci Ortodoksluk ise, "Agudath Israel", "Neturei Karta" ve "Şas" gibi lâik Siyonist hareketi kabul etmeyen cemaat ve partiler için kullanılmaktadır. Bu partilerden daha sonra söz edeceğiz.

Ortodoks Yahudilik, reformcu Yahudiliğe tepki olarak ortaya çıktı. Yahudileri içinde yaşadıkları toplumlarda asimile olmak ve böylece yok olmaktan korumak istiyordu. Çünkü bu asimile tehlikesi, otoritelerini ortadan kaldırabilirdi. Bu nedenlede Yahudi getto mirasını, içine kapanıklık ve ilahî seçim düşüncesini savundular.

Yahudi dininin gelenek ve kanunlanna muhalefet etmekten sakındırdılar, eşitlik ve özgürlük çağrılarının ardına gizlenen hiçbir aldatmacaya kanmamaları yönünde Yahudileri teşvik ettiler. Fakat tam aksine bir davranışla Yahudiler, dinî geleneklerini tehdit eden bu eşitlik ve özgürlük çağrısına aşın bir duygusallıkla sarıldılar.

Ortodoks Yahudiliğin düşüncelerini çağdaş bir söylemle sunan ve asrın yenilikleri karşısında tavrını belirleyen hahamların ilki, 1808-1888 yıllan arasında yaşayan Haham Samson Raphael Hirsh'dir. Çağrısı, Tevrat'ın değerlerinin ebedî ve sonsuz, çağdaş medeniyet değerlerinin ise değişken ve geçici olduğu noktasında odaklaşıyordu. Ruhî ve ahlâkî olarak dünya halklarından ayrılmaya, çağdaş medeniyetin düşünce ve değerlerini, Tevrat kriterleri ile ölçmeye davet ediyordu. Yahudilerin yaşadıkları devletlerde kendi aralarında anlaşabileceklerini ve Yahudilik mesajını gerçekleştirmenin mümkün olduğunu savunuyordu.

b- Ortodoks İnancının Esasları

1- Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi sadece inanç sistemi değil; aynı zamanda bir yaşam biçimidir.

2- Yahudilerin yerine getirmek zorunda oldukları altı yüz on üç görevi vardır. "Yazılı şeriat" olan "Talmud"un kaynağı Allah'tır.

3- Dinî kurallar (Halagah hükümleri) hem din hem de dünya için geçerlidir. Bu kanunlar bir hayat nizamıdır. Hiçbir değişiklik kabul etmez. Bu kanunlara uymak, Yahudilerin başkalarıyla birarada yaşamasının mümkün olmadığı anlamına gelmez.

4- Dinî ibadet ve ayinleri, dinî okullardan mezun ve bu işe yetkin olanlardan başkası yürütüp, yönetemez. Yetkin olanlar, evlilik, boşanma, dinin kurallarına uygun olarak kurban kesimi ve Yahudileştirme gibi tören ve ayinleri yapma yetkisine de sahiptirler.

5- Kurtuluş, ancak beklenen Mesih'in gelmesiyle gerçekleşebilir. Mesajını gerçekleştirebilmesi için Yahudi olmayanlardan uzakta yaşamak zorunda olan Yahudiler "Allah'ın seçkin halkı"dır.

6- İbranice sadece dua dilidir. Gündelik hayatta kullanılmaz. Namaz ve dua sırasında veya kadınlann ağlama duvannı ziyaret ettikleri esnada iki cinsin (kadın-erkek) birbirine kanşması caiz değildir.

Ortodoks Yahudilik, İsrail'de büyük bir başan elde etmiştir. Öyle ki, dünyadaki Ortodoks Yahudileri büyük bir katılımla buraya toplayabilmiştir. "İsrailli dindar Yahudi" denildiğinde bu, Ortodoks Yahudi anlamına gelmektedir. Fakat sayılan beş bini geçmeyen başka küçük Yahudi akımlar da bulunmaktadır. İsraillilerin %40'ı kendilerini "Ortodoks" Yahudiler olarak kabul ederler. Geriye kalanlan ise, kendilerini herhangi bir dinî akıma mensup görmezler. Özellikle bunlann büyük bir bölümü yaşamlannda dine yer vermeyen lâiklerden oluşmaktadır.

Avrupadaki Ortodoks Yahudilerin içinde yaşadıklan toplumlarda asimile olma korkulan, dinî inançlannın bir parçası olarak Filistin'e göç etmelerine yardımcı oldu. Siyonizm, böyle bir akım içerisinde aktif çalışmalar yaptı. Burada özellikle Siyonist Yahudi Ortodokslar safında, çağnsını kabul edebilecek verimli bir alan buldu. Çünkü Ortodokslar, Yahudiliği din ve millet olarak kabul etmekteydiler.

İsrail devleti lâik olmasına rağmen bu devlette Ortodoks Yahudilik büyük bir nüfusa sahipti. Dört tane Ortodoks dinî partinin varlığı, dinî Kibbutzlann (sosyalist koloniler) sayılannın artması, yedi binden fazla Ortodoks dinî mabedin varlığı, İsrail'de din işlerini yürüten "Başhahamlık" kurumu ve hahamlık mahkemeleri üzerindeki nüfûz, şehirlerde, Kibbutz ve Moşavlarda (yardımlaşma kooperatifleri) bulunan dinî meclislerin çoğunluğunda bu mezhebin hakim olması, dinî eğitim sisteminin tamamen bunların denetiminde olması, birçok Yishuv (Talmud) okullan inşa etmeleri İsrail'de Ortodoks Yahudilerin ne derece güçlü ve etkin olduklannı göstermektedir.

Ortodoks Yahudilik içerisinde, Ortodoks olmayan topluluklara karşı tavırlannda özellikle İsrail devleti kurulduktan sonra üç eğilimin varlığını gözlemliyoruz. Bu eğilimler şunlardır:

1- "Halagah" öğretilerine bağlı kalarak, Ortodoksluğun, an-duru halini devam ettirebilmesi için Ortodoks olmayan topluluklardan uzaklaşmaya davet edenler. Bu eğilimi, "Hasidiler"den "Harîdiler" ve "Neturei Karta" temsil eder. Her iki grup, İsrail devleti içerisinde yaşar; ama devleti kabul etmezler, hiçbir siyasal, toplumsal ve ekonomik çalışmaya katılmazlar.

2- Siyonizme düşman olmasına ve İsrail devletini kabul etmemesine rağmen, Yahudi halkını birleştirmek için çalışmak isteyen fakat bunun sonucunda Ortodoksluğun çıkarlarına ters düşme korkusu arasında bocalayanlar. Bu eğilimi, İsrail devleti kurulduktan sonra parlâmento seçimlerine katılmayı reddeden ve "Başhahamlık" kurumunu da kabul etmeyen "Agudath Israel" Partisi temsil eder. Ancak daha sonra parti, bu tutumunu değiştirir ve seçimlere katılır. Birçok koalisyon hükûmetlerine ortak olur. Özellikle 1977'den sonra devleti ret görüşünü devam ettirmekle beraber aşırı sağcı Siyonistlerle birlikte koalisyonlara girer.

Anlattığımız bu iki eğilim, devletin meşruiyetini kabul etmeme ve Siyonizme düşman olma hususlarında ortak özelliklere sahiptirler. İsrail'de "Harîdi" (selefiler veya fanatikler) adıyla bilinirler.

3- Siyonizmi meşru kabul eden ve bu konuda dinî dayanakları olduğunu iddia eden eğilim. Bu eğilim Siyonist hareketten tam destek almakta ve "dinci Siyonizm" olarak bilinmektedir. Bu eğilimi başlangıçta "Mizrahi" hareketi daha sonra ise "Mafdal" Partisi temsil etmektedir. Bu partiler lâik eğitim ve kültüre sıcak bakan tavırlar takınmış, İsrail devleti kurulduktan sonra 1948'den 1992 yılına kadar siyasal yaşamda aktif bir rol üstlenmişlerdir.

Ortodoks Yahudi mezhebi, gelenekçiliği, unsurlarının çeşitliliği ve kültürlerinin farklılığı gibi nedenlerle birbiriyle çekişen birçok kuvveti bünyesinde barındırır. Herbiri içlerinden herhangi birinin Ortodoksluğa hakim olma girişimini başarısız kılabilecek güç ve organizeye sahip kuvvetlerdir bunlar. Diğer Yahudi cemaatlerinin aksine Ortodoks mezhebi, merkezî teşkilatı olmayan, tek bir merkezden yönetilmeyen tek yöneliştir. Bu yöneliş içinde yer alan güçler üzerinde otorite sahibi ileri gelen hahamlar arasında geçen çekişme-

ler, dinden çıkarma, sapıklık, delilik ve bidatçilikle suçlamaya kadar varır.

Bu nedenle Ortodoks güçler arasındaki savaş, dış cephelere (ister Yahudi olmayanlara ister Ortodoks Yahudiliği kabul etmeyen Yahudilere) karşı yapılan bir savaştan daha çok kendi iç derinliklerinde yaşanmakta olan bir iç savaş olmuştur. Ortodoks Yahudiliğinin yaşadığı bu sıkıntılar, kendisini savaşın ateşini söndürmekten aciz bırakmıştır. Elbette her savaş, karakter ve şartlarına göre farklılık arzeder.

İkinci Bölüm

ORTODOKS SİYONİST DİNCİ PARTİLER

DİNCİ SİYONİZMİN DOĞUŞU, FELSEFESİ

1- "Kurtarıcı Mesih" İnancını Ret ve Filistin'e Göç

Dinci Siyonizm, Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini sağlamak ve İsrail devletini kurmak için, Yahudilerin genelinin benimsediği "Kurtarıcı Mesih"i beklemeyi ve ona güvenmeyi ifade eden inancı reddeden bir söylemle yola çıktı. Bu temel söyleme dayanarak dinci Siyonizm, Yahudiler arasında yaklaşık altmış kuşak boyunca yaygın olan ve onları "Vaadedilen Topraklar"a kavuşturacak siyasî çalışmalar yapmaktan alıkoyan inancın, bu düşünce olduğunu iddia eder.

Dinci Siyonizm, 18 asır boyunca Yahudiler arasında yaygın olan bu inanışa karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Belki de Yahudiler arasında yaygın olan bu düşünce, Yahudilerin (M.Ö. 539 - M.S. 135) tarihleri arasında defalarca giriştikleri ayaklanmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Yahudilere ters gelen koşullarda barışçıl ve uzlaşmacı siyasetlerin takip edilmesi belki de kendileri için daha uygun bir yöntemdir. Aktif siyaset belki de Rab katında hoş görülmemektedir.[1]

Dinci Siyonizm, Yahudilerin genelinin inandığı iki temel düşünceden hareketle kendi söylemlerine fikrî destek sağlamaya çalışmışlardır. Söz konusu düşünceler; "seçkin halk" ve "Vaadedilen Topraklar"a dair inanışlardır.

"Rumban" takma adıyla tanınan Haham Moshe bin Nahman

---

1 Tuvinby, Arnold: *Filistin, Suç ve Savunma*, s. 34-35.

(1194-1270) Tevrat'ı tefsir ederken "Filistin Toprakları"nın kutsallığından bahseder. Buraları "dünyanın merkezi", Kudüs'ü ise "İsrail topraklarının merkezi" olarak kabul eder. Tevrat'ta bulunan dinî emir ve vasiyetlerin yerine getirilebilecek en uygun yerin bu topraklar olduğunu, insan ve diğer canlıların, kemalin zirvesine ancak bu topraklarda ulaşabileceğini söyler.

Bin Nahman "İsrail toprakları"na yerleşmenin dinî bir görev olduğunu, hatta bu topraklara yerleşmenin Tevrat'ta bulunan bütün farzlara eşit olduğunu belirtir. Ancak daha sonraları bu farz, çift yönlü bir görev olarak yorumlanır. Toplum olarak tüm Yahudilerin, fert olarak da her bir Yahudinin "İsrail Toprakları"na göç etmesi ve Kurtarıcı Mesih'i karşılamak için orada yaşamanın gerekliliği açık bir şekilde anlatılır. Bu görüşlere dayanılarak daha sonraları bu gerekliliğin alanı genişletilir ve medeni hukuk kapsamında değerlendirilir. Örneğin, Yahudi şeriatine göre, evli çiftlerden birinin "İsrail topraklarına" gitmeyi ve orada yaşamayı reddetmesi durumunda diğeri boşanmak için bunu yeterli bir sebep olarak gösterebilir. Bu tür tefsir ve yorumlar zaman zaman bazı Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine ve orada yaşamalarına neden olmuştur.[2]

Son asırda dinci Siyonizmin gerçek başlangıcı Haham Yahuda el-Kal'i'nin (1798-1878) düşünceleri ile başlar. Bu haham, Yahudilerin kurtuluşunun Talmud'a ve "Kabbalah" öğretilerine dönmekle mümkün olabileceğini söyler. "*Dinle Ey İsrail*" adıyla çıkardığı ve 1834 yılında yayımladığı kitapçıkta, Kurtarıcı Mesih'i beklemeden bir liderin önderliğinde Filistin'e dönüşü önerir ve orada Yahudi koloniler kurmaya davet eder. Böyle bir eylem Kurtarıcı Mesih'in ortaya çıkması için bir başlangıç olacaktır. Haham Kal'i'nin "Kabalah"a dayanarak yaptığı hesaplara göre Mesih'in 1840 yılında gelmesi gerekiyordu. Ancak tahmini tutmayınca görüşünü değiştirdi. Kurtuluşun bir defada ve ansızın gelmesinin mümkün olmadığını, bu uğurda ciddî bir çalışma yapmanın gerektiğini açıkladı. Kurtuluş için büyük bir vakfın kurulmasını ve toprak alımı için ulusal bir fon oluşturulmasını önerdi. Bu düşünceleri daha sonra Herzl çalışmala-

---

2 Jiryis, Sabri: *Siyonizm Tarihi 1892-1917*, c. 1, s. 57.

rında esas olarak benimsemiştir. "Üçüncü Kurtuluş" adlı kitabında "Yeniden Kurtuluş" teorisini, harap edilmiş yeryüzünü imar ve İbraniceyi yeniden ihya amacı ile Filistin'e yerleşme düşüncesi üzerine kurar.[3]

Haham Kal'i, zaman zaman yayımladığı kitap ve broşürler vasıtasıyla görüşlerini teorik olarak yaymakla yetinmedi. Bu düşüncelerini pratik olarak uygulama girişiminde de bulundu. Bu nedenle İbranice'yi öğretmek için kitaplar hazırladı ve bu kitapların kullanılmasını tavsiye etti. Yahudiler arasında düşüncelerinin revaç bulması için çeşitli Avrupa ülkelerine ziyaretlerde bulundu. Filistin'e göç hareketini canlandırmak için girişimlerde bulundu; ancak muvaffak olamadı. Kendisi de 1874 yılında Filistin'e göç etti ve orada öldü.[4]

Kal'i, Polonya'lı bir haham olan arkadaşı Tusfi Herş Kalişer (1795-1874) üzerinde etkili oldu. Almanya'nın Turin kentinde bulunan Yahudilerin hahamlığını yapan Kalişer, arkadaşı Kal'i'nin savunduğu düşünceleri yaymaya başladı. Yahudi dininde reform hareketine şiddetle karşı çıktı. "Siyon'u Arama" adlı kitabında (1862) düşüncelerini şöyle dile getirdi: "Yahudilerin karşılaştığı bu zorluk, sıkıntı ve mutsuzluklar, onların inançlarının sınanmasıydı. Kurtuluşun ilk adımı, toprak alımı ve yerleşme amacıyla Filistin'e göç etmekle mümkündür. Çünkü kutsal yerlere yerleşim, Tevrat'ın en önemli tavsiyelerindendir."[5]

Haham Kal'i ve Kalişer'in Mesih'i bekleme düşüncesine karşı çıkmaları elbette kolay bir iş değildi. Çünkü Yahudi din adamlarının ve hahamların çoğunluğu, bu yeni söylemin bir çeşit bidat olduğu görüşündeydi. Özellikle Haham Kalişer'in işini daha da zorlaştıran, kendisinin, bu düşünceleri dindar Yahudi toplumunda yaymaya kalkışmasıydı. Bu toplum, bir Yahudi devletinin kuruluşunu gündeme getiren her türlü çağrıya şüphe ile yaklaşıyordu. Bu durumun farkında olan Haham, "Siyon'u Arama" adlı kitabında, kendinden

---

3 Dimitri, Edip: *Siyonizm Irkçılığının Kökleri- Arap İsrail Çatışmaları: Kökler ve Duruşlar*, s. 23.
4 Jiryis, Sabri: a.g.e., s. 73.
5 Dimitri, Edip: "*Aklın Hezimeti ve Siyonizmin Kökleri*", Şuûn Filistiniyye dergisi, sayı: 86. s. 75.

önceki ileri gelen hahamların kitaplarından ve Talmud'tan sık sık alıntılar yaparak görüşlerini pekiştirir. Her ne olursa olsun bu iki hahamın görüşleri, o dönemdeki hahamların büyük çoğunluğu tarafından tam destek görmese de sonuçta Yahudi gruplar içerisinde dinci Siyonizm akımının ortaya çıkmasını sağlayan bir başlangıç olarak kabul edilir.[6]

Bu iki hahamın düşünceleri bir süre sonra meyvesini verdi ve Birinci Siyonist Kongre'de etkisini açık bir şekilde gösterdi. İki hahamın düşüncelerini benimseyen dindar bir grup, kongrenin çalışmalarına katıldı. Grubun başında Kalişer'in düşüncelerinden etkilenmiş, "Siyon'u Sevenler" hareketinin ileri gelenlerinden, "Hasidilik" ve "Kabbalah" konusunda uzman Rus Haham Samuel Moholefr (1824-1898) bulunmaktaydı.

Savunduğu düşünceleri pratize etmek için bağlılarından bir grupla birlikte Filistin'e göç etti ve orada Rahafut kolonisinin kurulması için girişimde bulundu. Lâiklerle işbirliği yapan ilk dindarlardan olması ve dinî Ortodoksluğun modern Yahudi milliyetçiliği ile karışımını sağlamak için çalışmalar yapması sayılabilecek diğer özelliklerindendir. Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine yardım ve malî destek sağlaması için Rotshild'i ikna eden yine odur. Yahudi yerleşimcilerin ilk defa karşılaştıkları "Tebvir Yılı"[7] probleminde Moholefr toprağın işlenebileceğini ancak şekil olarak "başkalarına" satıldıktan sonra mümkün olacağını söyleyen hahamlar arasında yerini aldı.[8]

Bu haham bütün çalışmalarını, lâikler ile dindarların arasını bulma ve onları uzlaştırma noktasında yoğunlaştırmıştı. Çünkü Tevrat'ta adı geçen alimlerden birinin söylediği şu sözü kendisine delil olarak almıştı:

"Allah, (hâşâ) oğullarının Tevrat'ın öğretilerini uygulamasalar dahi kendi topraklarında yaşamalarını, Tevrat'ın öğretilerini uyguladıkları sürgün topraklarda yaşamalarına tercih eder." Haham,

6 Jiryis, Sabri: a.g.e., s. 76.
7 Tebvir: Yedinci yılda toprağı işlememe ve nadasa bırakma.
8 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 279.

Herzl ile birlikte Birinci Siyonizm Kongresi'nin hazırlanmasında büyük bir performans gösterir. Kongreye bir mektup göndererek "İsrail halkı"nın Filistin'de toplanmasını sağlayacak Kurtarıcı Mesih'in gelişinin yakın olduğu müjdesini verir.[9]

Bu düşüncelere inananlardan "Siyon'u Sevenler" hareketinin teorisyenlerinden Haham Mordehay Yashiberg, Alman Yahudilerin dindar grupları arasında bu çağrının yayılmasına yardım eden Berlin hahamı Azrail Held Sehaymer, "Mizrahi" hareketinin kurucularından ve Haham Meir Berlin'in (Bar-ilan) babası Haham Neftali Berlin (Bi'r Seb'a'da dinî bir üniversiteye bu hahamın adı verilmiştir) bu düşüncelere inanan diğer hahamlar arasında yer almaktaydılar. Dinci "Mizrahi" örgütünün Haham Isaac Raines eliyle ortaya çıkmasında bu görüş ve düşüncelerin büyük payı vardır.[10]

Abraham Isaac Kook'un[11] düşünceleri sayesinde dinci Siyonizm büyük bir ilerleme kaydetti. Dinci Siyonizmin geniş ve kapsamlı bir felsefesi olduğu ilk defa bu düşüncelerle ortaya çıktı. Kook'un kendisi de bu düşüncelerini 1924 yılında kurduğu ve İsrail'de dinci Siyonizmin ilk okulu kabul edilen "Merkâz Heraf" dinî okulu aracılığı ile yaymaya ve pratiğe dökmeye çalıştı. Dinci Siyonizme çağıran binlerce davetçi bu okuldan mezun oldu. "Gush Emunim" hareketinin ileri gelenleri de bu okulun mezunlarındandır.[12]

---

9 el-Mesiri, Abdulvahhap: *Siyonist Kavram ve Terimler Sözlüğü*, s. 388.
10 Jiryis, Sabri: a.g.e., s. 98.
11 Haham Abraham Isaac Kook: 1865 yılında Rusya'nın kuzey bölgesinde doğdu. Talmud eğitimini henüz küçük yaşlarda iken aldı. Daha sonra Kabbalah mistisizminden etkilendi ve iç aydınlanma deneyimlerinin ardına düştü. 23 yaşlarına geldiği zaman Litvanya'nın Zegel köyünde haham oldu. 1888-1895 yılları arasında bu görevde kaldı. 1895-1904 yılları arasında da Letfiya'da Bovesk kasabasında haham olarak çalıştı. 1904 yılında Filistin'e göç etti ve Yafa ilinin hahamı oldu. Onun bu göreve tayin edilmesi Filistin'deki Yahudi dinî yaşamında gerçek bir devrim sayılır. Çünkü Filistin'deki ilk Siyonist haham olma özelliğini taşır. 1914 yılında Agudath İsrael'in temsilcisi olarak Dünya Siyonist Kongresi'ne katılmak için Avrupa'ya gitti. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması geri dönüşünü engelledi. Bu nedenle 1914-1916 yılları arasında İsviçre'nin Sant-Calin ilinde haham olarak çalıştı. 1916-1919 yılları arasında geçici haham olarak Londra'ya gitti. Kudüs'e geri döndüğünde kentin Başhahamlık makamına oturdu ve Eşkenaz Yahudi grubun Filistin'deki ilk "en büyük hahamı" oldu. 1921 yılından 1935 yılında ölümüne kadar bu makamda kaldı. Arkasında dinî ilimler, Yahudi mistisizmi, felsefe ve şiir gibi bir çok konuda eserler bıraktı. Bu çalışmaları *"Nurlar"* adı altında yayımlandı. Bakınız: Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 293 ve el-Mesiri, Abdulvahhap: a.g.e., s. 318-319. Encyclopaedia Judaica Vol, 9, s. 888. Ibid. Vol, 10, s. 1182.
12 Encyclopaedia Judaica Vol, 10, s. 1183.

2. Dindarlar ile Lâikleri Uzlaştırma Çabaları

Haham Abraham Kook, düşünce ve yazılan ile muhtelif dinî ve siyasî eğilimleri biraraya getirebilmek için çalışan ve dinci Siyonizmi temsil eden biriydi. O bu düşünceleri ile bütün yaklaşımları, siyasal programlan ve dinî partilerin felsefelerini hatta din karşıtı eğilimleri içine alabilmiştir. Bu düşüncelerinin kaynağını Siyonist amaçların hizmetine verdiği "Kabbalah" inancından alır.[13]

Kook, bütün ömrünü dindar Siyonistler ile dindar olmayan Siyonistleri uzlaştırma çabalarıyla geçirdi. O, Filistin'e yerleşen Siyonist neslin "Kurtarıcı Mesih" asrının nesli olduğuna kesinlikle inanıyor ve buralara yerleşenlerin büyük çoğunluğunun dinsiz olmalarına rağmen o neslin önde gelenleri arasında yer aldığını iddia ediyordu. Çünkü Filistin'e yerleşmekle onlar zaten dinin emirlerini yerine getirmekteydiler.

Kook, dindar olanlarla olmayanları biraraya getirmek için dinî bir formül bulmaya çalıştı. Yine Ortodoksların nazarında dinî bir meşruiyete muhtaç olan Siyonizme böyle bir meşruiyet kazandırmak için çabalar harcadı. Onları lâiklerle işbirliği yapmaya çağırdı. Çünkü sonuçta her iki tarafın da dinin emirlerine boyun eğeceğine inanıyordu. Bu bağlamda dindar olmayan yerleşimcilerin yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla çeşitli dinî fetvalar verdi. Örneğin, 1909 yılında "Tebvir" yılı nedeni ile toprağın "başkalarına" göstermelik olarak satılması şartıyla işlenebileceğine dair fetva verdi. Aynı şekilde biletlerin cuma günü satılması şartı ile cumartesi günü futbol maçlarının oynanabileceği fetvasını verdi. Kook, verdiği bu fetvalardan dolayı Siyonist olmayan Ortodoks çevreler tarafından bidatçilikle ve dinî kuralların dışına çıkmakla suçlandı.[14]

Kuşkusuz Kook'un bu düşünceleri, "İsrail topraklan" düşüncesini dinî geleneklerin temel konusu yapma yönünde açık bir girişimdir. Kook, dinî gelenekler ile modern Yahudi milliyetçiliği arasındaki ilişkileri düzenleyen üç ana ilkeyi şöyle sıralar:

---

13 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 293.
14 el-Mesiri, Abdulvahhap: a.g.e., s. 319.

1- "İsrail toprakları" düşüncesine, Yahudi hayatında merkezî bir konum veren dinî bir anlam yüklemek.

2- Lâik Siyonizmin çalışmaları ile Yahudi dini arasındaki ilişkinin duygusal boyutta algılanmasını geliştirmek.

3- Dinî felsefe metodu aracılığı ile Yahudi uyanışına uluslar arası bir önem vermek.[15]

3. İsrail Topraklarına Göç Politikası

Söz konusu ilkeleri hayata geçirmek için Kook, Yahudilerin "dağınık" yaşamalarını mübah gören dinî geleneklere karşı sert bir saldırı başlattı. Yahudiliği yok olmaktan koruyan şeyin, Yahudilik öğretilerinin "İsrail toprakları" ile ilişkisi ve bu topraklara dönme ümidi olduğunu, İsrail halkı, Tevrat, ve İsrail topraklarının birbirine bağlı şeyler olup, bunları birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını belirtti.[16] Aksi halde dağınık haldeki Yahudilerin "gerçek bir varlıkları olmayacağını, Yahudilerin ancak kutsal "İsrail toprakları"ndan beslenmekle varlıklarını ortaya koyabileceklerini söyledi."[17]

Kook, Yahudiliğin bütün özelliklerini terketmenin ve "ilahî seçim" inancını kabulden kaçınmanın açık bir hata olduğuna inanır ve şöyle söyler: "Bizi diğer halklardan ayıran bir başka özelliğimiz; dünyada herhangi bir halkta benzeri bulunmayan seçkin dinî değerlere ve ayrıcalıklı bir hayata sahip olmamızdır. Çünkü biz gerçekten diğer halklardan daha üstünüz. Yahudilerin gerçek kutsal hayatları ancak asıl vatanlarına dönmekle ortaya çıkacaktır."[18]

Kook'a göre; insan aklı en yüksek mertebesinde bile "İsrail toprakları"nın kutsallığını, halkın kalbinde olan bu topraklara yönelik derin sevgiyi anlayamaz. Asil Yahudi yenilikçiliği. düşüncede

---

15 Avinere, Sholomo: *The Making of Modern Zionism, Political and racial insight into Lareal*, s. 188-189.
16 Ibid.
17 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 291.
18 Flenr, Meir: *Siyonizm Araştırmaları*.

veya hayatın günlük işleri arasında kaldığı sürece gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu ise, ancak İsrail topraklarında gerçekleştirilebilir. Yahudi bir birey diasporada yaşarken düşüncelerinde, duygularında ve hayal ettiklerinde samimi ve doğru olamaz. Ancak İsrail topraklarında bu samimiyeti sağlayabilir. Hangi derecede olursa olsun "kutsal vahiy" sadece "İsrail toprakları"nda saf ve net olabilir. Diğer bütün yerlerde bulanık ve kirli durumdadır.[19]

Kook şöyle söyler: "Dünyadaki bütün medeniyetler, halkımızın yeniden doğuşu ile yenilenecek, bütün çekişme ve ihtilaflar çözüme kavuşacaktır. Bizim yeniden doğuşumuz, çocuğun doğumuyla görülen türden hayata sevinç ve ışık saçacaktır. Bütün dinler, üzerlerindeki kirli ve çirkin elbiseleri çıkardıktan sonra değerli, güzel ve temiz yeni elbiseler giyecek, kaynağı, yaratılışın başlangıcında İsrail kuyusunda bulunan Kutsal nurlardan damlayan yağmur taneciklerini içeceklerdir."[20]

Dinci Siyonizmin İşçi liderlerinden biri olan Haham Samuel Haim Landau,[21] Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra "Mizrahi" içinde yer alır. Siyonizme karşı olumsuz bir tutum geliştiren Ortodoks Yahudileri hedef alan çok sayıda makale yazar. "İsrail toprakları"na yerleşmenin önemini vurgular. Ona göre; kutsal topraklara yerleşmek dinî emirlerden bir tanesidir ve "ilahî nur Yahudi halkı üzerinde etkisini ancak kendi topraklarında bulundukları zaman gösterir." Dolayısıyla "sürgünde yaşadıkları sürece İsrail'i yaşayan bir toplum saymak mümkün değildir."[22]

Landau, "Tevrat ve Eylem" sloganını yükseltir. "Eylem olmadan Tevrat'ın yeniden doğmasının mümkün olmadığını, aynı şekilde dirilişin öz kaynağını oluşturan Tevrat olmadan da Yahudi hal-

19 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 294 ve devamı.
20 a.g.e., s. 298.
21 Haham Samuel Haim Landau: 1882 yılında Polonya'da doğdu. Hasidi bir aileden gelmektedir. Çok erken yaşlarda Siyonizm hareketine katıldı ve bu hareket içinde yüksek bir dereceye ulaştı. 1920'li yılların başında Mizrahi hareketinin Hapoel Hamizrahi adındaki işçi kanadını kurdu. Siyonist çalışmalarını devam ettirmek ve daha fazla dinci Siyonizm hizmetinde bulunmak için 1925 yılında Filistin'e göç etti. Dinci Siyonist harekette merkez büro üyeliğine seçildikten sonra hayatının kalan son üç yılını (1925-1928) burada geçirdi. 1928 yılında vefat etti. Bakınız: *Siyonist Düşünce, Temel Esaslar*, s. 307.
22 Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 309-310.

kının yeniden yapılanmasında yaratıcı güç olacak eylemin/çalışmanın ortaya konmasının mümkün olmadığını" vurgular.[23]

"Mizrahi" hareketinin büyük liderlerinden biri kabul edilen Haham Meir Bar İlan[24] da kendisinden öncekileri izledi. Ortodoks saflarında yer alarak, Siyonizm karşıtı eğilimlerle mücadele ettiği gibi, Siyonistlerden bir çoğunun benimsediği lâik eğilimlerle de mücadele etti. 1922 yılında "*İsrail Topraklarında Nasıl Bir Yaşam Biçimi Kurmalıyız?*" adlı bir makale yazdı. Bu makalede daha sonraları İsrail'de lâiklik ile din arasında şiddetli tartışmaların ana merkezi olacak olan mabet-devlet ilişkisinin çerçevesini çizmeye çalıştı.[25]

4. Devlet Yönetiminde Dine Biçilen Rol

Bar İlan, İsrail halkı ve Yahudi dininin diğer halklar ve dinlerden tamamen farklı olduğunu düşünür. Tevrat ve dinî gelenekler, insan yapısı değil bilâkis ilahî kanunların kendisidir. Yahudilik ibadete önem verdiği gibi devlet işleriyle de ilgilenir ve bu işlere bir düzenleme getirir. Bu nedenle Yahudilikte din-devlet ayırımı yoktur. Yahudilik, devlet işlerinin kolayca yürütülmesi için gereken bütün kanunları içerir. Bu yüzden büyük küçük her Yahudiye, Tevrat'a saygı göstermesi gerektiği anlatılmalı; bu saygı, ilkokullarda din

23 a.g.e., s. 313.

24 Meir Bar İlan: 1880 yılında Rusya Fulicen'de doğdu. Bilgilerini burada aldı. Genç yaşta Siyonizm hareketine katıldı. Daha sonra Mizrahi hareketinin liderlerinden biri oldu. Mizrahi Partisi'nin Uluslar arası Yürütme Komitesi sekreterliğini yaptı. 1914 yılında Amerika'ya göç etti ve burada Mizrahi'nin bir şubesini açtı. Daha sonra 1916-1926 yılları arasında bu şubenin başkanlığını yaptı. 1926'da Filistin'e göçetti ve vefatına kadar (1949) Kudüs'te ikamet etti. 1937 yılında Mizrahi'nin sözcülüğünü yapan ve günümüze kadar devam eden "Hatusfeh" (Murakıp) gazetesini kurdu. "Yishuv"a (Dinî okullar) destek sağlamak amacıyla birçok girişimlerde bulundu. Talmud'un yeni baskısını yaptıktan sonra bir Talmud Ansiklopedisi'nin yazılması için teşebbüste bulundu. 1947 yılından 1949 yılında vefatına kadar Talmud Ansiklopedisi yazı işleri müdürü olarak görev yaptı. Birinci Parlâmento'da Mizrahi Partisi"ni temsil etti. Hatıraları 1933 yılında *Fulicen'den Kudüs'e* adıyla Yidish lehçesi ile yayımlandı. Yine *Kudüs'te Bir Öğretmen* adıyla bir kitabı yayımlandı. Anısını ebedileştirmek için bir çok kuruma onun adı verildi. Mizrahi Partisi'nin Tel-Aviv'de bulunan uluslararası merkez binasına, 1955 yılında resmen açılan Tel-Aviv yakınında "Ramat Can"da bulunan dinî Bar İlan Üniversitesi'ne, "Meir Evi" ve "Bar İlan Ormanı" gibi bir çok yere onun adı verildi. Bakınız: Hertzberg, Arthur: *Siyonist Düşünce - Temel Esaslar*, s. 417-418.

25 a.g.e., s. 317.

dersleri yoluyla çocuklara kazandırılmalı ve bu eğitim çağdaş bilimlerle birlikte gerçekleştirilmelidir.[26]

Bar İlan şu sonuca varır:

"Tevrat'ın alternatifi yoktur. Yahudi halkının bütün gruplarını tek ve uyumlu bir devlet içerisinde birleştirmek ancak hayatımızı Tevrat mesajı üzerine yeniden yapılandırmakla mümkün olabilir. Fakat bu, bu kuşağın değerlerini ve alışkanlıklarını görmezden gelmemiz veya onlarla alay etmemiz anlamına gelmez. Şayet bu değerler ve alışkanlıklar Tevrat'ın emirleri ile çelişiyorsa, onları yavaş yavaş değiştirme girişiminde bulunmamız gerekir. O halde işe, kanun koymakla değil gençlerimizi eğitmekle, büyüklerimizi de etkimiz altına almakla başlamalıyız. Halkın dinî kuralları kabul etmesini sağlamalı ve halk arasında nüfuzumuzu genişletmeliyiz. Gerekirse bunu dolaylı yöntem ve araçlar kullanarak; okullar, ders kitapları, gazeteler ve edebiyat kitapları vasıtasıyla yapmalıyız. Halkımızın düşüncesinin yavaş yavaş değişmesini sağlamalı, bu düşüncenin Tevrat'ımızın bir emri olduğu kabul edilinceye kadar çalışmalarımızı yürütmeliyiz. Böyle bir değişim süreci, halkın, kendi öz değerlerini içtenlikle ve gönülden, maddî veya manevî herhangi bir zorlama söz konusu olmaksızın kabul etmesini sağlar."[27]

İsrail devletinin kuruluşu, dinci Siyonizmin ve felsefesinin güçlenmesine katkıda bulunmuş, "İsrail toprakları" söyleminin Yahudilerin hayatında merkezî bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Özellikle devletin kuruluşunun, Yahudi karşıtı Nazi olaylarından kısa bir süre sonra gerçekleşmesi ve hemen ardından gelen ve Haziran 1967 savaşıyla zirveye ulaşan savaşların büyük bir zaferle sonuçlanması, İsrail içinde ve dışında bulunan bütün Yahudileri sevindirmiş, dinci Siyonizmi güçlendirmiştir. Kurulan devlet her ne kadar lâik yapılı olsa da dinci Siyonizmin savunucuları -dinci "Haredîler" cemaatinin aksine- statükoya göre biçimlenme yolunu seçmiş ve konumlarını şöyle tanımlamışlardır:

---

26 a.g.e., s. 418.
27 a.g.e., s. 422.

"Bizler lâik bir Yahudi devletinin kurulmasını beklemiyorduk. Fakat ne olursa olsun devlet bu haliyle bize göre, bazı eksiklikleri olmasına rağmen, Allah'ın bir mucizesi ve hediyesidir. İyi anlamamız gerekir ki, bizim böyle bir devlete yönelik tarihî görevimiz; devletin kuruluşuna ve kökleşmesine katkıda bulunmak, onu daha yüksek seviyelere çıkarmaya çalışmaktır."[28]

Dinci Siyonizm, kurulan devleti destekleyecek dinî alt yapıyı böylece oluşturmuş ve lâik siyasal Siyonizm ile yan dayanışma türü bir ilişki içine girmiştir.

Gerçekte dinci Siyonizm 1967 yılına kadar, gerek ülke yönetimi ve çıkarılan kanunlarda "Halagah" öğretilerinin uygulanmasını istemek gibi iç siyasette ve gerekse dışişleriyle ilgili siyasetlerde ılımlı tavırlar takındı. Siyonist projenin yürürlükte olmasına rağmen dinci Siyonizm, Yahudilerin dünya devletleriyle ve Yahudi olmayanlarla ilgili konularda takındıkları ılımlı tavrını, "*Onları kışkırtmayın!*" (Tesniye, 2/5) Tevrat emri gereğince devam ettirdi. Bu nedenle köktenci "Agudath Israel" Partisi bile dış siyasetle ilgili konularda ılımlı bir yaklaşım gösteriyordu.

Bu dönem boyunca dinci Siyonizm, siyasal olarak ana (merkez) Siyonizme bağlı kaldı. Hatta bu ilişkisini tarihî bir ittifak olarak kabul etti. Ancak bu durum 1967 Savaşı'ndan sonra köklü bir şekilde değişmeye başladı. Sonuçta dinci Siyonizm de kendi içinde büyük değişimler yaşadı. Daha sonra merkez Siyonizmin sözcüsü olan "İsrail İşçi" Partisi ile koalisyon kurmaktan vazgeçti. Nihayet aşırı sağcı Siyonistlerin sözcüleri olan Jabotinsky - Begin - Şamir düşüncesinin taraftarları ile koalisyon hükûmeti kurmayı tercih ettiler.[29]

---

28 Tropper, Daniel: *The Future of Reliogin Zionism*. Jerusalem Post, 18 Şubat 1990.
29 Herkabi, Bhushvat: a.g.e., s. 173.

ORTODOKS SİYONİST DİNCİ PARTİLER

1- Mizrahi Partisi

Bugün İsrail'de siyasî arenada mevcut olan dinî partiler, diğer partiler gibi Filistin dışında Doğu Avrupa'da ortaya çıkan partilerden sayılırlar. Dinci Siyonizm, devletin kuruluşunda oynadığı sınırlı role rağmen reformcu ve işçi Siyonizm hareketlerine oranla İsrail'de var olan güçlerin en eskisi sayılır.

Dinci Siyonizmin temelde, orta çağda yaşayan Yahudi filozof Musa bin Maimon'un düşüncelerine dayandığı söylenebilir. Yahudi kaynaklan Bin Maimon'dan şöyle bahseder: Miladi 1327 yılında Kudüs'ü ziyaret ettiği sırada orada sadece iki Yahudinin yaşadığını görünce o andan itibaren Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri için çağnda bulunmaya karar verir. Bazı araştırmacılar Rabi Israel'in 18. yy.da Polonya'da "Hasidi" hareketin kurucusu olduğunu, Haham Tusfi Herş Kalişer ve Haham Alyahu Gutmaher (1874-1976)'in de 19. yy.da yaşayan önde gelen Yahudi tasavvuf adamlarından ve ilk davetçilerden oldukları görüşündedirler. Çünkü Filistin'in yeniden inşası konusu, bu hahamlann dinî düşüncelerinde son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Doğu Avrupa Siyonizmini temsil eden "Siyonu Sevenler" hareketinin kurucuları arasında Yaşeburg ve Samuel Mohelevr gibi hahamlar bulunmaktaydı. Ancak "Ruhanî Merkez" anlamına gelen kelimelerin kısaltılmış bir şekli olan ve "Mizrahi" adıyla bilinen dinî teşkilatlanma, Haham Abraham Slutsky'nin önerisi üzerine

Herzl'in Siyonizme yeni bir ivme kazandırmasından birkaç yıl sonra ortaya çıkmıştır.

1902 yılında Viyana Kongresi'nin gerçekleşmesinde etkin rol oynayan isimler şunlardır: "Mizrahi" Partisi kurucusu Isaac Jacop Raines (1839-1915), İbranice'den başka bir dil bilmeyen ve genel kültürü pek zayıf olan ama ileri bir marifet ve hikmet sahibi, Talmud'u iyi bilen Haham Lide,[30] ender davetçilerden, Tevrat'ta büyük birikim sahibi, Talmud'un efsanevî bölümünü oluşturan "Hagadah" edebiyatını oluşturan Câuna.

Raines, her ne kadar "Siyonu Sevenler"i teşvik etse de uzun düşüncelerden sonra Herzl'in Siyonizmine katılma kararı alır. Radikal dinci hahamlar tarafından yapılan Siyonizm karşıtı iddiaları inceledikten sonra bu iddiaları reddeder ve şu sonuca vanr: "Siyonizmin inkarcılıkla ilişkili olduğunu iddia edenlerin kendileri, kutsalı kirletenler olarak şüphe edilmeye daha layıktırlar."

Ağustos 1902'de gerçekleşen Viyana Kongresi'nde ve ondan sonra Mensick'te düzenlenen toplantıda, lâik Siyonistler ile dinci Siyonistler arasında Siyonizmin manevî hedefleri ve kültürel çalışmalann yönlendirilmesi konusunda şiddetli tartışmalar yaşandı. Kongreye egemen olan konu buydu. Eğitim ve kültür konusunda biri lâik diğeri dinî olmak üzere iki komisyonun kurulması üzerinde anlaşmaya varılarak, tartışmalara son verildi. Ancak "Mizrahi"nin Siyonist hareket içerisinde "koruma köpeği" rolünü oynaması konusunda bir sonuca varılamadı. Yani hareketin "inkarcıların" eline geçmesine mani olunması gerektiğini savunanlar ile pasif davranışların uzun vadede etkili olamayacağını, dolayısıyla "Mizrahi"nin eğitim ve yerleşim gibi konularda aktif çalışmalar yapması gerektiğini savunanlar arasında bir anlaşmaya varılamadı. Fakat bu tür ihtilaflar ilkesel olmaktan öte taktiksel ihtilaflar sayılır. Bunu doğrulayan delil ise, "Mizrahi"ye bağlı üyelerin ana hedeflerinin "Siyonist kurumlara egemen olmak" ve Filistin Yahudileri arasında dinî çoğunluğu

30 Haham Raines ile sıkı bir ilişkisi olan ve köktenci Siyonist çevrelerde sadece "sığınmacılara yardım eden bir kuruluş ve sağlık yardım örgütü" olarak bilinen dinci Siyonizme işaret edilmektedir.

elde etmek olduğunu sürekli bir şekilde dile getirmeleri ve bu konuda ittifak etmiş olmaladır.

Aktif çalışmalar yapmanın gerekliliğini savunanlar başarılı olmuşlardır. Buna bağlı olarak "Mizrahi", Lide'de çağdaş "Yishuv" okulu (Yüksek Talmud Enstitüsü), Tel-Aviv'de bir okul ve Kudüs'te de bir öğretmen okulu açmak için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla çalışmalar yapmayı kararlaştırmıştır. "Mizrahi"nin Lide'de bulunan genel merkezi, Siyonist hareketin Rusya'da karşılaştığı zorluklar nedeni ile önce Frankfurt'a sonra da Hamburg'a taşınmıştır.

"Mizrahi", o ana kadar dinî ve millî inançlarla biraraya gelmiş yerel cemaatlerin oluşturduğu, Chaim Weismann ve Yehuda Motzkin'in demokratik blokuna karşı bir baskı grubu oluşturmayı amaçlayan zayıf bir birlik halindeydi. Hareket, daha sonra eğitim ve kültürel çalışmalar yaparken aynı zamanda Filistin'e yerleşme ve siyasal çalışmalar da yapmak istemiştir. Çünkü eğitimin dindar olmayanlar tarafından yapılması "Mizrahi"nin kabul edemeyeceği bir durumdu. Ağustos 1911 yılında Onuncu Siyonist Kongre'de demokrasi taraftarlarının kültürel çalışmaların Siyonizmin programına alınmasını sağlayan tasarıyı kabul etmeleri, bu konuda bir krizin yaşanmasına neden olmuştu.

Demokratların aldığı bu karar "Mizrahi" içerisinde bölünmeye ve iki akımın ortaya çıkmasına neden oldu. Akımlardan biri, Dünya Siyonist Örgütü çerçevesinde kalmaya ve adı geçen karara karşı mücadele etmeye çağırırken, diğeri daha aşırı dindar Yahudilere özellikle Almanya ve Macar Yahudilerine katılmayı ve Siyonizm hareketinden çekilmeye davet ediyordu.

Onuncu Siyonist Kongre'nin hemen ardından gerçekleşen "Mizrahi" Partisi'nin Uluslar arası Beşinci Kongresi'nde iki yöneliş arasındaki ihtilaf, Siyonist Örgüt'te kalmayı savunan yönelişin lehine çözüme kavuşturuldu. Ancak kararı kabul etmeyenler çözüme bağlı kalmadılar. Dünya Siyonist Örgütü'nden çekilerek, o sırada daha yeni kurulan başka bir dinî harekete (Agudath Israel, Mayıs

1912) katıldılar.[31] Amaçları, Doğu ve Orta Avrupa Yahudileri arasında lâik Siyonist hareketi destekleyenlere karşı durmaktı.

Agudath Israel hareketine bağlı olanlar, kendilerini Siyonizmi destekleyen dindar Yahudilerden ayırmak için, Yahudi hayatında Filistin'in merkez olması konusuna fazla önem vermemeyi, "Agudath Israel" teşkilatlarının "siyasî hiçbir yaklaşım gözetmeksizin Tevrat esası üzerine" Yahudilerle ilgili bütün konularda aktif bir rol oynamasını kararlaştırdılar. Tevratsal yaklaşımın her türlü yaklaşımın üzerinde kalmasını garanti altına almak için "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" adıyla bir de kurul oluşturdular.[32]

Bütün bu söylenenlerin ışığında "Mizrahi" hareketinin, tarihi boyunca her şeyden önce kendilerini Siyonist olarak görenler ile dinci Siyonizmin üstünde tutanlar arasındaki ihtilaflarla uğraştığı söylenebilir. Buna göre, "Mizrahi" ideolojisi iki uç eğilim arasında orta bir tutum mesabesindedir. Bir yandan manevî ve ahlakî değerlerin Avrupa'da fazla değer görmediği iddiasıyla Siyonizmin salt lâik bir hareket olmasını reddediyor, Yahudi halkının din olmadan ruhsuz bir ceset ve din ile halkın ayrılmaz bir bütün olduğunu, dinin Siyonist hareketin yol göstericisi ve dinî geleneklerin de İsrail'de kurulacak devletin kanunları olması gerektiğini savunuyordu. Diğer yandan tüm bunları savunan "Agudath Israel" hareketiyle bir çelişki ve zıtlık içerisine girerek, milliyetçi ruhu olmayan dinî imanın "yarı Yahudilik" olduğunu dile getiriyordu. Bir defasında da köktenci dindarların görüşlerine tamamen aykırı olarak, İbranicenin sadece manevî hayatın dili olması gerektiğini savunmuştur.[33]

"Balfour Deklarasyonu"nun 2 Kasım 1917 yılında yayımlanması, "Mizrahi" Partisi'nin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası sayılır. Ortodoks Yahudi teşkilatlar bu bildirinin hemen ardından "Filistin'i yeniden inşa etmek" için harekete geçerler.

Bu amaçla birçok Avrupa ülkesinde gençlik hareketlerini orga-

---

31 Abdullah, Hani: *İsrail'de Siyasi Partiler*, s. 86.
32 Reyyan, Aşir: *İsrail'de Parti Sistem*, Sakira Hadeşt dergisi, Eylül 1984, sayı: 8-9, s. 19.
33 Lakuver, Zeiv: *Siyonizm Tarihi*, s. 381.

nize ederler. "Yefne Okulları" adıyla bilinen dinî okullar ağını kurarlar. Eğitim yoluyla "Milliyetçi Dinî Hareket"in temelini atarlar.[34]

Birinci Dünya Siyonist Kongresi'nin aldığı "Ataların Diyarına Dönüş" kararına uygun olarak "Mizrahi" Partisi de Filistin'de bir şube açmak üzere bakışlarını buraya çevirir. Teşkilat bu amaçla "Eski Yishuv" çevreleri (eskiden beri Filistin'de yaşamakta olan Yahudiler) ile ilişki kurmaya başlar. Teşkilat için 1918 yılında Yafa ilinde geçici bir merkez kurulur. Daha sonra da aynı yılın Eylül ayında Filistin'de ilk kongrelerini gerçekleştirirler. Ardından 1920 yılında teşkilatın genel merkezini Kudüs'e taşırlar. "Mizrahi" Partisi'nin Filistin'de yaptığı ilk icraat, Haham Abraham Isaac Kook'un girişimleri ile 1921 yılında Kudüs'te "Başhahamlık" kurumunu kurmasıydı.[35]

Prof. Zeiv Lakuver, "Mizrahi" tarihinin bu önemli aşaması hakkında şunları söyler:

"Birinci Dünya Savaşı döneminde Amerika'da Yahudi gençlerin önde gelenlerinden aktif iki kişi vardı. Haham Meir Bar İlan ve Haham Y. L. Fishman adındaki bu iki genç, örgütün Amerika'da kurulmasını sağladılar. Bu nedenle 1922 yılı, örgütün tarihi için yoldaki işaret mesabesindedir. Daha sonra teşkilatın yönetim merkezi Kudüs'e taşınmış ve "Mizrahi" hareketinin işçi kanadını oluşturan "Hapoel Hamizrahi" adıyla bir alt teşkilat kurulmuştu.[36]

2. Hapoel Hamizrahi Partisi

Peki, "Mizrahi" Partisi'ni böyle bir işçi kanadını oluşturmaya iten koşul ve nedenler ne idi?

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Siyonizmin "Üçüncü Kitlesel Göç" olarak adlandırdığı göç çerçevesinde Doğu Avrupa Yahudileri gruplar halinde 1919-1923 yıllan arasında Filistin'e göç etme-

---

34 Gabur, Semir: *On Birinci Parlâmento Seçimleri 1984, Siyasal ve Toplumsal Boyutları*, s. 99.
35 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 86.
36 Lakuver, Zeiv: a.g.e., s. 381.

ye başladılar. Bu göç edenler arasında "Mizrahi" hareketine bağlı olan gençler de bulunmaktaydı. "Mizrahi Gençleri" adıyla bilinen hareketin gençlik kolu göç edenlerin başında yer almaktaydı. Filistin'e akın akın göç eden bu kimseler, Doğu Avrupa ülkelerinde bulunan sosyalist akımlardan etkilendikleri için onlar da Filistin'de "milliyetçi dinî düşünce ile sosyalist düşünceyi" uzlaştırma girişiminde bulundular. "Tevrat ve Eylem" Partisi aracılığıyla Siyonizmin "kendini ifade etme" ve "bağımsızlığa kavuşma" sloganını yükselttiler.[37] Ve 1922 yılında "Hapoel Hamizrahi" adını taşıyan işçi partisinin kuruluşunu ilan ettiler.

Ancak zamanla bu partinin "din"e ve "milliyetçilik"e daha çok önem verdiği, "sosyalizm"in üçüncü ve daha alt derecelere düştüğü görülecektir. Halbuki bu teşkilat sosyalistlerle yardımlaşmış, onlarla işbirliği yapmış, Filistin'de bulunan "Kibbutz" gibi birçok sosyalist çevrelerde yapılanmış, işçilerin refaha kavuşmalarını, Yahudilerin eğitilmelerini hedeflemiştir.[38] Hatta "Hapoel Hamizrahi" teşkilatının yöneticileri başlangıçta siyasî bir parti kurma niyetinde bile değillerdi.

Ancak "Mizrahi" hareketinin ileri gelenlerinin Siyonist kurum ve kuruluşlarda bağlılarının çıkarlarını kötü bir şekilde temsil etmeleri, zamanla üyelerin bu hareketten çekilmelerine ve "Mizrahi"den bağımsız olma yönündeki isteklerin daha da artmasına neden oldu. "Hapoel Hamizrahi" hareketi de bu yönde hareket ederek 1920'li yılların sonlarında "Histadrut"a (İsrail İşçi Federasyonu) katılıncaya kadar Filistin'deki Yahudi kuruluşların seçimlerine bağımsız adaylarla girmeye başladı.[39]

1925 yılında diasporada "Dünya Tevrat ve Eylem Hareketi Birliği" kuruldu. "Hapoel Hamizrahi" Dünya Siyonist Örgütü içerisinde "Mizrahi"nin bir alt kurumu gibi çalışırken, artık bundan böyle yeni Yishuv (Filistin'deki yerleşim birimleri) kurumlarında "Mizrahi"den bağımsız bir şekilde aşamalı olarak rol oynamaya başladı.

---

37 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 77-86.
38 Reyyan, Aşir: a.g.e., s. 28.
39 Gabur, Semir: a.g.e., s. 100.

"Yishuv" dönemi boyunca her iki teşkilat arasındaki ilişkiler pek de iyi gitmedi. Çünkü "Mizrahi" teşkilatı işçi olmayan kesimlere dayanmaktaydı. "Hapoel Hamizrahi" teşkilatı ise bir işçi federasyonu olan Histadrut ile yardımlaşma içindeydi ve onunla işbirliği anlaşması yapmıştı. Diğer yandan "Hapoel Hamizrahi" içerisindeki sosyalist işçi eğilimleri, iki teşkilat arasındaki gerginliğin bir diğer nedenidir.[40]

1926 yılında Entifarfen'de yapılan kongrede "Mizrahi"nin ideolojisi şu kısa ve öz ifadelerle dile getirilir: "Mizrahi" milliyetçi ve dinî bir Siyonist birliktir. Tevrat'ın kanunlarına uygun olarak Yahudi halkı için Filistin'de ulusal bir vatan kurmak için çalışır."[41]

"Mizrahi" temel oluşumunda orta tabakanın bir partisi görünümünde idi. Bu nedenle 1931 yılında sosyalistlerin Siyonist teşkilata egemen olmasına karşı çıktı. Partinin böyle bir siyaset izlemesi parti içinde bazı ihtilaflara neden oldu. Daha sonraları işçi federasyonu Histadrut'a katılan "Hapoel Hamizrahi" üyeleri bu sağcı eğilime karşı çıkarak, "Yahudi Sosyalizmi"ni savundular. Sosyalizmin maddeci ve inkarcı olma zorunluluğunun bulunmadığını, bunun aksine sosyal adalet anlayışı üzerine kurulu olan sosyalizmin Ahd-i Kadim'de (Tevrat) belirtildiği gibi meşru ve teşvik edilen bir anlayış olduğunu iddia ettiler. Fakat "Mizrahi" başlangıçta bu farklı seslerden fazlaca etkilenmedi. Tam aksine dinî bir ruh ile Siyonist siyaset üzerinde etkili olamaması, tavrını daha da sertleştirmesine neden oldu.

1933 yılında yapılan Karcuf Kongresi'nde "Mizrahi" gerek Siyonist hareket içerisinde gerekse Filistin Yahudilerinin seçilen kuruluşlarında aşırı dinci olmayanlara karşı mücadelesini daha da arttırdı. Ama bu tutum, saflarının daha çok dağılmasına neden oldu. 1931 yılında 'Dünya Birliği'nden ayrılan "Mizrahi"nin Almanya kolu, Weismann'a muhalefet ederek genel merkezden koptu.

"Mizrahi"nin genel merkezi, aynı zamanda İngiltere, Avustur-

40 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 87.
41 Lakuver, Zeiv: a.g.e., s. 381.

ya, İsviçre ve Filistin Yahudileri arasında ortaya çıkan yeni eğilimlere de karşı çıkmaktaydı. "Hapoel Hamizrahi" merkezden ayrılış gerekçesi olarak, genel merkezin içindeki elit tabakanın çıkarları için çalışmak sûretiyle halktan uzaklaşmasını gösterdi. Halbuki hareket, Yahudilik geleneklerine bağlılık ruhu ile halkı etkilemek ve saflarına çekmek istiyordu. "Hapoel Hamizrahi" bu ihtilaftan birkaç yıl sonra tekrar birliğe döndü. "Mizrahi" hareketi bu ihtilaftan daha güçlü çıktı, yaklaşımlarında ve yürüttüğü siyasetlerde daha bağımsız hareket etmeye başladı.[42]

"Mizrahi" teşkilatı, Yahudi yerleşim birimlerinde dinî geleneklerin kınanmasını protesto ederek 1933 yılında Dünya Siyonist Örgütü'nden çekildi. Fakat iki yıl sonra 1935'te tekrar örgüte katıldı. "Mizrahi" 1934 yılında gerçekleştirdiği kongresinde, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için çağrıda bulundu. Böylece erken dönemde bu çağrıyı yapan "Yenilikçi Siyonistler"den sonra "Mizrahi" ikinci sırayı alıyordu. Peel Komisyonu 1937 yılında Filistin'in Yahudiler ile Araplar arasında paylaşılması tasarısını İngiliz hükûmetine sunduğunda, "Mizrahi" teşkilatı bu tasarıya karşı çıktı. Çünkü tasarı, Tevrat'ta belirtilen "İsrail ülkesi" sınırlarına ters düşmekteydi.[43]

İngilizlerin Manda yönetimi boyunca ve 1950'li yılların ortalarına kadar her iki teşkilat, Siyonizmin varlığı içinde ve Filistin'de kendi bağımsız yapılarını korudular. Bu dönemde "Hapoel Hamizrahi" daha çok güçlendi. Filistin'de çalışmalar yapan dinî hareketlerin en önde geleni ve etkisi en fazla olanı konumuna yükseldi. Hareketin bu güce ulaşmasının nedeni, işçi hareketi niteliği taşıması ve yerleşim konusunda gösterdiği aktif çalışmalardır. Bu çalışmalar sonunda 1967 yılına kadar dört bin üyesi olan on Kibbutz'a sahip olmuştu.

Ayrıca 1927 yılında "Akifa oğullan" adıyla kurduğu ve dinî olmayan işçi partiler vasıtasıyla Filistin'e yeni göç eden Yahudilere

42 a.g.e., s. 381-382.
43 Jiryis, Sabri: *Siyonizm Tarihi*, c. 2, s. 335-345.

sağladığı yardımlar ve yaptığı hizmetler sayesinde her geçen gün üyelerini arttırmakta ve buraya göç edenleri saflanna çekebilmektedir. Bu durum gücünü daha çok artırmasını sağlıyordu. İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra "Mizrahi" ve "Hapoel Hamizrahi" teşkilatlan diğer hareket ve teşkilatlar gibi siyasî hareket ve teşkilatlara dönüşüverdiler.[44]

"Hapoel Hamizrahi" hareketinin teşkilatlanma imkanlan daha geniş olduğu için daha erken siyasal bir partiye dönüşebildi. Böylece dinî geleneklere bağlı olan yeni göçmenleri "Mizrahi" teşkilatından daha çabuk kendilerine çekmeyi başardılar. 1951 yılında yapılan genel seçimlerde bu durum açık bir şekilde görünmektedir. "Hapoel Hamizrahi" İsrail Parlâmentosu'nda (Knesset) sekiz sandalye sahibi olurken "Mizrahi" sadece iki sandalye alabilmiştir.[45]

3. Mafdal Partisi

İsrail devletinin 1948 yılında kurulmasından sonra "Mizrahi" ve "Hapoel Hamizrahi" partilerinin birleşmesi yönünde güçlü bir eğilim oluştu. Her iki partinin kendisine göre özel ve genel nedenleri bulunmaktaydı. Genel neden, her iki partinin birleşmesi durumunda parlâmentoda büyük bir etkinlik ve ağırlık sağlanacağı inancıydı. Özel neden ise, her iki partinin birleşmesi "Mizrahi"ye teşkilatlanmış geniş bir halk kitlesi sağlarken, "Hapoel Hamizrahi"ye ise "Mizrahi" Partisi'nin uluslar arası teşkilatları vasıtasıyla sahip olduğu maddî imkanlan kullanmasını sağlayacak olmasıydı.

Dolayısıyla birleşme yönünde atılan ilk adımla, her iki parti teşkilatlarının 1955 yılında uluslar arası düzeyde yurt dışında birleşmeleri sağlandı. Uluslararası düzeyde birleşme sağlandıktan sonra her iki parti 1956 yazında İsrail'de ortak bir kongre yapılmasını kararlaştırdı. Bu kongrede kısaca "Mafdal" olarak bilinen "Milliyetçi Dinî Parti"nin kurulması karan alındı.[46]

"Hapoel Hamizrahi"nin ideoloji olarak "milliyetçilik"e, "Mizra-

44 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 87.
45 Gabur, Semir: a.g.e., s. 100-101.
46 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 87-88.

hi"nin ise "dinî unsura" önem vermesi nedeni ile her iki unsur birleştirilerek yeni kurulan partiye ad olarak verildi.[47]

Yeni kurulan "Mafdal Partisi" içerisinde çeşitli gruplaşmalar yaşandı. Bu gruplar arasında "Merkezî Grup", "Gençlik Grubu", "Hareket Birliği Grubu", "Lemifneh(Değişim) Grubu", "Likud" veya "Tamura Grubu", "Moshav (Yardımlaşan Yerleşimciler) Grubu", "Dinî Kibbutzlar Grubu", Ortadoğu ve Afrikalı Yahudilerin oluşturduğu "Sefarad Grubu", 1977 seçimlerinden sonra kurulan ve "Gençlik Grubu" ile "Merkezî Grup"tan oluşan "Dinî Reform Grubu" ve "Dindar Kadınlar Grubu" bulunmaktaydı.[48]

"Siyonist Öncülük" (Hehalutz) düşüncesi 1967 Temmuz'unda yapılan savaştan sonra bu kez dinî bir temel ile yeniden ortaya çıktı. Dinî okullarda (Yishuv) öğrenim görmüş ve "Mafdal" Partisi'ne üye olan dindar gençler tarafından yeni bir yerleşim hareketi oluşturuldu. Bu hareket 1973 yılı Ekim ayında yapılan savaştan sonra daha da genişledi ve kendilerine "Gush Emunim" (İman Grubu) adını verdiler. Bu yeni grubun başında, işgal edilen topraklarda yerleşim hareketini yöneten Haham Haim Drukman bulunmaktaydı.

"Mafdal" Partisi içindeki bu gelişme, 1969 seçimlerine hazırlık olarak görülen ve aynı yıl gerçekleştirilen parti genel kongresine yansıdı. Böylece parti kendi içinde ikiye bölündü. Bir tarafta işgal edilen toprakların korunmasını savunan Drukman liderliğindeki "Gençlik Grubu" diğer tarafta ise toprak karşılığı barış düşüncesini savunan ve o sırada partinin lideri olan Moshe Şubira ve Isaac Raphael grubu vardı.

Her grubun kendilerince haklılık gerekçeleri vardı. İşgal edilen toprakların korunmasını savunanlar, Batı Şeria'nın "Büyük İsrail Toprakları"nın bir parçası olduğunu vurgulayan Yahudilik şeriatı "Halagah"ın hükümlerinin uygulanmasının ve dolayısıyla bu top-

47 Gabur, Semir: a.g.e., s. 101.
48 "Gençlik Grubu", fiilî olarak 1960'lı yılların başında ortaya çıkmaya başladı. Büyük çoğunluğu resmî dinî okullardan veya Yishuv dinî okullarından mezun olmuş gençlerden oluşmaktaydı. "Akifa oğulları" hareketinin üyeleri genellikle orta tabakadan ve İsrail'de doğan kimselerden oluşmaktaydı. Aşırı milliyetçi dinî düşüncenin sancağını taşıyanlar bunlar olmuştur.

rakları kurtarıp, yabancıların eline bırakmamanın gerekliliğini; aksi halde Yahudi şeriatının dışına çıkılacağını ileri sürüyorlardı. "Toprak karşılığı barış" düşüncesini savunanlar ise gerekçelerini şöyle açıklıyorlardı:

1- Yahudi varlığı ve Yahudi hayatı her şeyden daha değerlidir. Eğer bu varlık veya hayat, kazanılan toprakların korunması esnasında bir tehlike ile karşı karşıya gelirse, bu topraklar Yahudilerin bile olsa böyle bir durumda toprağın güvenlik karşılığında verilmesi gerekir.

2- Dindar Siyonistlerin büyük çoğunluğu İsrail devletinin lâik bir devlet olduğu görüşündedir. Dolayısıyla İsrail'in bu topraklar üzerindeki egemenliği siyasî bir meseledir, dinî bir mesele değildir.

3- "Vaadedilen Topraklar"a ilişkin ilahî vaadin gerçekleşmesi, başkalarına saldırarak değil; ancak dinî emirlere uymakla mümkün olabilir. O halde 1967 savaşının sonuçları siyasî ve askerî sonuçlardır. Mesihî bir kurtuluşun öncüsü değildir.

"Mafdal"ın bu sıcak ve yumuşak tavrı elbette işgal edilen topraklardan çekilme çağrısı değildi. Ancak bununla askerî başarılara dinî bir yorum getirenlerin tavırlarından uzak olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu.

Fakat her iki taraf da 1969 yılı seçimlerinden önce yapılan kongrede ortak bir çözüme kavuştular. 1969 seçim programında çözüm şu şekilde açıklandı:

1- Partinin, Ulusal Birlik hükûmetinden çekilmemesi. "Likud"un çekilmesi durumunda bile partinin hükûmetten ayrılmaması.

2- İsrail toprakları içerisindeki güvenli bölgelerde İsrail'in tarihî haklarını kabul etmesi.

3- Özellikle Kudüs bölgesi olmak üzere yeni bölgelerde hızlı yerleşim birimlerinin kurulması.

Aynı tavırlar, Ekim 1973 savaşından sonra gerçekleştirilen partinin dördüncü kongresinde de sergilendi. Toprak karşılığında barış ilkesini benimseyenlerle kazanılan toprakların iade edilmeme-

si ve korunmasını savunanlar arasındaki tartışmalar yeniden yaşandı.[49]

Parti içinde meydana gelen iç çekişmeler sonucu gençler parti içinde daha etkin olmaya başladı. Gençlerin parti içinde bu gücü elde etmesi, kişisel çıkarlardan öte çok yönlü politik ve ideolojik boyutlara dayanmaktaydı. Bazı gözlemciler, gençlerin "Mafdal" Partisi üzerindeki bu büyük etkisi ile partinin tamamen sağcı burjuvazi kampa dönüşmesi arasında bir bağlantı kurar ve bu dönüşümün "Mafdal" Partisi'nin 1977 seçimlerinden sonra Likud Partisi'nin öncülüğünde kurulan hükûmete ortak olmasıyla somutlaştığı görüşünü ileri sürerler.

"Mafdal" Partisi içindeki bu gençlik hareketi, işçi teşkilatlarının iktidarda olduğu dönemlerde "Ulusal Cephe" iktidarını seslendiren ve bunu şiddetle savunan bir yapıya sahipti. Hareketin parti içindeki etkinliği, "Mafdal" Partisi'nin programını değiştirmesinde önemli rol oynayarak partide bir dönüm noktası oluşturdu. Halbuki "Mafdal", İsrail tarihinin ilk yıllarında ve Yishuv koruyucu tarım çiftlikleri dönemi boyunca özel programları ve işçi partileri ile yaptığı ittifaklarla diğer partilerden farklı olduğunu göstermişti.[50]

Buradan hareketle, "Mafdal" Partisi içinde başlıca üç eğilimin bulunduğu söylenebilir: "Hapoel Hamizrahi" (İşçi Mizrahi), radikal solu temsil eder. Söylem ve anlayış bakımından Mapai Partisi'ne oldukça yakındır, hatta beraber oldukları söylenebilir. Bu eğilimden sonra, partinin %45'ini temsil eden, dinî kavramlara daha bağlı orta (ılımlı) eğilim gelir. Son eğilim ise çiftçiler ve "Mafdal" Partisi'nin aşırı sağa en yakın grubu olarak bilinen Sefarad gibi çeşitli küçük gruplardan oluşur. "Mafdal" Partisi bütün koalisyon hükûmetlerine ortak olmuş ve Dinler Bakanlığı'nı daima kendi yönetim ve denetiminde tutmuştur.

Bu partinin İsrail parlâmentosunda elde ettiği sandalye sayısı 1951-1981 dönemi boyunca en az 10, en fazla 12 sandalyedir. Ör-

49 Şadi, Abdulaziz: Dinî Partiler ve Gelecek Seçimler (Haziran 1992), s. 95-97.
50 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 88-92.

neğin, "Birleşik Dinî Cephe"nin ilk parlâmentoda elde ettiği 16 sandalyenin 10'u, dinî cephenin bu konuda yaptığı ittifak gereğince "Mafdal" Partisi'ne verilmiştir. İttifak, sandalyelerin %62.5'inin "Mafdal" Partisi'ne verilmesini, kalan %37.5'inin de "Milliyetçi Dinî Cephe" adıyla "Mizrahi" ve "Hapoel Hamizrahi" partileri arasında paylaşılmasını öngörüyordu. İkinci parlâmento seçimlerinde (1951) "Mizrahi" 2, "Hapoel Hamizrahi" 8 sandalye olmak üzere toplam 10 sandalyeye sahip olabildiler. Bu iki parti, birleşmeden önce, 1955 seçimlerinde toplam 11 sandalye kazanmışlardı. 1959 seçimlerinde "Mafdal" Partisi tek başına 12 sandalye kazanmıştır. 1961 seçimlerinde aynı sayıda sandalyeye sahipken 1965 seçimlerinde bu sayıdan bir sandalye kaybetmiştir.

1968 yılında dinî cepheyi oluşturan partiler arasında, halk içinde, parlâmentoda ve devlet kurumlarında daha etkili olmak için birlik ve dayanışma zamanının gelip gelmediği konusunda tartışmaların başladığını belirtmek gerekir.

Lâik çevrelerin dinî değerlere özellikle Yahudi şeriatı "Halagah" ve medeni hukuka saldırmalarına ortak bir güçle karşı koymak için dinî cephe daha güçlü bir sesle birleşme isteğini dile getirdi. Bu amaçla, Dünya Siyonist Örgütü başkanı Nahum Goldmann ve Mapai Partisi'nin liderlerinden Moshe Sharett'in, "hahamların boşanmış dul kadınlarla evlenememesi" örneğinde olduğu gibi modern hayatın taşıyamadığı sorunlara çözüm bulunması gerektiği yönündeki açıklamaları fırsat bilinerek, "Şearim" (Geçit) gazetesinde birlik çağrılan yapıldı. Bu açıklamalar, mevcut durumu ve Yahudi şeriatının korunması için lâik yönetime karşı bir "Birleşik Dinî Cephe"nin oluşturulmasını kaçınılmaz kılan delillerden biri olarak kabul edildi.[51]

Ancak bu girişimler, partiler arasındaki görüş aynlıkları ve her partinin kendi görüşünde ısrar etmesi nedeni ile sonuçsuz kaldı. Dinî birlik yönündeki görüşmelerin dağılmasına, Agudath Partisi'nin

51 Hel, Gurshum: *Dinî ve Partisel Bir Birlik Kurulamayacak*, Haberkar gazetesi, 30.11.1964.

temel konularda "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun hakimiyetini şart koşması neden oldu.

"Mafdal" ve İşçi Agudath bu kurulun yaptığı atamalarda hiçbir etkilerinin olmaması nedeni ile ileri sürülen şartı kabul etmediler.

Yedincisi yapılan parlâmento seçimleri münasebetiyle 1968 yılı içerisinde "Birleşik Dinî Cephe" veya üç partinin bir çatı altında toplanması konusu tekrar tartışılmaya başlandı. Ancak Agudath Partisi yetkilileri bu tartışmaları önemsemeyen bir tavır takındılar.[52]

"Mafdal" Partisi 1969 seçimlerine tek başına katılarak 12 sandalye elde etti. Fakat 1973 seçimlerinde, Ekim 1973 savaşının bu seçimler üzerindeki etkileri nedeni ile bir gerileme yaşadı ve sadece 10 sandalye kazanabildi. Ayrıca bu partinin Batı Şeria yerleşim bölgesinde ve ordu içerisinde sayıları azımsanmayacak birçok seçmeni, oylarını sağcı bloku temsil eden Likud Partisi'ne vermişti.

Ancak "Mafdal" Partisi, 1977 seçimlerinde 12 sandalye elde ederek ve seçmenlerin de %9.2 oyunu alarak parlâmentodaki eski gücüne tekrar kavuştu. Belki de sandalye sayısındaki bu artış, parti içindeki "Gençlik Grubu"nun öncülüğünü yaptığı aşırı çevrelerin Sekizinci Parlâmento seçimlerinin ardından parti içindeki konumlarını güçlendirmesine dayanmaktadır. Partinin dışişleri ve güvenlik konusundaki siyasetinde görünür bir etki bırakması, gençlerin bu çalışmaları sayesinde olmuştur.[53]

Barış ve işgal edilen bölgeler konusunda gözle görülür bir şiddet göstermeye başlayan "Mafdal" Partisi'ndeki gelişmeleri Arie Smoky şu şekilde yorumlar: "Bu durum gerçekten gençlerin parti üzerindeki hakimiyetini zorunlu kılan bir devrimdir. Çünkü gençler politik olarak "Herut" ve liderlerine yaklaşmakta, Begin ve Gush Emunin'in adamları ile sıkı bir şekilde yardımlaşmaktadırlar. Birçok

52 Şami, Abdullah: *Güçler Çatışması ve Gelecek İsrail Seçimleri*, s. 46, es-Siyasetü'd-devliyye dergisi, sayı: 16, Nisan 1969.
53 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 106.

kez açık bir şekilde İşçi Partisi ile ortaklıktan ayrılmanın gerekliliğini dile getirmişlerdir."[54]

Arie Afnery ise şunları söyler: "Mafdal" bugün koalisyonun sorumluluklarından kurtulmuş olarak, ulusal konulardan çok daha fazla rağbet gören görüşleri savunmaktadır."[55]

Bu nedenle "Mafdal" seçim programında "tarihî İsrail topraklarından, atalar toprağının bir bölümünden vazgeçmeyi öngören her türlü programa sert bir şekilde karşı çıktıklarını, İsrail'in bu konuda sunacağı herhangi bir plana ortak olmalarının mümkün olmayacağını ve böyle bir planın Batı Şeria'yı kesinlikle kapsamayacağını" belirtmiştir.[56]

"Mafdal" Partisi 1956-1981 yılları süresince birliğini korumaya çalışmış, parlâmentoda 10-12 sandalye arasında değişen temsil gücünü korumayı başarabilmiştir. Fakat 1981 seçimlerinde "Mafdal" Partisi'nde bir bölünme meydana geldi. Bu bölünme, "Gençlik Grubu"nun liderlerinden Aharon Ebu Husera'nın[57] partiden çekilerek dindarları temsil eden doğulu grupları desteklemesiyle yaşandı. Kuruluşundan beri "Mafdal" içerisinde değişik eğilimlerin bulunmasına ve bu eğilimlerin parti içi çekişmelerine rağmen 1981 yılına kadar bölünme söz konusu olmamıştı.

Parçalanmanın etkisiyle "Mafdal"ın parlâmentodaki gücü birden düşmüş sandalye sayısı 12'den 6'ya inmişti. Hatta bu altı sandalyeden 5'i "Mafdal"ın diğeri ise, 2 sandalye elde eden "Morasha" blokunun dağılmasıyla "Mafdal"a katılan ve Motsad'ı temsil eden Haim Drukman'a aitti. Buna rağmen "Mafdal" Partisi iki büyük par-

54 Yediot Aharonot gazetesi, 29.3.1977
55 Yediot Aharonot gazetesi, 4.4.1977.
56 Yediot Aharonot gazetesi, 8.4.1977
57 Aharon Ebu Husera: 1938 yılında Fas'ta doğdu. 1949'da Filistin'e göç etti. Dinî okullarda ve Öğretmen Okulu'nda okudu. Daha sonra Bar İlan Üniversitesi'nde okudu. 1971 yılında Ramle Belediyesinde müdür olarak görev yaptı. 1973 seçimlerinde milletvekili seçildi. Hamer liderliğindeki "Gençlik Grubu" ile Dinler eski Bakanı Isaac Raphael'in liderliğini yaptığı "Likud"un gençlik kolu arasında yapılan ittifaktan sonra siyasi sahada görünmeye başladı. Ebu Husera, "Mafdal" Partisi'ndeki doğulu grupların lideri sayılır. Çünkü ailesi saygın ve yüksek bir dinî konuma sahiptir. 1980 yılı sonlarında rüşvet alma ve kamu mallarını dağıtma gibi suçlamalara maruz kaldı. 51 aylık hapis cezasına çarptırıldı; ancak hapis cezası paraya çevirildi.

tinin (Likud ve Maarach) kendisine muhtaç olduğu bir koalisyonun ortağı olarak bu tarihî rolünü korumaya devam etti. Menahem Begin, "Likud" ve "Maarach" arasındaki eşitliğe rağmen "Mafdal"ın sahip olduğu sandalyeler sayesinde koalisyon hükûmeti kurabilmiştir.

1984 yılı seçim öncesinde "Mafdal"ın güçsüzlüğü ortaya çıktı. Güçlü ve otoriter lideri Isaac Raphael'in parti başkanlığını bırakmasının ve radikal Haham Haim Drukman'ın partiden çekilmesinin ardından parti yönetimini ele geçirmek için Joseph Burg[58] ile Zufulun Hamer[59] arasında liderlik çekişmesi başladı.[60]

"Mafdal" Partisi'nin birlik içinde tek bir liste ile seçimlere girmesini sağlamak için yapılan bütün girişimler sonuçsuz kaldı. Özellikle İsrail Başhahamı Abraham Shubera'nın çalışmalarının boşa çıkması, doğu Yahudilerden üç adayın listede ilk altı sıraya, dört adayın da ilk on sıraya konması ve Joseph Burg'un liderliğinin korunması yönündeki önerisinin parti içindeki grupların büyük bir kesimi tarafından reddedilmesi, "Mafdal"ı daha da zayıflattı ve bölünmenin giderek devam etmesine neden oldu. Bunun yanı sıra partinin seçim programı konusunda bir ihtilaf daha çıktı. Burg'un liderliğindeki Lemifneh bloku ile Hamer liderliğindeki gençlik bloku arasında, Haham Drukman'ın Batı Şeria'nın İsrail topraklarına katılmasını sağlayacak çalışmalar yapılmasını zorunlu kılan bir maddenin parti tüzüğüne yazılması talebi karşısında ayrılık ortaya çıktı.[61]

58 Joseph Burg: 1909'da Almanya'da doğdu. 1939'da Filistin'e göçetti. Berlin Üniversitesinde 1928-1931 yıllan arasında Felsefe alanında doktora yaptı. İlk Parlâmento'dan bu yana bütün dönemlerde milletvekili oldu. 1948-1951 yılları arasında parlâmento başkan yardımcısı, 1951-1952 arası Sağlık Bakanı, 1952-1958 arası Posta İşletmeleri bakanı, 1959-1970 arası Sosyal İşler Bakanı, değişik tarihlerde İçişleri bakanı, Güvenlik bakanı ve Dinler bakanı olarak görev yaptı. Siyasî, tarihî ve felsefî eserler telif etmiştir. Özerk bölge için Mısır ile yapılan görüşmelerde İsrail heyetine başkanlık etmiştir. "Mafdal"ın Uluslar arası Merkez'ine üyedir.

59 Zufulun Hamer: 1936'da Hayfa'da doğdu. Bar İlan Üniversitesi'nin Eğitim ve Yahudi Bilimleri bölümünden mezun oldu. 1960'lı yıllardan itibaren "Mafdal" Partisi'nde gençlik blokunun lideri olarak parlamaya başladı. Yedinci parlâmento döneminden beri parlâmento üyesidir. Bilim ve Kültür Bakanı yardımcısı olarak görev yaptı. 1975'te Sosyal İşler Bakanı tayin edildi. Aşırı dinci Gush Emunim hareketinden destek alarak "Mafdal" içerisinde "Şahinler" grubunun liderliğini yapmaktadır.

60 Gabur, Semir: a.g.e., s. 102.

61 Haaretz gazetesi, 16.4.1984.

"Mafdal" bu ihtilaflarla birlikte Joseph Burg liderliğinde ve parti içinde ikinci adam konumunda bulunan Zufulun Hamer'le seçimlere katıldı. Bu karmaşık ortam nedeni ile "Mafdal" seçimlerde büyük bir güç kaybına uğradı. Partinin 1977 yılında Likud Partisi'nin öncülüğündeki koalisyon hükûmetinde yer almasıyla parti liderlerinin büyük bir taktik hatası işledikleri düşünülüyordu. 1981 yılında parti, "Şahinler"den oluştuğu dönemde seçimlerden sonra Likud'un liderliğindeki bir hükûmetten başka hiçbir hükûmete katılmayacaklan sözünü verdi. Böyle bir politik hata birçok parti taraftarının Likud lehinde oy kullanmasına yol açtı.[62]

1984 seçimlerinde "Mafdal" Partisi sadece 4 sandalye kazandı. 1988 yılında yapılan seçimlerde dinî parti ve akımlar arasında bölünmeler zirveye ulaştı. Buna bağlı olarak "Mafdal" Partisi gerek parlâmentoda gerekse halk arasında geleneksel gücünü tamamen kaybetmeye başladı. Hatta parti listesindeki altı adaydan ilk dördünün Doğu Yahudilerinden olması partiye etnik bir görüntü kazandırmıştı. O derece ki, bazı gözlemciler, "Mafdal"ın tamamen değiştiğine ve bilinen "Mafdal" olmadığına inandılar. Nitekim bundan dolayı 19.4.1988 tarihli "Al Hamishmar" gazetesi, seçim sonuçlarının çeşitli siyasal ve toplumsal tehlikeleri gösterdiğini yazdı.[63]

Bu seçimlerde "Mafdal" Partisi, dinî partilerin elde ettiği 18 sandalyeden sadece 5 tanesine sahip olabildi. Bu sonuç, İsrail'deki dinî partiler içinde dengeleri, din -devlet ilişkileri konusunda oldukça katı "Eşkenaz" ve "Sefarad" gibi gruplann oluşturduğu radikal dinci grup "Harîdiler"in lehine değiştirdi.

Dindar kanadın, On Üçüncü Parlâmento seçimlerine hazırlık yaptığı sırada bazı açık gelişmeler yaşandı: Dindar çevrelerde Harîdi grupların tek rakibi olan ve ulusal dinî akımı temsil eden "Mafdal" Partisi'nde ön seçimler yapıldı. Bu seçimler sonucunda Afner Şaki yerine Zufulun Hamer parti başkanlığına seçilirken, On İkinci Parlâmento'da partiyi temsil eden beş milletvekili de yapılacak On

---

62 Leibel, Ahron: *Elections: The Final Week*, The İsraeli Weekly Newreview, Vol. V. No. 29, July 29,1984, P.3.
63 Radi, Eşref: *İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri*, s. 73.

Üçüncü Parlâmento seçimlerinde partinin aday listesinde ilk beş sıraya yerleştirildi.

Hamer'in başkan seçilmesinde, parti içindeki aşın radikal gruplarla yaptığı anlaşma önemli rol oynamıştır. Hamer, seçim öncesi gerçekleştirilmesi kararlaştınlan parti olağan kongresinde şu anki programdan daha katı ve sert olacak bir siyasî programı destekleyeceğini, yaptığı anlaşma gereği söz vermişti.[64]

23 Haziran 1992 seçimleri boyunca "Mafdal" ile dinî partiler arasındaki dengelerde sürekli değişimler yaşandı. Bu seçimlerde "Mafdal", bütün dinî partilerin elde ettiği 14 sandalyeden sadece 4 tanesini elde ederken "Şas" Partisi 6 sandalye, "Birleşik Tevrat Yahudiliği Cephesi" 4 sandalye elde etti. Seçimlerin ardından "Mafdal", İsrail İşçi Partisi'ne karşı "Likud" Partisi'ne yaklaşacağını açıkladı.[65]

"Mafdal" Partisi'nin bu tutumu, İsrail İşçi Partisi'nin öncülüğünde kurulan koalisyon hükûmetinde yer alamamasına yol açtı. Isaac Rabin de buna karşılık kuracağı koalisyon hükûmetine dinî partiler arasından "Harîdiler"den "Sefarad" Yahudilerini temsil eden "Şas" Partisini aldı. Rabin, "Mafdal" Partisi'nin 1949'dan 1992'ye kadar elinde bulundurduğu Dinler Bakanlığı'nı, hükûmeti kurduğunu ilan ettiği Temmuz 1992'den beri dinî partilerden hiçbirine vermedi. Bu konuda onlara hiçbir taahütte de bulunmadı. Dinler Bakanlığı işlerini kendisine bağlı "Şas" Partisi'nden bir bakan yardımcısı ile yürüttü.

"Mafdal" Partisi'nin dinî ve siyasî konulardaki ideolojik bakışını ve bu konulardaki düşüncelerini şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1- Akdeniz ile Ürdün nehri arasında sadece bir devlet kurulabilir. Bu devlet İsrail devletinden başkası olamaz. Bu görüşüyle "Mafdal", Filistin devletinin kurulmasını reddetmekte, "İsrail top-

---

64 Halife, Ahmet: *Dinî Partiler - Seçilme Gücü ve Koalisyon Kriterleri*, s. 223. Şuun'u Filistiniyye dergisi, sayı: 10, İlkbahar 1992.

65 Yehuda ve Samire: Biri Kudüs'ün kuzeyinde, diğeri güneyinde bulunan iki bölgeye verilen Tevrat kaynaklı isimlerdir. 1967 öncesinde İsrail'in önemli tarihi bölgelerini kapsar. Ancak bugün Batı Şeria'da kalan Bünyaminya bölgesini ve Ürdün vadisini kapsamaz.

raklan"nın bir parçasının dahi yabancılara teslim ve onların egemenliğine terk edilemeyeceğini savunmaktadır.

2- Kudüs şu andan itibaren ve sonsuza dek İsrail devletinin ve İsrail halkının başkenti olarak kalacaktır.

3- Gazze ve Batı Şeria bölgeleri dahil olmak üzere bütün Filistin toraklannda yerleşim çalışmaları devam edecektir. Golan tepeleri İsrail devletinin ayrılmaz bir parçası olup, oradan çekilmesi kesinlikle kabul edilemez. Toprak karşılığı barış kabul edilemez. Bu yönde barış görüşmeleri yapılamaz.

4- Camp-David anlaşması desteklenmelidir.

5- Askerlik yapmak, İsrail'deki her bireyin zorunlu görevidir. Yishuv'da (Talmud okulları) okumak, askerlik hizmetini yapmamak için bir gerekçe olamaz.

6- "Başhahamlık" kurumu güçlendirilmeli ve "dinî kurumlar"ın çalışmaları mutlaka desteklenmelidir.

7- Statüko korunmalı; ama bununla birlikte dinî yasaların da çıkarılması desteklenmelidir.

8- "Yahudi kimdir?" kanunu tamamen desteklenmelidir.

9- "Ulusal Birlik Hükûmeti" kuruluşu desteklenmelidir.[66]

10- Filistin özerk yönetimine şiddetle karşı çıkılmalı ve O, İsrail devleti için tehlike sayılmalıdır. Zira böyle bir yönetim, Filistin devletinin kurulmasına sebebiyet verebilir.[67]

"Mafdal" Partisi'nin din-devlet ilişkileri konusundaki tavırlarında şunu da belirtmek gerekir: "Mafdal"a bağlı dinî okullarda okuyan özellikle Kudüs'te bulunan "Merkaz Heraf Kook" öğrencileri ve "Akifa oğullan" hareketine bağlı okullardaki öğrenciler yıllık izinleri sırasında veya belirli bir süre eğitimine ara vererek, gönüllü olarak askerlik hizmetini yapmaya gitmekteydiler. Dinî okullarda okuyan öğrencilerin askerlik hizmetini yapmalarını teşvik etmek amacıyla dinî Siyonist bir okul olan Auor İtsun okulu, İsrail ordusu ve milli

---

66 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 133-134.
67 Halife, Ahmet: a.g.e., s. 234.

eğitim bakanlığı ile yaptığı yeni bir düzenleme ile dindarlara has askerî bir akademinin kurulmasını sağladı.

Yeni kurulan bu okula "Auor İtsun - Askerî Dinî Fakülte" adı verildi. Bu tutum Siyonist olmayan diğer dinî partilerin tavrından çok farklıydı. Zira Siyonist olmayan bu partilere bağlı gençler, askerlik hizmetinden kaçmanın yollarını arıyor, parti liderleri ise kendilerine bağlı dinî okullarda okuyan öğrencilerin askerliklerinin ertelenmesini ve kadınların askere alınmamalarını sağlamaya çalışıyorlardı.

4. Tami Partisi

Bu parti, Aharon Ebu Huseyra'nın "Mafdal" Partisi'nden ayrılmasının ardından ilk defa 1981 yılında seçimlere katıldı. Ebu Huseyra Doğu Yahudilerinden dindar olanları biraraya getirme girişiminde bulundu ve yapılan seçimlerde üç sandalye kazanabildi. Begin başkanlığında kurulan koalisyon hükûmetine katıldı ve çalışma bakanı olarak hükûmette görev aldı. Ancak yaptığı malî bir yolsuzluğun ortaya çıkması sonucu 30 Nisan 1982 yılında bakanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

Ebu Huseyra 1984 seçimlerine 1981 seçimlerinden tamamen farklı koşullarda katıldı. "Tami Partisi" bu seçimlerde kendisini, Kuzey Afrika'dan göç eden Yahudileri birleştirmek için çalışan etnik bir parti olarak ortaya koydu. Ancak Ebu Huseyra'nın gücü, bulaştığı yolsuzluk nedeni ile giderek zayıflamıştı. 1984 seçimlerinin ardından bu durum açık bir şekilde ortaya çıktı. "Tami"nin gücünü zayıflatan bir diğer neden, kendilerini dindar Doğulu Yahudiler olarak tanımlayan ve Tami'ye rakip olan dindar iki yeni partinin "Morasha" ve "Şas" -bu partilerden az sonra söz edeceğiz- ortaya çıkmasıydı. Bu olumsuzluklar nedeni ile "Tami" 1984 seçimlerinde sadece 1 sandalye elde ederken,[68] 1988 ve 1992 seçimlerinde hiçbir sandalye elde edememiştir.[69]

---

68 Gabur, Semir: a.g.e., s. 103, 104, 111.
69 *İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri*, s. 167.

"Tami Partisi"nin siyasal, ekonomik ve toplumsal konulardaki düşünceleri "Mafdal" Partisi'nin düşünce ve görüşleri ile paralellik arzetmektedir. Bu bakımdan "Tami", Kuzey Afrika "Mafdal"ı olarak anılmaya başlamıştır.[70]

5. Morasha Partisi

"Mafdal" Partisi'nden ayrılan radikal dinci Haham Haim Drukman liderliğinde kurulmuş bir partidir. Bu parti, Drukman başkanlığındaki "Motsad" (Siyonist dinî blok), radikal köktenci yerleşimciliği ile tanınan Gush Emunim hareketinin ileri gelenlerinden Hannan bin Burat liderliğindeki aydınlık grubu ve 1981 seçimlerinde tam bir başarısızlığa uğrayan "İşçi Agudath Israel Partisi" gibi birçok gruptan oluşmaktaydı. Gruplar arasındaki bu ittifak, "Mafdal" Partisi lideri Joseph Burg'un Drukman ve bin Burat'ın istekleri doğrultusunda parti liderliğinden çekilmeyi reddetmesinin ardından "Ulusal Dinî Cephe"yi birleştirme beklentilerinin dağılması sonucu gerçekleşmişti.[71]

Morasha'nın seçim listesi şiddetli tartışmalara neden oldu. Küçük çaplı yeni dinî grupların ortaya çıkmasına bu listenin neden olduğu söylendi. Hatta daha da ileri gidilerek Haham Drukman, parçalanmaya ve bölünmeye sebep olmakla itham edildi.[72]

Drukman, Morasha listesinin milliyetçi dinî çevrelerin ve "Mafdal", "İşçi Agudath Israel", "Tami", "Hatahya" ve "Likud" gibi her partinin dindar seçmenlerinin oylarını alacağını tahmin ediyordu. "Morasha" listesi hakkında Drukman şöyle demektedir: "İsrail devletinde iz bırakacak bütün nesillerin bir kültür mirasıdır. İçinde ahlakî ve toplumsal sorunların da bulunduğu çeşitli alanlardaki sorunlar devletin sırtına yük olmakta ve giderek ağırlaşmaktadır. İsrail sevgisinden kaynaklanan gerçek inanç ve Tevrat ürünü çözümler sadece bizde bulunmaktadır."[73]

70 Gabur, Semir: a.g.e., s. 104.
71 Davar gazetesi 6.4.1984.
72 Yediot Aharonot gazetesi, 11.7.1984.
73 a.g.e.

Şunu da belirtmekte yarar var: Morasha listesi, gerek siyasî gerekse dinî açıdan taassup ve fanatizmin en fazla yer aldığı liste kabul edilir. Çünkü olaylar karşısında takındığı tavırlar, "Likud"un özellikle de "Herut" hareketinin tavırlarıyla örtüşmektedir.

"İşçi Agudath Israel Partisi"nin lideri Abraham Fridger neden "Agudath Israel Partisi"yle değil de Motsad (Siyonist dinî blok) ile ittifak yaptıklarını şöyle anlatır: "Agudath Israel" iç çekişme ve ihtilaflarla boğulmuş bir partidir. Bu nedenle onunla ittifak kurmak böyle zor bir zamanda mümkün değildir. Bizler Motsad ile ittifak kurmanın, dinî partilerin daha fazla bölünmelerini önleme yolunda atılmış mütevazi bir adım olduğuna inanıyoruz."

Bilindiği gibi "İşçi Agudath Israel" Partisi Siyonist olmayan ve Siyonist Kongre seçimlerine katılmayan, "Tevrat Bloku"na bağlı bir partidir. Hatta Morasha listesinden "Siyonist" sözcüğünün çıkarılması talebinde bulunmuştur. Motsad kendisini Siyonist bir parti olarak tanımlamasına rağmen onların bu talebini kabul etmiştir. Haham Fridger bu durumu, partisinin "Tevrat tekamül"üne, "ülke tekamül"üne ve "halk tekamül"üne inandığını söyleyerek açıklar: "Siyonizme gelince, Motsad dinci Siyonizm blokunda yer alırken, bizler aşın Ortodoks Harîdi blokunda yer almaktayız. Ama buna rağmen kuşkusuz Motsad ile parlâmentoda yardımlaşacağız."[74]

6. Mimad Partisi

"Merkezi Dinî Blok" da anılan bu parti, "İsrail İşçi Partisi" ile ilişkileri olan Haham Yehuda Umaytel liderliğinde kuruldu. Mimad Partisi Avrupa asıllı özellikle İngilizce konuşan Yahudilerden destek aldı. Parti, doğulu Yahudilerin oylarını almak için yanşan "Şas" ve "Mafdal" partilerine rakip olarak ortaya çıktı. Gazeteci Muti Basuk bu partiyi şu sözlerle değerlendirir: "Mimad, daha çok Eşkenazlardan oluşan ve aşırılıkları daha az olan bir partidir."[75]

---

74 Liebel, Ahron: *Will Success Sopoil Shinui?* The İsraeli Weekly Newreview, Vol. 5, No, 29, July.24.1984.
75 Radi, Eşref: a.g.e., s. 73.

Parti, ilk kez katıldığı 1988 seçimlerinde hiçbir sandalye kazanamadı.

Bu yeni partiyi, "Mafdal" Partisi'nde olduğu gibi sağcı bir kutuplaşmayı reddeden milliyetçi dindarlann sığındığı bir ev olarak değerlendiren farklı bir yaklaşım da bulunmaktadır. Haham Yahuda Umaytel, partinin kurulmasında önemli rol oynamış ve partiye canlılık veren bir ruh kazandırmıştır. Haham'ın kendisine has görüşleri bulunmaktadır. O, öncelikle koalisyon ittifaklan esas alınarak dinî yasaların çıkarılmasına karşı çıkar. Meclisten çıkan dinî yasaların dindarların sayısında bir artış yapmadığını; aksine böyle yasaların ülkedeki lâik çevrelerin dine yönelik düşüncelerinden vazgeçmelerini sağladığını ileri sürer.

Haham Umaytel ve bağlılarına egemen olan farklı bir eğilim daha bulunmaktadır. Dinî gerekçelere dayandırılan aşın siyasal tavırlar, dinî kutuplaşmaya, dolayısıyla dine karşı antipatiye neden olmaktadır. Bu görüşe bağlı olarak Haham Umaytel, aşın siyasî tutumun, Siyonist dinî çevrelerince hayati önem taşıdığını savunanlarla mücadele eder ve bölgedeki karmaşık siyasal tavırların, farklı siyasî çizgilere meşruiyet kazandırdığını söyler. Umaytel, gelecekte devletin dinî yönünü önemsemeyen yeni bir politikacı neslin ortaya çıkmasından endişe eder. Bu nedenle dindarlar ile lâikler arasındaki ilişkileri düzenleyen şartların tamamen değiştirilmesi gerektiğini savunur. Dinin devlet üzerinde zorunlu bir güç olmasını istemez. Ancak lâik çevreleri de, İsrail'in dinî yönünün korunması gerektiği yönünde ikna etmeye çalışır.

Haham Umaytel, yeni dinî partinin gruplar ve partiler arası diyalogu sağlayan ılımlı bir parti olması gerektiğine inanır. Umaytel, geniş tabanlı ulusal birlik hükûmetinde, dinî yasalar çıkarma girişimlerinde bulunmak yerine daha önemli konularda etkin olmak sûretiyle denge unsuru olmak istemekteydi. Partilerden biri bu tavrı kabul etmediği takdirde bir başka partiyle belirlenen ölçülerde hükûmet kurma tehdidinde bulunabilirdi. Umaytel, dinci Siyonizmin sol kanadı sayılan "Natifut Şalom"'un metodunu desteklemez. Sol

eğilimli olarak bilinmeleri nedeni ile kendisinin ve kurduğu yeni partinin bu şekilde damgalanmasından rahatsızlık duymaktaydı.

Umaytel, düşüncelerinin ve siyasî tavırlannın Isaac Rabin'in düşünce ve tavırlarıyla benzerlik arzettiğini söylüyordu. Parti üyeleriyle yaptığı tartışmalar sırasında İşçi Partisi'nin yeteri kadar akıllı olmasını ve adamlanna gerektiğinden fazla kucak açarak aşınya kaçmaması gerektiğini ifade ederek, Isaac Rabin'in hükûmetin başbakanı olmasını ister. Buna karşılık İşçi Partisi de hakkındaki bu değerlendirmeler nedeni ile Mimad Partisi'ne umut bağlar ve diğer dinî partilerle ilişkilerinin iyileşmesinde bir aracı olabileceğini düşünür.[76]

Haham Umaytel, 1982 Lübnan savaşına kadar sadece Yishuv Haritsun çevresinde tanınmaktaydı. Ekim 1973 Savaşı'ndan sonra yayımladığı "*Derinden Düşünceler*" adlı kitabı duygusal ve sloganik özellikleri öne çıkan bir kitap görünümündeydi. Haham Umaytel, Sabra ve Şatilla kampında meydana gelen üzücü olaylardan sonra meşhur oldu. Bu bölgede gerçekleştirilen katliamdan sonra kendisine bağlı Yishuv'a bir ilan asarak olayı kınadı. İlanda, İsrail ordusunun egemen olduğu bir bölgede böyle bir katliamın gerçekleşmiş olmasının, Rabb'in adının lekelenmesine neden olduğu ve bu katliamı gerçekleştirenlerin gelecek "Bağışlanma Bayramı"nda bile bağışlanmayacakları belirtilmiştir. Başbakana saygıyı, her şeyden üstün tutan dindar bakanlar dahi bu katliamı kınadılar.

Programlarında itidallik ve ılımlılık özellikleri ağır basan "Yishuv Haritsun" açılımcı ve liberal olarak bilinir. Dolayısıyla Haham Umaytel, öğrencilerinin "Gush Emunim" ile yerleşimcilerin düzenlediği gösterilere ve Sina'da bulunan Yamit kolonisinin boşaltılmasını protesto eden çalışmalara katılmalannı yasaklamıştır.

Umaytel, 1988 seçimlerine katılmayı kararlaştırdığında, kendisini, ılımlı ulusal dinî bir parti olan Mimad Partisi'nin kurucusu ve onyedi bin oy alan; ancak parlâmentoya girecek oyu alamayan si-

76 Arlech, Areyl: *Gelecek Hükümetin Anahtarı*, Haaretz gazetesi haftalık eki, s. 39, 13.5.1988.

yasî bir lider olarak takdim etti. Bu partinin kuruluş nedenini, tam anlamıyla katılabileceği bir partiyi bulamamakla açıklar. Ancak Isaac Rabin'e sevgi besliyor ve kendisini ona yakın hissediyordu. Dindar kitlelerin büyük çoğunluğunun sağ partileri desteklemesi kendisini rahatsız etmekteydi. Hatta Tevrat'ın ileri sürdüğü görüşler ile aşırı sağcı görüşlerin örtüşmesinden endişe duymaktaydı.

Bu endişe onu, halkın Yahudilik dinindeki ihtilafların farkına varabilmesi için mutlaka değişik bir sesin ortaya çıkması gerektiği düşüncesine sevk etti. Böylece ilk yıllarda devlete egemen olan "Din, gericiliktir; kendisiyle savaşılması gerekir" anlayışı değiştirilmeliydi. Haham Umaytel, dinî partilerin ideolojik hedefinin, dinî yasalara dayalı bir devlet kurmak olduğunu; ancak bunun dinî partilerin güçlü ve etkin olmaları halinde gerçekleşebileceğini, ne var ki bu hedefin bugünkü dinî partilerle gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ve bu amaçla yeni bir dinî partinin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu.

Umaytel, "dinî Siyonizm" ile "dinî parti"nin birbirinden farklı şeyler olduğunu ileri sürer. Ona göre "dinî Siyonizm", ilahî gözetim altında, tarihsel süreç içinde "İsrail devletini diriltme"ye yönelik çalışmalardan oluşan ve sonu kurtuluş olan bir düşünceden ibarettir. Mevcut sorunun "Mesih ve Mesihçilik" gibi terimlerde saklı olduğunu, bu terimlerin anlaşılmayan şeylerle aynı anlamda kullanıldığını ve muhalefeti kışkırtan kutsal bir anlama dönüştüğünü iddia eder.

Umaytel'e göre Mesihçiliğin anlamı, İsrail halkının devletini kurması ve Tevrat'ın emirlerine uygun olarak sorumluluk gerektiren siyasal çalışmalar yaparak, kendi kaderini kendi eliyle belirlemesidir. Yoksa Mesihçilik, teslimiyetçi bir ruhla "artık her şey tamam, başarı garanti" deyip, bir şey yapmamak değildir: "Senelerce Mesihçi Siyonizm ile Özgürlükçü Siyonizm hakkında konuştuk. Hiç kimse Mesihçilikle Tevrat'ın emirleriyle çelişen çalışmalar ve ilahî mucizelere dayanma arasında bir ilişki kurmamıştır." İşte geçen yirmi yıl içerisinde böyle bir ilişki kurulmaya başlanmıştır.

Umaytel, bünyesinde her kesimden insanları bulundurmasını gerekçe göstererek "Gush Emunim" hareketinin gerçek Mesihçi bir

hareket olmadığını, bu hareket içerisinde dindarların, lâiklerin, farklı siyasî görüşlere sahip başka insanların ve devlet alanında gerçekleştirilen her çalışmada başarının garanti olduğunu iddia eden Mesihçi görüş sahibi kimselerin bulunduğunu ileri sürer. Umaytel, şu sözlerle karşıtlarına cevap verir:

Haham Hecra'nın öğrencileri "kurtuluşun başlangıcı"ndan söz ederler. Haham Kook Okulu'nun öğrencileri de benzer şekilde konuşurlar. Ama bütün bunların ardından 'Nazi olaylar'ı meydana gelir."

Onlar "kurtuluşun başlangıcı"ndan söz ederlerken, başımıza gelen musibetlerin bir daha başımıza gelmeyeceğini garanti etmezler. Bu nedenle aldığımız her karar, Nazi olaylarının ardından giderek artan sorumlulukla birlikte Tevrat'ın emirlerine uygun olmak ve ona dayanmak zorundadır. "Meydana gelen olaylara aldınlmamalıdır. Zira henüz "kurtuluşun başlangıcı" aşamasında bulunmaktayız; Mesihçilikte ve yaptığımız her şeyde başarı garantidir" şeklindeki sözler sorumluluk duygusundan uzak, sorumsuzca söylenmiş sözlerdir.

Haham Umaytel, Milliyetçi Dinî Parti "Mafdal"ın Ağustos 1992 yılında On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde elde ettiği kısmi başarı, İsrail'deki Siyonist dinî kitlelerin sağ eğilimli "Şahin" kitleler olduklarını gösterdiği yönündeki yoruma katılır. Ancak bunun, bir başka açıdan yanlış olduğunu ve yeniden düzenlenmesi gereken olumsuz bir olgu olduğunu söyler. "Mafdal" Partisi'nin Isaac Rabin hükûmetine girmemesinin, özellikle "İsrail toprakları"nı herşeyin önüne alıp, bunun dışındaki bütün şeyleri ikinci plana atan, "İsrail toprakları"nı koruma karşılığında dinî hizmetler ve eğitim-öğretim alanlarında elde ettikleri kazanımlardan ödün vermeye hazır olduklarını söyleyen gençler için olumsuz bir mesaj olacağını belirtir.

Umaytel, bazı saygın hahamların "İsrail toprakları"nı koruma uğrunda bir soykırım macerasına girmeye hazır olduklarını duyunca şaşkınlığını açığa vurur. Umaytel, "Mafdal" Partisi içerisinde kendisiyle aynı inanç ve düşünceyi paylaşan hahamların bulunduğunu; ancak bu inançlarını açıktan söyleme cesaretini bulamadıkla-

nnı söyler. Kasım 1992 yılında yapılan barış görüşmeleri sırasında gündeme getirilen Golan tepelerinde işgal edilen bölgelerin geri verilmesine ilişkin olarak da Umaytel şunları söyler:

"İsrail topraklan"nın kutsallığı bakımından Golan tepeleri ülkenin bir parçasıdır. Ancak gerçek bir barışın gerçekleşmesi durumunda bölgesel bir düzenlemeye gidilebilir. Gazze ve Batı Şeria bölgeleri için de aynı durum geçerlidir.

Umaytel'a göre, hükûmet, İsrail'in yüce çıkarlarına uygun hareket etmek zorundadır. Eğer ülke çıkarları Golan'dan çekilmemeyi gerektiriyorsa hükûmet bunu yapmalıdır. Golan, vaadedilen toprakların bir parçası olmasa dahi hükûmet ülke çıkarlarının gerektirdiği şekilde davranmak zorundadır. Ülke çıkarları ödün vermeyi gerektiriyorsa hükûmet ödün vermeli, Golan kutsal topraklardan bile olsa gerekirse geri adım atabilmelidir.

Umaytel, işgal edilen topraklardan çekilme konusundaki görüşünü korur ve bölgeleri birbirinden ayıran kırmızı bir kuşağın mutlaka bulunması gerektiğini, böyle bir kuşağın bulunmamasının, hem manevî hem de devlet-halk ilişkileri açısından sorun yaratabileceğini söyler.

Haham Umaytel, siyasî haritaların çizilmesinde veya işgal edilen bölgelerden geri çekilmeme konusunda dinî fetvalar çıkarmada hahamların rol oynamasına karşıdır. Çünkü bu gibi fetvaların insanları yanılttığı görüşündedir. Bunun sebebini şöyle açıklar: "Şu an meydana gelen bütün olaylarda fetvalara ağırlık verildiğini görüyorum. Ancak aramızda bir peygamber olmadığı için aklî ölçülere uymayan fetvalarla amel etmenin sakıncalı olduğunu düşünüyorum."

Haham Umaytel, var olan dinî partileri eleştirir ve onları lâikler ile dindarlar arasında ihtilafların artmasından sorumlu tutar. Kamuoyunda bu partilerin dinî zorbalıkla suçlandığını ve devlet yapılanmasına yardım etmek yerine bu kurumları kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullandıklarının bilindiğini, bu durumun, dindarların lâikler nezdindeki saygınlığını yitirmesine neden olduğunu düşünür.

Haham Umaytel, İsrail'de dinî kurum ve kuruluşların yeniden

düzenlenmesi konusunda şu öneride bulunur: "İsrail'de bulunan bütün hahamlık kurumları kaldırılarak "Başhahamlık" kurumuna bağlanmalıdır. "Başhahamlık kurum"u büyük mahkeme üyelerinden ve üç büyük ilin (Tel-Aviv, Hayfa ve Yafa) hahamlarından oluşmalıdır. Başhahamlık kurumuna seçilen üye hahamlar sırayla kurumun başkanlığına gelmelidir." Umaytel'in bu öneride bulunmasının sebebi, "Başhaham"da bulunması gereken temel niteliklerin varlığına olan inancıdır. Fetva verme yetkisine sahip olmak, iman, ahlak ve dinî emirler konusunda Tevrat'ın mesajını insan topluluklarına ulaştırırken, kitlelerden kabul görmektir. Zira bu nitelikler, Başhahamlık kurumu için hazırlanan kimselerde pek bulunmayan ender niteliklerdir.[77]

Şunu da belirtmekte fayda var: "Mimad Partisi" On İkinci Parlâmento seçimlerinde uğradığı başarısızlığın tekrarlanmasından çekinerek, On Üçüncü Parlâmento seçimlerine katılmadı. Çünkü parlâmentoya girmek için gereken oy barajını aşabileceğinden emin değildi.

---

77 Teruş, Abraham: Haham Umaytel ile Röportaj, s. 10-11. Maarif gazetesi, haftalık ek, 2.10.1992.

Üçüncü Bölüm

SİYONİZM (DEVLET) KARŞITI MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER

"KURTARICI MESİH" DÜŞÜNCESİ IŞIĞINDA SİYONİZM KARŞITI DİNÎ MUHALEFET

Siyonizme ve İsrail devletine muhalif Mesihçi Ortodoks Yahudilik (Harîdiler), Siyonizmi reddederken, Siyonizmin dinî değerleri kullanmasına da kesin bir şekilde karşı çıkar. Siyonistlerin, temiz ve kutsal görüntülere bürünerek çirkin yüzlerini gizlediklerini, dinî ilkelerin gösterdiği yolda yürümediklerini iddia eder. Onlara göre, Peygamber Jeremiah'ın, sahte peygamberlerin hilelerine aldanan çağdaşlarına henüz gerçekleşmeyen kötü haberler vermesi gibi bu asırda meydana gelenler de İrmia peygamberin yaşadığı deneyimin bir tekrarıdır. Çünkü birçok Yahudi, sahte peygamberlere benzeyen Siyonist davetçilerin yaldızlı sözlerine aldanmıştır.

Harîdi hahamlar, Siyonist davetçileri, ilahî iradeyi ve egemenliği kabul etmeyen, Tevrat'ın kılavuzluğuna tâbi olmayan; buna rağmen Yahudileri içinde bulundukları sıkıntılardan kurtarabileceklerini ve barışı gerçekleştirme gücüne sahip olduklarını iddia eden insanlar olarak görürler.

Halbuki onların bu iddiaları, Tevrat, Talmud ve Midrash'da bulunan ilahî metinlerle reddedilmektedir. Kutsal Kitap Tevrat'a göre, "Mesihçi Kurtuluş"un para ve silah gibi beşerî araçlarla gerçekleşmesi mümkün değildir.

"*Rab şöyle dedi: Sizi karşılıksız sattılar. Bu nedenle esaretten kurtuluşunuz para ve mal ile olmayacaktır.*" (İshia, 52/3)

"*Ne sertlikle ne de güçlü ordularla... Ama benim desteğimle...*" (Zekeriya, 4/6)

"*Onları ok, kılıç, savaşçı ve atlılarla değil; Rabbin sonsuz gücü ile kurtaracağım.*" (Husha, 1/7)

Bu gösteriyor ki, Yahudilerin dinî liderleri, ortaya çıktığı andan itibaren Siyonizm hareketinin lâik ve ırkçı bir hareket olduğunu bilmekteydiler. Bu liderlerin büyük bir kısmı Siyonizm hareketine ve savunduğu düşünceye sadece lâik yapısından dolayı değil; aynı zamanda İsrail devletinin "Beklenen Mesih" eliyle kurulacağına inanmalarından dolayı karşı çıkmaktaydılar.[1]

Bu hahamlar, Siyonistlerin Filistin'de ırkçı bir Yahudi devleti kurmak için yaptıkları çalışmaların, Yahudilik inanç sistemi içinde yer alan "Mesih'in gelişini bekleme" düşüncesine ters düştüğüne inanıyorlardı. Zira Mesih ile ilgili inanç, Yahudilik dininin Ahd-i Kadim kitaplarında ve son dönem Yahudi kaynaklarda zikredilmektedir.

Siyonizm hareketine karşı çıkan dindar Yahudiler, din ile siyaset arasında fark olduğunu ve köklü inançlarının gereği olarak Siyonizme karşı çıktıklarını söylüyorlardı. Kudüs'te bulunan Eşkenazi Yahudi grubunun lideri haham Joseph Haim Sonfled, 1898 yılında arkadaşına yazdığı bir mektupta Herzl'i şiddetle eleştirir ve Herzl'i "çirkin bir yöntem" kullanmakla suçlar.

Amerikalı Yahudi filozof Moriss S. Kohen 1919 yılında Siyonizmi şöyle değerlendirir:

"Siyonizm, uzun zaman önce ortadan kalkan Yahudi tarihinden kısa bir dilimi geri getirmeye çalışmaktadır. Ancak bu da bir fayda sağlamayacaktır."[2]

Siyonizm karşıtı muhalefetin devamı olarak 1943 yılında Amerika'nın Atlantik City kentinde yapılan toplantıya 92 haham katılır. Bu toplantı, Beelthmur programının dile getirdiği gibi Siyonizm hareketini engelleme ve önüne geçme girişimidir. Toplantı sonunda yayınlanan raporda şu cümleler yer alır:

"Bizler, Siyonizmin mevcut programına egemen olan siyasî gö-

---

1 Zorro, Salah: a.g.e., s. 52-158.
2 Smith, Gazi: *Siyasal Siyonizm, Dinî Eleştiriler*, s. 217-220.

rüş ve değerlendirmelere katılmıyor ve bunları desteklemiyoruz. Çünkü bu görüşler, Yahudi tarihinin dünya görüşüyle ve bizim anlayışımızla uyuşmamaktadır. Ayrıca bizler dünyanın değişik bölgelerinde bulunan Yahudilerin durumlarıyla ve güvenlikleriyle ilgilenmekte ve buna özellikle önem vermekteyiz. Siyonizmin savunduğu Yahudi milliyetçiliğinin, arkadaşlarımızın toplum içindeki görevleri ve konumları etrafında belirsizlik ve şaşkınlık yaratmak ve onları "nerede olurlarsa olsunlar dinî bir toplum içinde yaşamak" şeklinde özetlenen tarihî rollerinden vazgeçirmek için çalıştığına inanıyoruz.[3]

Siyonizm karşıtı bir örgüt olan Amerikan Yahudi cemiyeti, Yahudi sorunu için somut bir çözüm önerisinde bulunurken şu açıklamayı yapar: "Bizler Filistin'de veya dünyanın herhangi bir yerinde Yahudi bir devletin kurulmasına karşıyız. Böyle bir düşünce yenilgiden kaynaklandığı için Yahudi sorununa pratik bir çözüm getirmeyecektir."[4]

Siyonizm karşıtı dinî muhalefet, sadece evrenselliği ve diğer halklarla birlikteliği savunan dindar Yahudilerden oluşmuyordu. Dinî ve fikrî inançları genellikle içe kapanık bir karakter arzeden Ortodoks dindarların geniş bir kesimi de Siyonizm hareketine karşı çıkmaktaydı. Ortodoksların Siyonizme karşı çıkışları sadece Siyonist davetçilerin lâik olmalarından kaynaklanmıyordu. Siyonist hareketin ileri sürdüğü düşünceler Ortodoks Yahudi düşüncesiyle açıkça ters düşmekteydi.

Kutsal topraklara dönüş ve İsrail devletinin kuruluşu düşüncesi Ortodoks Yahudiliğin 1762 yılı aşkın bir süredir kabul edilen -miladi 135 yılında Burkuhaba ayaklanmasından Siyonist hareketin başladığı 1897 yılına kadar temel esaslarından biri olmuştur. Bu süreçte altmış Yahudi nesil gelip geçti. Birbiri ardınca gelen bu nesillerin hepsi de kutsal topraklara dönüş özleminin "Güçlü İlah"'ın göndereceği "Kurtarıcı Mesih" eliyle gerçekleşeceğine inanmaktaydı. Bu dönüş, Siyonizmin iddia ettiği gibi Allah'ın seçkin halkının

3 Garaudy, Roger: a.g.e., s. 360.
4 a.g.e.

gerçekleştireceği bir şey değildir. Siyonizm ile Ortodoks Yahudiliğini birbirinden ayıran anlaşmazlık noktası işte buydu.[5]

Dindar Yahudiler, Siyonizm ile Yahudiliğin birbirine uyum sağlamasının mümkün olamayacağını ifade ederler. Çünkü onlara göre Siyonizm, Allah'a karşı bir başkaldırı hareketidir ve Yahudi halkına yapılan en büyük ihanettir. İyi bir Yahudinin Siyonist olması, Siyonist bir kişinin de iyi bir Yahudi olması mümkün değildir.[6]

"Kurtancı Mesih'i bekleme" anlayışı; "seçilmiş halk" anlayışı ile bu anlayışa tezat "sürgün (diaspora)" sıkıntılan arasında orta bir merhaledir. "Kurtancı Mesih" inancı Babil esaretinden (m.ö. 586) bu yana hemen hemen bütün Yahudilerin sahip olduğu köklü bir inanç halini almıştır. Bazı araştırmacılar bu inancın, Yahudilerin o dönemde kendilerini Babillilerin esaretinden kurtaracak birine ihtiyaç duymalanndan kaynaklandığını söylerler.

Buna bağlı olarak Yahudilikteki "Mesih'i bekleme" düşüncesi, "iyilik ve güzellikleri bekleme" anlamına gelen bir içerik yüklenmiştir. Zira Mesih'in gelmesi ile, içinde bulunduklan bütün kötü durum ve sıkıntılardan kurtulacaklar ve daha güzel bir yaşama kavuşacaklardır. Mesih onlann bütün özlem ve isteklerini gerçekleştirecek, onlan sürgün dağınıklığından kurtararak biraraya getirecek ve Siyon'a geri götürüp, Kudüs'ü başkent yapacaktır. "İsrail" halkının düşmanlannı yerle bir edecek, Heykel'i tekrar dikecek, yazılı (Tevrat) ve sözlü (Talmud) dinî emirlerle ülkeyi yönetecektir. Böylece bin yıl sürecek mutlu yıllar dönemi başlayacaktır. "Bin yıl rüyalan" adlandırması da zaten buradan gelmektedir.

Mesih'in gelmesi ile yeryüzünde banş ve kardeşlik egemen olacak, fakirlik ortadan kalkacak, halklar yıkıcı savaş aleti olmaktan çıkacak, yapıcı ve üretici olacaktır. Bu sayede bütün insanlar birlik olup, birbirlerini sevecekler ve üstün değerlere sanlacaklardır. Siyon bu geniş kapsamlı adaletin merkezi olacak, bütün milletler Mesih'in hizmetinde bulunacaklardır. Bu dönemde toprak son dere-

5 Tounby, Arnold: a.g.e., s. 33-34.
6 Neuburger, G.: a.g.e., s. 191.

ce verimli hale gelecek, bize taze ekmek ve yün elbiseler verecek, topraktan çıkan buğdayın tanesi, büyük bir öküz büyüklüğünde olacak, şarap ve içki bol miktarda bulunacaktır.[7]

Mesih geldikten sonra yeryüzünde kalacağı süre konusunda hahamlar arasında anlaşmazlık vardır. Kimi hahamlar kırk yıl, kimi hahamlar yetmiş yıl, kimi hahamlar üç nesil kalacak derken, kimi hahamlar da Mesih'in binlerce yıl kalacağını iddia etmektedirler. Hahamlara göre Mesih'in ortaya çıkmasına yakın zamanda bazı alâmetler belirecektir. Bu alâmetlerden bazıları; fitne ve fesadın çoğalması, fuhşun yaygınlaşması, anne-babaya itaatsizliğin artması, İsrailoğulları'nın başına bela ve musibetlerin gelmesi ve gerçek Mesih'ten önce hazırlık için, Joseph oğlu Mesih adında sahte bir Mesih'in ortaya çıkmasıdır.[8]

Hiç şüphesiz "Kurtancı Mesih" düşüncesi, Siyonist hareketin önündeki en önemli fikirsel engellerden biridir. Yapılan eleştirilere karşı Siyonist hareket, Yahudiler için Filistin'de ulusal bir vatan kurmak amacıyla yaptığı çalışmaların Mesih'in gelişine hazırlık olduğu tezinin ardına sığındı. Ancak bu tez Yahudilerin büyük bir kesimi, özellikle aşın dinci Harîdi Yahudi gruplar tarafından benimsenmedi. Örneğin Agudath Israel, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için yapılan çalışmaları, sonucun bir an önce gelmesini isteme ve Mesih'in yetkisine tecavüz etme olarak değerlendirir ve her iki durumun da bizden istenilmediğini söyler.

Agudath Israel 1930'larda Siyonist hareketle ilişki kurmak için girişimde bulununca kendi içinde küçük bir bölünme yaşar. Bu bölünme sonucu Neturei Karta hareketi ortaya çıkar ve İsrail devletinin kuruluşunu ve Siyonizm hareketini o günden bugüne değin reddeder. Çünkü Neturei Karta anlayışına göre, İsrail devleti, bir grup inkarcının eliyle kurulmuştur. Bunlar, yaptıkları çalışmalarla Allah'ın iradesi ve dilemesinin dışına çıkmışlar, vaadedilen Mesih'i beklemek yerine Rabb'in vaadine saldırarak Rabb'i güçsüz durumuna düşürmüşlerdir. Oysa sadece beklenen Mesih'in devlet kurmaya

---

7 el-Mesiri, Abdulvahhap: *Siyonist Kavram ve Terimler Sözlüğü*, s. 353.
8 en-Nubani, Hamdi: *Mishna, Talmud'un Birinci Basamağı*, s. 225.

gücü yeter. Mesih'in kuracağı devlet, güçlü ve hahamların yöneteceği bir devlet olacaktır.[9]

Bugün İsrail'de bulunan Harîdilerin büyük çoğunluğu, Agudath Israel Partisi'yle temsil edilen ılımlı "Harîdi" akımına bağlıdırlar. Her ne kadar Harîdiler İsrail devletini kurtuluşun başlangıcı olarak görmüyor ve Mesih'in gelmesini beklemek gerektiğine inanıyorlarsa da İsrail'in gerçek siyasî varlığını kabul etmekte ve devletin koyduğu kanunlara uyarak parlamento seçimlerine katılmaktadırlar.

Hatta devletin sunduğu ayrıcalıklardan yararlanmak için koalisyon hükûmetlerine ortak olmaktadırlar. Fakat büyük bir çoğunluğu askerlik yapmaktan kaçınmaktadır. Kendilerine has "Yakup Evleri" adında özel eğitim kurumlan bulunmakta, lâik kesimlerden uzak, ayn mahallelerde ikamet etmektedirler.

İsrail'de Radikal Dinci Harîdi Grupların Siyasî Oyuncak Haline Dönüşmesinin Tarihî Kökenleri

Doğu ve Batı Avrupa dahil bütün Yahudi dünyası, "Yahudi Aydınlanma Çağı"nı (Haskalah, 1780-1880) yaşadı. Yahudi aydınlar, eleştiri oklarını dinî yasaklara ve hahamların yetkilerine yönelttiler. Batı Avrupa'daki Yahudi gettolarının duvarlarını aşmak ve Doğu Avrupa'daki "çadır kent" hayatından kurtulmak için hazırlıklara giriştiler. Ortodoks Yahudiler, Yahudi aydınların bu eleştirilerine sert karşılık vererek hahamlara ve dine yönelik eleştirileri kınadılar. Bu eleştirilerin dinî kurallardan uzaklaşmak anlamına geldiğini iddia ettiler.

Siyonizm, çeşitli fikrî ve tarihî şartların etkisiyle "Haskalah"ın mirasına sahip çıkınca, bu tartışmalar Ortodoks Yahudiler ile lâik Siyonistler arasında yeniden yaşanmaya başladı. Bundan böyle iki zıt akımın (Yahudi Aydınlanma hareketi ile Ortodoks olmayan dinî ha-

9 Se'fan, Kamil: *Tarih ve İnanç Olarak Yahudiler*, s. 160-161.

reket Hasidiler) etkisiyle Kaheylut (geleneğe bağlı yahudi cemaatleri) sistemi dağılmaya başladı. Bu sistemde hahamlar, toplumsal biçimlerdirmede başlıca rol oynar ve Yahudi topluluklarının diasporadaki geleneksel yaşam biçimini ifade eder.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Naziler Litvanya, Polonya ve Sırbistan'da bulunan Ortodoks Yahudilerin geleneksel merkezlerini ortadan kaldırdılar. İkinci dünya savaşı sırasında Siyonistler, orta Avrupa'da Siyonizme karşı çıkan Ortodoks hahamları göstererek, Yahudi karşıtı Nazi olaylarının vardığı korkunç sondan bunları sorumlu tuttular. Çünkü onlar, Siyonizme inanan Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine engel olmuşlar ve Hitlerin "son çözüm"üne karşı direnmek için örgütlenmemişler ve Yahudilerin Nazi katliamına uğramalarını kolaylaştırmışlardı.

Siyonist teorisyenlerin söylediği gibi Nazilere boyun eğme, diasporada Yahudiliğin kesin sonu anlamına gelmekteydi. Bu olaylar etrafı Yahudi olmayan topluluklar tarafından çevrilen, köleleştirilen, daima horlanan ve saygınlığı olmayan güçsüz Yahudiliğin sonu olmalıydı artık. Bu aşağılanmanın sembolize ettiği şey, nefret odağı gettolardaki Yahudi kişiliğidir. Halk arasında Yahudi denince akla gelen; ayakkabısız, Polonyalı bir beyin önünde onu ve arkadaşlarını eğlendirmek için cumartesi ilahileri okuyan bir tipti.

Siyonizm, karşısındakine yağcılık ve dalkavukluk yapan "Getto Yahudisinin yerine tam zıddı bir Yahudi kişilik "Yeni İbrani" tipi getirmeye çalıştı. Bu, direnen ve Nazi olaylarından kaçanların temsil ettiği tipti. Bu konu İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1960'lı yılların sonuna kadar Filistin ve İsrail'de çağdaş İbrani edebiyatında yaygınlık kazanan bir konudur. 1967 savaşından sonra diasporadaki Yahudilerin durumlarının yeniden gözden geçirilerek, değerlendirilmesi ve itibarlarının iade edilmesi için çalışmalar yapıldı. Böylece Nazi olaylarının da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Siyonist ideolojide tartışma konusu olduğunu görmekteyiz.

Bu tartışmalar Ortodoks Harîdileri halkın gözünden düşürmüş ve Filistin'de lâik bir Yahudi devletinin kurulması için yapılacak çalışmalara gerekçe oluşturmuştur. Bu gerekçeler tarihî süreç içerisin-

de etkili rol oynamış Ortodoks Yahudilerin, gerek İsrail'de gerekse Amerika ve Avrupa'da büyük Yahudi topluluklarının yaşadıkları bölgelerde kenara itilmelerine ve etkisiz hale gelmelerine yardımcı olmuştur.

1950'li yılların sonlarından itibaren Ortodoks Yahudi çevrelerinden, Nazi olaylarına yeni bir yorum getirilmiştir. Bu yeni yorum, Siyonistlerin kendilerine yaptıkları eleştirilere bir tepki olarak ortaya çıktı. Bu yoruma göre; Siyonistler, diasporada geleneksel Yahudi tavrından uzaklaşmakla Yahudi karşıtı Nazi olaylarının çıkmasına neden oldular. Dolayısıyla Nazi olaylarının asıl sorumluları Siyonistlerdir. Ortodoks Yahudilerin sözünü ettiği geleneksel Yahudi tavır, "Calutî" tavırdır. Bu terim, Yahudilerin dinî terminolojisinde "sürgün"e dayandırılır ve Romalılar döneminde Yefne'de Yuhanna b. Zakay'ın tavrını esas alır. Yahudi olmayanlarla ortak bir çözümde buluşma ve eşitlik esası üzerine kuruludur. Bu tavır çoğu zaman Yahudileri, Yahudi olmayanlar önünde küçük düşürse de veya onlarla barışık olmak zorunda bıraksa da kötülenecek bir tavır değildir. Çünkü hiç olmazsa diasporada Yahudiliğin devam etmesine fırsat tanımaktadır.

Bu tavıra karşı "Haskalah"dan sonra, bağımsız Yahudilerin, içinde yaşadıkları toplumlara karışmak için yaptıkları çalışmalar, sık sık övündükleri başarılarını sağlayan faktörler, ardından ırkçı sosyalizme karşı çıkarken yaptıkları sert Siyonist konuşmalar tepki yarattı ve Nazi olaylarının meydana gelmesine neden oldu.

Aşın Ortodoks hahamlardan biri şu değerlendirmeyi yapar: "Tevrat, Yahudilerden, hayatlarının her alanında kendilerini çevreleyen halklardan tamamen ayrılmalarını ister. Onları aksi davranışlardan sakındırır. Ancak Haskalah Yahudileri Tevrat'ın bu emrine kulak vermediler, kendi arzu ve isteklerine göre hareket ederek, Yahudi olmayanlara benzemek istediler. Sonuçta, Yahudilerin Yahudi olmayanlardan yedikleri en büyük darbeler, başka yerlerden daha çok içlerine karışarak asimile oldukları yerden, yani Almanya'dan geldi."

Bu değerlendirmeye göre, Nazi olaylan şu iki nedenden dolayı

meydana geldi. a) Tevrat'ın emir ve vasiyetlerini çiğneyerek, diğer milletlere benzemek ve asimile olmak için çalışanlara ilahî bir ceza olarak. b) Sosyalist lâik Siyonistlerin sloganı olduğu üzere, diğer halklar gibi bir halk ve diğer devletler gibi bir Yahudi devleti kurmakta gösterilen ısrar.

Bu yorumla Ortodoks ideoloji, Siyonist programları baş aşağı etmekte, ilham kaynağını Tevrat'tan almayan ve Tevrata kesin bir şekilde saygı göstermeyen bütün siyasî programların Oshfitz ile cezalandırılacağını öne sürmektedir.

İsrail'in siyasî gerçeğinde Siyonist ideoloji egemen olmakla beraber Ortodoks dinî akımlar 1960'lı yılların sonuna kadar İsrail'de nisbî bir etkinliğe sahiptiler. Ancak bu süre içinde Ortodoksluğa uygun olmayan değerlendirmeler yapılmaktaydı. Siyonizm karşıtı yorumlar, 1970'li yıllardan itibaren özellikle Ekim 1973 savaşından sonra yoğun bir şekilde yapılmaya başlandı. Öyle ki "Talmud Okulları" denilen Yishuvların sayıları çoğalmakla birlikte, Harîdi Ortodoks Yahudilerin Amerika ve Avrupa'da yaşayan Yahudi topluluklarının bulundukları bölgelerde ve İsrail'de etkinliği giderek arttı.

Harîdiler, Nazi olayları konusundaki görüşlerini yaymakla aynı zamanda Yahudilerin geleceğini şekillendirmek amacıyla kutsal bir tarih olarak özgeçmişlerine döndüler. Hareket ettiricisi Allah olan ve yasalarına karşı çıkanları acımasızca cezalandıran kutsal bir tarih şuuruyla Yahudilerin geleceğini şekillendirme çabasındaydılar. Tarihi bu şekilde okumaları ve yorumlamaları, lâik kültüre boğulan İsrail'deki genç Yahudi nesillerle sıkı bir ilişki kurma fırsatı sağladı. 1970'li yıllardan itibaren "Tevbe" vasıtasıyla gençleri Ortodoks yapmaya çalıştılar.

Haziran 1967 Savaşı'nın ardından Gazze ve Batı Şeria'nın işgal edilmesi, Siyonist olan ve olmayan dinî partilerin büyük bir bölümünde tavır ve söylem değişikliği meydana getirdi. Siyonizmi destekleyen dinî çevreler bu savaşın bir mucize olduğunu ve Mesihçi kurtuluşun başlangıcını gösteren Rabbanî bir işaret olduğunu iddia ettiler. Siyonist olmayan dinî çevrelerde ise Habed grubuna bağlı Hasidilerin lideri Haham Milofafetsh lakabıyla tanınan Haham

Shenyoursun; Siyonist varlık olarak İsrail devletinin, Allah'ın iradesine karşı çıkan azgın bir küfür devleti olduğunu, bu nedenle kesinlikle kurtuluşun bir alâmeti olmadığını vurgular. Ancak bir başka açıdan "İsrail topraklan"nın Yahudi egemenliği altında olmasının önemli birçok dinî amaçlan bulunduğunu bu nedenle dinî yasaların gereği olarak 1967 yılında işgal edilen toprakların hiçbir parçasından vazgeçilmemesi çağrısında bulunur.

Hasidi gruplardan biri olan "Satmar" Habed'in bu düşüncesine karşı çıkar. İsrail'in elde ettiği zafer için Rabbanî ve mucizevi olan bütün yorumlan reddeder. Zaferi mucize olarak değerlendiren hahama, "Savaşta yardım etmek için Rab, kâfir ve inkarcı bir devletin safında nasıl yer alır?" diye sorar.

Siyonizm karşıtı olan dinî akımların bazı kesimleri İsrail'in kutsal olmadığını savunurken "İsrail devleti" kavramı ile "İsrail topraklan" kavramı arasında fark olduğunu iddia ederler. İsrail devleti 1967 yılına kadar "İsrail topraklan"nın bir bölgesi üzerine kurulmuş ve bu bölgeye dinî geleneklerle hiçbir ilgisi olmayan yöneticiler tayin edilmişti.

Ancak 1967 işgalinden sonra iki kavram arasındaki fark pratikte ortadan kalktı. Böylece dinî bir anlam içeren "İsrail topraklan" ile lâik siyasî bir anlam içeren "İsrail devleti" arasında bir uyum sağlandı. Böylece kavram karmaşasının yarattığı sıkıntı ortadan kalktı.

Bu yeni akımın bağlıları, aşamalı olarak İsrail'deki sağcı çevrelere ve özellikle kendilerini "Büyük İsrail hareketi" olarak adlandıran çevrelere yaklaşmaya başladılar.

Buna rağmen Haham Milofafetsh'in bağlılan, işgal edilen toprakların bir bölümünden vazgeçme temeli üzerine kurulu olan "Maarach Banş Planı"nı desteklemek için hazır değildiler. Bu akımın 'Siyonizme hayır' düşüncesi devam etmesine rağmen "İsrail topraklan"nın kendi nazarında dinî bir değere sahip olması, kendisini "Gush Emunim" gibi radikal Yahudi hareketlere yaklaştırdı.

Diğer ikinci akım, dindar Harîdi Yahudiler arasında farklı kişiliğiyle tanınan meşhur Haham Menahem Şah liderliğindeki Litvanya-

lı dinî okullann temsil ettiği akımdır. Haham Şah, Agudath Israel Partisi'nin manevî otoritesini temsil eden "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"ndan aynldıktan sonra iki parti kurma girişiminde bulundu. Liderliğini Haham Ufadya Joseph ile paylaştığı "Şas partisi" ve liderlikte kimsenin kendisiyle çekişmediği "Degel Hatorah" (Tevrat İlmi) hareketini kurdu.

Haham Şah, programlannda İsrail devletine radikal bir bakışla bakar. Çünkü ona göre devlet, kutsal olan bütün değerleri İsrail'den söküp atmaktadır. Bu nedenle devlet, ne Gush Emunim'un iddia ettiği gibi "kurtuluşun başlangıcı"dır ne de Agudath Israel'in iddia ettiği gibi iyi yönetildiği zaman "Kurtuluşun başlangıcı için bir ön hazırlık"tır. Hatta "İsrail topraklan" haddi zatında kutsal değildir.

Haham Şah, Kurtancı Mesih'in geleceğine inanır. Yani dindarlığında Mesihçi bir yön bulunmaktadır. Ancak gerçekte hiçbir Mesihçi unsurun bulunmadığı görüşündedir. Çünkü tarihsel süreç kendi mantığına göre gelişmektedir. Tevrat, binlerce yıldan beri Yahudi halkını korumaktadır. O halde Tevrat'ı başka bir şeyle mi değiştirelim? Ne ile değiştirelim? İsrail halkını devletin değil, Tevrat'ın koruduğunu iddia eder. Haham Şah, İsrail'de siyasî dengeleri değiştiren dinî partilerin manevî lideri konumunda olduğu için düşünceleri çok geniş yankı bulmaktaydı.

Devletin varlığını inkar eden ve Siyonizme karşı çıkan "Neturei Karta" (Şehir Muhafızlan) hareketini hesabın dışında tutarsak, geleneksel Ortodoks dinî eğilimlerin (Harîdi gruplann) üç temel fraksiyona bölündükleri ortaya çıkar. Bu üç fraksiyonu; Siyonizm ve lâiklik düşmanlığı, devleti dinsiz kabul ederek reddetme ve İsrail'i bir tür "sürgün" olarak algılama ortak düşüncesi bir araya getirmektedir. Burada "sürgün"den kasıt, coğrafî uzaklık değil, manevî uzaklıktır. Yani "sürgün", politik değil metafizik bir anlam ifade etmektedir. Mesihçi Kurtuluş yoluyla gerçekleşmediği sürece, devletin kurulması, bu anlamı değiştirmeyecektir.

Bu aşın dinî akımlar, İsrail devletiyle aşamalı bir şekilde birlikte yaşama konusunu kendi aralannda tartışmaktadırlar. Yahudilerin yabancı devletlerle kurduklan ilişkiler gibi bu devletle de iyi ilişkiler

kurmanın zorunlu olduğunu, İsrail devletine ancak böylece dinî bir görünüm verilebileceğini, sadece devlet aracılığıyla Yahudilerin siyasî bağımsızlık kavramına dinî bir anlam kazandırılabileceklerini, bir devletin varlığının Yahudilerin canlarını kurtarmak için ilahî bir yardım olduğu, 1967 zaferiyle ilahî yardımın mucizevî bir şekilde tekrarlandığı Siyonist dinî çevreler tarafından günümüze kadar tartışma konusu yapılagelmiştir. Yine tartışılan bazı konular şunlar olmuştur: Devletin kurulmasının kurtuluşun başlangıcına ve kurtarıcının gelmesine işaret ettiği, zira kurtuluşun, gerçekleşmekten öte sadece bir hedef olduğu, "İsrail toprakları"na yerleşmenin Yahudilerin dinî görevlerinden biri olup olmadığından daha çok bu kavramın, burada yaşayan Yahudi varlığına kutsallık görünümü vermek için ortaya atıldığı...

Harîdi Ortodoks Yahudi akımlar İsrail'i bir din devleti yapmak için çalışmazlar. Böyle bir amaçları yoktur. Çünkü Halagah devleti (din devleti) ancak Kurtarıcı Mesih'in gelmesiyle kurulabilecektir. Bu inançlarına rağmen kurulu devlete saygı gösterilmesini isterler. Çünkü toplumsal, ekonomik, dinî ve eğitimsel projelerini gerçekleştirmek için devletin imkanlarından yararlanmaya çalışırlar.

Bunlara ek olarak, İsrail devletinin kurulması, bu dinî cemaatleri kolay olmayan bir problemle karşı karşıya getirdi: Mesih'in gelmesinden önce, dinî değerleri çiğneyen lâiklerin liderliğinde, "İsrail toprakları" üzerinde Yahudi egemenliğini sağladılar. Bu, beklenmeyen bir gelişmeydi. Ortodoks Yahudiliğin dayandığı dinî kaynaklar, bu probleme hâlâ bir çözüm bulamamıştır.

Bununla birlikte Siyonizme karşı çıkan bazı Harîdi Ortodoks dinî hareketler, İsrail'deki lâik Yahudi toplumuyla pek ilgilenmezler. Kendi içine kapanık ve neredeyse gettolu bir toplumu andırırlar. "Habed" ve "Hasidi Satmar" hareketleri buna örnektir.

Ama bu hareketlere karşılık, özellikle lâik Yahudilere ilgi gösteren Ortodoks dinî okullar da bulunmaktadır. Lâik Yahudileri tevbe vasıtasıyla doğru yola getirmek için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğini düşünen ve bu yolda karşılaşılacak sorunlara çözüm bulmaya çalışan Ortodoks Yahudiler bu savlarında; lâik toplumun

"Siyonizmi gerçekleştirme" döneminde zirvede olan ideolojik kişiliğinden büyük ödünler verdiği ve ulusal amaca ihtiyaç duyduğu inancına dayanıyorlardı. Bütün bunlar, Siyasî Siyonizmin, ortaya çıktığı sırada belirlediği hedef ve amaçlan aşan yeni bir bakış açısını sunmaya gücünün yetmediğini ve bunun ardından iflas ettiğini açıklamasından sonra meydana geldi. İsrail halkının geniş kesimleri tarafından bir inanç olarak kabul edilen Siyonizme bağlılıkta hissedilir bir gerileme yaşanmasına yol açtı. Bu durum, toplumda boşluk yaratınca Ortodoks Yahudiler, Siyonizme bağlılıkta ortaya çıkan bu boşluğu doldurmaya kendilerinin daha layık olduğunu düşündüler.

1974 yılından itibaren İsrail toplumunda dindar çevrelerin destek verdiği hareketlerin en başında "Kefer İtsun"da kurulan radikal Gush Emunim hareketi gelmekteydi. Ancak bu destek, cemaate bağlı bazı üyelerin gizli bir terör eylemiyle Mescid-i Aksa'yı havaya uçurmak için kurdukları çirkin komplonun açığa çıkmasıyla kaybolmaya başladı.

Mescid-i Aksa ile ilgili komplonun ortaya çıkması, bu harekete sempati duyan çevreleri bile hayal kırıklığına uğrattı. Bu olay üzerine hareket geçici bir duraklama dönemine girdi. Gush Emunim'deki bu duraklama Yahudiliğe dönüş çalışmaları yapan Ortodoks Harîdi cemaatlerin dinî alanda ön plana çıkmasını sağladı.

Bu tarihe kadar Harîdi cemaatlerin metodu "tabandan Yahudileştirme" stratejisi üzerine kuruluydu. Bu strateji günlük hayatta, cemaate bağlı olanları, kendilerini kuşatan toplumdan uzaklaşmaya ve uzlet hayatına itiyor, gerek İsrail'de gerekse Yahudilerin yaşadığı diğer bölgelerde diasporada "getto hayatına" özendiriyordu. Fakat bu tür akımlar ve Harîdi cemaatler toplumdan uzaklaştıklan dönemlerde daima siyasîlerin oyunlarına alet olmaktan kurtulamamışlardır.

Harîdiler sahip oldukları gücün farkına vannca güçlü bir şekilde siyasete girdiler ve 1990'dan itibaren İsrail devletinde etkin olma girişimlerinde bulundular. Örneğin kurulan koalisyon hükûmetlerinde etkinliklerini gösterdiler. Dinî yasalann toplumda uygulan-

ması, dinî kültürel ve eğitim alanlarında yaptıkları çalışmaların devlet tarafından finanse edilmesiyle ilgili taleplerinin kabul edilmesi için hükûmeti zorladılar. Cemaatlerinin böyle etkin konuma gelmesi, eski ve yeni bağlıları tarafindan bir mucize olarak değerlendirildi.

EŞKENAZ MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER

1- Agudath Israel Partisi

Agudath Israel, fanatik Yahudilerin uluslar arası siyasî ve dinî bir örgütüdür. Temel ilkesi, Yahudilerin bütün sorunlarının Tevrat'ın ruhuna uygun olarak çözümlenmesidir.[10]

Agudath Israel'i kurma düşüncesi ilk defa 1909 yılında ortaya atıldı. Ancak resmî olarak kuruluşu üç yıl sonra 1912'de ilan edildi. 1911 yılında gerçekleştirilen Onuncu Dünya Siyonist Kongresi'nde Siyonist programların kültürel etkinlikler içine alınması kararının çıkması, bazı üyelerin daha önce kurulan dinî Mizrahi örgütünden ayrılmalarına neden oldu.

Zira örgütün bazı üyeleri Dünya Siyonist Örgütü'nden ayrılma talebini reddettiler. Aynı üyeler bu tavrı protesto ederek örgütten ayrıldılar ve Ortodoks akımına bağlı diğer dinî Yahudi gruplarla birlikte hareket ederek, 1912 yılında Polonya'nın Katufits kentinde gerçekleştirdikleri bir kongre ile Agudath Israel'in kuruluşunu resmen ilan ettiler.[11]

Belki de kongrenin gerçekleştirdiği en büyük başarı, Yahudi cemaatlerin hayatını düzenleyen ve onlara yön veren bir yüksek dinî kurul olan "Tevrat Alimleri Yüksek Kurul"unu kurmasıydı. Bu anlayış, Agudath Israel'i sadece dindar olmayan Yahudi kuruluşlarından

10 Talmi, Ephraim ve Menahem: *Siyonizm Sözlüğü*, s. 10.
11 *Encyclopaedia Judaica*: Keter Publising House, Jerusalem, 1991, Vol. 2, P. 421 (Agudath Israel)

özellikle Dünya Siyonist Örgütü'nden değil, aynı zamanda dinî bir yapıya sahip olan Mizrahi Partisi'nden de farklı kılmaktaydı. Agudath Israel'in Yishuv yönetimine daha sonra ise İsrail devletine karşı çıkmasının esas nedenini bu anlayış oluşturmaktaydı.

Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ve Almanya'daki Agudath Israel'in bazı liderlerinin müsteşar olarak işgal ordusu ile birlikte buraya gelmeleri, sayıları üç milyona varan Polonyalı Yahudiler arasında Agudath Israel'i en büyük parti konumuna getirdi. Bu dönem içerisinde Agudath Israel geniş tabanlı kitle örgütleri kurma fırsatı buldu. "İşçi örgütlenmeleri"ni, "Agudath Israel Kadın Hareketi" ve oldukça yaygınlaşan dinî okulları, bu çalışmalara örnek verebiliriz.

Filistin'deki duruma gelince; İngiliz işgali döneminde yöneticiler, Yahudi grupların buradaki yaşamlarını düzenleme çerçevesinde Siyonist kurum ve kuruluşların yönetimlerini kabullenme eğilimi göstermeleri Ortodoks Yahudi gruplar içinde iki kanadın ortaya çıkmasına neden oldu. Birinci kanat, Yahudi Yishuv hayatını ve buna bağlı kurumlarla entegrasyonu tercih eden Mizrahi örgütünün sancağı altında toplanırken, ikinci kanat, 1919 yılından beri aktif faaliyetlerini sürdüren Agudath Israel'in dışa kapalı ayrılıkçı yolunu tercih etti.[12]

İngilizlerin Filistin'deki manda yönetimi boyunca Agudath Israel, organize edilmiş İbrani "Yishuv" kurumların yönetimini kabul etmedi. "Knesset"i (İsrail Parlâmentosu) boykot etti, İbranice eğitim yapan ve çağdaş bir dil olarak İbranice'yi zorunlu kılan kurumlara karşı mücadele etti.[13]

Agudath Israel'in bu tutumu, Yahudi "Yishuv"lann büyük çoğunluğu tarafından ulusal Yahudi birliğini parçalamak ve ihanet etmekle suçlandı. Hatta zaman zaman Agudath Israel ile Siyonist çevreler arasında şiddetli çatışmaların meydana gelmesine neden oldu.[14]

12 Encyclopaedia Judaica Op. Cit, P. 424.
13 Talmi, Ephraim ve Menahem: a.g.e., s. 10.
14 Encyclopaedia Judaica Op. Cit, P. 424.

Çatışmalar, Agudath Israel'e yakın "fanatik dindar çevreler"in siyasî sözcülüğünü yapan ve Araplarla sıkı ilişkiler içinde bulunan, Yishuv ve kurumlarına karşı yürütülen mücadeleyi yöneten, İngiliz Manda Yönetimi altında bulunan Yishuvlara bile karşı çıkan Haham Jacop Dy-Han'ın Kudüs'te öldürülmesi ile zirveye çıktı.[15]

Diğer partileri gibi Agudath Israel Partisi de Yahudilerin Filistin'e göç etme dalgasından etkilendi. Kuruluşundan beri Filistin'de Yishuv cemaatleri partiye hakim iken Nazilerin yönetimi ele geçirmelerinin ardından Almanya ve Polonya'dan gelen göç dalgalan parti içinde dengelerin değişmesine neden oldu. Göçmenlerden oluşan bu yeni cemaatler, yeni Yishuvlarla siyasî ve ekonomik entegrasyonu daha fazla gerçekleştirmek için çalıştılar. Yapılan çalışmalar Agudath Israel'in, yapılanma, Filistin'deki çalışmalar ve siyasal amaçlan üzerinde temel değişiklikler yapmasını gerektirdi.

Şubat 1935 yılında hareketin Polonya'da bulunan merkezinden bir grup, Filistin'e gelerek Agudath Israel'in Filistin'deki yönetimini yeniden organize ettiler. Sadece göçmenlerle ilgilenecek, sorunlarına çözüm bulacak ve diğer Yahudi kuruluşlarıyla görüşmeler yapacak yeni bir temsilcilik açtılar.

Ancak yapılan yeni değişiklikler tutucu eski Yishuv Ortodokslanndan büyük bir kesiminin Agudath Israel'den ayrılarak Neturei Karta hareketini kurmalarına neden oldu.

Gruplar arasındaki görüş aynlıkları 1937 yılında Meranbed kentinde yapılan "Büyük Cemiyet" toplantısında açık bir şekilde ortaya çıktı.

Agudath Israel başlıca üç ana gruptan oluşmaktaydı. Bu gruplar şunlardır:

1- Almanya'daki Ortodokslar: Bunlar ideolojik liderleri olan Haham Simon Raphael Hirsch'in (1808-1880) görüşlerinden etkilenenlerdir. Kendilerine Batı'nın örf ve adetlerini, kılık kıyafetlerini örnek alırlar. Almanca konuşurlar.

2- Macaristan'daki Ortodokslar.

15 Talmi, Ephraim ve Menahem: a.g.e., s. 10.

3- Polonya ve Litvanya'daki Ortodokslar. Bunlar Batı Avrupa örf ve âdetlerini örnek almaz ve Almanya'daki Ortodoks Yahudilerin görüşlerine katılmazlar.

Bu nedenle 1929 yılında Viyana'da ikincisi yapılan "Büyük Cemiyet" toplantısında, Agudath Israel'e bağlı grupların bulunduğu ülkelerde, şartlar göz önünde bulundurularak mevcut yapılanmanın devam etmesi kararlaştırıldı.

Avrupa'da meydana gelen Nazi olaylarının ardından Agudath Israel'in yönetim kurulunda ve diğer kurumlarında değişiklikler yapıldı. Meranbed kentinde gerçekleştirilen uluslar arası kurul toplantısında başta New York, Londra ve Kudüs olmak üzere üç ana merkezin kurulması kararlaştırıldı.

Avrupa'da baskıların artması ve fanatik dindar kesimde meydana gelen değişikliklerin zorlamasıyla, Agudath Israel Filistin'e yerleşimcilik çalışmalarını başlattı. Ve ilk olarak Israel Vadisi'nde "Mahneh Israel" adında bir tarım çiftliği (yerleşim merkezi) kurdu. Ancak zamanla bu çiftliğin izi kayboldu. Bu çalışmalardan başka ayrıca okullar açtı. Ekonomik kurumlar kurdu. Siyonist kuruluşlarla yardımlaşma girişimlerinde bulundu.

1948 yılında İsrail devletinin kuruluşu ilan edildiğinde Agudath Israel Partisi uzun mesafeler katetmişti. Uzun yıllar Filistin'deki Yahudi "Yishuv" kurumlarından uzak duran hatta karşıt tavır takınan Agudath Israel, Yahudi devleti içinde entegrasyon düşüncesini kabul etmeye başladı. 1948 yılına gelindiğinde Agudath Israel, geçici devlet başkanlığı konseyine katılmayı kabul etmekle devlet kurumları çerçevesinde faaliyet gösteren siyasî bir partiye dönüştü.

Ancak bu, kurulan Yahudi devletine karşı takınılacak tavır konusunda yapılan uzun iç tartışmalar sonucu ve diğer dinî partilerin yanı sıra Siyonist partilerle yapılan ittifak neticesinde gerçekleşmişti. Varılan ittifaka göre, kurulan yeni devlette Ortodoks Yahudi grupların varlıkları korunacak ve onlara kendi yaşam tarzlarını sürdürecek imkanlar sağlanacaktı.[16]

16 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 131-132.

Agudath Israel'de fiilî denetleme ve dinî danışmanlık konuları, "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" olarak adlandırılan kurulun elinde bulunmaktadır. Bu kurul, Litvanya asıllı hahamlardan ve Hasidi hareketine bağlı Admurlardan oluşur. "Admur", Hasidi grubuna bağlı büyük din adamlarına verilen bir lakaptır. İbranice "efendimiz", "öğretmenimiz" ve "dostumuz" kelimelerinin baş harflerinden meydana gelir.[17] Kurul, Litvanyalı gruplar ile Hasidi gruplar arasındaki dengeyi korumaya dikkat eder.

"Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" on beş üyeden oluşur. Yedi üye Admurlardan, yedi üye Yishuv başkanlarından, sekizinci üye de Sivat Emit Yishuvu başkanı ve Gour cemaatinin Admur'unun kardeşi Haham Menahem Benhas Alter' dir. Kurul içindeki grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde fiilî dengeyi sağlayan kişi de budur.

Agudath'ın diğer kuruluşları gibi bu kurulun üç merkezi bulunmakta ve bir tanesi İsrail'dedir. Kurul, sadece parti siyaseti ile ilgili konularda ihtiyaç olduğu zaman toplanır. Koalisyon hükûmetlerine katılma gibi önemli siyasî konular olmadıkça kurulun aldığı kararlar genellikle yayınlanmaz.

"Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun İsrail'deki şubesinin tartıştığı konular arasında; kadınların askerlik yapması, ilk parlâmento seçimlerinde "Birleşik Dinî Cephe" oluşturma, "Agudath Israel"e özgü özel bir eğitim ve öğretim sistemi kurma, "İşçi Agudath Israel" Partisi'nin koalisyona katılması, İsrail'de misyonerlik faaliyetleri gibi din ve devletle ilgili bütün konular yer alıyordu.[18]

Şu an "Tevrat Alimleri Yüksek Kurul"unda Hasidi ve Litvanyalı grupların başkanlığını Gour cemaatinin Admur'u Haham Semha Bunim Alter[19] ve Buvenbag Yishuvu başkanı Haham Eliezer

---

17 Lefeshts, Moshe: a.g.e., s. 134.

18 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 134.

19 Haham Semha Bunim Alter: Agudath Israel içerisinde merkez ana grubu temsil eden Gour cemaatinin Admur'u olması nedeniyle 1977 yılından beri bu kurulun başkanı sayılır. Israil literatüründe "Güvercinler Bloku" olarak geçen tarafta yer alır. Çünkü 1989 yılında FKÖ ile direkt olarak barış görüşmelerinin yapılması çağrısında bulunur. 90 yaşını aşmıştır. Bir kaç yıldan beri evinden dışarı çıkmamaktadır.

Menahem Şah[20] yapmaktadır. Kurul başkanlığını bu iki haham paylaşmaktadır. Ancak daha sonra aralarına Beni Barak'tan Fenets Admur'u Haham Moshe Yahushuva Hamer[21] de katılır. Haham Benhas Menahem Alter, "Agudath Israel"de başarılı bir seçimi gerçekleştirmesinin ardından 1985 yılında kurula girer.

Agudath Israel içerisindeki görüşler, dindar fanatik üyelerin ilgilendikleri konulara göre değişiklik arzeder. Örneğin Macar asıllıları ilgilendiren konu, "Harîdiler" ile lâiklerin birbirinden tamamen ayrılmasıdır. Çoğunluğu Hasidilerden olan Polonya asıllılar eğitim ve öğretim, "Jacop Evleri" kurma ve örgütlenme konularıyla ilgilenirler. Agudath Israel'in savunduğu örgütlenme esaslarına bağlı kalmak ve bunu korumak öncelikli konulandır. Litvanyalılan ilgilendiren konu ise, Tevrat eğitimidir. Her grup, kendi ilgilendikleri konunun dışındaki bütün konulan ikincil-ayrıntı kabul eder ve böylesi konularla vakit kaybetmeye gerek olmadığını söyler.

Agudath Israel yaklaşık otuz bin üyeden oluşur. Agudath Israel içinde dikkat çeken bir diğer nokta, Sefaradları temsil eden bir kişinin bile burada bulunmamasıdır. "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nu oluşturan on beş üye arasında Sefarad bir haham üye bulunmadığı gibi Agudath Israel adına onları parlâmentoda temsil eden bir üye dahi bulunmamaktadır.

Haziran 1992 yılında Admur Semha Bunim Alter'ın yakalandığı amansız hastalığın ardından vefat etmesiyle, Gour grubu liderliğinin Beni Barak'ta ikamet eden 52 yaşındaki oğlu Haham Jacop Alter'e geçmesi bekleniyordu. Ancak ölen Admur, vasiyetinde ken-

20 Haham Şah, 1973 yılında bu kuruldan ayrılır; ancak 1977 yılında tekrar döner. 1983 yılında bir daha dönmemek üzere tekrar bu kuruldan ayrılır. Bu arada "Belgaz" taifesinin Admur'u da bu kuruldan ayrılır ve daha sonra kurulan Degel Hatorah Partisi'ni destekler. Haham Şah, 1985 yılından itibaren zor dönemler geçirir. Haziran 1992'de vefat eder.

21 İsrail devleti kurulmadan önce Hasidi Gour cemaatinin başına geçen en ünlü Admurlar: 1867'de vefat eden Haham Isaac Meir, 1905'te vefat eden Haham Yehuda Arie, 1948'de Filistin'de vefat eden Haham Abraham Mordehay'dır. Haham Yehuda Arie, "Taesh" (cumartesi ve bayram günlerinde kutlama amaçlı ve özenle hazırlanan davet yemekleri) adıyla bilinen yemeği ilk kez ortaya çıkaran haham olarak bilinir. Bütün Hasidi gruplar, Hasidi felsefesinin temel düşüncelerini yansıtan bu yemeği klasik bir dini sembol olarak kabul ederler.

disinden sonra yerine kimin geçeceğini belirtmiyordu. Oğlu da babasının yerine geçmeyi kabul etmeyince, ölen Admur'un yerine 66 yaşındaki kardeşi Benhas Menahem Alter tayin edildi.

Haham Benhas, dinî "Sefat Haemit" (Gerçeğin Dili) okulunu yönetmedeki başarısı, parti yönetiminde gösterdiği üstün performans ile Agudath Israel içinde etkili şahsiyetlerden biri sayılır. Hasidi inancına uygun olarak, Admur çevresinde Hasidi yardımlaşma ve dayanışma duyarlılığı, kullandığı yetkinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu inanç, kendisine danışanları yönlendirmek veya manevî destek vermek biçiminde bağlılarına yardım etme noktasında ona metafizik bir güç vermektedir. Nitekim her Hasidi "manevî köklerini" Admur ruhuyla kurduğu ilişkiye bağlar. Admur Benhas, Yidish ve İbrani dillerini çok iyi derecede kullanabilen ve düzgün konuşan, etkileyici ve ikna edici üsluba sahip bir edebiyatçı ve konuşmacıdır.

Benhas'ın, Harîdilere bağlı "Hamudeya" gazetesinde yayımlanmış *"Tevrat Makaleleri"* adlı bir yazı dizisi bulunmaktadır. Admur'un eşi Haham Tasbura, Gour grubu Admurların aileleri arasında saygın şahsiyetlerden biridir. "Filnadi Rucheld" adıyla bilinen Kudüs dinî okulunda okudu. İngilizceyi çok iyi derecede bilir, halen Beni Barak'ta bulunan Hasidi "Semnar Jacop Evi" okulunda çalışmaktadır. Geri planda eşinin hayatına yön veren etkin ve güçlü bir kişiliğe sahiptir.

Bayan Haham Tasbura'nın eşi Admur'un hayatında önemli rol oynadığı ve bunu başarıyla yürüttüğü tahmin edilir. Çünkü Gour geleneklerine göre -diğer Hasidi grupların tam aksine- Admur, konuşmak amacıyla kadınları huzuruna kabul etmez.

Bu yeni Admur ve eşi, beş yıl önce (1987) bir üzücü olay yaşadılar. 27 yaşındaki oğullarını bir trafik kazasında kaybettiler. Bu durum onlan şiddetli bir üzüntüye ve derin acıya boğdu. Çünkü altı çocukları arasında en çok öne çıkan, bu Hasidi aileye gelecek vaadeden sadece o idi. Şimdiki Admur'un yerine ölümünden sonra oğul Shauol'un geçmesi bekleniyor.

Admur Benhas'ın Talmud ilminde bir derya olduğu bilinir. Babil, Kudüs ve Midrash Talmudlarının birçok bölümünü hafızasından

ezbere okuyabildiği söylenir. Bu nedenle eğitim ve öğretim konusu, kendisinin sürekli meşgul olduğu bir meslek haline gelmiştir. Özellikle önceki Admur'un defin işlemleri bittikten sonra söylediği şu söz meşhurdur: "Gençler artık derslerine dönmelidirler."

Gour grubunda yeni Admur'un tayin edilmesiyle birlikte bu tayin üzerindeki siyasî etkiler konusunda tahminler yürütüldü, söylentiler çıktı. Bu söylentiler, özellikle Haziran 1992 seçimlerini İşçi Partisi'nin kazanmasından sonra sol bloka destek vermeyenler tarafından ortaya atıldı. Bilindiği gibi Admur Benhas, Agudath Israel'in, 1977 yılında sağcı Likud Partisi'nin lideri Menahem Begin'le koalisyon hükûmeti kurmasını sağlamıştı. Onun desteği sayesinde Likud Partisi on beş yıl boyunca (1977-1992) İsrail'de yönetimi elinde tutabilmişti.

Diğer açıdan yeni Admur "Tevrat Alimleri Yüksek Kurul"unda Haham Şah ve Ficents grubunun Admur'una, kendi görüşleriyle çelişen konularda istediklerini dikte ettirme fırsatı vermeyecekti.

Özellikle İşçi Partisi liderliğinde koalisyon hükûmetine katılmayı reddederken söylediği sözler buna işaret ediyor.[22]

Mafdal Partisi'nin aksine Agudath Israel'in kurucuları ve bütün liderleri Yahudi hahamlardan oluşmaktaydı. Partinin ünlü kurucu liderlerinden Polonya asıllı Isaac Halefi, "Agudath Israel"i dışarıda kurmak için ilk kez girişimlerde bulunmuş, dinî ilimlerde derin bilgiye sahip biridir. Almanya'daki Ortodoks Yahudilerin liderlerinden Haham Salamon Bruver (1850-1926) ve Haham Isaac Meir Levin (1894-1971) Agudath Israel'in Yahudi olan meşhur liderleridir.

Agudath Israel'in tanınmış mevcut liderleri ise şunlardır: Haham Solomo Laurans, 1918 yılında Macaristan'da doğdu. 1939'da Filistin'e göç etti. 1932-1944 yıllan arasında Talmud okullarında öğrenim gördü. Haham Yehuda Meir Aframufits, 1913'te Polonya'da doğdu. 1935'te Filistin'e göç etti. 1971 yılından beri parlâmentoda Agudath Israel'in milletvekilliğini yapmaktadır. 1969 yı-

22 Landau, David: *Gour Admurunun Önüne Bir Kez Daha Sofra Açacaklar*, 17.7.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki, s. 16-17.

lında Tel-Aviv Belediyesi başkan vekilliği yaptı. Uzun süre partinin genel sekreterliği görevini yürüttü. Siyasî ve dinî konularda birçok makalesi bulunmaktadır. Likud'un yönetimi ele geçirmesinin ardından parlâmento başkan vekili oldu.[23]

Agudath Israel, İsrail'de devletin kuruluşundan şimdiye kadar yapılan bütün parlâmento seçimlerine katıldı. Hatta geçici parlâmentoda "İşçi Agudath Israel" ile birlikte üç üyeyle temsil edildi.[24]

Agudath Israel ilk parlâmento seçimlerine dört dinî partiden oluşan "Birleşik Dinî Cephe" adıyla katıldı. Bu seçimlerde dinî partiler toplam 16 sandalye kazandılar. Yapılan ittifaka göre, kazanılan sandalyeler iki grup arasında bölüşülecekti. Bir tarafta Mizrahi ve İşçi Mizrahi partileri diğer tarafta Agudath Israel ve İşçi Agudath Israel partileri yer almaktaydı.

İttifak gereğince sandalyelerin %62.5'i ilk gruba %37.5'i de ikinci gruba verilecekti. Bu esas üzerine sandalyeler dağıtılınca şu tablo ortaya çıktı: 10 sandalye Mizrahi ve İşçi Mizrahi partilerine, 6 sandalye de eşit şekilde Agudath Israel ve İşçi Agudath Israel partilerine verildi. Agudath Israel İkinci Parlâmento seçimlerine tek başına katıldı ancak sadece 3 sandalye elde edebildi. Parti katıldığı Üçüncü ve Dördüncü Parlâmento seçimlerinde de aynı sayıda sandalye kazandı.

Parti tek başına katıldığı Beşinci, Altıncı ve Yedinci Parlâmento seçimlerinde sandalye sayısını ancak 4'e çıkarabildi. Sekizinci Parlâmento seçimlerinde İşçi Agudath Israel'le[25] yaptığı ittifak sonucu sandalye sayısı tekrar 3'e indi. Dokuzuncu Parlâmento seçimlerinde sandalye sayısı tekrar 4'e çıktı. Onuncu Parlâmento seçimlerinde bu sayıyı korudu. 1984'te yapılan On Birinci Parlâmento seçimlerinde sadece 2 sandalye kazanabildi.[26]

Eşkenaz Harîdi dünyası 1988 seçimlerinden önce şiddetli bir sarsıntıyla sarsıldı. Bu sarsıntı, saflarda derin uçurumlar açmakla

23 a.g.e., s. 134-136.
24 Tsedaun, Asher: *Vekiller Kurulu*, s. 322-326.
25 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 139-140.
26 Gabur, Semir: a.g.e., s. 111.

beraber birçok siyasî düşmanlıkların ve hüsumetlerin doğmasına da neden oldu. Meydana gelen bu sarsıntı, düşünce ve inanç çatışmasından kaynaklanmaktaydı. Tartışma ve düşmanlıklar her ne kadar Harîdi dünyasındaki Litvanyalı ve Hasidi gruplar arasında dar ve sınırlı çerçevede meydana gelse de kökleri, 18. yy'da Hasidilerin ortaya çıkışıyla alevlenen eski tartışmalara dayanmaktadır.

Ancak zamanla 20. yüzyılın başlarından itibaren bu tartışma ve düşmanlıklar kaybolarak, yerini Agudath Israel Partisi ve "Tevrat Alimleri Yüksek Kurul"u çevresinde birleşerek siyasî yardımlaşma ve birlikte yaşama düşüncesi aldı. Tuhaf olan durum, Eşkenaz Harîdi saflanndaki bu bölünmenin, parlâmentodaki güçlerini zayıflatacağına güçlerini daha da arttırmasıydı. Agudath Israel 5 sandalye kazanırken, Degel Hatorah, 1984 seçimlerinde kazandığı 2 sandalyeye karşılık bu seçimlerde de yine 2 sandalye kazandı.

Hasidi "Habed" grubunun siyasî ve dinî lideri Haham Men Lofafetsh'in çevresi, bu başarıyı hahamın mucizelerinden biri olarak yorumlar.[27]

On İkinci Parlâmento'da Agudath Israel'i 10 Nisan 1990 yılına kadar 5 üye temsil etti. Haham Moshe Zeiv Feldman, Haham Menahem Barush (Agudath içerisinde Litvanyalı dindarları temsil edenlerden biridir), Haham Abraham Fredeger, Haham Samuel Helbert ve Haham Eliezer Mizrahi. Ancak bu haham, partisinin, koalisyon hükûmetine katılmak için İşçi Partisi ile yaptığı ittifaka karşı çıkarak, 10 Nisan 1990'da partiden ayrıldı. Simon Peres başkanlığındaki bir hükûmetin Filistin hükûmetinin kurulmasına neden olacağına inanıyordu. Kendisi ise böyle bir şeyin gerçekleşmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı.

Bu istifa beraberinde, Agudath Israel'in parlâmentodaki sandalyelerinden birini kaybetmesine, dolayısıyla İşçi Partisi'nin koalisyon hükûmeti kurma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı.[28]

27 Halife, Ahmet: a.g.e., s. 231-232:
28 Zorro, Salah: a.g.e., s. 350-352.

Agudath Israel Partisi yanına Degel Hatorah ve Moraya partilerini de alarak, "Tevrat Yahudiliği" adı altında tek bir listeyle Haziran 1992 seçimlerine katıldı. Ancak sadece 4 sandalye kazanabildiler: Abraham Shubera, Menahem Barush ve Samuel Helbert (Agudath'tan), Isaac Perets (Degel Hatorah'dan).

Agudath Israel Partisi, 1949-1952 döneminde İsrail'de kurulan ilk üç hükûmete koalisyon ortağı olarak katıldı. Bu dönemden sonra parti, bir yandan dinî mercii olan "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun hükûmete ortak olmama kararı, diğer yandan başta "Mapai" Partisi olmak üzere işçi lejyonlarının, dinî konularda partinin ileri sürdüğü şartları kabul etmemeleri, partinin muhalefet safına geçmesine neden oldu. Haziran 1977'de Likud hükûmetinin kurulmasıyla Agudath Israel Partisi, hükûmette temsil edilmemek şartıyla koalisyona destek verdi. Bu durum, "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun, siyasî liderlerine bakan olma izni vermemesinden kaynaklanmaktaydı.

Agudath Israel ortak olduğu ilk üç koalisyon hükûmetinde diğer dinî partilerle birlikte hareket ederek birkaç kez bakanlık krizine neden oldu. Sığınmacıların yaşadığı kamplarda dinî eğitim ve öğretim ile kadınların askerlik yapmaları, en başta gelen kriz nedenleri arasında yer alıyordu.[29]

Begin, Kasım 1990'da koalisyon hükûmeti kurmak amacıyla ihtiyaç duyduğu 4 Agudath vekilinin desteğini almak için partisi Likud adına ağır bir bedel ödedi. Bu bedel, Milliyetçi Dinî Parti Mafdal'ın etkisinden uzak olarak, özel dinî kurumlara yoğun destek vermek şeklindeydi. İsrail'in kurtuluş gününü kutlamayı uzun süreden beri reddetmelerine rağmen devlet, bu kurumlara yaptığı yardımları sürdürmekteydi.

Parti, İsrail devletini, içinde Yahudilerin yaşadığı herhangi bir lâik devlet gibi kabul etmektedir. Devletten alınanlar ne kadar fazla olursa, o kadar kârdır mantığı hakimdir. Vergi ödemek ve askerlik

29 Tsedaun, Asher: a.g.e., s. 322-326.

yapmak gibi kamu hizmetlerinde olabilecek en düşük katılımı aşmamak gerektiğine inanır.

Bütün İsrailliler üç yıl zorunlu askerlik hizmeti yapmak mecburiyetinde oldukları halde "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"na bağlı dinî okullarda okuyanlar askerlikten muaf tutulurlar. Bu da parti temsilcilerinin parlâmentoda sağcı Likud hükûmetini desteklemeleri karşılığında aldıkları kazanımdır. Bu dinî okullarda okuyan öğrencilerin sayısının on dokuz bine ulaştığını ve sayılarının giderek arttığını belirtmemiz gerek. Askerlikten muafiyet, kanunların istisnasız olarak herkese eşit uygulanması gerektiğini düşünen İsrailli vatandaşların manevîyatını kötü yönde etkilemektedir.[30]

Agudath Israel Partisi'nin İsrail'in en başta gelen sorunlarına karşı tavrı şu şekilde özetlenebilir:

1- "Toprak karşılığı barış" pahasına da olsa, Filistin sorununun siyasî yollarla çözümüne destek vermek.

2- Lâik çevrelerin medeni hukuka müdahalelerine karşı çıkmak.

3- Yiyecek ve içeceklerin dinî yasalara uygun ve temiz olması için çalışmak.

4- "Yahudi Kimdir?" Yasası'nı desteklemek.

5- Dinî okullarda okuyan gençlerin askerlik muafiyetlerinin devam etmesini sağlamak ve kadınların askere alınmalarına karşı çıkmak.

6- Özel eğitim ve öğretimin devam etmesi için destek bulmak.[31]

İsrail'deki Harîdilerin büyük bir kesimini temsil eden Agudath Israel, lâik bir devlet olarak İsrail devletinin birçok tavrını hoş karşılamaz. Bunun bazı örnekleri şunlardır: Harîdi gruplar, İsrail devletinin kuruluş yıldönümlerini kutlamaz, bayrağını asmaz. Dinî okul-

---

30 Sabri, Ismail: *İsrail ve Fanatik Dindarları*, adlı kitabın tanıtımına ilişkin İsrailli gazeteci Salom Kohen'in yazısı. Ahram gazetesi, 15.4.1990, s. 5.

31 Lefshts, Moshe: a.g.e., s. 134-135.

larda okuyan öğrencilere kutlama günlerinde izin verilmez. Hatta bazı Harîdi liderler özellikle daha sonra söz edeceğimiz "Neturei Karta" bastırdıkları takvimlere "Kurtuluş Bayramı"nı almazlar. Kimileri de işlenen günah nedeni ile bu günde tevbe eder ve oruç tutar.

Yine savaşta ölen askerler için düzenlenen anma günlerini kutlamazlar. Bu askerler anısına düzenlenen ve İsrail'de yaşayan Yahudilerin büyük çoğunluğunun katıldığı meşhur iki dakikalık saygı duruşuna da katılmazlar. Siyonist olmayan dinî okulların birçoğu, içinde devlet için duaların yer aldığı dua kitaplarının kullanılmasını, ölen askerler için veya yaralı askerlerin acil şifa bulması için dua yapılmasını yasaklar.[32]

Harîdiler Doğu Avrupa'dan beri giymeye alıştıkları geleneksel kıyafetler konusunda oldukça katı davranırlar. Bu nedenle Agudath Israel, Degel Hatorah ve Moraya'dan oluşan "Tevrat Yahudiliği Bloku"na bağlı üyeler kutsal olmayan günlerde "Shatramel"[33] denilen Litvanyalılara ait geleneksel baş örtüsünü çıkarma karan verince bu karar, Harîdi kesimler arasında büyük bir öfke yarattı. Blok üyelerinden Haham Menahem Barush, Haham Rafets, Haham Samuel Helbert ve Haham Abraham Shubera, Isaac Rabin'i karşılamaya başlarında normal takkelerle gidince alay konusu edildiler.[34]

Agudath Israel'in izlediği siyasî çizgi, daima fazla verenin yanında yer almaktı. Verenin Maarach veya Likud olması pek önemli değildi.[35]

Likud hükûmeti döneminde Çalışma bakanı vekilliğine tayin edilen Haham Menahem Barush, dinî yasaları İsrail toplumuna dayatmak için yaptığı sıkı çalışmalar çerçevesinde yeni bir atağa kalktı. Cumartesi günü çalışmanın durdurulması ve bugünün tatil ilan edilmesi talebinde bulundu. Aksi halde cumartesi günü Ben Gurion hava alanını kapatma tehdidinde bulundu. Hava alanının cumarte-

32 Zorro, Salah: a.g.e., s. 457-458.
33 Shatramel: Deriden yapılan hafif basık başgiysisidir. Shatramel yüksek olursa Sbudek adı verilir. Gour Hasidileri arasında oldukça yaygındır.
34 Maarif gazetesi, 16.10.1992.
35 Lefshts, Moshe: a.g.e., s. 135.

si günü kapatılmasıyla göçmen Sovyet Yahudilerinin taşınması ve ekonomik birçok alanda çalışan işçilerin bu günde işlerine gitmeleri bu vesileyle engellenecekti.

Haham Barush'un bu kararının İsrail'de lâiklerle dindarlar arasında yapılan "Statüko" anlaşmasını tehdit ettiği ileri sürülerek medya tarafından kendisine sert saldırılarda bulunuldu. Parlâmento üyesi Dauron karan şu sözlerle eleştirir: "Barush'un çalışmaları, yıllardan beri alışılan şeylerin dışına çıkmakta, "Statüko"da değişiklik yapılmasını amaçlamakta ve lâiklerle dindarlar arasında var olan iyi ilişkileri baltalamaktadır."

Likud Partisi milletvekili Ufedya Ali ise parlâmentoya sunduğu öneride; Barush'un kişisel ve siyasal sebepler yüzünden "iç savaş"ın çıkmasına neden olabileceğini belirtir.

Maarach bloku Haham Barush'un uygulamalarını sert bir dille eleştirir ve kınar. Blokun başkanlığını yürüten milletvekili Haim Ramun, "Hiç şüphesiz Barush lâiklere karşı savaş açtı" der ve şöyle devam eder: "Eğer savaş istiyorsa, elbette biz de savaşa hazırız."

Milletvekili Ely Dayan şöyle söyler; "Kuşkusuz Barush bir inkarcıdır. Çünkü kanunları insanları şüphelendiren bir tarzda kullanmakta, bu da kültürel bir savaşın çıkmasına neden olmaktadır."[36]

Şaşırtıcı olan, Agudath Israel'e bağlı "Hamudaya" ve Haham Şah'a bağlı "Yatid Neman" gibi günlük Harîdi gazetelerin Haham Barush'un başlattığı saldırıya karşı çıkmalarıdır.

Tanm bakanı Raphael İtan şu açıklamayı yapar: "İsrail'de halkın büyük çoğunluğu, hayatının, Agudath Israel'in belirlediği kurallara göre düzenlenmesini istememektedir. Barush, İsrail'de büyük bir çoğunluğun, içinden çıktığı çevrenin tam aksine, hayatına dilediği gibi yön vermek istediğini iyi anlamalıdır. Belli bir hayat tarzını İsrail halkına zorunlu kılmak Barush'un işi olmadığı gibi, bu İsrail toplumunun daha çok kutuplaşmasına sebebiyet verecektir. Haham Barush, cumartesi günü için denetleyici müfettişler seferber

36 Maarif gazetesi, 21.5.1991.

edeceğine, çalışmalarını, temsil ettiği kitleyi İsrail savunma ordusuna kazandırma yönünde yoğunlaştırırsa daha iyi olacaktır.[37]

Haham Barush'un cumartesi tatilinin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için dürzilerden yardım talep etmesinin Yahudi şeriatına aykın olduğu Rumbam'ın (yani ünlü filozof Rabi Moshe bin Maimon) verdiği fetvayla sabittir. Fetva cumartesi şeriatına uymayanlan denetlemek için Yahudi olmayanlann bu günde çalıştınlmasının caiz olmadığını belirtmektedir. Bu fetva ileri sürülerek Barush'a saldınlmaktaydı. Cumartesi Şeriatı'nın Altıncı Bölüm'ünde Rumbam'da şu kaide yazılıdır:

"Bir yabancının cumartesi günü bizim için çalışması sakıncalıdır. Çalışan kimse, cumartesi şeriatına bağlı olmasa da bu böyledir. Cumartesi gelmeden önce veya sonra bu görevle görevlendirilse bile bu tür çalışmalar, cumartesinin lekelenmesine neden olacaktır."

Barush'un, cumartesinin kutsallığına bağlı kalmalan için Yahudileri zorlamak amacıyla Yahudi olmayanlardan yararlanmakta ve cumartesiyi lekeleme girişiminde bulunanlar hakkında rapor tutmaktaydı. Halbuki Yahudilere göre cumartesi günü yazı yazmak, kendini kontrol edememek olarak değerlendirilmekte ve Tevrat'ın dışına tehlikeli bir çıkış olarak kabul edilmektedir.

Bazı hahamlar, "Haham Barush'un, amacını gerçekleştirmek için cumartesi gününü, Yahudi olmayanlann eliyle toplumsal bir şekilde lekelemeye çalıştığını, bununla lâik Yahudilerin Harîdi Yahudiliğini kötülemelerine zemin hazırladığını ileri sürerek ona, cumartesi günü Yahudi olmayanlann Yahudiler aleyhine çalıştınlmalanna izin veren bu yeni fetvanın kaynağını ve fetvayı hangi Hahamın verdiğini sordular."[38]

Agudath Israel Partisi'nin diğer Harîdi dinî partilerle birlikte elde ettiği en büyük ödül, daha önce belirttiğimiz gibi dinî okullarda okuyan öğrencilerin askerlik hizmetinden muaf tutulmalandır.

---

37 Barush: *Gerektiğinde Cumartesi Günü için Tayland'dan Gözlemciler Getireceğim*, Yediot Aharonot gazetesi s. 2, 21.5.1991.

38 Rozliu, Michail: *Rumbam, Cumartesi için Yahudi Olmayanlann Çalıştınlmasını Yasakladı*, 21.5.1991 tarihli Yediot Aharonot gazetesi, s. 2.

Parlâmentoda bulunan lâik partiler bu duruma sürekli karşı çıkmışlardır. Özellikle sol partiler, bu uygulamayı kaldırmak için sekiz kez girişimde bulunmuştur. Son olarak 11 Mart 1992 tarihînde gerçekleştirilen meclis oturumunda meydana gelenler İsrail'de dindarlar ile lâikler arasında son yıllarda ateşi daha da alevlenen savaşın gerçek bir panaromasını oluşturur. Agudath Israel, Haham Şah ve Haham Shenyoursun'un Likud Partisinin iktidara gelmesinde oynadıklan rolün etkisiyle -ki bunu ikinci bir devrim olarak değerlendirir- çatışmalar 1991 ve 1992 yıllannda zirveye çıkar.

Her iki kesim arasında parlâmentoda meydana gelen olaylan ne kadar anlatmaya çalışsam da bu olaylann amaçlannı ve gösterdiklerini tam anlamıyla aktaracağımı sanmıyorum. Bu nedenle parlâmentoda cereyan eden olaylardan bir bölümünü yorumsuz olarak okuyucuya sunmak istiyorum.

Sol görüşe mensup milletvekilleri sözlü saldınya başlayınca "Harîdis'ler" milletvekilleri bu saldınya karşılık verirler. Bu esnada gerçekten çatışmanın ardından sert tartışmalar yaşanır.

İşçi Partili milletvekili Abraham Burg, dinî okullarda okuyan gençlerin İsrail savunma ordusunda askerlik yapmaktan kaçınmalan konusunda yaptığı geniş bir araştırmayı meclise sundu. Araştırmasında, bu okullarda yaklaşık 22 bin kişinin askerlik yaşında bulunduğunu ve askerlik yapmaktan kaçındıklannı, bu sayının sadece zorunlu askerlik hizmetinde bulunma yaşında olanlan kapsadığını, en az bu kadannın ihtiyati hizmet yaşında olduğunu, askerliği tecil edilenler arasında %97'sinin askerlikten tamamen muaf tutulduklarını, sadece %3'nün askerlik yaptığını ortaya koydu. Burg, Ben Gurion'un 1948 yılında yılda sadece 400-600 kişinin askerlikten muaf tutulmasını kabul ettiğini; ancak 1967 yılına gelinceye kadar istisnalarla birlikte sayının giderek arttığını ileri sürdü.

Menahem Begin döneminde bu sayının çokça aşıldığını ifade etti. Resmi yollarla askerlikten kaçanlann dışında her yıl dinî okullarda okuyan köktenci öğrencilerden yüzlerce kişinin, askerlikten kaçanlann sayısını belirlemek için yapılan istatiklere katılmadıkları-

nı, kayıtlarını yaptırmadıklarını ve sağlık muayenesini olmadıklarını kaydetti.[39]

Savaş, Shenyu Partisi[40] milletvekili Amnon Rubinstein'in şu sözleriyle başladı: "Bu çok korkunç bir gerçektir. Bu gerçeğin "askerliği tecil" adıyla gizlenmesi büyük bir suçtur."

Bu sözlere Cafni (Agudath Israel Partisi) şöyle cevap verir:

-Tevrat öğrenimi olmadan Yahudi halkının varlığı söz konusu olamaz.

Haim Ramun (İşçi Partisi):

-Tevrat eğitimine ne kadar ihtiyaç var? Ama askerlik hizmeti yapmazsanız "gettolar"da yaşamaya mahkum olursunuz.

Abraham Burg (İşçi Partisi):

-Siz devletin kaynaklarını israf ediyorsunuz! Bundan utanmıyor musunuz?!

Cafni (Agudath Israel Partisi):

-Utanması gereken asıl sensin!!

Bu arada oturum başkanı oturumu durdurur. Bir süre sonra oturum yeniden başlar.

Abraham Burg:

-Askeri mezarlıklarda, Tevrat eğitimine kendini adamış bir şahıs için dahi dikilmiş bir tek hatıra anıtının bile bulunmadığını biliyorsunuzdur!

Samuel Helbert (Agudath Israel Partisi):

-Nasıl parlâmentoda yalan söylemeye cesaret edebiliyorsun?

---

39 Raht, Menahem: Burg: *Yaklaşık 22.000 Kişi Askerlikten Kaçıyor*, 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 3.

40 Shenyu Partisi: 1977 yılında "Demokratik Değişim Hareketi" (Desh) adıyla Yigal Yadin liderliğinde kuruldu. Siyonist solcu bir partidir. İsrail İşçi Partisi'nin görüşlerini kabul etmeyen solcu aydınlardan bir grubun desteğini aldı. Siyasî ve partisel çalışmaların sadece Likud ve İşçi Partisi ile sınırlı olmaması, siyasî tekelciliğin kaldırılması çağrısında bulundu. Mapam ile birlikte Schulamit Aloni liderliğindeki "Merits" listesi ile 1992 seçimlerine katıldı. Bu liste seçimlerde 12 sandalye kazandı.

Bakan Mizrahi'nin kardeşi Yishuv okulunda öğrenci iken Keffaret Günü Savaşı'nda öldürülmedi mi?

Menahem Barush (Agudath Israel Partisi), İşçi Partili milletvekiline yönelerek:

-Yalan söylüyorsun! Agudath Israel'in liderlerinden Haham Lorea'nın oğlu da savaşta öldürülmedi mi?

Yeir Levi (Agudath Israel Partisi):

-Bunlar basit demagojiler.

Burg:

-İstediğiniz kadar feryat edin, çığlıklar atın.

Barush (Agudath Israel Partisi):

-Sen istediğin kadar köpekler gibi havla.

Joseph Azran (Burg'u kastederek):

-Ağzından zehir akıyor.

Fredeger (Agudath Israel Partisi):

- Ben Gurion ve Eshkol'dan sonra temsilcisi böyle bir adam olan İşçi Partisi'ne yazıklar olsun!

Burg:

-Kim var orada? Serap mı? Fredeger mi?

Fredeger:

-Utan, ey Samî ırkının düşmanı!

Burg:

-Sen hahamlık kurumunun alnında kara bir lekesin.

Oturumu yöneten başkan tekrar oturumu durdurur. Bir süre sonra oturum yeniden başlar.

Burg:

-Onlar bütün alçaklığıyla İsrail'de Caluti aklı egemen kılmak istiyorlar. İnsanların hayatıyla oynayan, mallarıyla ticaret yapan

bir zihniyet. Sorumluluktan ve fedakarlıktan kaçan, toplum yaşamına ortak olmayan, sadece toplumdan uzak yaşamayı bilen bir zihniyet. Ben gerçek Yishuv öğrencilerinden söz etmiyorum. Aksine toplumdan kaçan ve yaptıklannda samimi olmayan, kendilerini deli gibi gösterenlerden bahsediyorum. İşte böyleleri ağızlanndan salyalar akıtmakta, kendilerini küçük düşürmekte ve Yahudiliği lekelemektedirler.

Cafni:

-Sözlerin Samî düşmanlığıyla dolup taşıyor. Elbette demircinin çalışması bile Yahudi şeriatının esaslanna uygun olmalıdır.

Burg:

-Niçin askerlik hizmeti yapmadın?

Cafni:

-Sen bana ahlak dersi veremezsin!.

Burg:

-Küstahça davranışlara nasıl cesaret edebiliyorsun? Sen, Yahudiliğin alnında kara bir lekesin.

Oturum başkanı milletvekillerinin çirkin sözlerle birbirlerine sataşmaya son vermemeleri halinde oturumu durdurmakla tehdit eder ve oturumu bitirir. Daha sonra oturum tekrar başlar. Fakat bu arada milletvekillerinin karşılıklı suçlamalan da devam eder. Dindarlar, solcuları Samî düşmanlığı ve Nazi olaylanna sebep olmakla suçlamayı sürdürürler. Oturum bu minval üzere devam eder.

Michail Burzher (İşçi Partisi):

-Eğer bu gücünüzü vatan savunmasına harcasaydınız, daha güzel başarılar elde ederdik. Savaşlarda kardeşleriniz öldürülürken sizler o esnada neler hissediyordunuz acaba?

Eliezer Mizrahi:

-Kainatın Yaratıcısı'na dua ediyorduk!

Burg:

-Sizler Mesih'in gelmesini hak etmiyorsunuz.[41]

Lâikler tarafından yapılan bütün bu saldırılara rağmen Harîdiler söz konusu kanunun kaldırılmasını engellediler.

Parlâmento içinde dindarlar ile lâikler arasında meydana gelen bu sözlü savaşın ilginç tarafı şuydu: "Tevrat ve Eylem İnananlan" olarak adlandırılan dinî hareket, Yishuv öğrencilerinin askere alınmamalan konusunda dindar Harîdiler'in görüşlerini kabul etmediklerini ilan ettiler. Hareket adına yapılan açıklamada şöyle deniliyordu:

"Yishuv öğrencilerinin askere alınmalan konusunda dün mecliste meydana gelen tartışmalarda Harîdi kesimin askerlik hizmetine yönelik tutumu ile milliyetçi dinî Yahudiliğin tutumu arasında köklü bir çelişkinin bulunduğunu düşünüyoruz. Çocuklanmız, bu vatanda yaşayan bütün evlatlanmız askerî birliklerde görev yaparken, Harîdi grubuna bağlı Yahudi çocuklann büyük bir bölümü fiilen askerlik hizmeti görevinden kaçmaktadırlar. Halbuki bu hizmet, her vatan evladının vaz- geçilmez bir görevidir." Halk Harîdilerin tarihî sözlerinin ardından parlâmento da şu özel sorunun cevabını öğrenememiştir: "Onlann kanı neden bizim kanımızdan daha değerlidir?"[42]

Agudath Israel ve Askerlik Hizmeti

İsrail devletinin kurulmasının ardından, 1950 yılında zorunlu askerlik kanunu çıkanldı. Kanun, 18 yaşına gelen her Yahudi vatandaşın askerlik yapmasını zorunlu kılmaktaydı. Bunun üzerine Agudath Israel'in bazı yöneticileri, dinî okullarda okuyan öğrencilerin askerlikten muaf tutulmalannı sağlamak amacıyla o sırada başbakanlık ve savunma bakanlığı görevini birlikte yürüten David Ben Gurion'a bir öneri götürdüler. Hahamlardan oluşan yeni bir nesil yetiştirmek ve Avrupada meydana gelen Nazi katliamında öldürülen

---

41 Lavi, Tsefi: *Parlâmentoda Kültürel Savaş*, 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 3.
42 Raht, Menahem: *Onlann Kanı Neden Bizim Kanımızdan Daha Değerli?*, 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 3.

hahamların yerini doldurmak kaçınılmaz bir görevdi. Bu amaçla dinî okullarda Tevrat ve Talmud okuyan, dinî ilimleri tahsil eden öğrencilerin askerlik hizmetini yerine getirecek vakitleri yoktu. Ben Gurion, din eğitimi yapan ve o dönemde sayılan birkaç yüzü bulan (yaklaşık 400 kişi) bu öğrencilerin askerlikten muaf tutulmalarını bazı siyasî nedenlerden dolayı kabul etti. Özellikle dinî ve siyasî görüşlerine bakmaksızın Yahudileri daha fazla kendisine çekmek için böyle bir karar vermişti. Ancak bu muafiyet kararının daha sonra dinî okullarda okuma bahanesiyle askerlikten kaçmak için kullanılabileceği kaygısını dile getirmişti. Nitekim aradan uzun bir süre geçmeden bu kaygısı gerçeğe dönüştü. Ama daima şunu söylüyordu: "Biz din adamlarından oluşan bir toplum değil, askerlerden oluşan bir toplum istiyoruz."

Askerliğin tecil edilmesinin tek nedeni dinî ilimleri tahsil etmek değildi elbet. Bunun ötesinde daha başka derin nedenler de bulunmaktaydı. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Dindarların hayata olan bağlılıkları ve savaş tehlikesini göze alamamaları. Çünkü "Hayat, her şeyden daha üstündür" anlayışı onların temel inançlarından birini oluşturuyordu. Bu konuda Talmud'ta şu ifadeler yer alır: "Tevrat'ın öğretileri demek, hayatın devam etmesi demektir. Hayatı yok etmek değil."

İsrail'de dinî okullarda okuyan öğrenci sayısının her geçen gün artmasının en başta gelen nedenlerinden biri, bu okullarda okuyan öğrencilerin askerlikten muaf tutulmalarıdır. Dinî okullarda okuyanların oranı bu yüzden oldukça yüksektir.

2- Siyonist olmayan Ortodoks Yahudi dindarların (Harîdi), Siyonist düşünce ve lâik bir temel üzerine kurulduğu için İsrail devletine pek sıcak bakmamaları. Bu düşünceden hareketle Harîdi kesimin büyük bir bölümü askerlikten kaçar. Buna karşılık Hasidi "Habed" hareketi, bağlılarını askerlik yapmaya teşvik eder.

3- Dindar Harîdilerin, vatanî görevlerini ibadet ederek, namaz kılarak, Tevrat ve Talmud okuyarak yerine getirdiklerini iddia etmeleri. Bu şekilde Allah'ın, Yahudi halkını ve devletini ahlakî ve ma-

nevî olarak korumasını sağladıklannı iddia ediyorlardı. Askerler silahlanyla savaşıyorlarsa, kendilerinin de din gücüyle savaştıklarını söylüyorlardı.

4- Orduda temiz bir çevrenin bulunmayışı nedeni ile askerlik hizmetine katılmalarının kendilerini dinî öğretilerden uzaklaştıracağını, genç kızlann orduda bulunmalan nedeniyle de ahlakî bir çöküntüye uğramaktan korktuklannı ileri sürmeleri.[43]

Buna göre Harîdi gençler ancak iki yolla askerlikten kaçabilirlerdi: a- Ordudaki teamüllere göre sağlık nedenlerinden dolayı askerlikten muaf tutulma. Bu yol gerçekte pek bir sorun oluşturmuyordu. b- Tevrat ve dinî ilimler tahsil edildiği sürece askerliğin tecil edilmesi. Burada askerlikten muaf tutulma söz konusu değildi. Ancak yine de asıl tartışmalar bu konuda yaşanmaktaydı. Çünkü eğitim boyunca askerlik her yıl tecil edilmekte, uzun yıllar süren bu eğitim sonunda ise tecil bir şekilde muafiyete dönüşmekteydi.

Harîdi bir kimse, sağlık nedeni ile askerlikten muaf olmak için askerî yetkilileri askerliğe elverişli olmadığına dair ikna etmek zorundadır. Deli veya zeka özürlü olduğunu belgelemesi gerekmektedir. Fanatik Harîdiler basit ve yaygın olan bu metodu çok kullanırlar. Askerlik şubelerinde, deliliğin her çeşidini yapmaktan kaçınmazlar. Örneğin ağızlarından salya akıtmaları, el ayak veya gözleriyle oldukça garip hareketler yapmaları veya delilik belirtisi sayılabilecek tarzda giyinmeleri birkaç örnektir.

İşin ilginç yanı askerlikten kaytarmak isteyen Harîdi bir kimse bu tür hareketleri yapmaktan kaçınmadığı gibi bundan utanç da duymaz. Çünkü böyle ağır bir yükten kurtulmak için çeşitli hilelere başvurmanın kişiyi küçük düşürmediğine inanır.

Bu konuda Haham Azra Basri'nin askerlikten kaçma hikayesi İsrail halkı arasında oldukça yaygındır. Haham, askerlik şubesinde, uyku sırasında altına kaçırdığını, bu nedenle elbiselerinin ıslandığını, garip sesler işittiğini, gerçek ile hayali birbirinden ayırt edemediğini söyler. Sözlerini doğrulaması için bir psikiyatri doktoruna gide-

---

43 Zorro, Salah: a.g.e., s. 247-258.

rerek ona rüşvet verir. İlginç olan, bu hahamın Harîdi mahkemelerinde hakim olarak görev yapmasıydı. Askerlikten kaçmak için yaptığı davranışlar, bu mesleğinde yükselmesine engel olmamıştı. Zaten diğer Harîdiler de böyle davranışları ayıplamıyorlardı. Çünkü onlara göre askerlik kadar kötü bir yer yoktu.[44]

Eğitim ve öğretim nedeni ile askerlik tecil işlemleri, zorunlu askerlik yaşına gelen dindar öğrencinin ilk yoklama için askerlik şubesine gelmesiyle başlar. Öğrenci, okul müdürünün imzasını taşıyan ve bu okulda okuduğunu belirten bir belgeyi askerlik şubesine sunar. Aynca "İsrail topraklan Yishuv Kurulu" adında ilgili bir kuruldan da belge alıp, askerlik şubesine takdim etmesi gerekir. Çünkü İsrail ordusunun tecil için asıl talep ettiği belge budur. Sağlık kontrolünün ardından sağlık raporuyla birlikte orduya has özel kayıt belgesi yoklama erine verilir ve askerliği bir yıl süreyle tecil edilir. Öğrenci eğitiminin devam ettiğini gösteren belgeleri askerlik şubesine ibraz ettiği sürece tecil işlemi her yıl yenilenir.

Bu işlem görünürde din eğitimi yapanları askerlik hizmetinden muaf tutmamakla beraber (çünkü başarılı üniversite öğrencilerine dört yıl süren eğitimleri boyunca tecil belgesi verilmekte, eğitim süresinin dışında üç yıl gibi ek bir süre verilerek daha sonra askerlik hizmeti yapmaları sağlanmaktadır) pratikte olan şudur: Dinî okullarda okuyanlar yirmi yaşlarının sonlarına doğru belki de daha ileri yaşlarda okullardan mezun olmaktadırlar. Bu sırada yaşıtları, üç yıllık askerlik hizmetine ek olarak her yıl tekrarlanan 1 aylık ihtiyatî askerlik hizmetini de bitirmiş oluyorlar.[45]

İsrail Ordusu İnsan Kaynakları Şubesi'nin yaptığı istatistiklere göre, dindar olsun olmasın askerlik yaşına gelen erkeklerin %7'sinin askerliklerini tecil ettirdiklerini ve bu oran içinde dindarların, askere çağınlan gençlerin %5'ini oluşturduğunu göstermektedir. Dindarların çok yakın zamanda bu oranın %10'una ulaşacağı tahmin ediliyor.[46]

---

44 Hebi, Ahmed: *İsrail'de Askerî İhtilal Olur mu?*, s. 74-75.
45 Zorro, Salah: a.g.e., s. 458-459.
46 *el-Beyader es-Siyasî* dergisi, sayı: 280, yıl: 1987, s. 45.

2- İşçi Agudath Israel Partisi

Agudath Israel'in işçi hareketleri içinde yer alan dinî yapıya sahip bir işçi örgütüdür. Amacı, toplumun sosyal ve ekonomik yapısını Tevrat'ın kanun ve ilkelerine göre düzenlemektir.[47] Agudath Israel hareketine bağlı bir işçi örgütü olarak 1923 yılında kurulduğu bildirilmiştir.[48]

İşçi Agudath, Yahudi işçilerin çalışma şartlarının ve durumlarının düzeltilmesini talep eden, buna bağlı olarak, Polonya'da dindar Yahudi burjuvazileri temsil eden ana hareketle (Agudath Israel) çatışan bir işçi örgütüydü. Bu nedenle de Agudath Israel ile olan ilişkisi şartlara göre değişkenlik göstermekte ve aralarında med ve cezir dönemleri yaşanmaktaydı. Ama Siyonist harekete ve bu hareketin lâik yapısına karşı ortak tavır ortaya koyuyorlardı.

İşçi Agudath Israel Filistin'de 1923 yılında işçi bir örgüt olarak teşkilatlanmaya başladı. Polonya'daki yönetimin Yahudilere karşı uyguladığı ekonomik ayrımcılık politikası yüzünden buradaki Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri hızlanmıştı. Göç, işçi ve orta sınıfı oluşturan Ortodoks Yahudilerin büyük bir bölümünü kapsamıştı. Agudath Israel'in Filistin'de bulunan yerel kadrosu, özellikle işçi kollan bu göçü karşılamakta aciz kalmaktaydı. Çünkü yeterli maddî imkanlara ve örgütleme kapasitesine sahip değillerdi. Bu nedenle parti içindeki işçi unsurlar, göçün zorlaması ile Agudath Israel'den bağımsız bir örgüt kurma gereği duydular. Örgüt, varolan işçi örgütleri arasında kendilerine uygun bir ortam bulamayan Ortodoks Yahudi işçilerin menfaatlerini korumayı ve sorunlarına çözüm bulmayı amaçlamaktaydı. İşçi Agudath Israel örgütü 1925 yılında ilk ulusal kongresini gerçekleştirdi. Aynı yıl Polonya'da bulunan ve örgütün siyasî liderlerinden biri olan Haham Benyamin Mentz Filistin'e göç etti. Ancak çok kısa bir dönem sonra örgüt dağıldı. Fakat Polonyalı Mentz ve Alman Jacop Landau liderliğinde 1933 yılında Tel-Aviv'de

---

47 Kuruluş tarihi konusunda kesin bir bilgi yoktur; ancak 1922 yılında Polonya'da kurulduğu görüşü ağırlık kazanır. Taln.:, Abraham ve Menahem: a.g.e., s. 295.
48 Encyclopaedia Judaica, Op. Cit, Vol. 13, P. 655.

ikinci kez tekrar kuruldu. Ardından "Ortodoks İşçi Birliği" de yeniden kurulan bu örgüte katıldı.

Nazilerin yönetime gelmelerinin ardından 1936 yılında Almanya ve Polonya'dan gelen göç akınlarıyla birlikte Agudath Israel'in safları daha da genişledi. Partinin 1946 yılına kadar dışarıda bulunan teşkilatları Agudath'a bağlı "Dünya İşçi Birliği"nin bir parçasını oluşturmaktaydı. Aynı yıl "Uluslar arası İşçi Agudath İşçi Birliği" kuruldu. Bu, Agudath Israel'e bağlı "Dünya İşçi Birliği"nden çekildiği anlamına geliyordu.

Her iki hareket arasında yerel farklılıklar bulunmaktadır. İşçi Agudath, Filistin'de bulunan Yahudi Yishuv kurumlarıyla daha çok yardımlaşmaktaydı. Hatta birçok üyesi askerî Hagana örgütüne katılmış ve lideri Mentz, Yishuv Güvenlik Kurulu üyeliğine seçilmişti.

İsrail devletinin kuruluşunun ilan edilmesiyle birlikte İşçi Agudath, siyasî bir partiye dönüştü. 1949 yılında yapılan İlk Parlâmento seçimlerine diğer dinî partilerle birlikte "Birleşik Dinî Cephe" adı altında katıldı. Fakat İkinci Parlâmento seçimlerinde dağılan bu dinî cepheden ayrıldı.

Böylece çekişen iki kardeş parti arasında gerçekleşmesi beklenilen birlik umudu, Agudath Israel'in kadınların askere alınmaları gibi dinî konularda sert tavır takınması nedeniyle çok çabuk kayboldu. Hatta kadınların ortak yüzme havuzlarını kullanmalarına izin verilmesine bile karşı çıktı. Bu çekişmeler, Mizrahi Partisi'nin iki kanadı arasında geçen çekişmelerden oldukça farklıdır. Örneğin, her iki kanat da bu gibi meselelere daha olumlu bakıyor ve kabul edebileceklerini ima ediyorlardı.[49]

Bu tarihten sonra İsrail'de dinî partiler iki kampa bölündü: Mizrahi ile İşçi Mizrahi partilerinin oluşturduğu Ulusal Dinî Blok ve Agudath ile İşçi Agudath partilerinin oluşturduğu Tevrat Yanlısı Blok. Ulusal Dinî Blok'u oluşturan iki parti arasındaki yakınlaşma, partilerin birleşerek Milliyetçi Dinî Parti'yi (Mafdal) kurmalarını sağlarken, Tevrat Yanlısı Blok'u oluşturan iki parti, birleşme yerine

49 Rabi, Hamid: *Siyasî Çalışmalarda İsrail Örneği*, s. 215.

ittifak kurma konusu üzerinde durdular.[50] Bu nedenle Agudath ile İşçi Agudath partileri arasındaki ilişki sürekli bir med ve cezir -yakınlaşma ve uzaklaşma- şeklindeydi.[51]

Partinin kurucusu Mentz'in 1960'lı yıllann başında vefat etmesiyle Haham Kalman Kahan partinin başına geçti. Kalman 1910'da doğmuş ve 1938 yılında Filistin'e göç etmişti. 1948'de geçici devlet meclisinin üyeliğini yaptı. Daha sonraki parlâmentolarda milletvekili olarak görev yaptı. İşçi Agudath Israel'e bağlı "Dünya İşçi Hareketi"nin başkanlığını yapmaktaydı.[52]

İşçi Agudath Israel'in parlâmentodaki oranı; ilk parlâmento seçimlerine Agudath Israel ile birlikte "Birleşik Dinî Cephe" adıyla katılmış ve ancak 6 sandalye kazanabilmişlerdi. 1953'teki ikinci seçimlerde sadece iki sandalye kazanabilmişti. Üçüncü ve dördüncü seçimlerde yine Agudath Israel Partisi ile "Tevrat'a Bağlı Dinî Cephe" oluşturarak katılmış, her iki seçimde de ancak üçer sandalye kazanabilmişlerdi.

Beş, altı, yedi ve sekizinci parlâmento seçimlerinde ikişer sandalye kazandılar. Dokuzuncu Parlâmento seçimlerinde ise sadece 1 sandalye kazandı. 1980 yılında yapılan Onuncu Parlâmento seçimlerinde hiçbir sandalye kazanamadı. 1984 seçimlerinde iki sandalye kazandı.[53] 1988 seçimlerinde ise yine Agudath Israel Partisiyle birlikte hareket ederek, tek listeyle Birleşik Agudath Israel adıyla seçimlere girdi ve yalnızca 1 sandalye kazanabilmişlerdi. Meclise sadece lider Haham Fredeger girebildi. 1992 seçimlerinde de hiçbir sandalye elde edemediler.

Unutmamak gerekir ki, İşçi Agudath Israel Partisi'nin Agudath Israel Partisi'ne katılması hususu, İşçi Agudath'ın Siyonistlere yaklaşması nedeniyle sürekli tartışılan bir sorun olarak gündemde kalmıştır. Bu tartışmalar "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" içerisinde ih-

---

50 İki partinin birleşmesi için görüşmeler 1960 yılında başladı. Ancak İşçi Agudat'ın Ben Gurion hükümetine katılma kararı alması görüşmelerin son bulmasına neden oldu.
51 Encyclopaedia Judaica Op. Cit, P. 655.
52 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 151-152. Partinin şu anki lideri Haham Abraham Fredeger'dir.
53 Gabur, Semir: a.g.e., s. 11!.

tilaflann çıkmasına ve Haham Menahem Eliezer Şah'ın 1983 yılında kuruldan çekilmesine neden oldu. Haham Şah buradan ayrıldıktan sonra önce Şas, ardından da Degel Hatorah partilerinin kuruluş girişimlerinde bulundu.

İki parti arasındaki bu tartışmaların nedeni, Hasidilerin lideri aynı zamanda "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu'nun da başkanlığını yürüten Gour cemaati Admur'u Israel Alter her iki partinin birleşmesinin kaçınılmaz olduğu görüşünü savunurken Agudath Israel Partisi içinde bulunan Litvanyalılar, özellikle liderleri Haham Şah, bu birleşmeye tamamen karşı çıkmaktaydı. Dördüncü Parlâmento seçimleri öncesinde Hasidilerin görüşü ağır basınca, her iki parti, İşçi Agudath'ın "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun çıkaracağı bütün kararlara bağlı kalacağına söz vermesinin ardından ortak bir liste oluşturdular. Ancak daha sonra İşçi Agudath, bu anlaşmaya bağlı kalmayınca Haham Şah ortaklığı bozdu. Kurul, Litvanyalılar ile Hasidiler arasındaki gerginliğe rağmen Haham Şah'ı razı etmek için bu talebini kabul etti.

1973 yılında Gour Admur'unun, katılım vaktinin geldiğini ileri sürmesi üzerine İşçi Agudath'ın Agudath Partisi'ne katılması meselesi tekrar gündeme geldi. Bu kez Haham Şah'ı razı etmek için kurul yönetiminde kendisine ortak olmasını teklif etti. Ancak Haham Şah bu teklifi kabul etmek yerine kendisini destekleyen üyelerle beraber 1977 yılına kadar kurul toplantılarına katılmadı. Kurulun 1977 yılı seçimleri öncesinde İşçi Agudath Israel Partisi ile birleşme düşüncesinden vazgeçmesiyle ilişkiler tekrar başladı.

Gour Admur'u Haham Israel Alter'in 1977 yılında vefat etmesinin ardından yerine kardeşi Haham Semha Bunim Alter geçti. Eskiden beri Haham Semha'nın Haham Şah ile ilişkileri pek iyi değildi. Zira Haham Semha, İşçi Agudath'ın Agudath'a katılmasını savunuyordu. Bu sorun nedeni ile ilişkileri hep gergin devam etmişti. 1980'li yılların başında son defa patlak veren aynı sorun yüzünden Haham Şah 1983 yılında "Tevrat Alimleri Yüksek Kurul"u üyeliğinden tamamen çekildi.[54]

54 Zorro, Salah: a.g.e., s. 235-236.

İşçi Agudath Partisi On Birinci Parlâmento seçimleri öncesinde alışılmışın dışında bir adım atarak Mafdal Partisi'nden ayrılan iki kanatla ittifak kurdu: Aurout kanadının lideri ve Gush Emunim hareketinin ileri gelenlerinden biri olan Hannan bin Burat ve Motsad kanadının lideri Haham Haim Drukman. İşçi Agudath, bu iki kanatla ittifak kurarak tek bir liste ile seçimlere katıldı. Ancak kazanılan 2 sandalyeden sadece birini elde edebildi.[55]

İşçi Agudath'ın siyasî tavrı sabit ve net değildir. Hemen hemen her siyasî tavrında, yönetimdeki hükûmetin din işlerine ve dinî okullara ayırdığı malî destek konusundaki tavrını göz önünde bulundurur, ona göre hükûmeti destekler veya karşı çıkardı. Ama genel yapılanma olarak Yahudi devletinin dinî bir görünüm kazanması için çalışır, devletin Tevrat'ın öğreti ve yasalarına göre şekil alması için gayret sarfeder. Parti, dinî kurumların etkinliğinin arttırılması ve Ortodoks Yahudi akımların yorumlan doğrultusunda Tevrat öğretilerinin İsrail toplumunda herkese zorunlu kılınması için birçok yol dener. Parti, Gush Emunim hareketiyle arasındaki sıkı yardımlaşmalar nedeniyle işgal edilmiş topraklara yerleşme düşüncesini de destekler.[56]

Partinin, "İsrail topraklan" ideali, bu toprakların alanı, mülkiyeti, yerleşim birimleri, buralarda "başkalarıyla" ilişkiler gibi konulardaki siyasî programı, aşın sağcı Mafdal ve Hetahya partileriyle benzerlik arzeder. Parti içinde "İsrail topraklan"nın bir karışından bile vazgeçmeyecek güçlü bir grup bulunmaktadır. Fakat partinin genel olarak dinî bakış açısı, Yahudi halkının kurtuluşunun, diasporada bir araya gelişinin ve kutsal topraklan geri kazanmalarının ancak "Kurtarıcı Mesih" eliyle gerçekleşebileceği yönündedir. Kurtuluşun acilen gerçekleşmesini talep ederek Mesih'in rolünü gözardı etmenin küfür ve bidatçilik olduğuna inanır. Bu bakış açısı, partide etkin birçok kişide "İsrail topraklan"nın bir bölümünden vazgeçme yönünde bir kanaat oluşturmaktadır. Çünkü onlara göre İlahî kurtuluşun başladığını gösteren işaretler henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak Agudath içerisinde Habed grubunu destekleyenler bu düşün-

55 a.g.e., s. 353.
56 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 156-160.

ceye karşı çıkar ve liderleri olan Haham Milofafetsh'in "Beklenen Mesih" olduğuna inanırlar. Bu nedenle kurtuluş operasyonunun fiilen gerçekleşmekte olduğunu ve İsrail topraklarının bir karışından bile vazgeçmenin veya İsrail düşmanlarına ılımlı davranmanın dinen sakıncalı olduğunu iddia ederler.[57]

İşçi Agudath, Siyonist bir parti olmamakla birlikte Siyonizme açık bir bakış açısına sahiptir. Siyonizm ve İsrail devletiyle olan ilişkileri nedeni ile ayrıldığı Agudath Partisi ile aralarında sürekli tartışmalar yaşanırdı. İşçi Agudath, Agudath Partisi'nin seslendirdiği "Mesih'i bekleme" düşüncesini kabul etmiyordu. Ancak ilkelerine ters düşmemek için bu düşünceyi şöyle yorumluyordu; "Evet, Mesih gelecektir. Ancak Yahudiler kutsal topraklarda kurtuluşu hak ettikleri takdirde." Dolayısı ile Yahudilere düşen bunu hak ettiklerini ispat etmek için çalışmaktır. Parti "çalışma" konusundaki anlayışını çeşitli yerlerde kurduğu "Moşav"lar vasıtasıyla anlatma girişiminde bulundu. Partinin bu amaçla kurduğu önemli Moşavlardan bazıları şunlardır: Beni Ram 1949, Zebdeyl 1950, Tusuvrayel 1950, Kumimiut 1950, Beyt Haliva 1953, Yisudut 1949, Mabu Haron 1970, Mabumodein 1970, Beyt Hashmunai 1972 ve Metetyahu 1983.

Parti, siyasî olarak Camp David anlaşmasına karşı çıkar. İş başında bulunan hükûmetlerin işgal edilen bölgelerde yaşayan Araplara yönelik politikalarını, Yahudilerin Gazze ve Batı Şeria bölgelerine yerleşmelerini destekler.

Parti programı, "İsrail toprakları"nı Yahudi halkı için merkez olarak kabul eder. İsrail egemenliğinin İsrail topraklarının her parçasında tam olarak uygulanmasını ister. İşgal edilen toprakların iade edilmesine veya bu bölgelerde Yahudi yerleşim merkezlerinin kaldırılmasına ve bir Filistin devletinin kurulmasına şiddetle karşı çıkar.

Bu partinin en seçkin yöneticileri, Eşkenaz grubundan olup, başkanlığını şu üç lider yapmıştır: Partinin kurucusu Haham Ben-

---

57 Halife, Ahmet: a.g.e., s. 235.

yamin Mentz (1925-1961), Haham Kalman Kahan (1961-1981) ve Haham Abraham Fredeger 1981'den bugüne kadar parti başkanlığı yapmaktadır.[58]

3- Kudüs Agudath Israel Partisi

Aşın dinci cemaatlerden bir diğeri yeni Agudath adıyla ortaya çıkan cemaattir. Cemaat her ne kadar yeni bir görünümle ortaya çıksa da içerik ve görüntü olarak eski "Agudath Israel" ile birçok ortak yanlan bulunmaktadır. Eskisiyle ve yenisiyle bu cemaat, İsrail'de egemen olan dinî Ortodoksluğun yeni bir baskısını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle Siyonizmin, özellikle dinî Siyonizmin daha aşın ve kapsamlı bir versiyonudur.

Ultra Agudath olarak adlandırabileceğimiz bu aşırı kimseler İngiliz Manda Yönetimi döneminde Kudüs'te bulunan eski dinî okullar içinden çıktı. Kendilerine ilk önce "Kudüs Agudath Israel" denildi. Daha sonra "Agudath Israel Gençleri" adıyla gündeme geldiler. En son "Neturei Karta" ve "Aşırı Dinci Grup" adıyla tanındılar. Yahudi sosyolog Menahem Fredman tüm bu gelişmeleri "Din ve Toplum" adlı kitabında aynntılı bir şekilde anlatır.[59]

Bu cemaat tamamen siyasî bir özelliğe sahiptir. Yani Filistin'de Yahudi yerleşimciler üzerinde egemen olan Siyonist hareket içerisinde vur-kaç savaşına katılan eğitilmiş militan unsurlardan değildi. Kendi içinde ilke ve amaç olarak taassubu kabul eden bir gruptu. Taraflan razı edecek orta bir çözümü kesinlikle kabul etmiyorlardı. Tek sloganı "açıklık" idi. Yani etik değerlerin siyah ve beyazlar (Siyonistler ve Ortodokslar) arasında yerleşmesini sağlamaktı. Giyim olarak Filistin'deki 'Eski Yahudi yerleşimciler'in giydikleri elbise türünü tercih ediyorlardı.

Bu klasik ve aşın Agudathçılığın karşısına Beni Barak yerleşim merkezinde yeni ve aşın bir başka Agudath grubu çıktı. Bu yerle-

58 Zorro, Salah: a.g.e., s. 353-354.
59 Fredman, Menahem: *Din ve Toplum -Filistin'de Siyonist olmayan Ortodoksluk.*

şim merkezi, Mizrahi ve Agudathlılardan oluşan dinci Siyonistler tarafından 1920'lerde kurulmuştu. Yeni ortaya çıkan bu aşın uç, temelinde eğitimci bir ruha sahipti. Tek hedefi Hazun İysh'in söylediği gibi "Tevrat'ın öğretilerini yeni Yahudi yerleşim merkezlerine egemen kılmaktı." Bu grubun durumu diğer Ortodoks grupların durumundan pek farklı değildi. Sonuçta siyasî bir görüşe sahipti; fakat var olan gruplardan birine katılmaktan kaçınmakta, böylelikle bütün Ortodoks gruplarla, özellikle de Siyonizmle ilişkisinin olduğunu kanıtlamaya çalışmaktaydı. Ancak hiçbir grupla hatta Ortodokslarla bile yakın ilişkiler kurmadı. Bu aşın grup, yeni Yishuv'un baskılarına boyun eğdi ve eski Yishuv'un yasakladığı "İbranicenin İsrail'in resmi dili olması ve yabancı dillerin bilimsel dil olarak kullanılması kararını" kabul etti. Kılık kıyafetlerin çeşitlilik arzetmesi ile geçim kaynaklarına, özellikle de tarımla uğraşmaya karşı çıkmadı.

Bu nisbî açılım, bazı konularda Tevrat'ın yeniden yorumlanması gereğini ortaya koydu. Özellikle ülke sorunları ve "Vaadedilen topraklar" ile diğer bazı konulara bağlı dinî kaidelerin yeni bir yorumla açıklanmasına neden oldu. Buna bağlı olarak birçok yasaklar listeden çıkarıldı. Örneğin "Shmitah" (insanın haftada bir gün -cumartesi günü- dinlendiği gibi verimli toprakların da dinlenmesi için yedinci yıl ekilmemesi ve nadasa bırakılması), cumartesi günü hayvanların sağılmaması, tazyikli suların ve elektriğin bu günde kullanılmaması gibi yasaklar kaldırıldı.

Bu yeni aşın Agudathçılığın İsrail'de kısmî başarılar elde etmesi ve yeni "Yishuv" merkezlerinde ilkelerini kabul ettirmesi, karizmatik lider Hazun İysh olarak bilinen Litvanya doğumlu Haham Abraham Yushiyahu Karlets(1878-1953) sayesinde gerçekleşmiştir. Adı geçen Haham son asırda yetişmiş büyük Yahudi bilginlerden biriydi. 1911 yılında (bir adamın peygamberliği) anlamına gelen "Hazun İysh" adını kullanarak, Yahudilik hukukunu geniş bir şekilde anlatan 22 ciltlik ilk kitabını yayımladı ve bu kitabıyla tanındı. Kitabın ilk 4 cildi 1933 yılında Filistin'e göç etmeden önce yayımlanmıştı.

Yine "gelenekler" konusunda bir başka eser yazıp yayımladı.

Hazun İysh Filistin'e göç etmesinin ardından Beni Barak semtinde ikamet etmeye başladı. Siyonizme karşı olan önemli dinî şahsiyetlerden biri olarak yerini aldı. Nazi olaylannın meydana gelmesinden Siyonizmi ve Siyonistleri sorumlu tutmaktaydı. Bu nedenle Siyonizmle ilişkilerini tamamen kesti. Kendisine teklif edilen bütün resmî, dinî makam ve mevkileri reddederek Siyonist bir kuruluş olması itibariyle Başhahamlık kurumuna saldınlarda bulundu. Filistin'de bir Yahudi-ulus devletinin kurulmasına karşı çıktı. İsrail devleti kurulduğu zamanda meşruiyetini kabul etmedi. Hazun İysh bu düşünceleri ile aslında "Neturei Karta" partisine yakın görünmektedir. Ancak hiçbir zaman söz konusu partiye üye olmamıştır. Çünkü bu partinin siyasî uygulamalanna, sloganik sert üslubuna ve parlâmento seçimlerine katılmasına karşı çıkmaktaydı. Parti ise Siyonist olmayan Harîdilerin haklannı korumak ve taleplerini gerçekleştirmek için seçimlere katıldığını ileri sürmekteydi.[60]

Haim gazetesi, Yidish lehçesi ile yayımladığı -ki bunun iki bölümü İbraniceye tercüme edilmiştir- üç bölümden oluşan romanda, Hazun İysh'in kişiliğini tanıtırken ona "Mahezih Afraham" adını verir. Yine birkaç aşın dinci (Harîdi) edebiyatçı tarafından kaleme alınan ve beş bölümden oluşan "*Kutlu Nesil*" adlı kitapta Hazun İysh'ten efsane bir kişilik olarak söz edilir.

Hazun İysh, geleceği iyi okuyabilen ve gelişmeleri iyi analiz edebilen bir güce sahipti. Zaten onu liderlik mertebesine ulaştıran da bu özelliğiydi. Devletin kuruluşundan sonra Siyonistler ile aşın dinci Harîdi unsurlar arasındaki ilişkiyi iyi ve doğru bir şekilde takdir edebilmiş ve şöyle demişti: "Bir süre sonra öncü Siyonist hareketin hızı düşecektir. İşte o zaman Ortodoks harekette bir uyanış başlayacaktır."

Nazi olaylanndan sonra Agudath Israel'in gücü zayıfladı. Çünkü parti Avrupa merkezli çalışmalanna son derece önem verirken, Filistin cephesindeki çalışmalan ihmal ederek bölgede süren savaşta mücadele eden yerel unsurlan yalnız bıraktı ve yenilmelerine neden oldu. Diğer tarafta programında Tevrat ruhuyla yönetilecek ve "Kurtuluşun başlangıcı" olacak bir Yahudi devletinin kurulmasını

60 Jewis. Enciopydia, Vol. 3, P. 232-234.

hedefleyen radikal Siyonizmin bu aşamaya hazır olmaması, onu belirsiz bir ortama itmekteydi.

Geleneklerine bağlı muhafazakarların savunduğu, yok edilmek istenen bir kültürü trajik bir duruma sokan Nazi olaylarından sonra kurtulan aşın dinci (Harîdi)lere karşı Yahudi dünyasında yayılmaya başlayan hoşgörü ruhu, Hazun İysh'in gözünden kaçmadı. Haham Yushifa Bunibag ve Haham Kahanman bu durumdan yararlanarak Yahudilerin yaşadığı bu trajediyi unutturmamak ve o anıyı ebedi kılmak için Yishuvlar vasıtasıyla Litvanyalı Yahudilerden büyük miktarda para topladı. Halbuki Litvanya Yahudilerinin büyük bir çoğunluğu daha Nazi olaylan vuku bulmadan önce geleneklerin boyunduruğundan kurtulmuştu.

Diğer taraftan Hazun İysh, henüz yeni kurulmuş olan İsrail devletinin kısa bir süre sonra Tevrat Yahudiliğinin gelişmesi için uygun imkan ve ortamları sağlayacağını umuyordu. Bununla dinî değerlerin devlet içerisinde kurumsallaşacağını kastediyordu. Yani dinci partilerin siyasal taleplerinden doğan ama devlete bağlı dinî kurumlardan söz ediyordu. Bu nedenle Yishuva hazırlık okulları sayılabilecek Talmud okullarını kurma girişiminde bulunan ilk kişi kendisi olmuştur. Bu girişim Yishuvlann yaygınlaşmasını sağlarken aynı zamanda yeni "Kolalim"ler kurma yoluyla evli gençlerin de Yishuvlara girmelerini sağlamıştır. Bu çalışmaları sayesinde Yishuv çevrelerinde takdir edilen bir kişi olmuş ve birliğin sembolü haline gelmişti.

Lâik kesimde doğum oranında düşüş yaşanırken aşın dinci kesimlerde bu oranın yükselmesini Hazun İysh, "dinî sınırlan aşan"lann bu izafî düşüşlerini olumlu karşılıyordu. Ama ilkeli olma açısından bu konuda yapılan tartışmalara karşı çıkmaktaydı.

İkincil bir diğer mesele, toplumbilimciler arasında tartışılan liderlik sorunudur. Yani insan, kişiliği, insanları harekete geçirme gücü, plan ve projeleri için destek arama gibi insanları etkileme gücü sayesinde mi lider olur yoksa bağlılar kendi bakış açılarına uygun olan birini seçip ona liderlik görevini vermekle mi? Şu bir gerçek; Hazun İysh, hiçbir zaman lider olmak için çalışmadı ve bu amaçla

kendisini seçim mahalline koymadı. Ama danışmak için gelen insanlarla konuşarak kendisini ortaya koydu. Hiçbir siyasî rol üstlenmedi. Fakat siyasîlere ve kamuoyunu yönlendirenlere yol gösterdi. Agudath Israel Partisi'ne bağlı "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" üyesi olması için yapılan teklifi reddetti. Ama partinin düzelmesi için çaba harcadı. Bir defasında Haham Neria'ya görüşlerinin "Neturei Karta"ya yakın olduğunu söyledi.

Hazun İysh'in, kendisine bağlı Haham Meir Kalits'in İşçi Agudath Israel Partisinde bulunması dolayısıyla bu partiyle iyi ilişkiler kurdu. Ülkeyi ilgilendiren konularda yaptığı araştırmalar için bu partinin zirai kaynaklarını bir lâboratuvar gibi kullandı. Yine özel bir eğitim ağının kurulması için yapılacak hükûmet desteğini kabul eden Agudath Israel Partisi'nin lideri Haham Isaac Meir Levin'i destekledi.

Hazun İysh, 1952 yılında uygulanmak istenen genç kızların askere alınmalarını sağlayan kanuna karşı aşırı dinci kitleleri harekete geçirmekle büyük bir siyasî uyanıklık örneği gösterdi. Bu kanun yüzünden Agudath Israel liderlerinden koalisyon hükûmetinden çekilmelerini isterken, diğer tarafta Shubera ve Ferhafetig gibi Mizrahi liderlerinden de, Haham mahkemeleri kanununun kabulünü garantiye almak için, hükûmette kalmalarını istiyordu. Bu tavırlara bağlı olarak Agudath Israel, kamuoyunda kendisine dinî değerlere adanmış bir parti görüntüsü verirken, Mizrahi ve İşçi Agudath Israel partileri de hükûmetteki koltuklarını korumaya çalışan partiler görünümünde ortaya çıktılar.

Bu dönemden itibaren İsrail'deki Ortodoks dinî çevrelerde Siyonizmi destekleyen ve desteklemeyen güçler arası ilişkilerde değişiklik meydana geldi. Bu değişiklik kendilerinden çok başkalarının işine yaradı. Genç kızların askere alınması konusunda yaşanan tartışmalarda Hazun İysh, aşırı dinci çevreleri desteklemiş ve tartışmadan başarıyla çıkmalarını sağlamıştı. Ancak gerçekte bu tartışmanın, ortaya atanlar nezdinde pek önemi yoktu; çünkü pratikte kendi kızlarını fazla ilgilendirmiyordu. Bu bakımdan, bu tartışma, bundan altı yıl sonra "Yahudi Kimdir?" Yasası'nda yaşanacak tartışma-

lann öncesinde yapılan siyasî amaçlı bir tartışmaydı. O halde bu durum, Hazun İysh'in hükûmeti ve Siyonizm karşıtlarını içine çektiği bir savaş olarak değerlendirilebilir. İysh bu savaşın sonucunun kendi lehine olacağını çok iyi biliyordu. Bu sayede Hazun İysh, aşın Ortodoksların liderliği konusunda rakibi olan Kudüs'teki Haham Zeiv Slofitshek Men Brisek'e karşı üstünlüğünü ortaya koyuyordu.

Hazun İysh'in çalışmaları, Yahudi şeriatı konusunda yazdığı otuza yakın kitapla ve bilimsel araştırmalarla sınırlı kalmadı. Kendisine bağlı olanların gözünde o, dinî ve manevî bir lider, geniş halk kitleleri için örnek bir kişilikti. Yahudi dünyasında aşın dincilerin karşıtlarına karşı zaferin bir simgesiydi.[61]

4- Degel Hatorah Partisi

Hasidi karşıtlarının manevî mirasçısı olan aşın dinci Harîdilerin partisidir. Bu parti 1988'de on ikincisi yapılan parlâmento seçimleri öncesinde Haham Abraham Rafets liderliğinde ortaya çıktı. Bu seçimlerde sadece iki sandalye kazanabildi. Siyasî programı büyük ölçüde esnektir: "Siyasî ve ekonomik konularla ilgili bütün meselelerde tavrımızı Büyük Tevrat Alimleri'nin, başta Buvenbag Yishuv başkanı Haham Eliezer Şah'ın görüşleri doğrultusunda Tevrat'a göre belirleriz."[62]

Haham Şah, aşın Hasidilere karşı amansız bir savaş veren Litvanyalıların başında bulunmasına rağmen bazı Hasidi gruplardan özellikle Litvanya okullarında okuyan Hasidilerden destek almaktaydı. Partiye destek veren Hasidi grupların başında Hasidi "Bal'az" grubu gelir. Bu grup, 1980 yılında Agudath Israel Partisi'ne katılmış daha sonra 1988 seçimleri öncesinde bu partiden ayrılmıştı. Degel Hatorah'a destek veren diğer grupları şöyle sıralayabiliriz: Kudüs'te Arluvi grubu, Hayfa'da Faycintez grubundan ayrılan grup ve Netanya'da Tsanez grubu. Tüm bu grupların Degel Hatorah Partisi'ni desteklemeleri Haham Şah ve partisiyle aynı görüşte oldukla-

61 Smith, Moshe: a.g.e., s. 72-76.
62 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 135.

n anlamına gelmez. Çünkü bu grupların Agudath Israel Partisi'yle, özellikle Agudath Israel Partisi içinde büyük bir grub olan ve 1983 yılında yaşanan ihtilaflarla Haham Şah'ın partiden aynlmasına sebep olan rakip Hasidi "Gour" grubuyla[63] arasındaki ihtilaflar nedeniyle bu partiye destek vermekteydiler. Bu gruplar, Agudath Israel ve "Gour" hareketinin azılı düşman saydıkları Haham Şah'a destek vermekle sanki onlardan intikam almaktaydılar. Bu gerçeği seçim öncesi "Bal'az"ın liderlerinden biri şöyle açıklar: "Eğer Haham Şah, Degel Hatorah Partisi'ni kuracağını ilan etmeseydi "Bal'az" grubu, Agudath Israel'e zarar vermek için İşçi Partisi lehine oy kullanacaktı."[64]

Degel Hatorah Partisi sadece Eşkenaz grubun değil, Sefarad Yahudilerinden küçük bir grubun da desteğini aldı. Ama bu destek, Haham Şah'ın, Haham Ufadya Joseph'tan Degel Hatorah'ın desteklenmesi için bir kitapçık hazırlamasını istemesinden sonra geldi. Kitapçık, partiye verilecek desteğin somut bir kanıtı olarak Sefarad Yahudilere ait dinî okulların birçoğunda dağıtıldı.

Degel Hatorah Partisi'nin, sosyal, ekonomik ve siyasal konularda açıkladığı hedefler ve ortaya attığı önerilerle Sefarad Şas hareketinin Eşkenaz kanadını temsil ettiği söylenebilir.[65]

Degel Hatorah Partisi'nin diğer Harîdi partilere örnek olacak "Tevrat Hakimleri Kurulu" adında yüksek yönetim kurulu bulunmaktadır. 1988 yılında Haham Şah tarafından kurulan bu kurulun başkanlığını yine Haham Şah'ın kendisi yapmakta, ayrıca on bir üyesi daha bulunmaktadır. Parti On Üçüncü Parlâmento seçimlerine katıldı; ancak hiçbir sandalye elde edemedi.

Degel Hatorah Partisi, programı ve yönetici kadrosu bakımından dinî partiler arasında aşırılığı en az olan parti özelliğini taşır. Hatta 1988 seçimlerinden sonra parti lideri Abraham Rabets uzlaşma konusunda öyle ileri gitti ki, işgal edilen bölgelerden çekilebile-

63 Mikulsun, Menahem: *Ne Güzel Bir Dinî Tören*, 18.11.1988 tarihli Yediot Aharonot gazetesi haftalık eki.
64 Shapiro, Haim: *The Politics of Religions Poletecrs*, Jerusalem Post, 14 November, 1989.
65 Jerusalem Post, 1 November 1988; Zorro, Salah: a.g.e., s. 370.

ceğini, silahlardan anndınlmış bir Filistin devletinin kurulabileceğini ve böyle bir devletin bayrağını selamlamaya hazır olduğunu ifade etmişti.[66]

---

66 Rabets, Abraham: *Toward, Real Feace*, J.P. December 29, 1988.

SEFARAD MESİHÇİ DİNÎ PARTİLER

1- İsrail'in Siyasî-Dinî Hayatında Etnik Kutuplaşmanın Ortaya Çıkışı

Etnik kutuplaşma, 1977 seçimlerinden itibaren İsrail'in siyasî gerçeğinde var olan faktörlerden biri olarak değerlendirildiğinde bunun aşın milliyetçi ve dinî akımların güçlenmesinde önemli rol oynadığı görülür. İleriki yıllarda da bu akımları besleyen en önemli faktör olmaya devam edecektir. Bu nedenle, böyle önemli bir faktörün köklerini, gelişmesini sağlayan etkenleri ve önemini daha iyi kavrayabilmek ve tanımak için İsrail'in siyasî ve dinî hayatında etnik kutuplaşmayı ayrıntılarıyla ele alacağız.

Bütün toplumlarda en az üç tür çatışmanın yaşandığı bilinir: a- Nesiller çatışması, b- Sınıflar çatışması, c- İnanç-düşünce çatışması. İsrail toplumu bu tür çatışmaları yaşamakla birlikte başka çatışmalar da yaşadı. Bu çatışmalar İsrail'in ulusal yapısını oluşturmada etkili olduğu gibi gelecekte de İsrail toplumunun, yaşadığı çatışmalara uygun olarak şekillenmesinde etkili olacaktır.

İsrail'de diğer toplumlarda yaşanan çatışmalardan farklı olarak ortaya çıkan çatışmalar, İsrail toplumunu oluşturan şartlar nedeniyle farklılık gösterir. İsrail toplumunun yaşadığı şartlar, geleneksel toplumlarda var olan köklü değerlerden uzak, doğal olmayan sıradışı şartlardır. Bu nedenle İsrail toplumu yapay bir toplum özelliği taşır. İnsanî ve maddî kaynaklarını dışarıdan gelen göçlerden alır. Göç dalgalan ise dil, kültür ve medeniyet açısından birbirinden ta-

mamen farklı bir yapıya sahiptir. Göçmenler arasındaki farklılıklar, İsrail'de yaşanan çatışmalara yansımakta ve sürekli bir demografik değişimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dr. Hamid Rabi İsrail toplumunda yaşanan çatışmaları şöyle sıralar:

a- Arap-Yahudi çatışması,

b- Doğulu Yahudilerin Avrupa Yahudileriyle çatışması,

c- Doğu Avrupalı Yahudilerin Batı Avrupalı Yahudilerle çatışması,

d- Dinci Yahudilerin lâik Yahudilerle çatışması,

e- Sabbar nesli olarak tanıtılan, İsrail'de doğan ve orada yaşayan Yahudilerin, devletin başarı ve onurlu yıllarında İsrail'e göç eden Yahudilerle çatışması.[67]

İsrailli araştırmacı Semha Landau ise İsrail toplumunda yaşanan çatışmaların sebeplerini şöyle açıklar:

a- Siyasal sebepler: Sol görüşlülere karşı sağcılar,

b- Etnik sebepler: Batı kökenli Yahudilere karşı Doğu kökenli Yahudiler,

c- Dinî sebepler: Lâiklere karşı dinciler,

d- Sınıfsal sebepler: Zenginlere karşı fakirler.

Landau, açıkladığı sebeplerin diğer koşullardan uzak iken bir tehlike yaratmadığını; asıl tehlikenin bu farklı sebepler arasında bir ilişkinin kurulmasıyla ortaya çıktığını söyler. İsrailli araştırmacıların siyasal, etnik ve sınıfsal sebepler arasında bir ilişkinin bulunduğunu saptadıklarını nakleder. Bunun yanında birbiriyle ilişkili olan başka sebepler de bulunmaktadır. Örneğin: Doğu kökenli Yahudiler'den ezilenler ve sağ görüşlü olanlar arasında da bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle sağcı, doğulu, ezilen tabakalar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.[68]

---

67 Rabi, Hamid: a.g.e., s. 111-112.
68 Koutler, Yeir: *Şiddet Artmakta, Kutuplaşma Derinleşmekte,* 18.2.1983 tarihli Mearif gazetesi.

"Doğudan göç edenler" veya "Doğulu gruplar" denilen Doğulu Yahudilerden maksat, içinde Orta Doğu'nun da bulunduğu özellikle geçmişte Osmanlı hakimiyeti altında bulunan ve Doğu ülkelerden göç eden Yahudilerdir. Doğulu Yahudileri Sefarad (İspanya'nın İbranice adı), İran, Irak, Yemen, Fas, Buhara, Halep, Prusya ve Afganistan gibi bölgelerden gelen Yahudi gruplar oluşturur. Sefarad, kökleri İspanya'ya dayanan, Kuzey Afrika, Mısır, Türkiye ve Yunanistan'ın değişik bölgelerinde yaşamış bütün Yahudiler için kullanılır. Sefarad Yahudileri diğer Doğulu göçmen Yahudilerden ayıran açık özellikleri vardır. 19'uncu asrın 1980'li yıllarında gerçekleşen Siyonist amaçlı göçler başlamadan önce Filistin'de kurulan "Eski Yishuvlar"ın en büyük parçasını bunlar oluştururdu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yani 1918 yılında Filistin'e göç eden yetmiş bin Doğulu Yahudinin %70'ini Sefarad Yahudiler oluşturmaktaydı. Bu tarihten önce yirmi bin Yahudi bu topraklarda bulunmaktaydı. Sefaradların Filistin'e göç etmeleri Avrupa'dan gelen göç dalgalarıyla aynı zamana denk gelmektedir. Ancak aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Doğulu Yahudilerin ortak noktası sadece coğrafik fark değildi elbette. Aralarında açık bir şekilde sosyal farklılıklarda bulunmaktaydı. Fakat Filistin'deki Siyonist yerleşimcilere göre kısmen de olsa sosyo-kültürel bir grup oluşturabiliyorlardı.[69]

İsrail'deki etnik sorunu konu alan kitaplar "Doğulu Yahudiler" veya "Doğulu gruplar" veya "Sefarad" gibi kavramları genellikle aynı anlamda kullanırlar. Bunu, ister Doğu kökenli, ister İspanya kökenli olsun, Asya ve Afrika'dan göç eden Yahudilerin İsrail toplumu içinde sosyal, kültürel ve ekonomik olarak önemli bir yer tuttuklarını belirtmek için yaparlar. 1959 yılından itibaren Doğulu Yahudiler için "İkinci İsrail" adını kullanmak âdet haline gelirken, onları, "İlk İsrail"i temsil eden Eşkenaz kanadından ayırmak için bu ayırım yapılmıştır.

İsrail'de Sefaradlerin kendilerine "Saf temiz Sefarad" ifadesini kullandıkları, Eşkenazlar için alaylı bir tabirle "Şımarıklar" ifadesini kullandıkları bilinen bir gerçektir.

69 Eisenstadf, S. N: a.g.e., s. 43-44.

İsrail'de yaşanan en sert çatışmalardan biri olan "Etnik Sorun"un dayandığı temelleri ve son dönemlerde dinî akımlar üzerindeki etkisini araştırmak için bu sorunun 1950'li yıllarda Orta Doğu Yahudilerinin İsrail'e yaptıkları kitlesel göçlerle birlikte ortaya çıkmadığını belirtmemiz gerekiyor.

Bu sorunun en önemli özelliği, İsrail devleti kurulmadan önce Doğulu gruplar ile Eşkenaz gruplar arasında yaşanan karşılıklı ilişkilere dayanmasıdır. Devlet kurulmadan önceki ve sonraki dönemler arasında tek fark, ilk dönemde amacın pek idrak edilmemiş olmasıdır. Bunun nedeni Doğulu grupların Filistin'deki Yahudiler arasında azınlığı oluşturmalarıydı. Devlet kurulmadan önceki oranları %20 - 25 arasında değişmekteydi.[70]

1881 yılında Filistin'e Siyonist göçler başladığında, göçmenlerin büyük çoğunluğunu Doğu Avrupa ülkelerinden Eşkenazlar oluşturuyordu. Bu dönemde Doğulu Yahudi göçmenlerin sayısı oldukça azdı. 1948'den itibaren Avrupa topluluğuna bağlı ülkelerden göç edenlerin sayısında büyük bir azalma gözlenirken, Arap ve İslam dünyasından gelen göçmenlerin sayısında artış gözlendi. 1950 ve 1960'lı yıllarda İslam dünyasında yaşayan Yahudiler kitleler halinde İsrail'e göç etmeye başladılar. Ancak bu göçler, Batı'dan yapılan Siyonist göçlerden tamamen farklıydı. Yemen, Irak, Libya, Fas ve İran'dan yapılan toplu göçler İsrail'e birkaç yıl içinde bir milyon nüfus kazandırdı. Hatta büyük topluluklar halinde Filistin'e göç eden Yahudi gruplar vardı.[71]

Tüm bu kitlesel göçler İsrail'de bir nüfus dengesizliği yarattı. 1948 yılında İsrail'de toplam nüfusun %55'ni oluşturan Batı kökenli Yahudilerin sayısı azaldı ve 1967 yılında %30'a kadar geriledi. Halbuki Batı Yahudileri dünya Yahudi nüfusunun %90'ını oluştururlar. Buna karşın Asya veya Afrika kökenli Yahudilerin oranı 1948'de %10 iken 1967'de %30'a, 1980'de %60'a yükseldi. Halbuki Doğulu Yahudiler dünya Yahudi nüfusunun sadece %10'nu oluştururlar.[72]

70 Lissak, Moshe: a.g.e., s. 10.
71 Treganu, Samuel: *İkinci İsrail - Sefarad Sorunu*, s. 17-18.
72 Rabi, Hamid: a.g.e., s. 63-84.

1948-1980 yıllan arasında Asya ve Afrika ülkelerinden İsrail'e göç edenlerin oranı tüm dünyadan İsrail'e göçedenlerin toplam oranının %46'sına eşitti. Göçlerdeki bu artış ve yüksek doğum oranı İsrail'deki Yahudiler arasında Doğulu grupların İngiliz Manda Yönetimi döneminde %22 olan nüfus oranını 1980 yılı sonunda yaklaşık %52'ye yükseltti.[73]

Asya ve Afrika kökenli Yahudilerin oranının 80'li yılların sonunda İsrail toplam nüfusunun %60'ına yükseldiği gözlenmiştir.[74]

Sefarad Yahudiler, Siyonist hareket içinde kayda değer bir etkinlik göstermemişler, Filistin'de Siyonist yerleşim merkezlerinin kurulmasına yardımcı olmamışlar, Yahudi devletinin kurulması için çaba harcamamışlar, Siyonist varlığı Filistin topraklan üzerinde kalıcı kılmak için son derece önemli olan 1948 Savaşı'na katkıda bulunmamışlardır. Verdikleri son derece yetersiz destek, Eşkenaz Yahudiler tarafından kesinlikle önemsenmez.[75]

Doğu Yahudilerinin büyük bir çoğunluğunu ilgilendiren göç hareketleri, Yishuv Yahudilerinin göç hareketlerinden tamamen farklı bir yapıya sahipti. Doğu kökenli birçok Yahudinin özellikle son yıllarda gelenlerin lâik Siyonistlerden doğrudan veya dolaylı bir etkilenme sonucu Filistin'e geldikleri doğrudur. Ancak büyük bir çoğunluğunun bu etkilenme nedeniyle gelmediği; göç etmelerinin başlıca iki nedeninin bulunduğu söylenebilir:

a- Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı çeşitli ülkelerde bir gelenek haline gelen ve tekrarlanan siyasî ve ekonomik baskı ve zulümler.

b- Balfour Bildirisi'nin yayınlanması ve İsrail devletinin kurulacağının ilan edilmesinden sonra esrarengiz "Mesihçi Kurtuluş" düşüncesinin yeniden dirilişi.

Bu Yahudiler, güçlü bir Yahudi kimliğine sahip olmalarına rağmen Batı Siyonist hareketin belirgin özelliği olan milliyetçi-lâik kimliği taşımıyorlardı.

---

73 Genour, Ben: *İsrail'de Toplumsal ve Ekonomik Eksiklikler*, s. 50.
74 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 142.
75 Şanıi, Reşad Abdullah: *İsrail Yahudi Kişiliği ve Düşmanlık Ruhu*, s. 124.

Sefarad Yahudilerinin eğilimleri, ortaçağda Yahudi gruplar arasında bazı değişikliklerin dışında tüm Yahudilere egemen olan geleneksel bir dinî özelliğe sahipti. Kendi aslî vatanlarında modernleşme eğilimleri ortaya çıktığında bu eğilimlerin etkisi pek sınırlı kalmış; hatta geleneklerine daha çok bağlı kalmalarını sağlamıştır.

Bu nedenle Doğu Yahudilerinin İsrail'e göç etmeleri, onları kendilerine has geleneksel sosyo-kültürel yapıdan uzaklaştırmadı. Kendi yaşam biçimlerine uygun güvenli bir hayat yaşama umuduyla İsrail'e geldiler. Yoksa köklü bir değişim umuduyla buralara gelmediler. Çünkü kendilerine özgü iş ve ekonomik yapılarını, geleneksel dinî anlayışlarına uygun olan sosyo-kültürel yaşamlarının temellerini bilinçli olarak değiştirmeye hazır değillerdi.[76]

İsrail toplumunda kutuplaşma eğilimleri, (etnik ve dinci - lâik çatışmaları) İsrail devletinin kurulduğu ilk 20 yıllık dönemde siyasal sistem ve sosyal yapı bakımından oldukça zayıftı. Bu dönemde toplum içinde farklı eğilimleri temsil edenler, henüz siyasî bir güce ulaşmamışlardı. O zaman iktidarda olan "Mapai" Partisi toplumun bütün kesimlerine egemen olabilmişti. Hem de bu kesimler güçleri oranında yönetimde temsil edilmeden. Temelde Eşkenazlarden oluşan ve Eşkenaz grubuna ait oyların çoğunluğuna sahip olan "Mapai" Partisi, Arap ve İslam ülkelerinden gelen göçmen Yahudilerin büyük bir bölümünü harekete geçirebilmiştir. Üstelik bu hareketlenine, göçmen Yahudilerle kurulan ilişkiler veya ideolojik bir ittifak sonunda ortaya çıkmış değildir. Sanılanın aksine "Güzeli koruma" amacıyla ekonomik ve örgütsel bağı kuvvetlendirmek, yönetime özellikle kendilerine kutsal topraklara dönme fırsatını sağlayan Ben Gurion'a destek vermek için harekete geçmişlerdir.[77]

Bu dönem boyunca etnik veya dinci - lâik çatışmaları geniş bir siyasal ve toplumsal boyut kazanmamıştır. Asıl tartışmalar "Mapai", "Mapam" ve "Herut" partileri arasında Arap dünyasına yönelik izlenmesi gereken siyaset konusunda yaşanmaktaydı. Tartışma-

---

76 Eisenstadf. S. N.: a.g.e., s. 44-45.
77 Lissak, Moshe: *İsrail'de Siyaset Kültürü*, s. 78. Saker Hodesht dergisi, sayı: 8-9, Ağustos 1984.

nın, aşamalı "pragmatik siyaset" olarak adlandırılan siyasî bir metot takip eden "Mapai" Partisi ile Arap dünyasına karşı siyasî taktikler uygulamaksızın doğrudan askeri güç ve şiddet kullanımını açıkça savunan "Herut" Partisi arasında politik taktiğe yönelik bir tartışma olduğu söylenebilir. Diğer taraftan "Mapam" Partisi ile Asya ülkelerinden gelen göçmenlerin "dinî kimlik"lerinin korunmasını savunan Milliyetçi Dinî Parti Mafdal arasında da çatışmalar yaşanmaktaydı. Tartışma özellikle Yahudi göçmenlerin çocukları için "özel dinî eğitim" kurumlarının açılması konusunda yoğunlaşmaktaydı.[78]

Ancak bu çatışma, o zaman henüz etnik bir boyut kazanmamış ve bu yüzden siyasî dengeler üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştı. Fakat bu, etnik çatışmanın olmadığı anlamına gelmez. Çünkü Doğulu grupların çocuklarına yönelik, kişiliklerini ortaya koymalarını sağlayacak girişimler sürekli mevcuttu. Bu girişimlerin en önemlisi 1950'li yılların sonlarında Doğulu gençlerin Hayfa'da gerçekleştirdikleri "Vadi's-salib" ayaklanmasıdır. Fakat yönetimdeki "Mapai" Partisi'nin çeşitli yöntemlerle bu ayaklanmayı bastırması, etnik çatışmaların bir süre ertelenmesini sağlarken Doğulu gruplar ile Batılı gruplar arasındaki gerilimin devam etmesini engelleyemedi. Taraflar arasındaki bu gerilim keskinleşerek arttıkça "Batılı grupların İsrail'i" anlamına gelen "İlk İsrail" ve "Doğulu grupların İsrail'i" anlamına gelen "İkinci İsrail" kavramlan daha çok kullanılmaya başlandı. Böylece toplumdaki etnik bölünme siyasî haritalara da yansımaya başladı. Buna bağlı olarak "Sefaradlar Birliği", "Yemenli Yahudiler Birliği" gibi siyasî örgütlenmeler şeklinde ortaya çıkan etnik kutuplar oluştu. Bu seviyeye gelemeyen azınlık gruplar ise, hedefleri belli siyasî örgütlenmeler içinde veya geniş imkanlara sahip partiler içerisinde aktif bir şekilde çalışmalarını yürütüyorlardı.[79]

Ekim 1973 savaşından sonra Doğulu Yahudiler ile Batılı Yahudiler arasındaki uçurum daha da derinleşti. İsrail İşçi Partisi, sosyalist Siyonist ideolojisi ile bu sosyo-politik soruna bir çözüm bulamıyordu. Bu nedenle Doğulu Yahudiler Siyonist İşçi Partisine sırt dö-

78 a.g.e., s. 78.
79 Semha, Sami: a.g.e., s. 13-14. İsrail'in siyasî sisteminde pek bir yer edinememişlerdir.

nerek 1977 ve 1981 parlâmento seçimlerinde Menahem Begin liderliğindeki Likud Partisi ile temsil edilen aşın sağcı partileri desteklediler. Bu destek İsrail tarihînde ve Siyonist hareket tarihînde ilk kez İsrail'de aşın sağcı bir partinin iktidara gelmesini sağlıyordu.

Böylece 1977 seçimlerinden itibaren İsrail'deki parlâmento seçim sonuçlan, özellikle 1981 ve 1984 seçim sonuçlan etnik kutuplaşmanın keskin bir yükselişe geçtiğini gösteriyordu. Çünkü "Likud" ile "Maarach" arasındaki etnik destekleme oranı bire karşı iki çıkıyordu. Yani "Likud"u, 1 Eşkenaze karşı 2 Sefarad desteklerken "Maarach"ı, 2 Eşkenaze karşı 1 Sefarad desteklemekteydi.[80]

Doğulu Yahudilerin bu ve sonraki seçimlerde "Likud" Partisi lehine oy kullanmaları meselesi birçok İsrailli araştırmacının ilgisini çekmiş ve zihinlerini meşgul etmiştir. Araştırmacılar İsrail'i yöneten, Siyonist örgütlere egemen olan ve Filistin'e göç eden Doğulu Yahudileri karşılayarak yerleşim merkezleri kurmalarına yardımcı olan İşçi Partisi ve yöneticilerinin gelenleri hayal kırıklığına uğratması, Begin'in başarısızlıktan doğan bu huzursuzluk ve kızgınlık ortamından yararlanarak siyasî bir güce dönüştürerek başanya ulaşmasını sağlayan sebepleri açıklarken farklı görüşler ileri sürerler.[81]

Ely Elishar, Doğu Yahudilerinin aşın faşist sağcıları destekleme nedenlerini şöyle izah eder: "Acı çeken her toplumsal yapının, bir gün mutlaka ayaklanması kaçınılmazdır. Bu durumda ilk olarak desteklediği partiye yönelecektir. Ancak buradan beklenen yararın gelmediğini görünce bu sefer kendisine en yakın olan partilere başvuracaktır. Yeni gelecek iktidarın durumu iyileştireceği umuduyla, iktidarda olan partiyi düşürmeye çalışırlar. Doğulu Yahudilerin Begin lehine oy kullanması İşçi Partisi'nde şiddetli bir huzursuzluğun bulunduğunu göstermektedir. Bugüne kadar Sefarad grubu, iktidarla karşı karşıya gelebilecek bir güce sahip olduklarının farkında değillerdi. Bu güçlerini farkettikleri an umutsuzluk ve itirazlarını ifade edebilecekleri alternatif bir parti olan Likud'a destek verdiler."[82]

80 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 142.
81 Radi, Eşref: *İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri*, s. 64.
82 Ely, Elishar: *İkinci İsrail - Sefarad Sorunu*, s. 194.

İsrailli araştırmacı Semha Landau ise durumu şöyle izah eder: "Şu an İsrail'de çöküşü en çok yaşayan gruplar etnik yapıya dayalı sosyo-politik kesimin sağ kanadında yer alan gruplardır. Bu gruplar, siyaset sahnesinde oynayan siyasî şahsiyetleri yanlış bir şekilde anlamakta ve yorumlamaktadırlar. Yine bu gruplar -haklı veya haksız olsun- başlanna gelen bütün sıkıntılardan İşçi ve Maarach partilerini sorumlu tutmaktadırlar. İktidar partilerinin devletin ilk otuz yıllık döneminde kendine has siyasî nedenlerden dolayı bu gruplann ezilme duygulannı köreltmesinin onlan haklı çıkarmayacağına inanırlar. Ezilen sağ gruplann 1977 seçimlerinde Likud'u desteklemeleriyle bu partinin seçimleri kazanması ve Begin'in hükûmeti kurması, onlar için büyük bir zafer olmuştur. Böylece Fas kökenli Polonyalı olarak nitelendirilen Begin, birden ezilen gruplann kurtancısı ve tannsı oluvermişti."[83]

Moshe Lefshets ise bu olguyu şu sebeplere dayandınr:

1- Bazı kesimler "Sefarad"leri "Şahinler grubu" olarak değerlendirir ve "Sağ"a yönelmelerini "sert", "aktif" ve "güçlü el" vs. olmayı istediklerini gösterdiğini iddia ederler. Ancak araştırmacılar bu iddianın "Doğulu gruplar" için uydurulan bir "Efsane"yi andırdığını özellikle bu grubun büyük çoğunluğunun ılımlı olduğunu söylerler.

2- Bazı kesimler de "Sefarad"lerin Araplardan nefret ettiklerini, bu nedenle "Şahinler grubu" olduklannı iddia ederler. Ancak bu iddianın da bir temeli yoktur. Sefaradlerin Arap ülkelerinde Araplar tarafından ezilmeleri, onları Arap düşmanlığına ittiği söylenebilir. Bu, ilk göçmen kuşaklar için doğru kabul edilebilir; ama ikinci, üçüncü ve sonraki kuşaklar için asla..

3- Kimileri "Likud"un desteklenmesini "güzeli takdir etmek" olarak değerlendirebilir. Çünkü "Likud", gerçekten "Doğulu gruplar"ın yaşam düzeyini yükseltmiştir.

4- Bazı kesimler de, sağ lehine oy kullanmanın özbenlikleri iyileştirmeyi gösterdiğini iddia ederler. Özellikle kültürel, sosyal ve sınıfsal olarak veya iş, oturma bölgesi ve gelir açısından vs. daha

83 Koutler, Yeir: a.g.e.

alt katmanlarda olduklannı düşünenlerin bu durumdan faydalanarak durumlannı düzeltmeye çalıştıklannı söylerler.[84]

Araştırmacı Sosyolog Asher Arian, Likud lehine oy kullananların Asya ve Afrika ülkelerinden gelen, genellikle genç göçmenlerden oluştuklarını söyler. İsrail nüfusuna göre Doğu grupların sayısında yaşanan aşamalı artışlar doğal olarak birbirine kenetlenmiş sağ kanadı güçlendirecektir.[85]

İsrailli araştırmacı Yuhanna Peres ise Doğulu gruplann "Herut" hareketine gitmelerinin üç sebepten kaynaklandığını ileri sürer:

1- Kendilerini ifade etme ve kendilerine ait siyasî bir kimlik istekleri. Yani misafir olarak kalacakları değil; anahtarını teslim alacakları bir ev arayışı.

2- Ekonomik kriz: Bu gruplar İşçi Partisi'nden çekinmekte ve ürkmektedirler. Çünkü bu parti ekonomik kurum ve kuruluşların partisi olup, patronlann partisi olarak tanınmaktadır.

3- Kültürel boyut: Yahudilik din olarak kültürel bir boyut olmaktan çıkıp, sınıfsal eğitim ve öğretim boyutuna dönüşmüştür. Ekonomik ve toplumsal hayatta aramızda Araplar da bulunmaktadır. Biz de onların varlığını açık bir şekilde kabul ettiğimize göre, bizi onlardan ayıran ne özelliğimiz vardır? Yahudi ırkına bağlılık ve İsrail vatandaşlığı mı? O halde bu iki özelliği Herut ve dincilerin oluşturduğu birleşimden başka daha güzel kim temsil ediyor?

Peres, Batılı grupların Araplara baktıkları şekilde Doğulu Yahudilere de baktıklannı ileri sürer. Çünkü Batılılara göre Araplar mutlak olarak Doğuyu temsil ettiklerine göre Doğulu Yahudi gruplar da bu özellikleri taşırlar. Ancak Batılı gruplara farklılık kazandıran bu bakış açısı Doğulu gruplan kızdırmaktadır.[86]

Aury Afniry bu görüşü destekler; ancak Doğulu grupların Arap düşmanlığının Batılı gruplann düşmanlığından daha fazla olduğunu

---

84 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 143.
85 Tafour, Ely: *Gençler Neden Aşırı Sağa Kaymaktadırlar?*, 10.8.1984 tarihli Yediot Aharonot gazetesi haftalık eki.
86 Kendisiyle yapılan bir röportaj. Davar gazetesi 27.7.1984.

kabul etmez. "Çünkü" der, "Arap ülkelerinden Filistin'e göç eden Yahudiler, göç etmeden önce çevrelerindeki Araplardan iyi muamele görmekteydiler. Dolayısı ile ortada Araplardan nefret etmelerini gerektirecek bir sebep yoktu. Ama Doğululann Araplara yönelik ırkçı yaklaşımları, büyük ölçüde Eşkenazların Sefaradlara yönelik tavır ve suçlamalarından kaynaklanmaktaydı. Sefaradler İsrail'e vardıklarında Eşkenazlar onlara, Avrupa medeniyetinin dünyadaki tek ve en üstün medeniyet olduğunu, kendilerinin geri kalmış ilkel ülkelerden buraya geldiklerini, bu nedenle medeniyetlerine muhtaç olduklarını söylediler. Ezilen ve hakir görülen bütün halklar gibi bunlar da sahip oldukları değerlerin kıymetini bilmeden kendilerini küçük görmeye, konuştuğu dilinden, kültüründen, medeniyet ve musikisinden utanmaya başladılar. Sahip oldukları bütün bu değerlerin Arap dünyasının bir kültür ve medeniyeti olduğunu düşündüler. Bu nedenle kin ve nefretlerini kolaylıkla Araplara yönelttiler. Bu açıdan bakıldığında Araplardan nefret etmek, gerçekle ilgisi olmayan kamufle edilmiş öznel bir nefret (kendinden nefret) anlamına gelmektedir.[87]

Etnik kutuplaşmanın etkilerini 1977 yılından itibaren İsrail politik yaşamında görebiliriz. Doğulu Yahudilerin Likud lehine oy kullanarak İsrail'de iktidara gelmesini sağlamaları bunun en büyük göstergesidir. İsrail'deki aşırı dinî akımların güçlenmesinde etnik kutuplaşmanın etkileri şu şekilde olmuştur:

a- Etnik Yapılı Dinî Partilerin Ortaya Çıkışı

Etnik yapıya dayalı seçim listeleri genel olarak seçim bölgelerinde hep başarısız olmuştur. "Yishuv"lar döneminde etnik yapılı partiler "Sefaradlar Birliği", "Buharalı Yahudiler Grubu", "Guroziler Grubu" ve "Yemenliler Listesi" gibi adlarla "Knesset" (Parlâmento) seçimlerine katılmışlardı. Ama varlıklarını pek gösterememişlerdi. Ancak İsrail devletinin kurulmasından sonra bu gibi etnik gruplar, siyaset sahnesinde varlıklarını gösterebildiler. Birinci ve İkinci Par-

87 Afneri, Aury: *Haulam Hezeh*, 23.9.1984.

lâmento'da "Sefaradlar Birliği" ve "Yemenliler Listesi" temsil edildi. "Sefaradlar Birliği" Birinci Parlâmento'da 4, İkinci Parlâmento'da 2 sandalye kazanırken, "Yemenliler Listesi" sadece 1 sandalye kazanabilmişti.

Etnik gruplar bu tarihten itibaren 1981 yılına kadar siyaset sahnesindeki varlıklarını tamamen kaybettiler. Bu grupların siyaset sahnesinden silinmelerinin ve başarılı olamamalarının nedeni, büyük partilerin etnik yapılan nedeni ile onları eleştiri yağmuruna tutmalarıdır. Bir diğer neden, bu büyük partilerin, kendi içlerinde Eşkenaz yapılarını tehdit etmeyecek şekilde Doğulu grupları temsil etmesi ve onlara kapılarını açmasıdır.

Doğulu Yahudileri Likud Partisi'ni desteklemeye iten sebep, İşçi Partisi'nin (daha önce Mapai) iktidarda olduğu dönemde gördükleri muamelelere ve devlet kurulmadan önceki dönemden beri Mapai çizgisini takip eden Milliyetçi Dinî Parti Mafdal'ın %45'ni Doğu kökenliler oluşturmasına rağmen yönetim kadrosunun daima Eşkenaz Yahudilerden oluşmasına karşı çıkmalarıdır. Bu gerekçelere bağlı olarak İsrail'de etnik kutuplaşmanın temelleri atılmış ve 1981 yılından itibaren etnik temellere dayalı siyasî parti kurma girişimleri başlamıştır. Bu girişimlerle Doğulu Yahudiler, İsrail toplumunda kendi güç ve büyüklükleri oranında siyasî sahada varlık göstermek istemişlerdir.

1981 seçimlerinde Aharon Ebu Husera liderliğindeki Tami Partisi (taraftarları arasında genellikle Fas kökenli Yahudilerin bulunduğu İsrail gelenekleri hareketi) 3 sandalye kazandı. 1984 seçimlerinde temsil gücünün 1 sandalyeye düşmesi nedeni ile Tami Partisi 1987 seçimlerinde Likud Partisi'ne katılmıştır. 1984 seçimlerinde ortaya çıkan aşırı dinci Sefaradlardan oluşan Şas Partisi (Sefarad Tevrat Muhafızları) 4 sandalye kazanırken, 1988 seçimlerinde 6 sandalye kazandılar. Bu durum, dinci ve "Hatehya" gibi radikal sağ partilerde "etnik oyların" dağılımında değişim yaşandığını göstermektedir. Parlâmentoya girme yarışına katılan; ancak istenilen temsil oranına ulaşamayan, listeleri hesaba katmakla birlikte etnik

yapılı partilerin yeniden ortaya çıkışının iki temel faktörden kaynaklandığı söylenebilir:

1- Sefaradlann, oy vermelerine rağmen kendilerine haksız davranan Eşkenaz partilerden çekilmesi. Bu nedenle Tami Partisi Mafdal'dan, Şas Partisi de Agudath Israel'den çekildi.

2- Sefaradların büyük oy oranına sahip oldukları ve Sefarad grubunun çıkarlarını korumak için bu gücün "Sefarad" partilerini destekleme yönünde kullanılması gerektiği düşüncesi.[88]

Böylece etnik bağımsızlığın İsrail'de ortaya çıkardığı sonuçlardan birinin, başlangıçta Likud'u destekleyen Sefaradların daha sonra da Doğulu Yahudileri temsil eden yeni etnik yapılı bağımsız partilerin kurulması olduğunu görüyoruz. Siyaset sahnesine yeni çıkan bu partiler ya Mafdal ve Agudath Israel gibi partilerden ayrılan Sefarad dinî partiler olarak ortaya çıkmakta veya Degel Hatorah ve Şas gibi tamamen yeni Sefarad dinî partiler olarak ortaya çıkmaktaydılar. Degel Hatorah ve Şas partileri İsrail'de Yahudi köktendinciliğin gelişmesinde önemli rol oynayan partiler olarak değerlendirilir.

Dolayısıyla ortaya çıkan durumu, dinî geleneklere bağlılık ışığında değerlendirdiğimizde bunun, sosyalist Siyonist partiler tarafından ifade edilen Yahudi dininin lâikleştirilmesi düşüncesine şiddetle karşı çıkan Sefarad grupların en bariz özelliği olduğunu görebiliriz.

b- Sefarad Gençliğin Fanatizme Kazandırılması

İsrail'deki etnik kutuplaşmanın sonucu ama aynı zamanda sebebi olan faktörlerden birinin, Sefarad gençlik ile Eşkenaz gençlik arasında açıkça görülen sayısal farktan yararlanılarak sayıca çoğunlukta olan Sefarad gençliğin aşın dinci akımlara kazandırılmasıdır. Bu gençlerin doğaları gereği sağa daha meyilli olduğu tahmin ediliyordu.

Değişik eğilim ve görüşleri temsil eden Siyonist partiler 1967 zaferini Siyonist düşünce ve planların bir zaferi olarak değerlendir-

88 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 144.

diler. Siyonist düşüncenin işgal ve yayılmacılık üzerine kurulu olması nedeni ile 1967 Savaşı'nda işgal edilen topraklar, gençler tarafından, eğitimini gördükleri Siyonist düşüncenin yeniden dışa açılması biçiminde yorumlandı. Bu sayede "Herut" hareketi, işgal ve "ırkçılık" eğilimleri veya "ırkçılık ideolojisi" arasında bir ilişki kurdu.

Yaer şu değerlendirmeyi yapar: 1967'den sonra işgal, "sağcı ideoloji"yi güçlendirdi. Zaten gençler, doğal yapıları gereği örnek ve herkesten daha çok fanatik olmak isterler. Bundan dolayı İsrail'de başka ideolojilerin ortaya çıkmaması, gençlerin büyük çoğunluğunun kolay ve tek ideoloji sayılan ırkçılık ideolojisine veya fanatik ırkçılığa yönelmeleri fazla şaşırtıcı değildir.

Dikkat çeken bir başka husus, gençlerin özellikle Doğu kökenli gençlerin fanatizme yönelmeleridir. 1967 savaşında işgal edilen topraklar konusunda son derece katı ve sert davranmakta, Batı Şeria'nın İsrail topraklarının bir parçası olduğunu şiddetle savunmaktaydılar. Zaten bu görüş, İsrail'de farklı görüşlerdeki birçok aşırı dinci ve radikal partilerin benimsediği bir görüştür.[89]

2- Şas Partisi

a- Şas Partisi'nin Kuruluşu

Şas Partisi'nin 1983 yılında kurulmasının birkaç nedenini şöyle sıralayabiliriz:

1- 1981 seçimlerinde sayıları 120.000'e varan Şas seçmenlerinin dört gruba dağıldıkları gözlenmiştir. Bu gruplar:

a- Eşkenaz Batı okullarında özellikle Litvanyalılara ait okullarda okuyan ve buradan mezun olan Doğulu Yahudiler.

b- Sefarad Doğu okullarında okuyan ve Haham Ufadya Joseph'u lider olarak gören Doğulu dindar Yahudiler.

89 Gabur, Semir: a.g.e., s. 203-206.

Bu iki grup, Şas Partisi kurulmadan önce dinci partiler lehine oy kullanmaktaydılar. Büyük çoğunluğu "Agudath Israel" Partisi-ne, az bir kesimi de "Mafdal" Partisi'ne oy vermekteydi.

c- Dine dönenler veya "Tevbe edenler" olarak bilinen ve Ufayda Joseph'un liderliğine inanan Doğulu Yahudi gruplar.

d- Geleneksel Doğu gruplardan büyük bir kesimin yanında daha önce Likud lehine oy kullanan; ama daha sonra dinî nedenlerden çok dünyevî nedenlerle Şas'ı destekleyen bazı küçük lâik gruplar.[90]

2- Parlâmento seçimlerinde Agudath Israel Partisi'nin aday listelerinde "Sefarad" adayların bulunmayışını protesto etmek.[91]

Şas Partisi, dinci partiler arasında Ebu Husera liderliğindeki Tami Partisi'nden sonra Doğulu Yahudi grupları temsil eden etnik bir liste olarak ilk kez 1984 seçimlerinde ortaya çıktı. Tami Partisi, Agudath Israel Partisi içindeki bir grup Doğulu hahamın, dindar Doğulu grupların ihmal edilmesini ileri sürerek başlattıkları muhalefetin sonuçsuz kalması üzerine bu partiden aynlmalanyla kurulmuştu. Agudath'tan aynlan hahamlar, 1983 yılında "Sefarad Tevrat Muhafızları Birliği"ni kurarak, bağımsız bir liste ile yerel seçimlere katıldılar. Fanatik Ortodoksların merkezi sayılan "Beni Barak"ta "Hay" adında benzer bir hareket de seçimlere katılmıştı. Bu hareket, o zaman "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun başkanı olan Haham Menahem Şah'ın desteğini aldı.

Kudüs ve Beni Barak'taki Şas Partisi adayları "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"ndan sonra "Sefarad Hahamlar Kurulu"nun kararlanna bağlı kalırlar. Şas Partisi ve Hay hareketi, Haham Isaac Perets liderliğinde tek bir liste ile seçimlere girmek için anlaştılar. Ayrıca listede Beni Barak Belediyesi başkan yardımcısı Haham Raphael Benhas, Şas Partisi'nden Haham Ufadya'nın oğlu Haham Jacop Joseph ve Yemen grubunun liderlerinden Haham Simon Ben Solomo bulunmaktaydı.[92]

90 Zorro, Salah: a.g.e., s. 356.
91 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 135.
92 Gabur, Semir: a.g.e., s. 108-109.

Şas Partisinin manevî lideri, Sefaradlara ait "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu" başkanı Haham Ufadya Joseph'tu ve Litvanya kökenli Haham Şah'ın desteğini almaktaydı. Haham Perets liderliğindeki liste, Litvanyalı ve Yemenli dinci grupların desteğiyle 1984 seçimlerinde 4 sandalye kazanabildi. Böylece parti lideri Haham Isaac Perets, Hay hareketinden Beni Barak Belediyesi başkan yardımcısı Haham Raphael Benhas, Partinin manevî lideri Haham Ufadya Joseph'un oğlu Jacop Joseph ve Yemenli grubun liderlerinden ve aynı zamanda dinci "Tevrat ve Barış" adlı kurumun başkanı olan Haham Simon Ben Solomo parlâmentoya girdiler. Şas Partisi, 1988 seçimlerinde ise 6 sandalye kazandı; ancak bu seçimlerde Eşkenaz "Degel Hatorah" Partisi'ne oy veren Litvanyalıların ve seçimlerdeki oy barajını aşamayan sağcı listelere oy veren Yemenlilerin desteğini alamadı. Seçimlerde gösterdiği başarı ile Şas Partisi, Likud ve İşçi partilerinden sonra parlâmentoda temsil edilen üçüncü büyük siyasî parti oldu.

Şas Partisi, İsrail halkının manevî değerlerini ve bu yöndeki ihtiyaçlarını hararetle savunur ve önceki parlak döneme yani Tevrat ilkelerine dönmeye çağırır. Bu amaçla Şas Partisi'nden birçok kişi "Tevbe" etkinlikleri ile uğraşır. Yine parti, "Yahudi Kimdir?" Yasası'nı tam bir duyarlılıkla destekler; ama aynı zamanda Statüko'yu zorlamaktan kaçınır. Şas Partisi'nin siyasî çizgisinde pek çok çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin, hem Likud Partisi'ne yakın durmakta hem de Filistinlilerle siyasî çözümü savunan "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun kararlarına bağlı olduğunu iddia etmektedir.[93]

Şas Partisi'nin kuruluşu sırasında Haham Perets, "İsrail halkından birinin canını kurtaran tüm dünyayı kurtarmış gibidir." dinî kuralından hareketle, hareketinin Batı Şeria ve Gazze'den çekilmeyi desteklediğini açıklar. Bu dinî ilke, insan hayatını korumanın toprak korumaktan daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısı ile işgal edilen topraklardan çekilebileceğini ima etmektedir. Parti, bu söylemini 1988 seçimlerinde tekrarlamıştır. Haham Perets 1984 yılında yapılması düşünülen Filistin Kurtuluş Örgütü ile barış

93 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 135.

görüşmelerini desteklemiştir.[94] Şas Partisi, her ne kadar 1988 seçim programında FKÖ ile banş veya işgal edilen topraklardan çekilme konusunda açık bir tavır ortaya koymamış ise de Haham Perets Temmuz 1989'da parti üyelerinin İsrail İşçi Partisi'nin "Toprak Karşılığı Barış" ilkesi üzerine kurulu barış programını desteklediğini açıklamıştır. Bu barış programında Arapların Doğu Kudüs'te oturmalarına ve o zaman gündemde olan seçimlere katılmalarına izin verilmekteydi.[95]

Perets'in bu tavrı, Filistinlilere sıcak bakmasından kaynaklanmıyordu. Bilakis zamanın İsrail aleyhine işlediğini farketmekteydi. Filistinlilere sıcak bakmıyorlardı; çünkü kendisinin ve Partisi'nin değişik münasebetlerle dile getirdiği Araplara yönelik nefretini gizlemiyordu. Bu nedenle 1988 seçimlerinin hemen ardından, eğer Şas listesi olmasaydı, aşın sağcı Rahbaam Zevy liderliğindeki ve sadece "Transfer" adı altında Arapların kovulması düşüncesi üzerine kurulu olan "Moleidet" listesine oy vermekte tereddüt etmeyeceğini açıklamıştı.[96]

Parti, 1988 yılı programında İntifada'ya karşı "daha güçlü yumruk" olmaya çağırdı.[97] Buna bağlı olarak Şubat 1989'da "Cumartesi Mutluluğu ve Sevinç Bayramları" adında edebî bir dergi çıkarmaya başladı. Dergi, ırk ve din düşmanlığını körükleyen, İsmail (a.s.)'a saldın şeklinde somutlaşan Arap müslümanlara karşı kanlı eylemlere teşvik eden dinî içerikli şiirler ve yazılar içermekteydi.[98]

Şas Partisi'nin manevî lideri Litvanya kökenli Haham Şah, barışı destekleyen bir tavır takınmaktaydı. İşgal edilen bölgelerin geri verilmesi konusunda sorulan bir soruya şu cevabı verdi: "Şu an İsrail egemenliği altında bulunan toprakların bir bölümünün geri verilmesi sonucunda gerçekleşecek barış, akıtılan kanı büyük oranda durduracaktır. Çünkü barışın egemen olduğu bir zamanda kan akışının azalacağından kesinlikle şüphe etmiyorum. Bu nedenle sade-

94 Anberi, Benhas: *Hahamlara Göre Filistin Sorununun Çözümü*, el-Beyader el-Askeri dergisi, sayı: 325, Ekim 1988, s. 39.
95 a.g.e.
96 el-Beyader es-Siyasî dergisi, sayı: 325, 1988, s. 39.
97 Jerusalem Post Supplement, October 31, 1988, s. 8.
98 Zorro, Salah: a.g.e., s. 364.

ce buradaki durumumuzu değil dünyadaki durumumuzu da göz önünde bulundurmamız gerekir. Orta Doğu'da barışın olmaması, bütün dünyada barış ve esenliğin yok olması demektir. Çünkü büyük devletler bu konuyla ilgilenmekte ve diğer devletleri kendine çekmeye çalışmaktadırlar. Onlara her türlü silahı vermek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bu durumda sonuç, savaş olacak. O zaman sonumuz ne olacak? "Seçilmiş halk" olarak ne değerimiz olacak?"[99]

Şas Partisi 1985 yılında kurduğu "Menba" adlı bürolarla İsrail toplumunda kök salmayı başarmıştır. Ülkenin değişik yerlerinde kurduğu dört yüze yakın büro vasıtasıyla günlük olarak seçmenleriyle direk bağlantı kurabilen tek parti olmuştur. Bu bürolar, her gün yüz bine yakın kişiye sosyal, dinî ve eğitim amaçlı hizmetler vermektedir. Bu ağ içerisinde yüzlerce haham çalışmaktadır ve özellikle gelişmekte olan kentlerde yüzlerce aileyi "tevbe"ye ikna ederek dine döndürmüştür.[100] Parti, ayrıca çocuklara yönelik spor faaliyetleri düzenlemekte ve erkek öğrenciler için ücretsiz özel eğitim merkezleri kurmaktadır. 1988 yılından itibaren tamamen kız öğrencilere yönelik eğitim merkezleri kurmaya başlamıştır.[101]

Şas Partisi, "Menba" adlı bu teşkilat bürolarını, Sefaradlara yönelik toplumsal mesajının bir parçası olarak değerlendirmekte ve İsrail'deki etnik ayırımcılığı sona erdirmek için kurulduğunu iddia etmektedir. Amaçlarının öğrencileri etkileyerek lâiklikten dindarlığa geçmelerini sağlamak olduğu iddialarını reddeder. Tek hedeflerinin, çocukları kötü çevreden ve kötü davranışlardan korumak olduğunu söylerler.

Şas Partisi, toplumsal alanda bazı dinî yasaların çıkarılmasını talep eder. Bu amaçla 1988 seçimlerinden sonra Likud Partisi ile koalisyon hükûmeti kurulabilmesi için bazı şartlar ileri sürer. Bu şartların birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

a- Helal Kaşer yemeğinin denetiminin sıklaştırılması,

---

99 Şadi, Abdulaziz: *Dinî Partiler ve Gelecek Seçimler*, s. 99.
100 Horofets, Moshe: *Anahtar Haham Şah'ın Elinde*, s. 142-143.
101 19.4.1989 tarihli Yediot Aharonot gazetesi.

b- Toplumda fitne ve fesat görüntülerinin kaldırılması,

c- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Şas Partisi'ne bağlı eğitim kurumlarının bir şubesinin açılması ve malî destek verilmesi,

d- "Yetkilendirme Yasası"nın çıkarılması. Bu yasa ile, cumartesinin saygınlığının korunmasını ve o gün çalışmak sûretiyle bu saygınlığın çiğnenmemesini garantiye almak için yerel meclis başkanlarına, uygun gördükleri yasal önlemleri alma yetkisi verilmesi idi.

e- Parlâmentodan "Dinî İlkelere Uygun Yahudilik" kanunu ile "Hahamlık Mahkemeleri" kanununun çıkarılması. Bu iki kanun, Yahudilik dinini benimseyen kimseye, Yahudiliğinin onaylanması için hahamlardan oluşan bir kurul önünde Yahudiliğe giriş gereklerini yerine getirmeyi zorunlu kılmaktaydı. Aksi halde Yahudiliği geçerli olmamakta ve Yahudiliğe giriş işlemlerini tekrar yerine getirmesi gerekmekteydi.

f- Dindarlara ait özel bir radyo kanalının açılması.

g- Bayanların askere alınmaları hakkındaki kanunun tamamen kaldırılması.[102]

Şas Partisi'nin bu başarısı, İsrail'in siyasî hayatında önemli değişimlerin yaşandığına işaret etmektedir. Bu değişimlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Etnik temel üzerine kurulu bir liste ilk kez böyle büyük bir başarı elde etmektedir. İsrail'deki dinî çevreler içinde meydana gelen değişimleri gösteren bu gelişme şu şekillerde ortaya çıkmıştır:

a- Köktendinci Siyonizmin dağılması ve her yıl giderek gerilemesi,

b- Siyonizme karşı çıkan güçlerin dinî çevrelere egemen olması.

1980'li yılların ortalarından itibaren Harîdi partiler İsrail siyaset sahnesine zaferle girdiler. Toplumu tabandan Yahudileştirmeyi

102 14.11.1988 tarihli Yediot Aharonot gazetesi.

ve dinî değerlere dönüşü arzulayan bu partilerin artık bir ağırlıklan ve seçmen kitlesi vardı. Bu durum onlan bütün koalisyon hükûmetlerinde Ortodoks partilerin kaçınılmaz ortağı kılmaktaydı. Harîdi gruplar, halk arasında avukatlan ve konuşmacılan durumunda olan İsrailli Sefaradlan nasıl sıkıştıracaklannı öğrenmekle beraber, bu başan onlara İsrail siyasî hayatında ilk kez kendi seslerini duyurma fırsatı sağladı. Böylece İsrail'de Yahudiliğe dönüşü seslendiren en bariz grup kendileri oldular.

Harîdilerin elde ettikleri oylar, Beni Barak ve Netifut gibi genellikle gelişmişlikten nasibini almamış Sefaradlara ait bölgelerde yaşayan geleneksel yapıya sahip Ortodoks çevrelerden geldi. Aslında bu durum, çok nüfuslu ailelere sahip olan ve eğitim merkezleri yoluyla toplumsal yapılannı güçlendirmeye çalışan Ortodokslann doğal gelişimine dayalı demografik bir temelden kaynaklanıyordu.[103]

Harîdilerin bu başansı aynı zamanda sosyo-politik bir sonucu göstermektedir: Bu başan, o zamana kadar siyasal sistemin dışında kalan kesimlerin siyasete katılmalannı sağlamıştır. Her ne kadar siyasetin bozulmasına ve siyasî kurallan sadece kendi çıkarlan için kullanmalanna neden olsa da bu olumlu yönde bir gelişme sayılır.

On İkinci ve On Üçüncü Parlâmento seçim sonuçlan, İsrail'in dinî gerçeğinde derin bir değişimin meydana geldiğini ortaya çıkardı. 1980'li yılların başlangıcına kadar dindar seçmenlerin 1/3'nün oylannı alan Siyonist "Milliyetçi Dinî Parti" Mafdal %26.8'den fazla oy alamazken buna karşılık Harîdi partiler, bu kesimin 1/3 oy oranından %73.2 oy oranına yükselmişlerdir. Sağ ve sol partiler, seçimlerde salt çoğunluğu elde edememeleri nedeni ile daima Harîdi partilerin desteğini almak zorunda kalmışlardır. Bu partiler de durumdan yararlanarak, desteklerini pahalıya satmak için her iki partiyle görüşmelerini sürdürmüşlerdir. Harîdi partiler, Siyonist İsrail devletinin meşruiyetini kabul etmek zorunda kalmadan verecekleri destekle kurulacak hükûmetten birtakım sözler ve bağlayıcı karar-

103 1990 yılında Beni Barak'ın nüfusu 120 bine yakındı ve hepsi Harîdi idi. Aralannda 40 bin kadar çocuk, dinî okullarda okumaktaydı. On binden fazla öğrenci de yüksek dinî okullarda Yishuv okumaktaydı. Ayrıca evlilere has özel okullarda (Kolalim) okuyanlar da bulunmaktaydı.

lar talep ettiler. Bu talepleri sayesinde sayıları giderek artmakta olan destekleyicileri üzerinde güçlerinin daha çok artmasına, dinî eğitim veren kurumlara malî destek verilmesine ve bağlılarına yerleşim yerleri kazandırma gibi yararlar sağlanırken, aynı zamanda bütün toplumu tabandan Yahudileştirme çalışmaları için iyi fırsatlar elde ettiler. Hem de lâik yöneticileri bu çalışmaları destekleyecek kararları alma zorunda bırakarak tüm bunları gerçekleştirdiler.[104]

2- Dinci partiler arası ilişkilerde özellikle Harîdiler arasında ve bu partilerin diğer lâik partilerle olan ilişkilerinde yeni ölçülerin ortaya çıkması. Örneğin, parlâmentodaki Harîdi grubun siyasî ve diplomatik makamlar almakla uğraşmayıp sadece dinî konularla ilgilenmesi. Buna karşılık Agudath Israel Partisi'nin, bugüne kadar takip ettiği metotla tam tersine hareket edip, genelde siyasî ve diplomatik makamlar elde etmek için mücadele vermesi. Şas Partisi'nin iktidar ortağı olmasının ardından din ile ilgili olsun olmasın bütün siyasî konularla ilgilenmiş ve lideri Isaac Perets, ekonomik, siyasal ve güvenlik konularında önerileri olan ulusal bir lidere dönüşmüştür. Burada, 1988 seçimlerinden sonra Şas Partisi'nin koalisyon hükûmetine ortak olmak ıçın bazı şartlar ileri sürdüğünü belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda İmar ve İskan Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Maliye Bakan yardımcılığı, hükûmetin çeşitli bakanlıklarında müdürlükler, önemli ülkelerden birinde konsolosluk, İsrail'in dış görüşmelerinde dokuz diplomatik görev, parlâmento veya hükûmette bulunan bütün komisyonlarda kendisinden bir temsilci bulunmasını istemiştir.[105]

Parti, "Kiminle ittifak yapılmalı; Likud'la mı, İşçi Partisi ile mi?" konusunda yapılan tartışmalar nedeni ile 1990 ortalarında kendisini yerle bir edecek şiddetli bir sarsıntı geçirdi. Bu tartışmanın gerisinde Mart 1990'da Ulusal Birlik Hükûmeti'nde yaşanan kriz vardı. Kriz, Likud'un yeniden iktidara gelmesi İşçi Partisi'nin ise muhalefete geçmesiyle son buldu. Tartışmaların yaşandığı dönemde Litvanyalı grupların ve Eşkenaz olmasına rağmen aynı zamanda Şas Par-

104 Kebl, Ceyl: *Yevmullah - Üç Dinde Çağdaş Köktenci Hareketler*, s. 192-194.
105 Hadashut gazetesi, 25.11.1988.

tisi'nin manevî lideri olan Haham Eliezer Şah, Likud ile ittifak yapılmasını savunurken, partinin manevî ve siyasî yöneticisi konumunda olan "Tevrat Hakimleri Kurulu" başkanı Haham Ufadya Joseph ise İşçi Partisi ile ittifakı savunuyordu. Bu tartışma partiyi parlâmentoda temsil eden milletvekilleri arasında da yaşandı. Krizin sona ermesi ve Likud ile ittifak kurulması sonrasında Haham Şah ile Haham Perets'in arasını düzeltmek için birçok görüşmeler yapıldı. Ancak girişimler sonuçsuz kaldı.[106]

Isaac Perets, 1988 Şamir Hükûmeti'nde Göçmenlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na getirildi. Ancak bakanlığı döneminde Rusya'dan gelen göçmen Yahudiler arasına sızarak gelen Yahudi olmayanlann oranının %30 olduğu ortaya çıkınca bu acı gerçek yüzünden Başbakan Şamir ile büyük sorunlar yaşadı. Bu sorunla birlikte Haham Şah'ın talimatlarını uygulayamaması ve Haham Ufadya Joseph'un parti üzerindeki aktif etkinliği ve hakimiyeti nedeni ile 1990 Mart'ında Şas Partisi genel başkanlığından istifa etti. Perets daha sonra "Agudath Israel", "Degel Hatorah" ve Eşkenaz dinî bir parti olan "Muraya"dan oluşan "Tevrat Yahudiliği Listesi"ne katıldı. On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde bu listede ikinci sırada yer aldı. Listenin bu seçimlerde dört sandalye kazanması sonucu kendisi de tekrar parlâmentoya girdi.[107]

b-Şas Partisi'nin İşçi Partisiyle Koalisyon Ortaklığı

Dinî partiler, 1988 seçimlerinde parlâmentodaki sandalye sayılanı 12'den 18'e çıkarmakla güçlerini arttırdılar ve büyük bir zafer kazandılar. Bu artış gözlemcileri şaşırtmıştır; ancak onları şaşırtan bir başka durum daha vardır. O da Harîdi partilerin 18 sandalyeden 13'ünü almalan, kalan 5 sandalyeyi ise Milliyetçi Dinî Parti Mafdal'ın almasıydı. Çünkü daha önceki seçimlerde, özellikle Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Parlâmento seçimlerinde dinî partiler top-

106 Haaretz gazetesi 30.4.1992.
107 Edmun, Talmi: *Haham Perets, Likud'la Birlikte Düştü*, 11.7.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki, s. 16-17.

lam 18 sandalye kazanırlarken, bunun 12'sini Mafdal Partisi, kalan 6 sandalyeyi ise Harîdi partiler bölüşüyorlardı. 1988 seçimleri yapıldığında İsrail seçimleri tarihînde ilk kez Harîdi partiler kazançlı çıktılar. Toplum ve siyasal bilimciler bunun nedenini birkaç önemli faktöre bağlarlar:

1- Harîdi gruplarda görülen nüfus artışı,

2- Seçim çalışmalarında birliktelik,

3- "Habed" hareketine bağlı olanların seçimlere katılmaları ve büyük çoğunluğunun "Şas" lehine oy kullanması.[108]

Şas Partisi, 23 Haziran 1992'de yapılan On Üçüncü Parlâmento seçimlerine, başında Şamir Hükûmeti'nde İçişleri bakanı olan Arie Dar'a bulunan bir liste ile katıldı. Listede aynca Moshe Maeh, Joseph Azran, Arie Cemeel, Raphael Benhas ve Solomo Benzary bulunuyordu. Bu altı kişi, Şas Partisi'ni On Üçüncü Parlâmento'da temsil edenler arasında yer aldılar. Listede yedinci sırada yer alan Yeir Levi ise en önemli seçim bölgesinden sorumlu olmasına rağmen -zira bu seçimlerde özellikle Arapların yaşadığı yerleşim merkezlerine önem verilmişti- milletvekili olma şansını elde edemedi.[109]

Bedevilerin yaşadığı bölgelerde Şas Partisi'nin propaganda çalışmalannı 35 yaşlarında bir Arap genci üstlendi. Bir ticarî işletmede müdür olarak çalışan, aynı zamanda "Raht" il meclisinde tahsildar olarak görev yapan Selame Ebu Da'bes adındaki bu genç, Şas Partisi'nin bu bölgelerde aktif olarak çalışan bir elemanıydı. Çadırlardan gelen ve çobanlık yaparak geçinen insanların oluşturduğu bu küçük bedevî şehirler henüz gelişmekte ve medenî hayata geçmekteydiler. Bu yüzden İçişleri Bakanlığı ile olan ilişkileri gün geçtikçe daha da güçlenmekteydi.

Yeni il meclisleri ancak tayin usulü ile kuruluyordu. Bu gibi yerlerde idarî seçimlerin ne zaman yapılacağına İçişleri bakanı karar veriyordu. Ebu Da'bes'in üstlendiği görev pek zor sayılmazdı. Çünkü Şas Partisi'ni desteklemenin faydalan ileriki dönemlerde

---

108 Halife, Ahmet: a.g.e., s. 235-236.
109 Avramufets, Amnon: *Seçim Savaşını Bekleyen İsrail*, 22.5.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki s. 3.

kendilerine dönecekti. Bedeviler bunu çok iyi biliyorlardı. Da'bes yaptığı çalışmalar sonucu Şas Partisi'ne bedevilerden binlerce oy kazandırdı. Bedeviler, bu sayede İçişleri Bakanı Der'a'nın görev yaptığı süre içinde İsrail'in, Arap yerleşim bölgelerinin gelişmesi için çalışmalarını sağladılar. Ebu Da'bes, İçişleri Bakanı Der'a'nın yardım etmesi halinde İçişleri Bakanlığı ile iyi ilişkiler kurulacağına inandığını ve "Raht" ilinin kalkınması için çalışacaklarını açıklamıştı.[110]

On Üçüncü Parlâmento seçimleri sırasında önemli olaylardan bir diğeri; 96 yaşına gelen, seçimlerde Harîdileri yönlendirme ve "Şas" ve "Tevrat Yahudiliği" listeleri arasında uyumu sağlama konularında etkin bir rol oynayan, 96 yaşındaki Haham Şah'ın, Şas Partisi içindeki Sefaradlara saldırması sonucu büyük bir tepki toplamasıdır. Ancak Haham Şah, eskiden beri var olan etkinliği ve partiye ait "Hahamlar Kurulu" üzerindeki hakimiyetini kullanarak, "kendisinin Doğulu gruplara düşman olduğu" yönündeki ithama cevap vermek için Şas Partisi tarafından bir bildirinin yayınlanmasını istedi. Ancak bu bildirinin sadece kurul sekreteri Haham Moshe Maya'nın imzasıyla çıkması Haham Şah taraftan üyelerin böyle bir bildirinin yayınlanmasına razı olmadıklarını göstermektedir.

Haham Ufadya Joseph, bu seçim döneminde meydana gelen; ama doğal olan, aşın yağmur ve gök gürültülerini Şas Partisi lehine oy vermeleri yönünde gökten halka gelen işaretler olarak değerlendirir. Yaptığı bir konuşmada: "Yaz ortasında bunun dışında hiç gök gürültüsü işittiniz mi? Şüphesiz bu, Şas'a oy vermeniz için gökten gelen işaretten başka bir şey değildir. Bu yaz günü yağmurun yağacağı, Şas takviminde bildirilmektedir."[111]

Şas Partisi'nin seçimlerde altı sandalye kazanmasından sonra partinin iplerini elinde tutan Haham Şah, koalisyon hükûmetine katılmaya karşı çıkmaktaydı. Ancak "Hahamlar Kurulu" başkanı Haham Ufadya, İçişleri Bakanlığı'nın Dar'a'ya, Dinler Bakanlığı'nın da

---

110 Bender, Aurey: *Şas'a Bağlı Bedevi Kurmay Heyeti Başkanı*, 19.6.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki, s. 17.

111 Raht, Menahem: *Haham Şah, Şas Hahamlarını Kendisini Açıkça Desteklemek Zorunda Bıraktı*, Maarif gazetesi, 19.6.1992, s. 4.

Moshe Maya'ya verilmesi halinde İşçi Partisi ile koalisyon kurabileceklerini açıkladı.[112] Arie Dar'a'nın İçişleri Bakanlığına tayin edilmesi ile Şas Partisi, İşçi Partisi ile koalisyona girdi.[113]

Dinler Bakanlığı'nı ise, koalisyona girmeyi kabul etmeyen Mafdal Partisi ve Harîdi dinî gruplan temsil eden "Tevrat Yahudiliği" Partisi ile pazarlık etmek için Isaac Rabin, geçici olarak kendisi bu görevi üstlendi.

Şas Partisi ile İsrail İşçi Partisi arasında yapılan koalisyon ittifakında şu maddeler yer almaktaydı:

1- Taraflar arasında yapılan bu ittifakın hazırlanması her iki tarafın katılımı ile gerçekleşmiştir. On Üçüncü Parlâmento dönemi boyunca bu ittifak geçerli olacaktır.

2- Hükûmetin kurulabilmesi için başka partilerin katılımı da gerekmektedir. Her iki taraf bu katılımlan kabul eder.

3- a- Dinî boyutu olan temel yasalann çıkanlması koalisyon ortaklannın daha önce yapacaklan ittifaka bağlıdır.

b- Dinî bir yasanın çıkanlması veya iptal edilmesi, koalisyonu oluşturan bütün partilerin ittifakıyla mümkündür. Bütün koalisyon ittifaklannda bu maddenin garanti altına alınması, İşçi Partisi ile koalisyona katılacak bütün partilerin bunu imzalaması sonucu mümkündür.

---

112 Maarif gazetesi, 26.6.1992, s. 5.

113 Şas Partisi, 1983 yılında kurulduğu zaman Dar'a 26 yaşındaydı. Bu yaşta olması parti lideri olmasına mani olmaktaydı. Şas'ın 1984 seçimlerinde elde ettiği başarıdan sonra koalisyon koşulu olarak Perets'in İçişleri Bakanlığı'na atanmasıyla o da "Tevrat Hakimleri Kurulu"nun sekreterliği görevine ek olarak Perets'in müsteşarlığını da yapmaya başladı. 1986 yılında İçişleri Bakanlığı'nda genel müdür oldu. Dar'a'nın Şas hareketi içinde etkili olmasını sağlayan en önemli faktör, Perets'in İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etmesinin ardından kendisinin aynı görevde kalmasıydı. Böylece bakanlıktaki en önemli isim oldu. 1988 seçimlerinden sonra hükümette Şas Partisi'nin temsilcisi olarak İçişleri Bakanlığı'na atandı. Haham Ufadya'ya ve ailesine olan sıkı ve özel bağlılığı nedeni ile partide büyük bir etkinliğe sahiptir. Zira Hahamın öğrencisi, özel danışmanı ve sekreteri sayılır. Haham Ufadya'nın Şimon Peres ile yaptığı ittifakın bozulmasında, takındığı tavrın önemli rolü vardı. O bu tavrıyla İşçi partisini Likud ile birlikte Ulusal Birlik Hükümeti kurmaya zorlamıştı. Bak. Zorro, Salah: *İsrail Toplumunda Dindarlar*, s. 364-365.

c- Şu an İsrail devletinin sınırları içinde bulunan topraklardan bir bölümünün barış anlaşması karşılığında karşı tarafa veya herhangi bir üçüncü tarafa verilmesini içeren bütün barış anlaşmalarına, anlaşmanın imzalanmasından önce halk oylaması yoluyla genel bir referandum yapılarak karar verilir. Bu karar için her iki taraf uyumlu hareket eder.

d- Şas Partisi, dış ilişkiler ve güvenlik konularında "Tevrat Hakimleri Kurulu"nun belirleyeceği yönde oy kullanır.

4- Her parti temsil gücü oranında hükûmette yer alır ve her dört milletvekilinden birine bakanlık verilir. Buna göre Şas Partisi hükûmette bir bakan veya iki bakan yardımcılığını aşağıdaki şekillerde alır:

a- İçişleri Bakanlığı,

b- Eğitim ve Kültür Bakanlığı yardımcılığı,

c- İmar ve İskan Bakanlığı yardımcılığı. Bu bakanlığı İşçi Partisi'nden birinin kabul etmemesi durumunda Şas Partisi, İşçi Partisi'ne bağlı başka bakanlıklardan birine bakan yardımcısı tayin eder. Başbakan ve Şas'ın ittifakı sonucu bu tayin kabul edilir.

5- a- Kültür ve Eğitim Bakanlığı bünyesinde, resmî din öğretiminin yapıldığı düzeyde Harîdi kültürünün eğitim ve öğretimini yapan bir bölüm oluşturulacaktır.

b- Bu bölüm, her düzeyde Tevrat kültürü ve Harîdi eğitim ve öğretiminden sorumlu bütün bakanlık birimlerini bünyesinde toplayacaktır.

c- Bölüm yönetimi, Şas Partisi tarafından atanan bakan yardımcısına bağlı olacaktır.

d- Bölüm müdürü, Şas tarafından belirlenen bakan yardımcısının tavsiyesi üzerine hükûmet tarafından atanır.

6- Başbakan, Dinler Bakanlığı'nı bizzat kendisi yönetir ve bu bakanlığın çalışması için bakan yardımcısı atamaz.

7- Şas tarafından tayin edilen bakan, bakanlık bünyesindeki

güvenlik komisyonunda ve resmî Hakim Tayin Komisyonu'nda üye olarak görev yapar.

8- Şas Partisi'nden bir milletvekili Meclis Başkan Vekilliği'ne getirilir.

9- "Hakim Tayin Komisyonu"nda bulunan parlâmento üyelerinden biri, Şas Partisi'nden olmalıdır.

10- Parlâmento alt komisyonlarında Şas Partisi'nin temsil edilmesi, siyasî temsil gücü oranına uygun olmalıdır. Her halükarda Şas Partisi üyeleri, Dışişleri, Güvenlik ve Maliye komisyonlarında bulunurlar.

11- Siyasî olarak Dışişleri Bakanlığı atamalarında Şas'ın önerisi üzerine yetkin bir kişi uygun bir diplomatik göreve atanır.

12- Radyo - Televizyon Yayın Kurulu'nda bir değişiklik yapılması durumunda Şas'ın bu kuruldaki konumu korunacaktır.

13- Hükûmetin izlediği siyasetin temel esaslarını içeren ve üzerinde ittifak edilen ek maddeler, söz konusu ittifakın ayrılmaz parçalan gibi ve ondan kabul edilir.

14- Her iki taraf, içtenlik ve doğrulukla bu ittifak maddelerine bağlı kalmayı taahhüt eder.

On üçüncü madde ile açıklanan ittifak şartı, "Din ve Devlet" bendinde zikredilir. Buna göre:

1- Milli birlik ve sağlam bir toplumsal yaşam, hoşgörünün gözetilmesini, toplum bireyleri arasında yakınlaşmayı, din ve vicdan özgürlüğünü gerekli kılar.

2- Hangi taraftan olursa olsun hükûmet, din düşmanlığına veya dinin baskı aracı olarak kullanılmasına engel olur. Hiçbir siyasî - dinî eğilimin etkisinde kalmadan, vatandaşların genel dinsel ihtiyaçlarını karşılamayı garanti eder.

3- Savunma Bakanı kendi başkanlığında bir komisyon kurar. Bu komisyon, dinî okullarda okuyanların askerlik tecil işlemlerini denetler ve tecil şartlarını belirler. Bu alandaki eksiklikleri ve suistimalleri gidermeye çalışır.[114]

114 10.7.1992 tarihli Maarif gazetesi s. 2.

Bu ittifakın maddeleri, Şas Partisi'nin İşçi Partisi'nden ustalıkla birçok yarar elde ettiğini ve bu yararların İsrail'de Harîdi toplumu için Şamir Hükûmeti'nde elde ettiklerinden fazla olmasa bile daha az olmadığını gösteriyor. hükûmette, parlâmentoda ve alt komisyonlarında, Hakim Tayin Komisyonu'nda temsil oranını yükseltmesi, Dinler Bakanlığı'na kendi muvafakatı olmadan başka bir dinî partiden bakanın tayin edilmesine engel olması, böylece Başbakan Isaac Rabin'in bu bakanlıkta "Tevrat Yahudiliği" veya "Mafdal" gibi dinî partilerden bir bakan yardımcısı atama ihtimalini yok etmesi. Bütün bu kazanımlar elde edilen kazanımların en başta gelenleri arasında yer alır. Aynı şekilde Şas Partisi'nin, kendine ait dinî okullarında okuyan öğrencilerin öğrenimleri boyunca askerliklerini tecil etmelerini sağlaması bir başka kazanımdır. Çünkü dinî okullarda okuyanların askere alınmaları konusu daha önce bahsettiğimiz gibi, On İkinci Parlâmento döneminin sonuna doğru Siyonist sol partiler ile dinî ve Harîdi partiler arasında sert tartışmalara yol açmıştı.

Şas Partisi'nin, Rabin Hükûmeti'ne koalisyon ortağı olarak girmesi Harîdi çevrelerde büyük bir şok etkisi yaptı. Çünkü Harîdi grupların oluşturduğu Şas Partisi, 1984 yılında kuruluşundan beri ilk kez kurucusu olan Haham Şah'ın talimatlarına uymayarak İşçi Partisi ile koalisyona girmişti. Bununla birlikte Şas, Harîdi dünyasında büyük bir etkinliği olan Ben Ficneys Admur'u ve "Yeni Neslin Bilgini" olarak kabul edilen Haham Joseph Salom Elyshaf'un tavsiyelerini de dinlemeyerek Haham Ufadya Joseph'un görüşüne göre hareket etmeyi tercih etti. Bunun üzerine Haham Elyshaf bir fetva yayınlayarak, Rabbinden korkan bir Yahudinin, bayan "Shulamit Aloni'nin Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı bir koalisyona katılmasının haram olduğunu ileri sürdü. Ama buna rağmen Haham Ufadya, Rabin ile koalisyon kurmakta ısrar edince Harîdi gruplar arasında bölünmeler meydana geldi. Bir tarafta Haham Şah, Elyshaf ve Ben Ficneys Admur'u; diğer tarafta Haham Ufadya Joseph yer almaktaydı.[115]

115 Raht, Menahem ve Manour Hadas: *Harîdi Dünyasında Deprem*, 10.7.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 1-2.

Haham Şah ve bağlılarının, Şas Partisi'nin Isaac Rabin liderliğindeki İsrail İşçi Partisi ile koalisyona girmesine karşı çıkmalarının başlıca nedeni, Rabin'in aşırı lâikliği ve Filistin halkının haklarına sıcak bakmakla tanınan "Merets" Partisi lideri bayan Shulamit Aloni'yi Eğitim ve Kültür Bakanı olarak tayin etmesinden kaynaklanıyordu. Rabin'in yaptığı bu atama ileriki aşamalarda bakanlığın siyasetine de yansıyacağını, buna bağlı olarak Yahudi kültürüne ve dinî programlara ilginin azalacağını iddia ediyorlardı. Bu nedenle Haham Şah, Şas Partisi'nin hükûmete girmesini ve bayan Shulamit Aloni'nin Kültür bakanı olarak atanmasını onaylamayı, "Yahudi şeriatinin bütün hükümlerini çiğnemek" olarak değerlendiriyordu.

Şas Partisi'ndeki bu ihtilaflar yüzünden Harîdi liderler, Haham Ufadya Joseph ve İçişleri Bakanı tayin edilen Haham Arie Dar'a'ya karşı topyekün çirkin bir saldırı başlattılar. Bu saldırılar çerçevesinde susmayı tercih eden bazı hahamların desteğini alan güney bölgesinden bir haham, Yishuv ve hahamlıklarda bulunanların, başta Arie Dar'a olmak üzere Şas Partisi'ni parlâmentoda temsil edenleri suçlu çıkaracak ve kınanmalarına neden olacak bilgilere sahip olanların ellerindeki bilgileri polise teslim etmeleri gerektiğine dair bir fetva yayınladı. Haham Ufadya Joseph'a telefonla tehditler gelmeye başladı. Birçok haham, çocuklarını Haham Ufadya'nın oğullarına ait okul ve kreşlere göndermedi. Hatta çocukları, "Yeni Neslin Bilginleri" tarafından çıkarılan emirlere uymayanların çocuklarının yanında bile oturtmuyorlardı.

Milliyetçi Dinî Parti'nin yayın organı olan "Hatusfeh" gazetesi de saldırı kervanına katıldı ve İşçi Partisi ile Şas Partisi arasında gizli bir anlaşmanın olduğunu ileri sürdü. Bu anlaşmaya göre İşçi Partisi'nin, Şas'ın koalisyona girmesi karşılığında Arie Dar'a'ya yöneltilen suçlamalar nedeni ile sorgulanmak üzere dokunulmazlığının kaldırılması için yapılacak oylamada aleyhte oy kullanacağı iddia ediliyordu.[116]

Kimi lâik kesimler, Siyonizm karşıtı Harîdi dinî bir parti olan

116 Raht, Menahem: *Eşkenaz Harîdi Dünyası Şas Aleyhine Savaşı Kızıştırıyor*, 17.7.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 4.

Şas Partisi'nin, Rabin liderliğindeki koalisyon hükûmetine ortak olmasıyla İsrail'deki çeşitli dinî akım ve partilerin tek temsilcisi kabul edilmesinin yanlış olduğunu ileri sürerler. Aslında böyle bir yaklaşım, İşçi ve "Merets" partilerinin, Şas Partisi'nin toprak karşılığı Araplarla barışı destekleyeceği yönündeki yanlış anlayışlarına dayanmaktadır. Şas'ın böyle bir desteği sağlaması son derece güçtür. Eğer Şas, Harîdiler arasında yaygın olan "Yahudi olmayan her şeye düşmanlık" eğilimlerini görmezden gelip, bu tür bir destek verme cesaretinde bulunursa Harîdi gruplar Şas liderlerine karşı ayaklanacaklardır.

Aynı kesimler Şas liderlerinin izlediği ılımlı politikalara dayanmanın, Harîdi hahamlar arasında yaygın olan Siyonizm karşıtı tavırlara meşruiyet kazandırdığını savunurlar. Aslında Şas tarafından izlenen ılımlı politikalar, bu görüşteki hahamların Kurtarıcı Mesih gelmeden önce kurulmuş lâik bir devlet için insan hayatını tehlikeye atmanın caiz olmadığı yönündeki görüşlerine dayanmaktadır. Bu hahamlara göre "Ve canlannızı koruyun" dinî kuralı, ulusal Siyonist varlıkla savaşmaktan daha önemlidir. Ilımlı siyaset, 1967 Savaşı'nda işgal edilen topraklar ile bu tarihten önceki İsrail toprakları arasında bir fark gözetmemektedir. Çünkü bu veya öteki topraklar üzerinde bir İsrail yönetiminin kurulması "Sonun çabuk gelmesini istemek" ve "Sur üzerine çıkarak hedef olmak" gibidir. Yani böyle bir durum, kendilerini Kurtarıcı Mesih'in gelişine kadar "diaspora" hayatını kabullenmeyi öngören imanın üç temel esasından birini çiğnemek anlamına gelir.[117]

Şas Partisi'nin manevî lideri Haham Ufadya Joseph, İsrail'in barış karşılığı işgal edilen topraklardan, yani gerçek bir barış karşılığı Golan tepelerinden, Batı Şeria'dan ve Gazze'den çekilebileceğini net bir şekilde açıklar. Kudüs'teki bir mabedde dua edenlere: "Toprak, insan hayatından daha önemli değildir." demiştir.[118]

Bazı lâik düşünürler, Şas Partisi'nin, lâik çoğunluk üzerinde

117 Fourt, Yahushuva': *Merets ve Tsumet, Doğal Ortaklar*, 26.10.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki, s. 22.

118 1.6.1993 tarihli Ahram gazetesi (Kahire), s. 1.

dini bir zorlama aracı olarak kullanmasını içeren bu taleplerine karşı çıktılar. Şas'ın Siyonizme karşı çıkmasına rağmen Siyonist-lâik bir devlette koalisyon ortağı olmasını, lâiklerin gölgesinde iktidara gelmeye çalışmak olarak değerlendiriyorlardı. Lâik görüşlü Yahushuva' Bourat, Şas'ın parlâmento temsilcilerinden Solomo Benezery ile girdiği bir tartışma sırasında şunları şöyler: "17. yy'dan beri gelişmekte olan akılcı medeniyet olmasaydı, mikrofonda konuşan şu adam gibileri bugün konuşamayacaklardı. Çünkü kilise hiçbir şey yapmadan sadece kendi görüşünü bilim ve düşünceye kabul ettirmek için çalışmıştır. Şu an İsrail'de meydana gelen olaylar gerçekte, lâiklerin cesaretle karşı koyacakları kültürel bir savaşın vaktinin geldiğini göstermektedir.[119]

İsrail'de dinciler ile lâikler arasındaki çatışmalar, Şas Partisi'nin, Rabin hükûmetinde Eğitim Bakanı olarak görev yapan ve "Merets" grubunu temsil eden bayan Shulamit Aloni aleyhinde basın yayın yoluyla yürüttüğü kampanyalar sonucu daha da şiddetlendi. Aleyhte yapılan bu kampanya, bayan Şolamit'in yaptığı bazı açıklamalann dinci partiler tarafından eleştirilmesinden kaynaklanıyordu. Dinci partiler, bu açıklamaların dinin kutsallığına dokunduğunu ve görev yaptığı bakanlığın gereği olarak genç nesiller arasında Yahudilik anlayışının oluşması ve gelişmesinden sorumlu bir bakanın bu tür açıklamalarda bulunmakla haddini aştığını ileri sürüyorlardı. Patlak veren bu kriz, Şas liderlerinin bayan Shulamit Aloni'nin istifa etmesi için ısrar etmeleri sonucu daha da büyüdü. Hatta bayan Shulamit Aloni'nin istifa etmemesi halinde hükûmetten çekilme tehdidinde bulundular. Zaten Rabin hükûmetini tehdid eden asıl durum da buydu. Çünkü Şas Partisi, Haham Şah'ın talimatlarına uymadan koalisyona girmişti ve bu yüzden Haham Şah da Şas'ın koalisyondan çekilmesinde ısrar etmekteydi. Korkulan gerçekleşebilirdi; ancak Shulamit Aloni'nin yaptığı açıklamalar nedeni ile özür dilemesi krizi az da olsa sakinleştirdi. Fakat Şas, her zaman olduğu gibi bu krizden de kârlı çıkan taraf olmakta ısrar et-

---

119 Rayeh, Dudu Levi: *Şas Yaralandı mı? Bundan Sonra Ne Olacak?*, Yahushuva' Bourat ve Solomo Benzery arasındaki tartışma. 22.10.1992 tarihli Hadashût gazetesi, s. 4.

ti. Adamlarından birinin Eğitim Bakanı yardımcılığına tayin edilmesini istedi. Yapılan ısrarlar üzerine partide ikinci adam olan Haham Moshe Maya, Bayan Shulamit Aloni'nin yardımcılığına atandı. Anlaşılan siyasî yağmacılık oyunu, koalisyon ortağı dinci parti tarafından geniş çaplı olarak oynanmaktaydı. Bu siyasî oyun sayesinde parti, kendi görüş ve düşüncelerini İsrail'deki geniş lâik kesimlere dayatmak için resmî dairelerde ve yönetimde etkisini daha çok arttırıyordu. Moshe Maya'nın göreve gelir gelmez bayan Shulamit'ten ilk talebi, hahamların resmî okullarda ders vermesini ve bu okullarda Yahudilik düşüncesinin oluşmasını sağlayan müfredatı yasaklayan yasağı kaldırması oldu.[120] Bu durumu, "Statükoyu kabullenmek ve kurbağayı yutmak zorunda kaldığımız için" diye açıklıyorlardı. Moshe Maya, burada kurbağa ile Shulamit Aloni'yi, Statüko ile de Eğitim bakanı olarak görevine devam etmesini kastediyordu.

Shulamit Aloni aleyhinde Şas'ın çıkarttığı bu kriz ne ilk ne de sondu. Hükûmetteki krizler peşpeşe gelmekteydi. Şas ile Shulamit Aloni arasındaki düşmanlık öyle bir dereceye geldi ki, İsrail basını Şas Partisi'nin manevî lideri Ufadya Joseph'un birkaç yıl önce yaptığı açıklamaları yayınladı. Bu açıklamalarında Haham Ufadya: "Shulamit Aloni'nin öldüğü gün ziyafetler düzenlememiz ve sevinmemiz gerekir." diyordu. Bu sözlere Shulamit ise şöyle karşılık veriyordu: "Haham Ufadya Joseph'un, sözünü ettiği o büyük ziyafet yemeğinden yararlanması için ömrünün uzun olmasını temenni ederim."[121]

Şas ile Shulamit Aloni arasında meydana gelen en sert krizlerden biri de, 1993 Mayıs'ının ilk haftasında yaptığı bir açıklama sonunda patlak veren krizdir. İsrail'deki dindarlar bu açıklamayı, Yahudi dinî kültürüne yapılmış bir ihanet olarak değerlendirdiler ve bayanın makamından alınmasını istediler. İçişleri Bakanı Arie Dar'a ise koalisyondan çekilme ve İsrail İşçi Partisi ile yaptıkları ittifakın iptal edilmesi tehdidinde bulundu. Ancak Isaac Rabin, siyasî dehası ile bu

---

120 Elan, Shahr ve Bin Nahum, Arnon: *Aloni Sorununda Uzlaşma Şartı*, 26.10.1992 tarihli Haaretz gazetesi, s. 5.

121 5.2.1993 tarihli Maarif gazetesi, s. 1-2.

krizden kurtulmayı başardı. Rabin, Shulamit Aloni'yi başka bir bakanlığa atayarak yerine yine Merets üyelerinden bir başkasını Eğitim bakanı olarak tayin etmeyi önererek, koalisyon ortakları Şas ve Merets'i razı etmiş ve krizden bu şekilde kurtulmuştur.[122]

Fakat kriz, 31 Mayıs 1993'e kadar devam etti. Orta Doğu'daki barış görüşmelerini çıkmaza sokması muhtemel böyle bir krizi çözüme kavuşturmak için Rabin, hükûmette bazı yeni düzenlemeler yaptı. Yeni yapılan düzenlemelere göre; Eğitim bakanı olan Shulamit Aloni, Bilim Teknoloji ve Telekomünikasyon Bakanlığı'na atanırken, "Merets" üyelerinden Amnon Rubinstein Eğitim Bakanlığı'na atandı. Bilim Teknoloji ve Telekomünikasyon bakanı olan Moshe Şahhal da Enerji Bakanlığı'na atanırken, Ekonomi bakanı olan Simon Shetret Ticarî Televizyon kanalı sorumluluğunu üslendi.[123]

c- Haham Şah Efsanesinin Siyaset Çukuruna Düşmesi

Mart 1990'a kadar Haham Şah sadece bir Tevrat bilgini değildi, aynı zamanda bir deha idi. Bu tarihe kadar hem Degel Hatorah hem de Şas Partisi üzerinde hakimiyet kurmuştu. Sekiz parlâmento üyesi kendisinin görüş ve talimatlarına göre hareket etmekteydi. İsrail'de bir hükûmeti ayakta tutmak veya yıkmak onun elindeydi. Bu nedenle herkes Şah'ın bu liderliğini kabul ediyordu. O zamanlar Haham Ufadya Joseph Yahudi bir din adamı olarak Haham Şah'ın elinin altında sadece bir oyuncak ve kukla idi. Kendisinden biraz şüphe de ettikleri bu adamı "kitap yüklü eşek" olarak niteliyorlar ve ileri gelen bir Tevrat alimi olarak kabul etmiyorlardı.

1992 seçimleri yapıldığında sonuç artık Haham Şah'ın lehine değildi. Parlâmentoda bir üyenin dışında kimse yanında kalmamıştı. Buna karşılık Haham Ufadya, kendisinden başka kimsenin sözünü dinlemeyen altı üyeye sahip olmuştu. Koalisyon ancak Haham Ufadya'nın desteği sonucu kurulabilmişti. Bu durum karşısında ar-

---

122 11.5.1993 tarihli Maarif gazetesi, s. 1-2.
123 1.6.1993 tarihli Ahram gazetesi (Kahire), s. 1.

tık kimse "Şas Yönetim Kurulu" başkanının Tevratta büyük bir alim, derin anlayışlı bir bilgin ve yeni nesilin yol göstericisi olduğundan kuşku duymuyordu. Haham Şah ise artık 96 yaşını aşmış ve bunamış bir ihtiyardı. Ama buna rağmen hahamları, çizgisinin doğru olduğuna ikna etmek için ülkenin her tarafını dolaşıyordu. Hahamlar tam bir edep ve saygıyla Haham Şah'ı dinliyor, sonra da farklı bir düşünceyle yanından ayrılıyorlardı. Hatta yavaş yavaş ona karşı çıkma cesaretinde bulunmaya bile başlamışlardı.

Bu gelişmeler karşısında, yani Haham Şah'ın sahip olduğu konumu yitirmesiyle birlikte Harîdi topluluklar arasında liderlik sorunu ortaya çıktı. Haham Şah'ın yaptığı bir konuşmada Sefaradlara saldırması bardağı taşıran son damla oldu. Bu konuşma yüzünden sanki herkesin boğazına lokma tıkanmış ve şiddetli bir sancıya tutulmuşlardı. Haham Şah'a ilk darbe, kendisine isyan eden öğrencilerinden ve bağlılarından geldi. Bu arada Harîdi toplumunda Haham Şah'ın düşüşü konusunda birçok iddialar dolaşmaya başladı. Şas'ın rivayetine göre; Haham Şah'ı bu problemlerin içine yardımcısı Yahzkal Sehayk çekti. Yahzkal Sehayk, Şas Partisi'nin eski düşmanı ve Şas'a karşı savaş ilan eden bir kişidir. Şas'ın bu görüşünü, Haham Şah'a bağlı "Bunibag Yishuv" okulu öğrencileri destekler ve düşüşün başlangıcı sayılan Sefaradlara saldırı konuşmasından Yahzkal Sehayk'ı sorumlu tutarlar. Haham Şah'ı, Şas aleyhine kışkırtan; ama son anda hahamdan Şas adını açıkça söylememesini, sadece Sefaradlar hakkında genel olarak konuşmasını isteyen, böylece hahamın ırkçı biri olarak tanınmasını sağlayanın, aynı kişi olduğunu iddia ederler.

Öğrencileri Haham Şah'ın zayıfladığını ve bu zayıflığının manevî alanda değil, siyasî alanda açıkça ortaya çıktığını ileri sürerler. Harîdi toplumunda pragmatik eğilim ve ılımlı çözümler kabul etmeyen idealistlerin her zaman bulunduğunu açık bir şekilde dile getirirler. Agudath Israel Partisi son dönemlerde pragmatik çizgiyi temsil ederken, taviz kabul etmeyen Peresk Hahamları da radikal çizgiyi temsil ediyorlardı. Haham Şah ise uzun süre bu iki eğilim arasında gidip geldi. Bazen belirli sınırlara kadar pragmatik olmaya çalış-

tı. Shulamit Aloni'nin Eğitim Bakanlığı'na tayin edilmesini kabul etmesi, pragmatik yönünü gösterir. Ama Aloni'ye karşı çıkmak ve Şas'ı Harîdi grubun liderliğinden uzaklaştırmak için radikal tutuma dönmeyi kararlaştınnca da konumu sarsıldı ve çökmeye başladı.

Haham Şah'ın düşmanı olan Hasidiler, hahamın kesinlikle gerçekte "büyük bir Tevrat alimi" olmadığını iddia ederler. Çünkü gerçekten büyük olanların her zaman siyasetten uzak durmaları, konumlarını, emirlerine itaat eden parlâmento üyelerinin çoğunluğuna endekslememeleri gerektiğini dile getirirler. Unutulmamalıdır ki, siyasete giren kimsenin, manevî konumunu yitirmesi kaçınılmazdır.

Böylece Haham Şah, lâik siyaset dünyasına giren Harîdi grubun kurbanları arasında yerini aldı. Harîdi kalabalıklar artık kabrine gülerek bakıyor ve ona "Satmar Haham", "Taytolbuim Haham" diyorlar. Çünkü o, zamanında Harîdileri, lâik siyasetin Harîdi karşıtı oyunlarına karşı uyarmıştı. İşte şimdi, verdiği haber gerçek oldu ve kendi başına geldi.[124]

124 Levi, Amnon: *Dokunulmazlık Artık Bitti*, 31.7.1992 tarihli Hadashut gazetesi, s. 6-7.

PAZARLIKTAN YAĞMACILIĞA İSRAİL'DE DİNÎ PARTİLER

Daha önce söylediğimiz gibi, İsrail siyasî hayatının genel yapısı içinde resmî dinî partilerin rolü, İsrail siyasî hayatının hareket noktası sayılan "uzlaşma ve ortaklık" politikasının biçimlendirdiği bir roldür. Bu nedenle İsrail siyasetini anlamak için başlatılacak her girişimin, bu anlayıştan kaynaklanan fikirlerden hareket etmedikçe başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Şüphesiz yürürlükte olan gelenekler, bu siyasî anlayışın temellerini belirler. Bu anlayış, Siyonizmin İsrail varlığı hakkındaki geçmiş geleneklerinden kaynaklanmaktadır. Hatta Yahudi kişiliğinin doğasından ve Yahudilerin Batı Avrupa toplumlarından edindikleri deneyimlerden kaynaklandığı da söylenebilir.

Tehlike çanları çalmaya başlayıp Yahudi ırkını yok etmek üzere toplu kıyımların yapılacağı hissedildiğinde bu azınlık toplumların tek silahları, temel ihtilafları bir kenara bırakarak, kendini feda etme pahasına, milletçe hayatta kalmak için güç birliği yapmak ve birbiriyle uyumlu olmaktı. Kaldı ki zayıf ve güçsüz olmaları nedeniyle bundan başka çareleri de yoktu. Yahudi varlığını kabul etmeyen ve bu varlığa düşman olan toplumlarla ilişkilerde egemen olan yine bu anlayıştır. Hareket birliği sağlamak için belirli anlayışlara dayanan, Yahudi tarihine egemen olan, daha sonra Siyonist harekete karşı siyasî pazarlık aracı olarak kullanılan bu siyasî yaklaşımı, sabır ve sebatla açıklamaya çalıştık. İsrail geleneklerine hakim olan da yine bu anlayış ve yaklaşımdır.[125]

---

125 Rabi, Hamid: *İsrail Toplumunda Siyasî Karar Mekanizması*, s. 380.

Kuruluşundan günümüze kadar, hatta devletin kuruluşundan önceki dönemde İsrail siyasî hayatının yapısını inceleyenler, onun üç temel eksen etrafında döndüğünü ve siyasetin bu üç merkezden kaynaklandığını görürler. Bunlar şunlardır:

1- Dinin değişkenleri,

2- Parlâmentoda çoğunluğu elinde bulunduran partiler: Devletin kuruluşundan itibaren 1977'ye kadar "Mapai" Partisi, daha sonra 1992 yılına kadar "Likud" Partisi, Haziran 1992'de yapılan seçimlerden sonra da İşçi Partisi.

3- Partiler arasında gerçekleşen pazarlık teknikleri. Bu, Yahudi dinî anlayışının doğasında var olan geleneklere uygun etkileşim biçimlerinden biridir.[126]

Dinî partiler, buna, uzlaşma politikasında etkin rol oynayan ve diğer partilerin sahip olmadığı gücü de eklemiştir. Bu güç, dinî partilerin hedeflerini gerçekleştirmede bazen sızma yoluyla gizliden, bazen de açık bir şekilde kullanılmıştır.

Gücü ne olursa olsun İsrail'deki partiler veya herhangi bir siyasî blok, dinî partilerle veya "Milliyetçi Dinî Parti" ile koalisyona girmeden tek başına iktidara gelemez. Ancak Milliyetçi Dinî Parti'nin etkinliği, Şas Partisi'nin Temmuz 1992'de Rabin Hükûmeti'nin koalisyon ortağı olmasıyla azalmaya başlamıştır.

Hangi parti veya siyasî blok olursa olsun, liderler, parlâmentoda elde ettiği sandalye sayısını öğrendikten sonra hemen hesap yapmaya başlarlar. Öncelikle 120 olan parlâmento sandalye sayısından kendi elde ettiği sandalyeleri çıkarır. Sonra komünistlerin ve muhalefet blokunun elde ettiği sandalyeleri bu sayıdan çıkarır. Daha sonra geriye kalan sayılar arasından kime ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkarır. Tabi ki bu, iktidara gelmek için gereken oy sayısını oluşturuyor.[127]

Dinî partilerin pazarlık gücü işte burada devreye giriyor ve iktidara ortak olmak için taleplerini sıralamaya başlıyorlar. Bu durum,

---

126 a.g.e., s. 254.
127 a.g.e., s. 381.

bütün partileri, ortaklık için ileri sürülen şartları ve talepleri kabul etmek zorunda bırakıyor. Çünkü İsrail yasalarına göre, herhangi bir partinin, dinî partilerin desteği olmadan sadece parlâmentodaki çoğunluk ile iktidara gelmesi imkansızdır. 1948'den 1977'ye kadar İsrail siyasî sisteminin en bariz özelliği, bu dönemde "Mapai" Partisi ile dinî partiler arasında yapılan pazarlıkların gerçekten pazarlık tekniğine uygun olmasıdır.

İktidardaki Mapai Partisi ile temsil olunan "sosyalist Siyonizm"in gücünü sarsan ve bir süre sonra iktidardan çekilmesine neden olan Ekim 1973 Savaşı'nın ardından Ahrar ve Herut partilerinin oluşturduğu Menahem Begin liderliğindeki sağcı Likud blokunun güçlenmesi, "Mapai" Partisi'nin dinî partilere olan ihtiyacını daha da arttırdı.[128] Mapai'nin dinî partilere bağlılığının bir diğer nedeni, dinî akımların Likud bloku ile kurdukları ilişkinin ardında saklı olan gerçek tehlikenin vuku bulma korkusuydu.[129]

İşçi Partisi ve Milliyetçi Dinî Parti Mafdal'ın ilişkileri ve yardımlaşmaları, 1930'lu yılların ortalarında Mapai Partisi'nin Yahudi Ajansı'ndan sorumlu olmasıyla başlamıştır. Bu uzun süreli yardımlaşma sonucu her partinin kendine has öne çıkan bazı gelenekleri oluşmuştur. David Ben Gurion, Ajans'ın yönetim kurulu başkanlığına seçilmesinin ardından 1977 seçimlerine kadar bu ortaklık ve yardımlaşmaların sonucu olarak Filistin'de yönetimin temellerini atmış ve İsrail devletini kurmuştu. Bu dönem boyunca her iki parti de din, kültür ve toplum konularında karşılıklı hoşgörü politikası uygulanmış ve bu metot "Statüko" ittifakında somut bir şekilde belirtilmişti.

Bu yardımlaşma, her iki partinin, Siyonist hareketin temel felsefesine dair yaklaşımlarının benzer oluşundan kaynaklanıyordu. Bir başka deyişle, Mapai ve İşçi Mizrahi partileri "mümkün Siyonizm" (buna "dengeli Siyonizm" adını verenler de var) denilebilecek eğilimin en bariz temsilcileriydiler. Weismannizm (Haim Weismann'a izafeten), Ben Gurionist (Ben Gurion'a izafeten) düşünce-

128 Rabi, Hamid: *İsrail Örneği*, s. 262.
129 Jiryis, Sabri: *Siyasî İstikrarın 40 Yılı*, Şuunu Filistiniye, Beyrut, Şubat 1988, s. 66.

lere uygun olarak Filistin'de sosyo-ekonomik örgütlenmelerin kurulmasına yardım ederek, Yahudilerin buraya göç etmelerini sağlamak sûretiyle hedeflerini gerçekleştiren köktendinci Siyonist eğilimlerde yansımasını bulur. Bu nedenle bu tür Yahudilik, bölgesel konularda daha ılımlı davranmaya hazırlıklıydı. Mizrahi ve İşçi Mizrahi partileri, UNESCO Komisyonu'nun 29 Kasım 1947 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan ve itiraz kabul edilmeyen Filistin'in bölüşülmesi kararını kabul etmişti. "Herut" ve "İsrail Komünist Partisi" ve "Maki" partileri, Siyonizm karşıtı dönemde İsrail devletinin siyasî gerçeğinde geçiş dönemini simgelerken, Mapai ve Mafdal partileri İsrail Parlâmentosu'nun ve yönetimin çekirdek kadrosunu simgeliyorlardı. Mapai'nin 29 yıl boyunca İsrail'i yönetebilmesi, çeşitli kademelerde Mafdal Partisi'nin 28 yıla yakın katılımı ve desteği sonucu gerçekleşmiştir.[130]

Pratikte İsrail'de din-devlet ilişkisi, İşçi partilerinin Manda Yönetimi döneminde ve devletin kurulduğu ilk yıllarda Filistin'deki Yahudi Yishuv kurumlan üzerindeki egemenliğinin gölgesinde düzenlenmiştir. İngiliz Manda Yönetimi döneminde var olan "Başhahamlık", il hahamlık makamlan, dinî kurullar ve hahamlık mahkemeleri gibi bazı dinî kurumlann yetkileri Mapai'nin iktidarda olduğu dönemde belirlenmiştir. Devlet kurulduktan sonra bütün bu kurumlarla ilgilenen ve onlan denetleyen Dinler Bakanlığı kurulmuştur.

Yine Mapai iktidan döneminde Yahudi Ortodoks mezhebi resmen tanınmıştır. Halbuki reformcu ve muhafazakar diğer mezheplere aynı haklar verilmemişti. Ortodoks Yahudilik, kendisine tanınan bu fırsattan yararlanarak değişik kanatlan vasıtasıyla (Agudath Israel ve İşçi Agudath Israel gibi aşın kanadı ve kısmen ılımlı sayılabilecek Mafdal kanadı ile) İsrail'de dinle ilgili bütün konularda hakimiyetini tesis etmiştir. Böylece dindar olsun olmasın İsrail'de yaşayan bütün Yahudiler, Ortodoks mezhebin din felsefesine göre medeni kanun hükümlerini uygulamak durumunda kalmışlardır.

130 Fays, Shef: *Ne oldu? Şimdi Ne Yapılıyor?*, s. 146-147.

Bütün bu işlerin büyük bir bölümü devletin kurulduğu ilk yıllarda tamamlanmıştır. O zamandan beri, önce Mapai, daha sonra İşçi Partisi ve Maarach ile Mafdal Partisi arasındaki pazarlıklar, Mafdal'ın bu alanda daha fazla kazanımlar elde etmek için çalışması, Mapai'nin ise din-devlet ilişkileriyle ilgili konulan düzenleyen ve adına "Statüko" denilen durumun sürdürülmesi etrafında yoğunlaşmıştır.

Peşpeşe gelen İşçi partili hükûmetlerde sürekli Mafdal Partisi'nin payına düşen Dinler Bakanlığı'nın kurulmasının yanında Mapai Partisi, devletin bir yazılı anayasasının olması kararını kabul ettirmek için Mafdal'a birçok taviz vermiştir. Zira Mafdal ve diğer dinî çevreler böyle bir kararın çıkarılmasına karşı çıkıyorlardı. Aynı çevreler Yahudi dinî yasaların (Halagah) ve Tevrat'ın, anayasanın tek kaynağı olmasında ısrar ederlerken, farklı eğilimlerdeki Siyonist partiler, böyle bir şeyi asla kabul etmiyorlardı.

Yine Mapai'nin iktidarı döneminde yapılan din ve devlet konularındaki pazarlıklar sonucu, din eğitimi yasası kabul edildi. Halbuki Ben Gurion, İsrail devletinin kuruluşundan önce, eğitimde işçi akımların etkisinin kaldınlmasını istemişti.[131]

Demek ki Mapai Partisi, parlâmento şartlarının getirdiği zorunluluklar ve siyasî sebepler nedeni ile Mafdal Partisi'nin din ve devlet konusunda ileri sürdüğü şartlar ve talepler üzerinde her zaman pazarlık yapmaya mecbur olmuş ve buna özen göstermiştir.

Daha önce anlattığımız gibi, 1977 seçimlerinde meydana gelen "İnkılap"ın en bariz sonuçlarından biri, dinî partilerin güçlenmesi olmuştur. Sonuçlar sadece parlâmentoda sağlanan başarılar ile sınırlı değildi elbet. Çünkü halkın dinî partilere verdikleri destekte bir değişiklik olmamıştı. Asıl değişim, koalisyonlu siyasî arenada meydana gelmiş, dinî partiler bu alanda güçlenmişlerdi. İsrail devleti tarihînde ilk kez dinî partiler özellikle de Mafdal Partisi, İsrail'de kimin hükûmet kuracağına ve Başbakanlığa kimin geleceğine karar verme gücünü elde etmişlerdi. Dinî partilerin daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde İsrail siyasî hayatında bu güce ulaşmalarına ilk

131 Abdullah, Hani: a.g.e., s. 214-215.

kez rastlanmaktaydı. Mafdal Partisi, 1958 ve 1959 yıllan dışında sürekli bütün koalisyonlarda aktif ortak olarak yer almıştır. Ancak Mafdal geçmişte Mapai veya Maarach'ın dışında koalisyon hükûmeti oluşturma gücüne sahip değildi. Çünkü ilk parlâmentodan 1977 yılındaki Dokuzuncu Parlâmento'ya kadar diğer sağ ve ılımlı partilerin üyeleri ile birlikte dindar üyelerin sayısı parlâmentodaki çoğunluğu elde etmeye yetmiyor, dolayısı ile hükûmet kuramıyorlardı. Aşağıdaki tablo bu durumu açık bir şekilde göstermektedir.

İlk Parlâmento'dan Sekizinci Parlâmento'ya kadar sağcı ılımlı partilerle dinî partilere bağlı üyelerin toplam sayısı:

Parlâmento Adı	**Milletvekili Sayısı**
Birinci Parlâmento	48 milletvekili
İkinci Parlâmento	52 milletvekili
Üçüncü Parlâmento	55 milletvekili
Dördüncü Parlâmento	48 milletvekili
Beşinci Parlâmento	57 milletvekili
Altıncı Parlâmento	52 milletvekili
Yedinci Parlâmento	54 milletvekili
Sekizinci Parlâmento	57 milletvekili

Bu istatistiklerden şu sonucu çıkarabiliriz: 1977 seçimlerine kadar parlâmentoda sayılan parlâmento sayısının yansına varan, dinci ve sağcı ılımlı partilerin koalisyon kurmalarını önleyen bir sol blok bulunmaktaydı. Buna ilaveten 1965 yılından beri bağımsız hür adaylann partisi olarak bilinen "İlerici Parti" -ki milletvekili sayısı yukarıda geçen tabloda hesaba katılmamıştır- dinci ve sağcı partilerin iktidara gelmelerini kabul etmeyen bir başka gruptu. Solcu ve ilerici blok, 70'e yakın milletvekili ile parlâmentoda en büyük gücü oluşturmaktaydı.[132]

132 Fays, Shef: a.g.e., s. 149.

1977 yılında durum tam tersine döndü. Likud Partisi'nin yükselmesi nedeni ile değil, sol blokun gücünü kaybetmesinden böyle oldu. Böyle bir durumun ortaya çıkmasının sebebi, "Desh" Partisi (Demokratik Değişim Hareketi)'nin her çeşit koalisyon hükûmetine katılmaya hazır olduğunu açıklaması, sosyo-politik ilkeleri cesaretle kullanması ve kendisini destekleyenlerin Likud lehine oy kullanmalanydı. Bütün bu nedenler, İsrail'de hükûmetin kuruluşunda dinî partileri bir denge unsuru haline getirmiştir.[133] Bu seçimlerden sonra İsrail'de koalisyon hükûmetlerinin kurulmasında dinî partilerin belirgin bir ağırlığı olmuştur. Dinî partilerin parlâmentodaki ağırlıklarına (Mafdal 12 sandalye, Agudath ve İşçi Agudath 5 sandalye) karşılık elde ettikleri imkan ve fırsatların İsrail dinî partiler tarihînde benzeri görülmemiştir. Eğitim ve Kültür Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dinler Bakanlığı, Anayasa ve Yargıtay Komisyonu başkanlıkları, Parlâmento Mali İşler Komisyonu başkanlığı, Radyo-Televizyon Kurulu başkan yardımcılığı. Bütün bunları elde etmelerine rağmen dinî partiler, hala avuçlarını açmaktaydılar.

121'inci Parlâmento üyesi lakabıyla tanınan Mafdal Partisi'nin parlâmentodaki sekreteri, bir televizyon programında, Mafdal Partisi'nin parlâmentoyu nasıl hızlı çalıştırdığını, hahamlık seçimlerine dair yasanın nasıl birkaç saat içinde yeniden düzenlenmesini sağlayarak, seçimleri ertelediklerini gururlu bir üslûpla anlatır. 121'inci Parlâmento üyesi, hiç yüzü kızarmadan, Mafdal'ın sevgisini kazanmak için başbakanı, bakanlan, meclis ve parti başkanlarını nasıl harekete geçirdiklerini, hükûmet matbaalarının Mafdal'ın baskıları sonucu henüz çıkmış kanun taslaklarını nasıl bastıklarını büyük bir zevkle dile getirir.[134]

---

133 Moshe Lefshets: *İsrail'de Demokratik Yönetim Sistemi*, adlı kitabında Desh Partisi'nin 1977 seçimlerinde durumun Likud lehine kaymasında önemli rol oynadığını ileri sürenlerin bu görüşünü kabul etmez ve şöyle söyler: "Bu görüşü ileri sürenler, Desh Partisi'nin elde ettiği 15 sandalyeyi Maarach'ın elde ettiği 32 sandalyeye eklemek istiyorlar. Maarach'ın ancak böylece gücünü koruyabileceğini düşünüyorlar. Fakat bu görüş, dikkatlice düşünülmüş bir görüş değildir. Çünkü Desh Partisi, İşçi Partisi'nin seçimlerde yenilmesinden sorumlu değildir. Mapai ve Maarach'ı destekleyen birçok kesimin bu kez Desh'i destekledikleri doğrudur. Ancak bu, gerilemekte ve durağanlaşmakta olan partilerine karşı duydukları bir öfke ve tepkinin ifadesiydi. Ayrıca Likud'u destekleyen birçok kesim de bu kez Desh lehine oy kullanmışlardır. Yani Desh, bu manada Likud'a da zarar vermiştir. Demek ki Desh lehine oy kullanmak, İşçi Partisi'nin yenilmesine sebep olmaktan çok, bu partiye duyulan bir tepkinin ifadesiydi." s. 141-142.

134 Fays, Shef: a.g.e., s. 150.

İsrail'deki dinî partilerin, 1977 seçimlerinden itibaren "pazarlık taktiği"ni bırakarak, "siyasî yağma" yöntemini kullandıkları söylenebilir. Dinî kuralları, lâik çoğunluğun yaşadığı İsrail toplumuna dayatmak için, iktidardaki partiden yağma olarak tanımlanabilecek tavizler koparmışlardır. Dinî partiler tarafından yapılan bu siyasî yağma şu şekillerde ortaya çıkar:

1- İsrail İşçi Partisi, 1977-1990 yılları arasında başına gelenler ve dinî partilerin din-devlet ilişkileri alanında koparmak istedikleri tavizler ışığında hesaplarını yeniden gözden geçirme gereği duyar. Onları hoşnut etmek için verdiği tavizlerin değerlendirmesini yapar.

2- Dinci ve radikal sağ partiler, Yahudi dinî kuralları bütün İsrail toplumuna yaymak, işgal edilen topraklarda kurulmuş yerleşim birimlerinde ve Filistinli Arapların bu topraklardan çıkarılmalarında aşırı milliyetçi dinî politikaları uygulamak istediler. Bu amaçla koalisyonlar döneminde daha çok kazanımlar elde etmek için önlerine gelen bu fırsatı değerlendirdiler.

İsrail İşçi Partisi'nin hesaplarını gözden geçirme ve dinî partilerin koparmak istedikleri tavizlerle ilgili olarak, partinin parlâmentodaki temsilcilerinden Haham Menahem Hakohen'in İşçi Partisi'nin, dinî partilerle olan ilişkileri sonunda yaşadığı tecrübelerden alınması gereken derslere ilişkin açıklamalarını burada aktarabiliriz. Menahem şunları söyler:

"İşçi Partisi dindar halkı anlamıyor. Peres ve diğer parti yöneticileri bir yandan dinî simge olan takkeyi takıp Tevrat'ın bölümlerini okurken, diğer yandan da kendilerini dindarlardan uzaklaştıracak her işi yapabiliyorlar. Halbuki İşçi Partili Ben Gurion, Eshkol ve Golda dindarları anlıyorlardı. Bugünün İşçi Partisi ise onları anladığını sanıyor; ama kesinlikle dindarları anlamıyor. Dindarları öfkelendiren hatalara, önceki seçimde sunulan parti programını örnek olarak verebiliriz. Bu program gerçekten dini dışlayan bir programdı ve var olan bütün gücünü din ile savaşa odaklamış bir program özelliği taşıyordu. Galiba programı hazırlayanlar, benden daha bilgili olduklarından, en basit şeylerde bile benimle tartıştılar ve geri

adım atmayı kabul etmediler. O zaman yaygın olan moda, Shulamit Aloni'nin din aleyhine söylediği sert sözlerden ibaretti. Burada beni de son derece öfkelendiren, evliliği tescil eden reform yanlısı hahamlann yaptıklan itiraflardı. Din ve devlet işleriyle ilgili olarak, önceden düşünmeksizin, isteyen herkesin dinî nikah yapmasını seçim programına yazmışlardı. Ama bundan daha tehlikeli olan durum, seçimlerden sonra dinî partilerle yapılan görüşmeler sırasında Mafdal liderlerinin büyük bir küstahlıkla seçim programında geçen bu ifadeyi İşçi Partisi aleyhine kullanmalan olmuştur."

Dinî partilerin öfkelenmesine neden olan metin şudur: "Maarach, Yahudilik'te kabul gören bütün mezheplerin mevcut konumlannın koruma altına alınması için çalışacak ve gerekli hallerde kanun da çıkaracaktır."

Bu metin nedeni ile dinî partilerin gösterdiği tepkileri azaltmak amacıyla Peres bazı girişimlerde bulunarak, dindar bir kişi olduğunu göstermek istedi. Bu amaçla, seçimlerden sonra ağlama duvanna gitti ve heykelin taşları arasına ağaç yaprağı koyarken fotoğraflan çekildi. Ama buna rağmen bütün gazeteciler ve dindarlar kendisiyle alay ettiler. Bunun üzerine Peres: "Menahem Begin, ağlama duvanna gidip oraya ağaç yaprağı koyduğunda saygıyla karşılanıyor ve kendisine itibar ediliyor da niçin aynı saygı bana gösterilmiyor? Bunda şaşılacak ne var? O benden daha mı dindar? Ben, gerçekten oraya ağaç yaprağı koymak istemiştim. Zira bu dinî bir gelenektir. Dinî duygular bende daha mı az?" diyordu. Soruyu soran kendisine şöyle cevap verdi: "Onun çağdaşlanndan iki kişi vardı. Moshe Dayan ve Yigal Allon. Moshe Dayan bir hata işlediğinde bütün İsrail halkı onun lehinde konuşur ve topluma mal olmuş adam olduğunu söylerlerdi. Yigal Allon bir hata işlediğinde ise kaybeden biri olarak değerlendirirlerdi. İşte durum bu. Begin'i sloganlarla karşılarlar ama seni asla." Fakat Peres dindarlarla sıcak ilişkilerini asla kesmedi.

Peres'in dindarlarla kurduğu bu sıcak ilişkiler, Ulusal Birlik Hükûmeti'nin kurulması öncesinde yapılan görüşmelerde Agudath Israel'i, İşçi Partisi ile sınırlı bir koalisyona zorladı. Bu görüşmelerde İşçi Partisi, Agudath Israel içinde yüksek yetkilere sahip manevî iki

şahıs üzerinde etkili olmayı kararlaştırdı. Bu iki kişinin Haim Berliv ve Haim Saduk aracılığıyla Ben Gour'dan ve Ben Bal'az'dan birer haham olmasını istediler. Zira her ikisinin de babası Hasidi grubundandı. Ancak bu girişim, alaylı bir başansızlıkla sonuçlandı. Hükûmetin kurulmasından sonra İşçi Partisi'nden bir girişim daha geldi. Haham Ufadya Joseph aracılığyla Şas Partisi ile sıcak ilişkiler kurulmaya başlandı.

Ama bu girişime dair de birçok fıkra dillerde dolaştı. Bu fıkralardan birine göre; Peres, hahamla görüşmek için hazırlık yapmış ve Mishna'dan bazı bölümleri Haham Ufadya Joseph'un yanında okumuştu. Oysa dinde bilgi sahibi olanlar bunun utanç verici bir durum olduğunu, Peres konumunda olan birinin Mishna'yı okumaması gerektiğini söylüyorlardı. Zira sadece çocuklar Mishna'yı okurlardı. "Babalar" bölümünde şöyle bir kural vardı: "Mishna, sadece cahillere okunur." İkinci fıkra ise; "Peres Mishna'yı değil, Musa bin Maimon'un yasalannı okudu." şeklindedir.

Dinî partileri hoşnut etmeye çalışmak ve sıkıntılanna katlanmak oldukça zordu. Hatta bazen lâik sosyalist Siyonist liderler, din adamlannın diliyle konuşmak ve onlan razı etmek için inanmadıklan şeyleri okumak ve dinin sembolü olan takkeyi giymek zorunda kalırlardı.[135]

İşçi Partisi ve lideri Simon Peres tarafından dinî partilere gösterilen bu sıcak ilgi, iyi niyet ve sevginin bir başka yönü, dinî partilerin farklı gruplarıyla birlikte buna karşılık takındıklan garip tutumdur. Bu partiler, Mapai, Maarach ve İşçi partilerinin, 1948-1977 dönemleri boyunca dinî sorunlara yönelik takındıkları olumsuz tavırlar nedeniyle yargılanmalannı istediler. Bu yargılama talebi, İşçi Partisi yerine Likud ile koalisyon kurmaya yol açtı.

1977, 1981, 1984, 1988, 1992 seçimlerinin ardından oluşturulan koalisyon hükûmetlerinde hakim güç olan üç dinî partinin (Mafdal, Agudath ve Şas) tavırlannda görülen garipliği arttıran bir

135 Arlech, Ael: *Gelecek Hükümetin Anahtarlan*, 13.5.1988 tarihli Haaretz gazetesinin haftalık eki, s. 606.

diğer durum da şudur: Bu dinî partiler, kendilerine "pazarlık taktiği" değil, "siyasî yağma" modelini uygulama imkanı verecek olan önceki parlâmento dönemlerinde elde ettiklerinden daha yüksek oranda temsil gücünü bu parlâmentoda elde edemediler.

"Siyasî yağmacılık" oyununda bu partilerin takındıklan tavırlara örnekler vermeden önce son dört parlâmento döneminde bu partilerin elde ettikleri sandalye sayısı ve yüzdelik oranlannı verelim. Çünkü bu göstergeler araştırma konumuzu yakından ilgilendirmektedir:

Parlâmento Adı	Sandalye Sayısı	Yüzdelik Oran
Dokuzuncu Parlâmento (1977)	17	%14.2
Onuncu Parlâmento (1981)	14	%11.8
On Birinci Parlâmento (1984)	13	%11.4
On İkinci Parlâmento (1988)	18	%15.0

Bu tablo ve dinî partilerin İsrail Parlâmentosu'ndaki ağırlıklan hakkında yapılan araştırmalar bu partilerin 1949'daki Birinci Parlâmento'dan 1988'deki On İkinci Parlâmento'ya kadar elde ettikleri oranlar %11 - %15 arasında değiştiğini göstermektedir. 1991 seçimlerinde parlâmentoda 19 sandalye elde edebilmişlerdi. Bu oran, dindarlann seçimlere katılımına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu nedenle seçimlere giren dinci partilerin çalışmaları genellikle dindar çevrelerin seçimlere katılmalannı sağlamaya yöneliktir. Çünkü bu çevrelerin seçimlere rağbet etmeleri ve oy kullanmalan, parlâmentoda kendilerinin siyasî temsil oranını yükseltmektedir.

Dinî partilerin elde ettikleri sonuçlar madem parlâmentodaki temsil oranının küçük bir bölümünü oluşturuyor, o halde bu partilerin koalisyon kurma öncesinde iki büyük parti ile yaptıklan yağmacı pazarlığın amacı nedir? diye sorulabilir.

Bu sorunun cevabı, dinî partilerin On İkinci ve On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde elde ettikleri sandalye sayısını ayrıntılı bir şekilde okuma ve yorumlamaya bağlıdır. Bu seçimlerde sandalye dağılımı şöyle idi:

Parti	On İkinci Parlâmento Sandalye Sayısı	On Üçüncü Parlâmento Sandalye Sayısı
Mafdal	5	4
Agudath Israel	5 → Tevrat Yahudiliği Cephesi	4
Degel Hatorah	2 → Tevrat Yahudiliği Cephesi	
Şas	6	6
Toplam	18	14

Dikkat edilmesi gereken husus, On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde Agudath Israel ve Degel Hatorah partileri "Tevrat Yahudiliği Cephesi" adıyla tek liste ile seçimlere katılmış ve ancak 4 sandalye alabilmişlerdir.

Yaşanan değişim, dinî blok içindeki dengeleri bozmuştur. Bu durumdan, en çok, din ve devlet ilişkileri konusunda daha katı olan Eşkenaz ve Sefarad kollarıyla Harîdi dinî kesimler faydalanmıştır. Çünkü bu sayede On İkinci Parlâmento seçimlerinde 6 sandalye Şas'tan, 5 sandalye Agudath'tan, 2 sandalye de Degel Hatorah'tan olmak üzere toplam 13 sandalye kazanmışlardır. On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde ise, 6 sandalye Şas'tan, 4 sandalye Agudath ve Degel'in oluşturduğu "Tevrat Yahudiliği Cephesi"nden olmak üzere toplam 10 sandalye elde etti. Halbuki 1984 seçimlerinde 7 sandalyeye sahip olmuşlardı. Buna karşılık Milliyetçi Dinî Parti (Mafdal), On İkinci Parlâmento seçimlerinde "Tami"nin "Likud" blokuna katılması ile 1 sandalye kaybetti. Mafdal, 5 sandalye kazanmakla parlâmentodaki ağırlığını korudu. Ancak 1984 seçimlerinde 4 sandalye kazanmıştı. Fakat "Morasha" blokunun dağılması sonucu "Motsad" temsilcisi Haim Drukman'ın kendisine katılmasıyla bu seçimlerde bir sandalye fazla kazanmıştı. Onüçüncü Parlâmento seçimlerinde yine bir sandalye kaybederek sayısı 4'e düştü.

Gelişmeleri böylece değerlendirdikten sonra şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Ağırlık merkezi, yerleşimciliği savunan Gush Emunim cemaatine bağlı aşırı milliyetçi akımların eline geçen Milliyetçi Dinî Parti, Ortodoks Harîdi akımların lehine güç kaybetti.

2- Daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde, dinî blok içinde Şas Partisi'ni birinci sıraya yükselten Doğulu Yahudiler arasında ırkçı taassubun aşırı dincilik ile ilişkilendirilmesinde görülen nisbî artış. Bu durum, Siyonist olmayan Harîdi bir partiyi 1992 yılındaki Rabin Hükûmeti'nde diğer dinî partiler olmadan tek başına dinî partileri temsil eden bir konuma getirdi. Bu parti, gerek Siyonizm hareketinde gerekse İsrail devleti tarihi boyunca özellikle Mafdal Partisi'nin kaderi üzerinde oldukça önemli tarihî bir rol oynadı. Bu başarısı ile Şas Partisi, İsrail'deki lâikler ile dindarlar arasında resmi düzeyde tek köprü olmuştur. Şas'ın bu yeni rolü bir süre sonra Mafdal'ın gerilemesine neden olacaktır.[136]

İsrailli gazeteci Haim Harari, son yapılan seçimler (1992) öncesinde görünmeye başlayan bu gelişmeleri şöyle değerlendirir: "Bugün İsrail'de uzun vadeli hesaplar yapan sadece bir grup vardır. O da Harîdi partilerin oluşturduğu gruptur. Çünkü bunlar sadece gelecek yıl için pazarlık yapmıyor; aksine daha uzun gelecekler için pazarlık yapıyorlar. Siyonist olmayan, bu siyahlara bürünmüş ve sayılan giderek artan ordu, on veya yirmi - otuz yıl sonra doğal hayatımızı gerçekten tehdid edecektir. Harîdiler bugün Kudüs'te azınlıktadırlar. Ama birinci sınıftaki çocuklar arasında çoğunluktadırlar. Sınırsız ve hesapsız olarak bu çevrelere verilen maddi destekler devam ettiği takdirde ileride meydana gelecekleri tahmin etmek pek de zor olmayacaktır."[137]

3- Parlâmentodaki konumunu güçlendirerek tek blok olabilmek için dinî partiler 1988 yılında yapılan seçimlerde 5 sandalye daha fazla elde ettiler. Bu partiler, aralarındaki büyük ihtilaflara ve Amerikalı birçok Yahudi çevrelerinden gelen tepkilere rağmen birlikte hareket ederek, durumdan daha fazla yararlanmak için koalisyon görüşmelerinde pazarlık gücünü ellerinde tuttular.[138]

Şimdi de dinî partilerin İşçi Partisi'nden yaptıkları siyasî yağ-

136- Shnetsr, Samuel: *Bakanlıklar Üzerinde Savaş*, 10.7.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki, s. 22.
137 Harari, Haim: *David Ben Gurion'un İzindeki Haham Şah*, 17.1.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 12.
138 Abdulmecit, Vahid: *İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri*, s. 38.

malann bir başka yönünü ele alacağız. Dinî partiler, 1992 yılına kadar koalisyon hükûmetlerinde Likud ile temsil edilen aşın sağcı Siyonistleri desteklemelerine, dinî sorunlara yönelik tavırları nedeni ile İşçi Partisi'nin yargılanmasını gerekçe gösterirler.

1- Mafdal Partisi

1988 yılında yapılan On İkinci Parlâmento seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra, bazı liderlerinin koalisyon görüşmelerinde Maarach yanında yer alacaklarını açıklamalarına rağmen Mafdal, din konularındaki aynlıkları öne sürerek İsrail İşçi Partisi'ne yanaşmayarak, belirgin bir şekilde sağ bloka yöneldi. Mafdal Partisi içinde büyük bir ağırlığı olan Profesör Afner Şaki, İşçi Partisi'ne şu eleştirileri yöneltir:

1- İşçi Partisi son dönemlerde özellikle son altı yılda, din ve devlet ilişkileri konusunda önceki dönemlerin aksine tamamen sola saparak "Rats" ve "Mapam" partilerine daha çok yaklaştı. Ben Gurion ve Golda döneminde siyasî ve pragmatik değerlendirmelerin yapılmasına rağmen partide geleneklere saygıyı öne çıkaran bir anlayış hakimdi. Son yıllarda ise parti, kendisinden ayrılanlarla yanşa girerek "Statüko"ya zarar veren bir yolu seçti.

2- İşçi Partisi, Ortodokslar ile reformistler arasındaki çekişmenin son derece sert olduğunu bildiği halde reform yanlılarıyla ittifak yaparak, İsrail'deki hahamlığın Ortodoks olduğu yönündeki inancın zayıflamasına neden oldu. Bu durum ise hahamlık konumuna, yasamaya ve yasamayı destekleyen halka zarar verdi. Buna örnek olarak, Maarach'ın sabit bir kaya gibi her defasında, Mafdal'ın "Göç Yasası"nın yeniden düzenlenmesi ve Yahudiliğin Yahudi dinî yasalarına uygun olarak anlaşılması için yaptığı çalışmalara karşı çıkmasını verebiliriz. Mafdal, kendisine cephe alan İşçi Partisi'nin bu tavnnının ardında son derece zengin olan ABD'deki reform yanlılarından aldığı siyasî desteğin etkili olduğunu ileri sürer. Böyle bir desteğin olması, İşçi Partisi ile reformistler arasında ekonomik ve ideolojik, güçlü bir anlaşmanın yapıldığı kuşkusunu uyandırır.

3- İşçi Partisi, iyi etüd edilmiş bir programla cumartesi günü,

dinî eğitim, hahamlık mahkemeleri ve Başhahamlık gibi "Statüko" ittifakında yer alan temel dinî konuları yıpratmak istemektedir.

4- İşçi Partisi, işgal edilen bölgelerde yerleşim merkezleri kurma konusunda oldukça ihmalkâr davranmakta ve ılımlı bir tavır takınmaktadır: "Batı Şeria ve Gazze bölgesinde yerleşim sorunu var. "Yahudi Kimdir?" sorunu henüz çözüme kavuşturulmadı. Bizim görüşümüze uygun olarak "Halkın oluşturulması" sorunu da henüz çözüme kavuşmuş değil. Temel sorunlardan biri olan ve kesinlikle taviz vermeyeceğimiz "İsrail toprakları"yla ilgili büyük sorun hâlâ olduğu gibi durmaktadır. Bizler, "İsrail toprakları"nın her parçasında var olan yerleşme hakkımızdan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğiz. Çünkü bu dinî, tarihî, kanunî ve ahlakî bir haktır. Böyle bir haktan vazgeçilemez. Biz "İsrail toprakları"yla ilgili olarak Gazze ve Batı Şeria'da var olan yerleşim merkezlerinin genişletilmesini ve FKÖ ile görüşmelerin yapılmamasını istiyoruz.

İşçi Partisi'ne göre ise; açık siyaset, Gazze ve Batı Şeria'nın 3/4'ünden vazgeçmek anlamına gelmektedir.[139]

Mafdal Partisi'nin, İşçi Partisi'nin din konularındaki tavırlarına yönelik yaptığı bu eleştiriler, o zaman Mafdal'a hakim olan siyasî yağma eğilimlerine göre, hissedilir şekilde bütün taleplere olumlu cevap veren Likud'un yanında yer almayı gerektiriyordu. Mafdal liderlerinden biri İşçi Partisi'ne şöyle bir öğütte bulunur: "İşçi Partisi'nin gelecek dönemde din ve dindar düşmanı olmadığını, dinî partilerin elde ettikleri bütün başarıları "Maarach"ın iktidarda olduğu dönemlerde gerçekleştirdiklerini açıkça vurgulaması gerekir."[140]

Tabi bu öğüt bir yarar sağlamadı; çünkü, olaylar Mafdal'ın Likud ile koalisyona girmesi yönünde gelişti.

2- Şas Partisi

Şas Partisi (Sefarad Tevrat Muhafızları Birliği) ilk kez 1984 seçimlerinde dinî partiler arasında Doğulu Yahudileri temsil eden bir

139 Arlech, Ael: a.g.e., s. 38.
140 a.g.e.

parti olarak ortaya çıktı. Bu partinin siyasî görüşleri özelde işgal edilen bölgelerin geleceği ve genelde de Filistin sorunu hakkındaki görüşleri açısından Likud'a daha yakındır. Parti yeni ortaya çıkması nedeni ile kültürel bir mirasa sahip değildi ve İşçi Partisi ile ilişkilerde pek deneyimi yoktu. Ancak daha önce "Mapai"nin, ardından "İşçi Partisi"nin Doğu Yahudilerine ve din-devlet konularına yönelik tavırlarından edinilen tarihî deneyimler, gerek 1984 gerekse 1988 seçimlerinden sonra İşçi Partisi ile koalisyon hükûmeti kurma görüşmelerinde olumsuz bir tutum takınmasında önemli rol oynadı.

Şas Partisi lideri Haham Isaac Perets'in İşçi Partisi'ne karşı gösterdiği tavır, özetle, İşçi Partisi lideri Simon Peres'in başbakan olduğu dönemde Haham Perets'in öne sürdüğü dinî konularda verdiği sözlerde durmamasından kaynaklanıyordu. İşçi Partisi şu sözleri vermişti:

1- Mafdal'ı bitirmek ve en büyük dinî parti olmak için destek sözü verdiler.

2- Peres Başbakan olduğu sırada, Lübnan'dan çekilme ve ekonomik program gibi konularda kendisini destekleyen Haham Perets ile iyi ilişkileri devam ettirme sözü verdi.

Ancak Peres, verdiği sözlerde durmadı. Ramat-jan stadını ve Yafa'da bulunan teleferiği cumartesi günü kapatma sözü vermişti. Fakat verdiği sözlerde durmadı. Oysa haham, Simon Peres'in verdiği bu sözlere son derece güvenmişti. Verilen sözler yerine getirilmeyince hahamın Tevrat alimleri nezdindeki konumu da kötüleşti. Bu yüzden haham, bu olaylardan derinden etkilendi. Aynı şekilde önceki yıllarda "Gençlik Göç İdaresi", çocukların, Şas Partisi'ne bağlı "Harîdi" kurumlara gönderilmesini durdurmuştu. Yapılan bütün girişimlere rağmen durdurmaya engel olunamamış ve birkaç hafta sonra da İdare Likud Partisi'ne verilmişti. Tüm bu nedenlerden dolayı Perets, Maarach'a olan güvenini yitirdi. Şas liderleri "Gençlik Göç İdaresi" olayı nedeni ile Likud'a karşı öfkeli olmalarına rağmen halk yine de Likud'u tercih etti. Partiye göre din konu-

su bütün tercihlerin en başında geldiği halde Peres, verdiği hiçbir sözde durmadı.[141]

3- Agudath Israel

Agudath Israel'in siyasî yağma tavrı oldukça açık bir şekilde kendisini gösterir: Parti, dinî konularla ilgili başarıların Mapai Partisi'nin iktidarda olduğu dönemlerde gerçekleştirildiğini kabul etmesine rağmen parti sözcüsü şunları söylüyordu:

"Dinî alanda elde edilen bütün başarıların Mapai ve İşçi Partisi sayesinde elde edildiği gerçeğini inkar etmek imkansızdır. Peres bu çizgiyi, öğretmeni ve hocası olan Ben Gurion'dan miras almıştır. Fakat Peres'in, partiye egemen olamadığından geleneklerle ilgili görüşlerini partiye kabul ettirmede başarılı olamayacağı muhakkaktır."

Bu görüşlere dayanarak Agudath, koalisyon ittifaklarına bağlı kaldığını açıklamasına rağmen Maarach'la birlikte devam etmek yerine, sunduğu koalisyon vaatleri nedeni ile -verdiği sözleri uygulamama tehlikesi bulunmasına rağmen- Likud'la yoluna devam etmeyi tercih etti. Burada Agudath liderlerinin yaptıkları açıklamalarda "Mapai", "Ravi" ve "Ahdut Haavoda"'dan oluşan İşçi Partisi ile, dinî yapının İsrail devletine dayatılmasına karşı çıkmakla tanınan "Mapam" ve "İşçi Partisi"nden oluşan Maarach arasında ayırım yaptıklarını gözlediğimizi belirtmeliyiz:

"Agudath Israel'in her zaman İşçi Partisi ile ilişkileri kesme veya ona dayanmanın mümkün olduğunu ama Maarach ile verdikleri her sözde durmalarına rağmen koalisyon ittifakı kurmasının çok zor olduğunu biliyoruz. Bu durum Likud ile kurulan ilişkilerin tamamen aksidir. Likud ile 150 madde içeren dört koalisyon ittifakı yaptık. Likud'un bu maddelerden beş tanesini yerine getirdiğini söylersem Likud lehine abartı yapmış olurum. Bu açıdan bakıldığında Agudath ve Şas partileri, Likud ile yaptıkları ittifakları değerlendirdikleri gün hiçbir şeyin gerçekleşmediğini göreceklerdir. İşte o

---

141 a.g.e.

zaman bir başka atı denememiz gerektiğine karar verebiliriz. Böyle bir durum ise gerçekten Likud için bir tehdid ve tehlike oluşturur."

Agudath'tan bu açıklamayı yapan kişinin kullandığı dilde tam manasıyla bir siyasî yağma ima edilmektedir. Çünkü din konusunda daha fazla taviz vermeyi vaad edenleri desteklemeyi kararlaştırmışlardır. Verdikleri sözlerden cayanları ise tehdit etmekten kaçınmamaktadırlar.

Agudath yetkilileri, Maarach ve Likud liderlerinin dinî kurallara uymadıklarını, ülke içinde ve dışında lokantalarda açık bir şekilde domuz eti yediklerini bildikleri halde sonuçta Likud ile birlikte olmayı tercih etmişlerdir.

"Genel olarak Likud içerisinde dine düşman olanlar Maarach'ta bulunanlardan daha çoktur. Bir haham olan Eliahu Benyesar, dinen yasak olmasına rağmen boşanmış bir kadınla evlenmiştir. Gerçek bir dinî parti, içinde böyle adamların bulunduğu bir parti ile koalisyonda birlikte bulunabilir mi? Hadashut gazetesinden Amnon Levi, bir ay kadar önce kendisinin Ehud Olmart ile birlikte bir Çin lokantasında dinî usullere göre kesilmemiş hayvanın etini nasıl yediklerini anlatır. Ama bütün bunlara rağmen dinî partiler için önemli olan asıl mesele, Likud içerisinde daha güvenli bir şekilde yağma fırsatı bulmalarıdır.[142]

Dinî partiler 1988 yılında yapılan On İkinci Parlâmento seçimlerinden Haziran 1990'a kadar İsrail yönetiminde açık bir şekilde siyasî yağma gerçekleştirdiler. Ve bu seçimlerden hemen sonra Likud liderliğinde kurulan hükûmette yer aldılar. Şubat 1990'da Şamir Hükûmeti için yapılan güven oylamasının ardından bu hükûmetin düşmesi nedeniyle yaşanan siyasî kriz sonucu İşçi Partisi, siyasî manevralarda hâlâ "denge unsuru" olan dinî partilerin desteğini alarak koalisyon hükûmeti kurabileceğini düşündü.

Aşın dinci Yahudilerin manevî lideri olan Haham "Eliezer Şah" etkin olduğu (Şas Partisi'nin 6, Degel Hatorah'ın 2 olmak üzere) toplam 8 sandalyeyi kullanarak bu yeni siyasî yağma manevrasın-

142 a.g.e.

da etkin rol oynadı. "Hahamlar Devleti" ve "Din Devleti" gibi kavramlar bu dönemde yaygınlık kazandı.

Bu dönemde İsrail hükûmetinin oluşturulması için siyasî manevralarda, radikal dinci akımların siyasî yağmalardaki rolü ile ilgili tartışmalar, bu yağmada "Habed" grubunun oynadığı rolün açığa çıkmasıyla daha da alevlendi. İsrail'de iktidarın kaderi, "Habed"in New York'ta bulunan hahamı tarafından belirleniyordu.

Likud'un, Agudath Israel'in öne sürdüğü dinî talepleri kabul etmesinin ardından siyasal çekişme Likud lehine sonuçlandı ve anlaşma Şamir'in bürosunda yapıldı. Anlaşmayı Agudath Israel adına parlâmenter Menahem Rous, Haham Moshe Zeiv Feldman, Abraham Fredeger ve Samuel Helbert imzaladı.

İsrail'deki lâik muhalefetin "Dinî Yağma" adını verdikleri bu anlaşmanın maddelerinde dinî hakimiyetin ne derece etkin olduğu görülmektedir. Anlaşma şu maddeleri içermektedir:

1- Parlâmento üyesi Abraham Fredeger'in, Kudüs işlerinden sorumlu bakan yardımcılığına atanması.

2- Haham Menahem Rous'un Çalışma bakan yardımcılığına atanması ve Bakanlar Kurulu toplantılarına katılması.

3- Parlâmento üyesi Samuel Helbert'in hükûmette Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma bakan yardımcılığına atanması.

4- Parlâmento üyesi ve Agudath Israel başkanı Haham Moshe Zeiv Feldman'ın, partinin dinî talepleri onaylandıktan sonra, parlâmentodaki Mali İşler Komisyonu başkanlığına atanması.

5- Agudath Israel'in koalisyon hükûmetine katılması ve hükûmetin esas iskeletini oluşturması.

6- Kamu ulaşım araçlarının çalıştırılmayarak cumartesinin saygınlığının korunması, utanç veren fotoğrafların yayınlanmaması ve kürtajın yasaklanması gibi kanun tasanlannın öne alınarak bir an önce çıkarılması.

7- Likud ve Agudath Israel temsilcileri parlâmentodaki Mali İşler, Güvenlik ve Dışişleri komisyonlarında görüş alış verişinde bulunmaları.

8- Agudath Israel, şu dönemde Likud dışında hiçbir parti ile koalisyona girmeyeceğini taahhüt eder.

9- Likud, bu parlâmento dönemi sonuna kadar Agudath Israel olmadan hiçbir parti ile koalisyona girmeyeceğini taahhüt eder.

10- Dinî okullarda okuyan her öğrenciye aylık 200 Shekel (İsrail para birimi), evli öğrencilere ise 240 Şekel burs verilecek ve bu aylıklar aşamalı olarak, 1991-1992 ve 1992-1993 öğretim yıllarında %25 oranında arttırılacaktır.

11- Likud, seçim sisteminin değiştirilmesini veya parlâmentodaki temsil oranının arttırılmasını Agudath Israel'in muvafakatı olmadan gerçekleştiremez. Her iki taraf, İsrail devleti yönetim sistemi konusunda karşılıklı anlaşmaya uygun hareket eder.

12- Dinî Hakimleri Tayin Etme Komisyonu'nda Agudath'tan bir temsilci bulunur.[143]

Elbette bu anlaşma Likud'un imzaladığı ilk koalisyon anlaşması değildi. Daha önce kendisi ile koalisyona ortak olmaları karşılığında Mafdal, Şas ve Degel Hatorah partileri ile de dinî konularda tavizler içeren benzer anlaşmalar imzalamıştır.

Mafdal, Eğitim ve Dinler bakanlıklarını; Şas, İçişleri Bakanlığı'nı (Arie Dar'a), Göç İşleri Bakanlığı'nı (Isaac Perets) ve Mafdal'ın aldığı bakanlıklarda bakan yardımcılıklarını elde etmiştir. Degel Hatorah ise Likud'a ait bazı bakanlıklarda sadece bakan yardımcılıkları alabilmiştir. Bütün bunlara ek olarak, İsrail devletine dinî bir görünüm kazandıran bütün dinî talepler kabul edilmiştir.

4- Mafdal Karşıtı Harîdi Partiler

Harîdi grubun büyük çoğunluğu Siyonizm karşıtı düşüncelerinden dolayı İngiliz manda yönetimi döneminde aktif şekilde siyasete girmekten kaçınmıştır. Ancak 1950'li yıllardan itibaren Harîdi grubun bir kesimi (Agudath Israel) İsrail siyaseti ile ilgilenmeye

143 17.11.1990 tarihli Hadashut ve 18.11.1990 tarihli Yediot Aharonot gazeteleri.

başlamıştır. Buradan hareketle Agudath Israel parlâmento seçimlerine katılmaya başlamış ve hükûmet dışında bazı ittifaklar yapma girişiminde bulunmuştur. Agudath'ın siyasete girmesinin iki nedeni vardır:

1- Agudath Israel'in, Siyonist olmayan sert tutumunu büyük oranda hafifleterek, kendi siyasî varlığını kabul ettirmesi.

2- Agudath Israel'in, faaliyetlerini devam ettirmek için devletten aldığı bütçeden vazgeçmesi.

Ama buna rağmen Agudath Israel, Siyonist bir partiye dönüşmedi. Çünkü kendisi için önemli olan, parlâmentonun çıkaracağı kanunlar, hatta "Başhahamlık"ın verdiği kararlar değil; "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun belirleyeceği kurallardır. Aynı şekilde Şas Partisi de bir başka deyişle Sefarad grubun Agudath Israel'i de "Tevrat Hakimleri Kurulu"nun verdiği kararları parlâmento kanunları veya haham mahkemeleri kararlarıyla çelişse bile Halagah'ın (Yahudi şeriatı) ruhuna en uygun nihaî kararlar olarak kabul eder. Şas Partisi, Agudath Israel'in tam aksine hükûmette aktif rol oynar. Bu şartlarda bile Şas, hamasetli bir Siyonist parti olarak kabul edilmemiş ve Agudath ile birlikte dinî okullarda okuyan gençlerin askerlikten muaf tutulmalarını desteklemiştir.

Mafdal ise her şeyi ile tam Siyonist bir partidir. Siyonist planları destekler, hükûmetlerde ve koalisyonlarda aktif rol oynar, dinî okullarda okuyan öğrencilerin askerlikten muaf tutulmalarına karşı çıkar. Bu nedenle devletin dinî yapısını koruma düşüncesine rağmen Mafdal'ın, Agudath Israel ve Şas ile ilişkileri zorunlu olarak iyi değildir. Bu durum parlâmentoda yapılan oylamalar sırasında, "Yahudi Kimdir?" Yasası'nın çıkarılması için yapılan oylamada ileri sürülen farklı görüşlerde, lâik partilerle yardımlaşma ve yasama konularında açık bir şekilde ortaya çıkar. Örneğin, Harîdi partiler Maarach veya Likud liderliğinde dar bir hükûmetin kurulması için çalışmalar yürütürken, Mafdal, milliyetçi sorumluluk hassasiyetiyle "Ulusal Birlik Hükûmeti"nin kurulması için çalışmalar yapmaktaydı.[144]

144 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 232-333.

Dördüncü Bölüm

SİYONİZM KARŞITI PARTİ DIŞI HARÎDİ DİNÎ CEMAATLER

GENEL GÖRÜNÜM

Daha önce lâik siyasal Siyonist hareketin, siyasî, ekonomik, askerî, kültürel ve bilimsel bütün alanlarda elde ettiği başarılann çağdaş toplum olmanın zorunluluklarıyla tam bir uyum içinde olduğunu belirtmiştik. Lâik siyasal Siyonizm, çağdaş bir talep olan "diğer halklara benzer bir halk" olabilme amacını gerçekleştirmek için yoğun bir çaba harcamıştı. Her ne kadar lâiklerin dinî değerlere aldırmaması İsrail toplumunda birçok tartışmalara neden olmuşsa da toplumun çağdaşlaşması, dinî hizmet ve sembollerden vazgeçmek anlamına gelmiyordu. Ama İsrail siyasî gerçeğinde lâiklik ve din tartışmaları bütün şiddetiyle yaşanmıştı. Böyle bir toplumda din, ancak geleneksel şekillerde kendisini Yishuvlarla ifade etme yolunu bulabilmişti. Siyonizm öncesi dönemde dinî yapılanma için en ideal yol, çeşitli Yahudi gruplar aracılığı ile geleneksel yapıya bağlı dinî gruplar oluşturmaktı. Bunun sebebi, Siyonizmin verimli olduğu dönemde özellikle ikinci ve üçüncü göç dalgalarında üretim ve yapılanma alanlarında gücünü daha da arttırmış olmasıydı. Ancak bu aşama sona erdiğinde bir sonraki aşama için hazırlık yapacak zamanı bulamadı. Bu nedenle sonraki aşamalara gereken ilgiyi gösteremedi. Bu dönem, "örnek dinî yapılanma" aşaması olarak tarihteki yerini almıştır.

Siyonizm, Filistin'deki Siyonist yerleşim toplumunda bu dinî yapılanma modelini kaybetmeye başlayınca önünde sadece doğu Avrupa'dan Filistin'e göçeden Yahudilerle birlikte gelen daha sonra da İsrail'e yerleşen modeli seçmekten başka seçenek kalmadı. Gele-

neksel Yahudi toplumunun bir örneği sayılabilecek bu model, İsrail'in çağdaş toplumu içine girebilmiş ve bu toplumun dinî yönünü temsil eden bir model haline gelebilmiştir. Bu yeni model kendisini iki alanda ortaya koymuştur:

1- Dini Bir Yaşam Biçimi Olarak Kabul Edenler

Dinî değerlerin özel ve kamu hayatını sınırladığı, emir ve yasaklan ile hayatlanna yön verdiği ve biçimlendirdiği cemaatlerden oluşur. İsrail toplumunda bu kimseler, kendilerine has bir yaşam tarzı, kültürel çevresi ve yapılanmaları olan bağımsız bir kitle oluştururlar. Bu kitle, aşırı dinci Harîdi Yahudilerden meydana gelir. Tarihi geçmişlerine uygun olarak kendi aralarında dört gruba ayrılırlar:

Birinci grup: Siyonist göçler başlamadan önce Filistin'de bulunan ve "Eski Yishuv"lann devamı niteliğinde olan gruptur. Bilindiği gibi "Eski Yishuv" içinde, Yishuvlan çağdaşlaştırmak ve modernleştirmek için Siyonizmle aynı amaçlan paylaşan bir uyanış hareketi ortaya çıkmıştı. Siyonist planın yerleşmesi ve toplumda kök salmasıyla birlikte "Eski Yishuv"lann bunları içine katabileceği tahmin ediliyordu. Hatta bazıları bu emellerini titizlikle korudular ve Balfour Bildirisi'nden sonra bu amacı gerçekleştirmek için somut adımlar atmaya başladılar. Ancak Siyonizm taraftan unsurlar kendilerini "Eski Yishuv"lardan ayırdı ve "Yeni Yishuv"lara katıldı. Bu olaydan sonra dağılan Eski Yishuvlann bir kısmı, Siyonist plana karşı sert bir tavır takınarak önceki kurumlarına bağlı kaldılar. Bunlara göre Siyonizm, kendilerinin inandığı Yahudilik değerlerine son derece ters gelmekte ve kaçmaya çalıştıkları çağdaş dünyanın sapmalarını temsil etmektedir.

İkinci grup: Kudüs'te bulunan ve kendilerine "Yishuv Çevreleri" adı verilen aşırı dinci bir gruptur. Büyük bir çoğunluğu Litvanya, bir kısmı da Macaristan kökenli olan bu grup, Tevrat eğitimi veren büyük kuruluşların etrafında kümeleşmiştir. Bu grup, İngilizlerin Filistin'deki Manda Yönetimi döneminde karargahlarını Filistin'e

taşımış ve çok kısa bir sürede kendilerine bağlı Yishuvlara binlerce öğrenci kazandırmışlardır. Bu grubun büyük bir kesimi hayatın her alanına dağılmış durumdadır. Ancak sayılan azımsanmayacak bir grup, iş hayatına atıldıktan sonra bile Yishuvla olan ilişkilerini devam ettirdi. Yishuv ve Yishuv liderleri arasında kendilerini etkileyici özelliği olan toplumsal bir çevre oluşturarak Yishuv hayatından uzaklaşmadılar. Yaşam şekilleri, düşünce tarzlan ve olaylara karşı tavırlan manevî olarak beslendikleri kaynaklara uygun şekilde devam etti.

Üçüncü grup: Çeşitli Admur'lar -Hasidi dinî liderler- etrafında toplanan Hasidi gruplardır. İngiliz Manda Yönetimi döneminde veya İsrail devleti kurulduktan sonra Filistin'e göç eden bir başka gruptur. Yishuvlara bağlı olanlar olduğu gibi Admur'lara bağlı olanlar da vardır. Ancak ilişkileri oldukça zayıftır. Sürekli iletişimleri yoktur, mevcut ilişkiler genellikle duygusaldır.

Bunlann yanında hahamlara içtenlikle bağlı kimseler de bulunmaktadır. Bazen bu bağlılık ailevi gelenekler düzeyinde nesiller boyu sürmektedir. Fakat Polonya ve Macaristan Hasidilerinin temel özellikleri olan birçok özellik, bugünkü İsrail hayat şartlannda varlığını devam ettiremediğinden yok olup gitmiştir. Her halükarda bu özelliklerden geriye kalanlar, Hasidileri başkalanndan ayırdetmek ve tanımak için yeterlidir. Belirgin olan bu özellikleri, Hasidilerin, liderlerine ve gruplanna olan bağlılığını göstermektedir.

Dördüncü grup: Hikmet, anlayış ve marifet (derin bilgi) anlamına gelen Habed cemaatinden oluşan Harîdileri kapsar. Gerçekte Hasidi bir gruptur; ancak çalışma çevresi, örgütlenmesi ve yaygınlığı ile kendi başına bir grup oluşturmuştur. Aslında bunlar için grup isminden çok "Mesder" yani "Tarikat Bağlılan" terimini kullanmak daha uygundur. Şu an Habed'in önemli şahsiyetleri ister "tarikat şeyhleri" çizgisinin devamı olsunlar ister yeni oluşumlar kursunlar, bu konu, araştırma gerektiren tarihî bir konudur. Ancak ortaya koyduklan görtüntüye uygun olarak açıkça "tarikatçı" özelliği taşıdıklan söylenebilir. Çünkü liderlerine sınırsız bir yetki tanımakta ve uluslararası tek bir merkezden yönetilmektedirler. Bu merkezin ver-

diği emir ve yasaklamalar itiraz edilmeden uygulanmakta, kendi öz benliklerini hata kabul etmez bir anlayış üzerine yapılandırmaktadırlar. Bu özelliklerinden dolayı cemaatin çağdaş Yahudi dünyayı en çok tehdit eden toplumsal bir grup olduğu söylenebilir. Bu cemaati daha detaylı bir şekilde ileride ele alacağız.

Bütün bu grupların İsrail devletine, kurum ve kuruluşlara bakış açılan birbirinden tamamen farklıdır. İsrail toplumunda kendilerine has yaşam tarzlarını koruyan bir yapıya sahiptirler. Öyleki korumaya çalıştıkları kendilerine has kültürel gerçekler içinde kayboldukları söylenebilir. Bu gruplara bağlı olanların ayırt edici özellikleri sadece dinî yasaları hayata geçerli kılma arzuları değildir. Çünkü İsrail toplumunda ikinci gruba bağlı olanlar arasında da aynı arzuyu paylaşan kimseler bulunmaktadır; ama buna rağmen onlar İsrail toplumundan uzaklaşmamakta ve kültürel yaşama katkıda bulunmaktadırlar.

2- Dini Bir Gelenek Olarak Benimseyenler

Bu saha, dinîn bazı adet ve geleneklerini içtenlikle kabul edenleri kapsamaktadır. Bunların İsrail toplumu içindeki oranı oldukça değişkendir. Ancak bunlar arasında belirli bir kesim, inatla Yahudilik geleneklerine bağlıdır. Bunun yanı sıra, her tür dinsel görüntüyle savaşan ve karşıt kutupta yer alan kimseler de bulunmaktadır. Dine karşı tavır takınan bu kimseler bile bazı dinî gelenekleri yerine getirmeye gayret gösterirler. Dinî bayramları kutlamak, haram ve helal konularında kolaylıklar göstermek, bayram ve benzeri günlerde mabedleri ziyaret etmek, bu kesimin yerine getirdiği dinî geleneklere örnek olarak verilebilir.[1]

İşte bu bölümde dini, bir yaşam biçimi olarak kabul eden dört grubu ele alacağız. Bu grupların başta gelen genel özellikleri, Siyonizme karşı olmaları, İsrail devletini kabul etmemeleri ve İsrail toplumu içinde bir tür getto uzlet hayatı yaşamalarıdır.

---

1 Kets, Yakup: a.g.e., s. 88-90.

Bu grupları şöyle sıralayabiliriz:

1- Hasidi Grubu

2- Harîdi Grubu

3- Hasidi "Satmar" Grubu

4- Neturei Karta Cemaati

HASİDİ CEMAATİ

1- Kuruluşu ve Felsefesi

18'inci yy Doğu Avrupa Yahudi tarihinin belirgin özelliklerinden biri de, Hasidilik adıyla yeni bir dinî hareketin ortaya çıkmasıdır. Bu hareket başlangıçta Polonya sınırları yakınındaki dağlık Karebetya bölgesinde ortaya çıkmış ve zamanla yayılmıştır. 18'inci asrın sonlarında bu hareketin ortaya çıkmasını sağlayan bazı önemli faktörleri şöyle sıralayabiliriz: Polonya'daki Yahudi grubun dağılması ve zayıflaması, Talmud eğitim ve öğretiminin tamamen ortadan kalkması, öğrenim görenlerle görmeyenler arasında başlayıp gelişen tartışma ve çatışmalar, 17 ve 18'inci asırlarda ortaya çıkan "Yalancı Mesihçilik"[2] "Uygulamalı Kabbala"yı[3] meslek edinen mistik tasavvufi hareketlerin ortaya çıkması.[4] Hareketin kurucusu "İsrael

2 Yalancı Mesihçilik: 17'inci yy. ortalarında ortaya çıkan Sabataist hareket. Yahudi tarihinde "Yalancı Mesih" adıyla büyük bir etki bırakan sahte Mesih Sabatay Sevi'ye (1626-1676) dayanır. Bu hareket, bir yandan uygulamalı "Kabbala" olarak adlandırılan Loryaniye'den etkilenmiş, bir yandan da 1648 yılında Ukrayna ve Polonya yahudilerinin başına gelen ve "Tah kanunları" olarak adlandırılan kanlı dramatik olaylardan etkilenmiştir. Bu katliamlar, Ukrayna çiftçilerinin lideri olan Bugdan Hamila Nesky tarafından işlenmişti. Bu olayların meydana geleceği Ebced hesabıyla ortaya çıkanlmıştır. Bu hesaba göre "T" harfi 400'e, "H" harfi 8'e denk gelmektedir. Her iki rakam toplandığında 408 elde edilir. Miladi tarihi öğrenmek için bu sayı, sabit sayı (1240) ile toplanır. Yani 1240 + 408 = 1648 elde edilir.

Sabataycılığın iki nedenden dolayı etkili olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi: Diaspora Yahudileri arasında Doğu'da Kürdistan'dan Litvanya ve Polonya'ya kadar Sabatay Sevi'nin düşüncelerini hamasetle savunan Yahudi bir grubun olmaması. İkincisi: Yalancı Mesih'in Müslüman olduğu yayılınca, Sabataycılık hareketinin bitmemesi. Birçok kimse Mesih'in yeniden ortaya çıkacağını iddia eder. Polonya'daki Sabataycılığın iki temel boyutu bulunduğu söylenebilir:

a- Polonya'da Sabataycılığın kurucusu Yahushuva Heshel Toriv'in ortaya çıkışı. Bu adam kendisinin Mesih bin Joseph, Sabatay Sevi'nin ise gerçek bir Mesih olduğunu

Ba'l Shim Tuf" veya kısaca "Ba'shet"[5] (saygın ve muteber İsrael) adıyla tanınan İsrael Ben Eliezer'dir.[6] Bu kişi, hayatı, çalışmaları, mucize ve kerametleri konusunda birçok rivayetler anlatılan ve bu sayede efsaneleşen kişiliklerin başında gelir.

---

iddia etti. Aynı şekilde Mesih'in geliş zamanını haber veren Melach ve Yehuda Hasid, ortaya çıkarak, Sabataycılığı yaymak için çok çaba harcadılar.
b- Yakup Frank'a (1726-1791) dayanan Frankiye grubunun ortaya çıkması. Bunların temel ilkeleri ilginç ve garip bir karışımdan oluşmaktadır. Bunlar Hristiyanlık ilkelerini kabul etmekle birlikte Musa (a.s.)'a inen Tevrat'a da inanıyorlardı. Ancak Talmud'a gösterdikleri tepki yüzünden tamamen hristiyanlığı benimseyerek ilkelerindeki bu karışıklığı ortadan kaldırdılar. Bu grup, Polonya hahamları tarafından baskı ve zulümlere maruz kalmıştır.

3 Kabbala (Kabbalaizm): Yahudi tasavvuf ve mistisizmi. Kendisi ile amel edilen batınî yorumları öğrenme ilmi. Kabbalalar, İlahî feyz, bereket ve ihsanın farkında olanlar, bunun değerini bilenler anlamına gelir. Bunlar, akla dayalı yollarla değil, iç hazırlık ve nefsi yüksek mertebelere çıkarma yoluyla bu varlığın köklerini öğrenmeye ve anlamaya çalışan mistik kimselerdir. Kabbala iki kısma ayrılır: Eski Kabbala ve Uygulamalı Kabbala. "Eski Kabbala", 13. yy'da ortaya çıkan ve Kabbala felsefesinin temel ilkelerini anlatan "*Nurlar*" adlı kitapta belirtilen esaslara dayanır. "Uygulamalı Kabbala" ise, 16. yy da ortaya çıkan ve Rabi Isaac Loriya'ya dayanan "Loıyaniye Kabbala" türüdür. Eski Kabbala daha çok teorik bir özellik taşır. Hasidi şeriatında büyük yankı yapan uluhiyet, yaratılış, kötü güçleri ve ölçüleri anlatan on aşama, sürgün, kurtuluş, Mesih çağı, insanın yapısı ve mahiyeti gibi birçok konuyu ele alır. Ama bu konuları ele alırken, Kabbalaların dışında kimsenin yorumunu bilmediği çeşitli semboller kullanırlar. Loryaniye Kabbala türü, bu konulara yeni mistik konular da eklemiştir. Mesela, sürgünde egemen olan ilahın varlığından söz ederler. Rabbin parça ve kıvılcımlarının her yerde yaygın olduğunu; ancak şer güçler vasıtasıyla esir alındığını iddia ederler. Fakat insan, sonu Mesih'in gelmesiyle bitecek olan ve adına "Yenilenme" dedikleri çalışmalar yoluyla bu kötü güçlerden kurtulmalıdır. Loryaniye Kabbala türüne bağlı olanlar, bedene işkence yapmak, oruç tutmak, meleklere itaat etmek, şeytanlara karşı direnmek, muska, tılsım vb şeylerle kötü ruhları bedenlerden uzaklaştırmak gibi yollarla Mesih'in erken gelmesini sağlayabileceklerine inanırlar. Bütün akımlarıyla Kabbala, namaz ve duaya son derece önem verir, manevî yükselmenin yolu olarak derin sevgi ve temiz saf niyetin önemini vurgularlar. Kişinin ilahî feyz ve bereketi yeryüzüne indirmek ve Rabbin iradesini etkilemek için namazla en yüksek mertebeye çıkma kudretinde olduğunu iddia eder. "*Nurlar*" adlı kitap, namaz kılanın dört aşamadan geçtiğini anlatır: Öncelikle kendi nefsini düzeltir, sonra dünyayı, sonra yüce âlemi ve en sonunda kutsal ismi düzeltir.

4 Sachar, Howard Morly: *The Course of Modern Jewish History*, s. 78

5 Ba'l Şim: Muska ve tılsımlarla uğraşan, hastaları bu yolla tedavi eden, kötü ruhları bedenlerden uzaklaştıran ve bunu meslek haline getiren bir grup olarak Polonya'da ortaya çıktı ve bu çevrede yayıldı. Bu grup "Ba'l Shim" (Halk Doktorları) adıyla tanındılar. Grup üyeleri, köyleri dolaşıyor ve azizlerin adlarını çeşitli şekillerde okuma yoluyla kötü ruhları bedenden uzaklaştırdıklarını, böylece hastaları iyileştirdiklerini iddia ediyorlardı. Hatta bazıları olağanüstü şeyler göstermekle oldukça meşhur oldular. Bunların bir çoğu "Ba'l Shim Tuf"un öğrencileriydi. Bunlar, küçük gruplar halinde toplanır ve her birinin başında "Hamecid" denilen bir başkan bulunurdu. Bu başkan, grubun manevî lideri konumundaydı. Bu küçük grupların Hasidilik üzerinde görünür etkileri vardı ve bu etki, kendisini dört alanda göstermekteydi: a- Hasidiliğin, Kabbala felsefesini benimsemiş olması ve bu felsefede doyuma ulaşmaları. b- Talmud karşıtı tepkiler. c- Cemaat liderinin ve cemaat üyelerinin konumlarını koruyan örgütsel bir yapı. d- Mesihçi boyutun ortaya çıkması ve Mesihçi kurtuluşa duyulan sonsuz özlem.

6 Israel Ben Eliezer: 1700 yılında Polonya'nın güneyinde Bodolya kasabasında doğdu. Hayatının büyük bir bölümünü burada geçirdi ve 1760 yılında aynı yerde öldü. Kendi

Hasidiliğin lâhutî felsefesini açıklama girişiminin hiçbir anlamı ve faydası yoktur. Gerçekte bu felsefe, lâhutî bir teori olmaktan çok, aykırı bir yaşam tarzına çağrıdır. Hasidilik, Ba'l Shim Tuf'un özellikle namaz ve kişisel ibadetlerin önemine yaptığı vurgudan dolayı bu ibadetlere son derece önem verir ve sadece bilgi sahibi olmak için Talmud'u okumayı önemsiz işlerden sayar. Hatta böyle bir davranışı küçümser. Bu harekete bağlı olanlar, insanın sadece ruhlar âleminde bütün arzularına kavuşacağına inanırlar. Çünkü bu alemde, herkes eşit olacak ve kimsenin kimseye üstünlüğü olmayacaktır. Zengin ve fakir, bilgili ve bilgisiz herkes bu alemde eşit haklara sahip olacaktır. Hasidilik, insanın hayatında yaptığı dünyevî veya uhrevî bütün çalışmaların kutsal olduğuna kesin bir şekilde inanır. Bu nedenle her işin coşku ve canlılıkla yapılması gerektiğini iddia eder. Ba'l Shim Tuf, bağlılarını, arzularını bastırmamaları; aksine bu arzularını kontrol altına alıp Rabb'e yönlendirmeleri yönünde teşvik eder.

Hasidilik inancında birçok hurafeler bulunur. Bu hurafelerden bazıları şunlardır: Kutsal gücün, Rabbin adı "Yehova" harflerinde saklı olduğunun iddia edilmesi ve bunun ısrarla savunulması, Mesih'in geleceğine inanılması, kendine has bir şekilde meleklerin varlığına inanması ve ibadet edilmesi... Bunlara ilaveten Hasidilikte birçok ilkel ve saçma davranışlar da bulunmaktadır: Korkunç ve dehşetli şekillerde namaz için düzenlenen toplantılar, çığlık atmalar, bağırıp çağırmalar, şiddetli, kaba ve sert oyunlar, aşırı içki içmeler bunların başında gelir. Bu kişilere sadece New York - Brooklyn'deki Hasidi namaz salonlarında rastlanmamakta, birçok Amerikan meclislerinde bu kişiler görülmektedir.

bölgesinde büyük bir etkiye ve üne sahip olan Israel Ben Eliezer. Uygulamalı tasavvufçulardan biriydi. Hayatından ibret alınacak çok şeyler bulunmaktadır. Her şeyden önce savunduğu ilkelere kendi inandı ve hayatı boyunca bunlara bağlı kaldı. Daha sonra nefsin kurtuluşu için öne sürdüğü bedene işkence iddiasından vazgeçti. İlk olarak on beş yaşında evlendi. Ancak kısa bir süre sonra eşinin vefat etmesiyle ikinci kez evlenmek zorunda kaldı. Yeni eşiyle birlikte Krovatya dağlarına göç etti; hendek ve çukur vb. şeyler kazmakla geçimini sağladı. Bu dönem içinde mistik düşünme deneyiminden geçti. 36 yaşında iken kendisine vahiy geldiğini iddia etti. Bu yüzden ikamet ettiği yerden göçerek başka bölgelerdeki insanların arasına karıştı. Gerçek davetinin iman ve inançla tedavi olduğunu ilan etti. Böylece muska ve tılsımlarla uğraşan bir halk doktoru haline geldi. Bundan böyle ruhanî liderliğini simgeleyen "Ba'l Shim Tuf" kısaca Ba'şet lakabıyla tanındı. Geniş çaplı geziler düzenledi, daha sonra Macibuş'u kendisine daimi ikamet yeri olarak belirledi. Hasidilik adıyla tanınan çağrısını burada ilan etti. Bu hareketin bağlıları "Hasidi" (sakınanlar ve korunanlar) adıyla tanınırlar.

Her ne kadar Hasidiliğin bazı özelliklerinde hurafe ve ilkellikler bulunmaktaysa da, bu harekette anlamlı ve güzel şeylerin de bulunduğu gözardı edilmemelidir. Örneğin, Hasidiler arasında, sadece birlikte eda ettikleri namaz veya toplu yemek sırasında yaşadıkları mutlu ve sevinçli saatlerle sınırlı olmayan sıcak bir kardeşlik ilişkisi bulunmaktadır. Bu kardeşlik havası gün boyu devam eder.[7]

Hasidilere ait ayin ve dinî adetlerin Eşkenaz ve Sefarad ayin ve gelenekleri ile ilişkisi yoktur. Ancak her iki grubun ayin ve geleneklerinden bazı bölümler alınarak karma bir ayin türü ortaya çıkarmışlardır. Namaz ve ilahi ayinlerindeki bu değişiklikler sadece Hasidilik ile "Talmud Yahudiliği" arasında bulunmaz. Hasidilerin kendi cemaatleri arasında bile birçok farklılıklar görülür. Yine Hasidiler, Yahudilerin geneli tarafından uygulanan "şer'i kurban kesim" yöntemini uygulamaz, kendilerine özgü kesim usullerinde ısrar ederler.[8]

Hasidilik, asıl itibariyle her yerde namaz kılınabileceğini kabul eder; ama zamanla kendisi için "Shetbliekh" adı verilen özel ibadet yerleri edinmiştir. Hasidiler, Eşkenaz kökenli olmalarına rağmen bazı Sefarad adetlerini de almışlar ve namaz ve dua şekillerini değiştirmişlerdir. Hasidilik usulüne göre ilk namaz kitabı, 1803 yılında Shenyour Zalman tarafından yazılmış ve bağlıları arasında dağıtılmıştır.[9]

2- Hasidiliğe Katılımın Nedenleri

***a- Bireyselcilik*:** Hasidilik, Yahudilikte bulunan bireycilik anlayışını esas alır ve bu özelliği ön plana çıkarır. Çünkü bu anlayış, Yahudiler arasında uzun nesiller boyunca hep bastırılmış ve sindirilmiştir. Hasidilik bu alanda, dinî yasaları yaşatmanın önemli olmadığını; asıl önemin kendi özbenliğini arayan iç uyanışta olduğunu vurgular. Anlatıldığına göre Hasidi öğrencilerden biri Fsheha şehrine iner ve Rebi Bunem'e ait "Midrash Evi"ne gelir. "Sıddik" (Haham) ona: "Burada ne arıyorsun?" diye sorar. Hasidi: "Allah Te-

7 Sachar, Howard Morely: Op. Cit, P. 77.
8 Lefshets, Moshe: *Çağdaş Asırda Doğu ve Batı Yahudilerinin Tarihi*, s. 36-37.
9 el-Mesiri, Abdulvahhap: *İsrail, Yahudilik ve Siyonizm*, s. 52.

ala'yı anyorum." diye cevap verince Rebi bağınr: "Allah her yerde bulunmaktadır. Bu "Midrash Evi"ne gelenler sadece "kendini tanımak" için buraya gelirler."

Hasidilikte "Sıddik" ile ilişki, bireyselliğin bir ifadesi olarak kabul edilir. Çünkü bu ilişkiyi tercih etmek kişinin tamamen kendi iradesiyle gerçekleşir. Hasidi, derin bilgi sahibi olması nedeniyle "Sıddik"ı tercih etmez; onda kendi ruhunun derinliklerini ve iç dünyasının köklerini bulduğu için onu tercih eder. Bu bağlamda Hasidi ile "Sıddik" arasında derin bir manevî ilişki bulunur. Bireysellik özelliği, Hasidi'nin Yaratıcı'sına ibadet edecek yolu tercih etmesinde de ortaya çıkar. Burada her Hasidi, kendi imkanlan oranında yani manevî gücüne ve akli düzeyine uygun bir yol tercih eder. Eğer kendi gücünü hesaba katmadan bir yol belirleyecek olsa, o zaman Hasidinin Rabb'iyle kişisel çatışması söz konusu olur.

b- Coşku ve neşe unsuru: Hasidilik doğu Avrupa'daki bağlılannın kalbine coşku ve neşe unsuru sokmuştur. Böylece onlara, karşılaştıklan zorluk ve sıkıntılara karşı direnme gücü vermektedir. Hasidilikteki bu coşku ve iyimser yön, birkaç kaynaktan beslenir:

1- Bilgi sahibi olmayan kimse İsrail halkının öz varlığına ortak olabilme gücüne sahiptir. Yani Yaratıcı'nın yaptıklanndan ders alır ve buna olumlu tepki verir. Böylece önceki durumundan daha iyi bir şekilde Yaratıcısına yaklaştığını hisseder.

2- "Sıddik"a yakın olmak, kişiyi coşku ve neşeye boğar. Çünkü bu an, kişinin manen yükseldiği bir andır. Hayata tad ve anlam veren "Sıddik"ın bizzat kendisidir.

3- Hasidi coşar; çünkü, kurtuluşu ve Mesih çağını yakınlaştıran namazına kesin bir şekilde bağlıdır.

4- Hasidi coşar; çünkü, hasidilik sohbetleri eşitlik ruhuna uygun olarak gerçekleşmektedir.

c- Hasidilik demokrasisi: Aslında Hasidi hareket, yeni bir Yahudi toplum ortaya çıkarmadı. Veya önceki liderliklerden tamamen farklı manevî bir toplumsal liderlik yaratmadı. Aksine Hasidi hareket, cinsinin tek örneği olan ve katılanların eşit olduğu "Hasidi

Sohbetler" adıyla toplumsal merkezler kurdu. Bu sohbetler, ekonomik eşitliğin bulunduğu Kibbutzlara kesinlikle benzemez. Bu sohbetler piramitler gibi manevî bir yapıdan ibarettir. Burada tek ölçü, "Râf" (haham) değil "Sıddik"dır. Veya sosyalist topluluklarda olduğu gibi bu sohbetlerde, ekonomik farklılıkları asgariye indirme girişimleri bulunmamaktadır. Bu sohbetlerde eşine rastlanmayan bir şekilde eşitlik örneği sergilenmektedir. Zengin ve fakir, "Sıddik"a bağlı olmaları nedeni ile birbirlerine eşittiler ve kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur; 'üstünlük' ve 'aşağılık' kavramlan onlarda bulunmaz. Buraya gelenler, kendini tanımak ve buna uygun bir hayat yaşamak için gelmektedir. Kendi manevî güçlerini ve derecelerini öğrenmek ve bilmek istemektedirler.

***d- Hasidi müziği*:** Hasidilik, Yahudi musikisini geliştirme girişimlerinde bulundu. Hasidi müziğinde, hüzün, coşku, ümit, duygusallık ve yaratılıştan gelen inanç konuları işlenir. Bütün bu unsurlar Hasidi şeriatında önemli bir yer tutar. Hasidi müziğinde şarkının sözleri kesinlikle önemli değildir. Şarkıda önemli olan, birçoğunun hiçbir anlam ifade etmediği nakaratlardır. Şarkı söyleyen Hasidi, namaz kılarken, Rebi'nin önünde otururken, işini yaparken veya normal gündelik hayatına devam ederken, manevî yükselişi ifade eden bu nakaratları defalarca okur ve tekrarlar. Hasidi şarkının güzelliği, okuyanın ifade ettiği duygularının çok çeşitli olmasında saklıdır. Polonya'da bulunan "Mogets Evi" Hasidi müzik evlerinin en tanınmış olanıdır.

***e- Hasidi hikayeleri*:** Eskiden beri hep Yahudi hikayeleri anlatılır. Fakat Hasidilik hikayeye özel bir anlam ve konum vermiştir. Öyleki hikayeyi saygın ve değerli bir konuma oturtarak ona kutsal bir yapı kazandırmıştır. Hasidilik dönemine kadar hikayeler, ciddiye alınmayan efsanevî eğlenceler ve rivayetler olarak kabul edilmekteydi. Ancak Hasidilik kültürün bir parçası haline gelen Berslav "Sıddik"lanndan Rebi Nahman'ın ve diğer "Sıddik"ların hikayelerinin yaygınlaşması ile bu hikayeler, binlerce Hasidinin manevî haz ve mutluluk kaynağı haline gelmiştir.

***f- Kurtuluş prensibi*:** Hasidi hareket, bireyselcilik ile milliyetçilik anlayışlarını kurtuluş kavramı ile bütünleştirebilmiş ve kur-

tuluşun, mucizevî kurtuluştan önce insanın günlük hayatıyla başlayacağını vurgulamıştır. Böylece Hasidilikte Filistin'e göç düşüncesi, bireyin kurtuluşu ile halkın kurtuluşu arasındaki ilişkiyi somutlaştırmaktadır.[10]

Hasidilik şeriatına göre, Hasidiliğin yayılması Mesih'in gelişini hızlandıracaktır. Hasidi liderlerin önde gelen büyükleri, kurtuluşu çabuklaştırabileceklerine inanırlar. Hasidi edebiyatı, kurtuluşun zamanı ve nasıl olacağı, Filistin topraklarının kutsallığı konusunda birçok ayrıntılarla doludur. Hatta Hasidi liderlerden biri olan Fitsbek'li Rebi Menahem Mendel şöyle söyler: "Filistin, Kudüs'ün gerçek ruhudur."

Bu inanç, Hasidilerin kendi şeriatlarını yaygınlaştırmak için Filistin'e göç etmelerine ve orada bir Hasidi merkezi kurmalarına neden oldu. Buraya göç etme yoluyla kurtuluşun erken gerçekleşmesini arzu ediyorlardı.[11]

Bu gizem ve sır dolu dinî hareket, birtakım Siyonist düşüncelere karşı çıkmak için Doğu Avrupa'da bazı Yahudi koloniler kurma girişiminde bulundu. Yaşadığı toplumlarda putperestliğe benzer, aklı ve anlama gücünü kullanmayı gerektirmeyen, sadece çirkin bir kör kabulü talep eden hulûlcü sofist fikirleri yayma yoluyla insanları, yayılmaya başlayan yeni fikri hareketlerden ve yeni oluşmakta olan medeniyetten uzaklaştırmaya çalışıyordu. Bu dinî hareket, Yahudilerin "İsrail toprakları"na olan sevgisini arttırmış ve Yahudi olmayanlara karşı nefret duygularını körüklemiştir. Bu sayede hareket, milliyetçilik eğilimini güçlendirmiş ve bunu 19'uncu yy'da Yahudi milliyetçilik düşüncesinin en önemli faktörü haline getirmiştir.

"Sıddik" kişilik, maddî ve manevî düzeyde Hasidi şeriatının temel düşüncelerinden biri olarak kabul edilir. "Sıddik"ın insanlara sunduğu iki mesaj bulunmaktadır: a- Hasidi olanların manevî lideri olması. "Sıddik" bu çalışmayı Allah için yapar. b- Hasidilerin toplumsal fiilî lideri olması. Bu ise, "Sıddik"ın yürüttüğü pratik örgüt-

10 Encyclopydia Judaica: Op. Cit, Vol, 7, P. 1401.
11 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 21-22.

sel çalışmadır. "Sıddik", özel manevî özelliklere sahip bir kişidir. O, bu özelliği ile, ulvî ve suflî âlemler yani Yaratıcı ile yaratılanlar arasında "elçi" ve "aracı" rolunü yerine getirmekle yetkilidir. "Sıddik"ın bu manevî gücü, şaşırtıcı şekildeki kesin inancında ve kimsenin erişemediği tasavvufî dervişliğinde saklıdır. Bu yüzden "Sıddik"ın sahip olduğu güç, korkunç ve dehşetli bir güçtür. O kıldığı namazlar ve yaptığı dualar sayesinde ulvi âlemde etkili olabilir ve ilahî hükümleri iptal edebilir. Kainatta yaratılan bütün mahlukat, "Sıddik" için yaratılmıştır. Kutsal ruh, "Sıddik"a "sürgün"de iken girer. "Sıddik"lann bulunduğu konum, meleklerin konumundan daha üstündür. Büyük "Sıddik", büyüklenmekten, gurur ve kibirden korkmaz; çünkü, kendi eksikliklerini bilme gücüne sahiptir. Yaptığı çalışmalarla halkı kurtarabilme gücündedir; zira "sürgün" acısını en iyi hisseden odur. Bu dereceye ulaşan "Sıddik"lar dünyanın direğidirler. Fakat daha yolun başında olan yeni "Sıddik"lar, büyüklenme ve gurura kapılma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Sıddik olduğundan dolayı, bu duyguya kapıldığı için kınanır. "Sıddik"ın karşılaşabileceği en büyük tehlike böyle bir duyguya kapılmaktır. Bu nedenle "Sıddik", bu duygudan kurtulmak için çalışır ve yolun sonuna vardığı zaman bu duygudan tamamen kurtulur. "Sıddik", bu duygudan Tevrat okuyarak kurtulmaya çalışmaz; ancak iman ve mistik düşünce yolu ile bu tehlikeden kurtulabilir.[12]

"Sıddik"a, Talmud Yahudiliğinde bilinen "Râf" veya "Rabi"den ayırmak için "Rebi" adı verilir. Fakat bugün İsrail'de "Sıddik"a "Admur" adı verilmektedir. "Admur", İbranice "Efendimiz", "Öğretmenimiz" ve "Hocamız" anlamındaki üç sözcüğün baş harflerinden oluşmaktadır.

Hasidiliğin ortaya çıktığı ilk kuşakta "Sıddik", Hasidi grup tarafından seçilmiyordu. Kendisinde bulunan karizmatik nitelikler "Sıddik"ı grubun lideri yapmaktaydı. Fakat ikinci ve üçüncü kuşaklarda, Hasidi aileler oluşmaya ve liderlik de artık veraset yoluyla intikal etmeye başladı. Hasidiliğin ilk kuşağında "Sıddik"lar, mütevazi ve münzevi bir hayat yaşamakta ve mallarının çoğunu sadaka olarak

---

12 a.g.e., s. 19-20.

insanlara dağıtmaktaydılar. Ancak ikinci kuşaktan itibaren "Sıddik"lann hayat şekli değişmeye başladı. Son derece lüks içinde ve israf dolu bir hayat yaşamaya başladılar. Oldukça müreffeh bir hayat yaşamaktaydılar. Hatta bazıları, gümüş nakışlarla süslü evlerde oturmakta ve güzel asil atlara binmekteydiler.

Her "Sıddik"ın kendine özgü bir mabedi bulunmaktaydı. Hafta boyunca kendisine yakın olan bağlıları, namaz ve dua için buraya gelir, toplanırlardı. Namaz sırasında "Sıddik" görünmez, kendisine ait özel gizli odada kalırdı. Tek başına namaz kıldıktan sonra Hasidiler sırayla "Sıddik"ın kendilerini kutlaması için önünden geçerlerdi.

Hasidiler, cumartesi günleri ve çeşitli münasebetlerle "Sıddik"ın evine akın eder, sofrasında yemek yer ve bereket için "Sıddik"ın önündeki kırıntı ve artıkları tam bir saygıyla yerler. Cumartesi günü, üçüncü kez verilen yemekle birlikte Hasidilerin duygulu anlan zirveye ulaşır. Çünkü bu yemekte balık yer, karanlıkta oturur ve Rebi'nin söylediği ilahi ve şarkıları dinlerler. Hasidiler Rebi'nin evine sadece coşmak, namaz kılmak veya Rebi'nin mistik düşüncelerini dinlemek için gitmezler. Bazen dünyevî nedenlerle, ticarî işlerde danışmak, yatının yapmak, tedavi olmak ve evlilik gibi konulan görüşmek için de gelirler.

Hasidiler "sadaka" denilen mallardan "Sıddik"a veriyorlardı. Böylece "Sıddik" bu mallar sayesinde geçimini sağlamak için çalışmaktan kurtuluyordu. "Sıddik"ın Hasidilerden "sadaka" toplamakla görevli hizmetçileri bulunuyordu. Bu hizmetçiler aynı zamanda Hasidiler ile Rebi arasında aracılık da yapmaktaydılar. Hasidiler de maddî ve manevî konularda istişare taleplerini bir kağıda yazarak, bu aracılar vasıtasıyla "Sıddik"a bildiriyorlardı. Hasidiler, ülkenin her tarafına yolculuk yapmaya alışkındırlar. Gittikleri yerlerde Hasidiler tarafından karşılanırlar. Bu yolculuklar, Hasidi akımına daha çok insan kazandırmak ve Rebi'nin düşüncelerini yayma amacı taşımaktadır.

Hasidiler, ölümlerinden sonra da "Sıddik"lara saygı gösterirler. Çünkü onu ölü kabul etmez; İsrail halkı ile Rabb arasındaki aracılık

görevine devam ettiğine ve kötü ilahî hükümleri değiştirebileceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle "Sıddik"lar öldükleri zaman muhteşem mezarlara gömülürler. Bağlıları özellikle her yılın eylül ayında ve "Sıddik"ların ölüm yıl dönümlerinde bu mezarları ziyarete gelirler. Bu günler, Yahudilikte "Acı Günler" adıyla bilinir.

"Sıddik"a yapılan ibadetlere ek olarak, ibadet sırasında bedenin hareket ettirilmesi ve ani irkilmeler yoluyla kılınan Hasidi namazına değinmemiz gerekir. Aynı şekilde Hasidiler arasında oldukça yaygın bir gelenek olan cumartesi akşamı "Arınma Havuzu"na dalma şekli de değişmiştir. Bugün bile "Shetebel" adıyla tanınan Rebi mabedinde toplanarak namaz kılan ve "Sıddik"ların kerametlerini anlatan Hasidiler'e rastlamak mümkündür.[13]

"Sıddik"ın bu yeni kişilik ve imajı, Yahudi liderlik niteliklerinde bir değişimin meydana gelmesine neden oldu.[14] Buna göre "Sıddik"ın kişiliği Hasidi inancında Tevrat'ın yerini almıştır. Hatta Tevrat'ın kendisi "Sıddik"ın şahsiyetinde somut bir hale gelmiştir. Bu yüzden Hasidiler arasında "Sıddik'ın sözü Tevrat" deyimi oldukça yaygındır. Bu nedenle Hasidilerin "Sıddik"a inanmayı, Tevrat'ı öğrenmekten daha üstün tutmaları ve önemli görmeleri saçmalık sayılmaz.

Hasidi hareket, ilk ortaya çıktığında "Geleneksel Ortodoks Yahudilik"ten sert bir muhalefetle karşılaştı. Bu yüzden Hasidiler, "Gauna Felina" adıyla tanınan Rabi Eliahu Flenia liderliğinde örgütlenen bu kimselere "Muhalifler" adını verdiler. Gauna Felina, bu çağda yaşamış büyük bir Yahudi din bilginidir. Tevrat, Talmud ve Halagah gibi dinî ilimlerde derin bilgiye ve tecrübeye sahip olmuş, bunun yanında Geometri, Matematik, Astronomi ve Coğrafya gibi çağdaş bilimlerle de uğraşmıştır. Hasidiler ile Muhalifler arasındaki bu çatışmaya "Hasidi - Litvanyalı" veya "Tasavvufçu - Şeriatçı" çatışması da denilebilir. Litvanyalı Yahudilerin büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebindendir. İki grup arasındaki çatışmaların başlangıcı iki asır öncesine kadar dayanır.

---

13 a.g.e., s. 31-32.
14 Ben Shasun, C. H.: *İsrail Halkı Tarihi*, c.3, s. 56.

Hasidiler ile Muhalifler arasındaki bu çatışma, 1772-1815 yılları arasında kırk yılı aşkın bir süre şiddetli bir şekilde yaşandı. Ancak 19'uncu yy'ın başlarından itibaren aşamalı olarak bu çatışmanın şiddeti yavaşladı; ama sona ermedi. İki grup arasındaki çatışmalar, hafiflese de günümüzde hâlâ devam etmektedir.

3- Muhaliflerin Hasidileri Eleştirdikleri Noktalar

a- Hasidiler tek başına namaz kılmakta ve namazın âdâplarını hafife almaktadırlar. Namaz vakitlerini önemsememekte, gürültülü ortamlarda namaz kılmakta ve namaz sırasında vücutlarını hareket ettirmektedirler. Yaygın olan Eşkenaz namaz şeklini bırakıp, Sefarad namaz şeklini benimsemektedirler. Ortodokslukta ise, kişi tek başına namaz kılamaz. Kılınan namazın sahih olabilmesi için "Menyan" olarak adlandırılan en az on kişinin toplanması gerekir.

b- Geleneksel Yahudi kıyafetini değiştirmeleri.

c- Aşırı miktarda şarap içmeleri, üzüntü ve stresten kurtulmak için bağırıp çağırmaları, çığlık atmaları.

d- İyi bilenmemiş bıçaklarla kesim yapmaları.

e- Adil ve şer'i olmayan kazançların peşinde koşmaları, mallarını bu alanlarda harcamaları.

f- Son sahte Mesih Sabatay Sevi'ye ait Sabataycılık ayin geleneklerine uymaları.

g- Tevrat'ı tamamen kaldırmaları ve Talmud öğrenimini küçümsemeleri. Muhalifleri en fazla kızdıran bu husustur.

h- Hasidiliğin, Yahudilik değerlerini tehdit etmesi. Bu değerlerin en başında ise Tevrat öğretiminin gelmesi. Halbuki geleneksel Yahudiliğe göre Tevrat öğrenimi diğer bütün dinî kurallara eş değer tutulmaktadır.[15]

15 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 32.

4- Hasidiler ile Muhalifler Arasındaki Farklılıklar

Tüm bunlara ek olarak, Hasidiler ile muhalifler arasındaki ihtilaf nedenlerini iyi anlamak için taraflar arasındaki farklılıklara değinmemiz gerekir. Bu farklılıklardan bazılannı şöyle özetleyebiliriz:

a- Hasidilere göre "Sıddik", kendileri ile Yaratıcı arasında bir aracıdır. Muhalif cephesini oluşturan Ortodoks veya Litvanyalılara göre ise, "Sıddik" sadece bir mürşit ve yönlendiricidir.

b- "Sıddik" inancı, hiçbir şüphe, soru ve itiraz kabul etmeyen bir imandır. Muhaliflere göre ise, en azından "Sıddik"la tartışılabilir ve kendisine sorular yöneltilebilir.

c- Hasidiler Rabb'e ibadet etme, namaz kılma ve diğer dinî görevleri yerine getirme konusuna yoğun ilgi gösterirler. Muhalifler ise, daha çok din eğitimi ve dinî okullar konusunda yoğunlaşırlar.

d- Hasidi, hayatının her gününü bütün gereksinimlerini karşılayan kendi bölgesinde geçirir. Hasidi bölgelerde eğitim ve öğretim kurumlan, yardımlaşma dernekleri ve özel ikamet yerleri bulunmaktadır. Muhalif Litvanyalılar ise, sade bir birey gibi yaşar. Dinî eğitimini bitirmesiyle birlikte fiilen dinî okulundan ayrılır ve bağımsız normal bir insan haline gelir.[16]

Bu farklılıklardan hareketle geleneksel Ortodoks Yahudilik, "Sıddik"in kendisinde bulunduğunu iddia ettiği nitelikleri ve insan ile Rab arasında bir aracı olduğunu reddeder. Hasidi hareketini, Tevrat eğitim ve öğretimine önem vermeyerek sadece duygusal yöne ağırlık verdiği için eleştirir. "Sıddik"ın "Canlı Tevrat" olarak nitelendirilmesini kabul etmez ve bu niteliğin, Tevrat'ın önemini azalttığını ve gelenekesel Tevrat otoritesini küçük düşürdüğünü ileri sürer.[17]

Aslında Hasidilik, başlangıçta doğu Avrupa Yahudileri arasında var olan değerlere karşı baş kaldıran isyancı bir güç olarak doğdu. Ortodoks Yahudi din adamlarının egemenliğine ve geçmişe yö-

---

16 Levi, Amnon: *Harîdiler*, s. 18-19.
17 Jermy, Danial and Martin, Bernard: *A History of Judaism*, Vol. 2, P. 189.

nelik donuk ve katı şekilciliğe karşı isyan ruhunu geliştirdi. Yahudilikte bulunan bireysel özgürlüklerin arttırılmasını istedi. Ama zamanla, başlangıçta savaştığı eski muhalif güçlerle ittifak kurdu ve Yahudi geleneklerin fanatik bir koruyucusu haline geldi. Yahudi hayatının yenilenmesini talep eden bütün eğilimlere karşı savaş açtı. Bu durum, "Haskalah"a (Yahudi Aydınlanma Hareketi'ne) karşı Talmud şeriatına bağlı Litvanyalılarla kurduğu ittifakla açık bir şekilde ortaya çıkar.[18]

Maskilim'e (Yahudi Aydınlanma Hareketi'ne bağlı olanlar) karşı Hasidiler ile Muhalifler arasında kurulan bu ittifaka rağmen, Haskalah'ın başarısızlığa uğraması ve Siyonizmin ortaya çıkması ile birlikte, iki grup arasında iki yüz yıl önce başlayan savaş yeniden alevlendi. Bu savaş, İsrail'de etkisini hâlâ devam ettirmektedir. Litvanya kökenli Haham Şah'ın İsrail içindeki ve dışındaki Hasidi liderlere karşı yürüttüğü saldın kampanyası, eski savaşın devamı sayılır.[19]

5- Hasidi Gruplar

Hasidi hareket, tek bir örgütlenme şeklinde ortaya çıkmadı. Bağlıları, her biri yan bağımsız birçok yerel gruplar oluşturdular. Bunlar arasında en çok tanınanları şu üç gruptur:

a- Habed Hasidiliği

Habed şeriatına ait prensipler, "Sözler" anlamına gelen "Hetenya" kitabında bulunur. Bu kitap, 1745-1813 yıllan arasında Lay'da yaşayan, Beyaz Rusya Hasidilerinin lideri ve aynı zamanda bütün Hasidilerin büyük bir düşünürü ve önderi olan Rebi Shenyour Zalman tarafından yazılmıştır.

Shenyour Zalman, kendine has bir felsefe geliştirdi ve felsefesinde diğer Hasidi cemaatlerin yaptığı gibi, aklın insan hayatındaki

18 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 35.
19 Zorro, Salah: a.g.e., s. 103.

rolünü ve Tevrat öğretilerini gözardı etmedi. Zaten "Habed" sözcüğü de, Shenyour felsefesinin üç temel esası olan kelimelerin İbranice ilk harflerinden oluşmaktadır. Yani "hikmet", "anlayış" ve "marifet (derin bilgi)" sözcüklerinin İbranice karşılıklarının ilk harfleri Habed sözcüğünü oluşturmaktadır.

Zamanla Habed cemaati, Hasidilik içinde daha çok akılcı ve duygusal özelliği az olan bağımsız bir akıma dönüştü. Böylece kendine has sembolleri, liderleri, anlayışları, kurum ve kuruluşları oldu. Bu hareketin ilk merkezi Beyaz Rusya idi. Birinci ve ikinci dünya savaşları arasında merkezi önce Letifya'ya sonra Polonya'ya ve en sonunda da 1940'ta ABD'ye taşındı.[20]

b- Berslav Hasidiliği

Bu Hasidi akımı Berslav'dan Rebi Nahman kurmuştur. Rebi Nahman, manen en üst mertebeye çıkmış bir "Sıddik"dır. Dünyevî ilimlerden uzak durur ve bu ilimlerin din için bir tehlike olduğuna inanırdı. Öyleki Rebi Musa bin Maimon'un yazdığı "*Delîlü'l-hâirîn*" adlı kitabı, akılcı felsefeye dayandığı gerekçesiyle reddetmiştir. Eğlence ve müziği, Rabb'e ibadetin en başta gelen biçimi olarak kabul eder. Bu eylemlerin aynı zamanda insanı Rabb'e yaklaştırdığına inanır.

c- Feshisha Hasidiliği

Hasidi hareketin devrimci koludur. "Kutsal Yahudi" lakabıyla tanınan Rebi Jacop Isaac bu hareketin kurucusudur. Eski Hasidiliğe muhalif bir harekettir.[21]

Özellikle 18 ve 19'uncu yy'larda genel olarak Avrupa'da, özel olarak da Yahudi toplumlarında meydana gelen ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerin Hasidi hareket sürecini tökezlettiği ve 19'uncu yy'ın ikinci yarısından itibaren bu hareketin gelişimini ta-

---

20 Encyclopydia Judaica, Vol, 7. P. 1041.
21 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 28-31.

mamen durdurduğu söylenebilir. Bu dönemde Hasidi hareket, Haskalah hareketinin saldırılan karşısında geri çekilmiş ve kendi içine kapanmıştır. 20'nci yy'da ise Nazilerin yükselmesi ve Avrupa'da bulunan Hasidi sığınaklarını yerle bir etmesi, daha sonra İsrail devletinin kurulması gibi gelişmeler Hasidi hareketi son derece olumsuz etkiledi ve daha da gerilemesine neden oldu. Martin Buber, Isaac Lev Perets ve diğerleri gibi büyük Hasidi düşünürlerin çağdaş Hasidi kavramlar oluşturarak Hasidi hareketini yaşatmak, köşelere çekilen Hasidi gençlerin düşüncelerini yenileyerek topluma katılmalarını sağlamak ve böylece toplumda yeni bir çığır açmak için harcadıkları çaba ve girişimler bir sonuç getirmedi.[22]

Hasidiler 1881 yılından itibaren Doğu Avrupa ülkelerinde karşılaştıkları zorluklar nedeni ile Amerika'ya toplu halde göç etmeye başladılar. Dr. Menahem Kidem şöyle söyler: "1881-1914 yıllan arasında Avrupa'yı terk eden Yahudilerin 3/4'ü Amerika Birleşik Devletleri'ne geldi. Bu dönem içinde Rusya, Romanya ve Galiçya'dan Amerika'ya iki milyon Yahudi göç etti. Göç edenlerin %80'i New York'a yerleşirken kalan %20'lik oranı da Los Angeles, Şikago ve Boston gibi diğer büyük kentlere yerleştiler."[23]

Dolayısı ile 1880-1925 yıllan arasında Doğu Avrupa ülkelerinden Amerika'ya göç eden Yahudi dinî akımlar arasında Hasidi gruplar da bulunmaktaydı. İkinci dünya savaşından sonra Hasidi üyelerin büyük çoğunluğu New York-Brooklyn'e yerleştiler. Çünkü, Hasidi grubun resmî dinî merkezi burada bulunmaktaydı.

Hasidilerin Filistin'deki durumlarına gelince, burada varlıkları bulunmaktaydı; ancak Amerika'da oldukları kadar Filistin'de etkili değildirler.

---

22 Encyclopydia Judaica, Vol, 7. P. 1399.
23 Kidem, Menahem: *1914'e Kadar Siyonizın Tarihi.*

6) Habed Cemaati

Daha önce Jacop Kets'in, "Eski Yishuv" döneminden beri Filistin'de başlıca dört Yahudi dinî cemaatin bulunduğunu belirttiğini aktarmıştık. Bu cemaatlar arasında Habed hareketi de bulunmaktadır.

Hareketin kendi kaynaklan, dünyada kendilerini destekleyen bir milyon Yahudinin bulunduğunu; ancak kendilerine tam olarak bağlı olanların sayısının sadece 150 bin olduğunu belirtir.[24]

Bir başka değerlendirmede ise Habed'in 2.5 milyon bağlısı olduğu ve bunun on binden fazlasının İsrail'de bulunduğu söylenir. İsrail'de bulunan her hareket bağlısı, yıllık gelirinin bir aylık maaşından daha fazlasını malî yardım için genel merkeze gönderir. Bunun dışında Yahudi diasporasının çeşitli bölgelerinde harekete bağlı Yahudilerin yüksek miktarlarda gönderdikleri bağışlar bulunmaktadır.[25]

Hareketin kurulmasından bu yana şimdiye kadar yedi Admur liderlik yaptı. Bu liderlerin adlan şöyledir:

1- Hareketin kurucusu Haham Shenyour Zalman. 1745-1813.

2- Hareketin kurucusu Shenyour'un oğlu Haham Douv Bar. 1773-1828. Rusya'nın Lefafets ilinde ikamet etmekteydi. O zamandan itibaren bu ilin adı Admur'lara verilmeye başlandı.

3- Haham Menahem Mendel Shenyoursun. 1789-1866. Haham Douv Bar'ın damadıdır. Aynı adı taşıyan şimdiki hahamın dedesidir.

4- Haham Samuel Mendel. 1834-1882. Haham Mendel'in oğludur.

5- Haham Solomo Douv Bar 1866-1920.

6- Haham Joseph Isaac 1920-1950. Haham Solomo'nun oğludur.

---

24 Zorro, Salah: a.g.e., s. 378-379.
25 Şamir, Solomo: *Habed'in Yedinci Başkanı*, 1.1.1977 tarihli Haaretz gazetesi haftalık eki s. 22.

7- Haham Menahem Mendel Shenyoursun 1950'den şimdiye kadar hareketin liderliğini yapmaktadır.[26]

Şu an Admur Menahem Shenyoursun Milofafetsh liderliğinde olan hareketin merkezi, New York - Brooklyn'de 770 no'lu evde bulunmaktadır.

Hareket bağlıları nazarında bu ev oldukça kutsal sayılır. Çalışma merkezi ve Admur'un ikamet yeri olduğu için bu evin adını son derece saygı ve hürmetle anarlar. Ev, son derece modern bir tarzda yapılmış, yüzlerce telefon hattı düşenmiş ve çağdaş iletişim teknolojisi ile donatılmıştır. Burada aynca bir radyo yayın istasyonu, biri toplantı için büyük, diğeri namaz için küçük olmak üzere iki mabed, telif ve yayın, gazete, dergi ve özellikle hareketle ilgili konularda bir araştırma merkezi bulunmaktadır.

Habed hareketi, Amerika'da güçlü bir alt yapıya ve geniş maddî imkanlara sahip olan, halk arasında ve resmî düzeyde tanınan bir harekettir. Örnek verecek olursak, Amerika'da yaklaşık 110 kentte üç yüze yakın şubesi bulunmaktadır. Kehot Publication Society adıyla bilinen büyük bir basım ve yayınevini yönetmektedir. Bu yayınevi, dünyadaki en büyük Yahudi yayınevi özelliğine sahiptir. Milyonlarca kitap, kaset ve başka yayınlar basmış ve dağıtmıştır. Eğitim setlerini, aralarında İbranice, Yidish dili, Arapça ve Farsça'nın da bulunduğu 14 yabancı dilde basarak yayımlamıştır. Hareket ayrıca merkez bir kütüphane ve büyük bir arşive sahiptir. Burada, piyasada pek bulunmayan kitap kolleksiyonlan, yayınlar ve Yahudilik ile ilgili belgeler bulunmaktadır.[27]

Habed, "Mashiah Times" adında bir gazeteye de sahiptir. Aynca hareket periyodik olarak New York Times gazetesinde haftalık 50 bin dolar tutannda ilanlar vermektedir. Resmî düzeyde, Amerikan başkanları, özellikle Ronald Reagan, zaman zaman Habed'ten heyetler kabul ederek görüşmelerde bulunmayı bir gelenek haline getirmişlerdir. Habed, İsrail'de uyguladığı metodun aksine Amerika'da çeşitli siyasî kurum ve kuruluşlara girmeye ve buralarda etki-

26 Zorro, Salah: a.g.e., s. 377-378.
27 Jerusalem Post, 2 Şubat 1990.

li olmaya çalışır. 1988 yılında hareketin üyelerinden Haham Joseph Leberman, Amerikan senatosuna Konetket vilayetinden senatör olarak seçilmiştir.[28]

Habed hareketinin Amerika'dan sonraki ikinci toplanma merkezi İsrail'dir. Habed'in buradaki bağlılarının sayısı sürekli artmaktadır. Hareketin İsrail'de 144'e yakın merkezi bulunmaktadır.[29] İsrail'deki genel merkezi Kudüs ile Tel-Aviv arasına düşen Kefar Habed bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca Kudüs'te, Holon'da, Led'de ve Safed'de merkez şubeleri bulunmaktadır. Çocuk eğitimi için yüzlerce okul, onlarca kadın kuruluşları, kitabevleri, kütüphaneler ve yirmiye yakın dinî okulu (Yishuv) idare etmektedir.[30]

Bütün bunlara ek olarak, aralarında Güney Amerika, Avrupa ülkeleri, Hong Kong, Güney Afrika, Avusturalya, Fas, Tunus ve Suriye'nin de bulunduğu otuzdan fazla ülkede çalışan binlerce Habed davetçisi bulunmaktadır. Genel olarak Habed'in tüm dünyada altı kıtaya dağılmış 1500'e yakın şubesi bulunduğu tahmin edilmektedir.[31] Hareket aynı zamanda birçok kadın örgütüne, "Allah'ın Askerleri" denilen ve yüzlerce dinî okulu kapsayan, çocukların eğitim ve öğretimi ile ilgilenen kuruluşlara sahiptir. Fas, Suriye, Sovyetler Birliği, Güney Afrika ve birçok Avrupa ülkesinde yaygın olarak bulunan, eğitim ve öğretim gören on binlerce sınıf bulunmaktadır.[32] Hareket, Fransa'da özel bir radyo istasyonuna da sahiptir. Yaklaşık üç yüzbin dinleyicisi olduğu tahmin edilen bu radyo, çeşitli günlük dinî programlar ve Tevrat'ı öğrenmek için dersler yayınlamaktadır.

Habed hareketi, Sovyetler Birliği'ndeki çalışmalarını yakın zamana kadar gizli olarak sürdürmekteydi. Gorbaçov döneminde prestorika siyasetinin serbest olmasından sonra hareket, çalışmalarını açıktan yürütmeye başladı. Şu an hareketin Rusya'da 20'ye yakın şubesi bulunmaktadır. Şubelerin bulunmadığı ülkelerde hareketin çalışmaları komşu ülkelerdeki şubeler tarafından yürütülmekte-

28 Yediot Aharonot gazetesi, 11.11.1988.
29 Yediot Aharonot gazetesinin haftalık eki, 25.11.1988.
30 Shapiro, Haim: *Is The Rabbi Kidnapping The Aguda*, J. P. 28 October 1988.
31 Bernover, Yermeyahu ve Noveh, Abraham: *Kalp Gözüyle*, s. 85.
32 a.g.e., s. 85.

dir.[33] Siyonizmin ortaya çıktığı ilk anda Hasidiliğin tepkisi, 20. asrın başlarında Lefufitsli Rebi Salom Douv Ba'r Shenyoursun'un ortaya koyduğu sert eleştirel tavırlarla kendisini gösterir. Bu haham, Siyonizm karşıtlarının en başında yer alır ve Siyonizmin yerleşik Yahudi geleneklerine ters düştüğünü, bunun, "sonun erken gelmesi"ni hızlandıracak bir girişim olduğunu ileri sürer. Ancak Siyonizm bu eleştirilere karşı çıkar ve sakin bekleyişi reddederek, çalışmalarını sürdürmeye devam eder. Siyonizme göre, gerçekte Hasidilerin yaptıkları eleştiriler, kurtuluş müjdesine zarar vermektedir. Çünkü Hasidiler kurtuluşun, kesin ve ütopik bir şekilde gerçekleşeceğini sanmaktadırlar. Bu tür bir kurtuluş ise, uygulamalı Siyonizmin ileri sürdüğü "Aşamalar" teorisine ters düşmektedir.[34]

Habed yirminci yüzyılın başında, "Aşamalar" teorisini kabul etmesi nedeni ile Siyonizmin Yahudiliğin beklediği kurtuluş hareketi olmadığını iddia ederken, kendisini açık bir şekilde "Aşamalı Mesihçi" bir alternatif hareket olarak ortaya koydu. Böylece Habed, süpriz bir şekilde Yahudileri kurtuluşa götürecek "Aşamalar" teorisini kabul etti. Daha önce bu yüzden Siyonizme yönelttiği eleştirileri şimdi kendisi, Mesihçi görüşlerini desteklemek, Kurtarıcı Mesih'e ve kurtuluşa susamış Hasidi dindar kalabalıkları peşinden sürüklemek için kullandı. Bu konuyu ileriki sayfalarda aynntılanyla birlikte ele alacağız.

Bu hareketin de diğer Hasidi hareketler gibi Yahudiliğe yeni bir şey getirmediği söylenebilir.[35] Sadece Kabbala kitaplarından özellikle "*Nurlar*" adlı kitaptan esinlenerek bazı kavranılan önemle vurgulamıştır. Habed bugünkü mesajının özünün, bir yandan Yahudi varlığını korumak, diğer yandan "Kurtarıcı Mesih"in gelişine dünyayı hazırlamak olduğunu ifade eder.[36]

Habed bağlıları, öğrenciler arasında, çarşı pazarda ve üniver-

---

33 Jerusalem Post gazetesi, 2 Şubat 1990.
34 Shay, Ely: Eliezer Ravensky'nin "*Bilinen Son ve Yahudi Devleti - İsrail'de Dinci Radikalizm ve Mesihçi Siyonizm*" adlı kitabına yazdığı "*Yahudi Dinî Akımlar Haritası*" adlı sunuş. 25.2.1993 tarihli Maarif gazetesi edebiyat eki, s. 1.
35 Kudüs gazetesi, 17.11.1988.
36 Bernover, Yermeyahu ve Noveh, Abraham: a.g.e., s. 88.

sitelerde oldukça aktif çalışmalar yapmaktadırlar. İsrail'deki bağlılarına, mahkumlara nasihat etmeleri için hapishanelere girmelerine devlet tarafından izin verilir. Hatta 1988 yılına kadar askerî birlikler arasında dolaşmalarına da izin verilmekteydi. Ancak bu yıl yapılan seçimlerde Habed'in açık bir şekilde Agudath Israel Partisi'ni desteklemesi, bağlılarının askerî birliklere girmelerine sınırlama getirilmesine neden oldu.[37]

Habed'in faaliyetleri genellikle halka dinî hizmetler sunma alanında yoğunlaşır. Erkeklere farz olan ibadet türlerinden biri olan "Teflin" ayinine ve kalabalığın yoğun olduğu yerlere koydukları yüzlerce sadaka kutusuyla insanları sadaka vermeye teşvik etmeleri, içinde "On Emir"in bulunduğu küçük kutuları, eve giren ve çıkanların teberrük niyeti ile dokunmaları için kapılara asmaları, hastanelerde hastalara "Cumartesi Mumu" dağıtmaları, dinî okul ve toplu konutlar inşa etmeleri bulunmaları ve bunlardan başka akşam dersleri ve konferanslar gibi daha birçok sosyal ve kültürel hizmet sunmaları, faaliyetlerinin sadece bir bölümünü oluşturur.[38]

Habed hareketinin İsrail'deki çalışmaları, tamamen Yahudi bir çevrede ve Yahudi bir yönetim altında yapılması nedeni ile ayrı bir özelliğe sahiptir. Habed, Harîdi bir hareket olmasına rağmen Harîdiler gibi İsrail devleti ile ilişkilerini kesmez. Bu yönüyle Habed, Neturei Karta hareketinin ve İsrail devleti ile ilişkilerini kesen diğer Harîdi grupların ulusal bir karşıtı olarak kabul edilir. Habed, tevbe etmeleri umuduyla her zaman lâiklere yakın olmaya ve çalışmalarını lâikler arasında da sürdürmeye çalışır. Çünkü hareketin nazarında tevbe, beklenen Mesih'in gelmesinin en önemli şartıdır. Habed bağlıları, birçok dinî okul öğrencisinin aksine askerlik yapmayı tercih ederler.[39] Ancak "B" grubu içerisinde askerlik yaparlar. Çünkü askere 18 yaşında değil, dinî öğrenimlerini bitirdikten sonra giderler. Bu nedenle bir çoğu kısa dönem olarak 4 aydan fazla askerlik yapmaz.[40]

37 a.g.e., s. 88.
38 Yediot Aharonot gazetesi, 4.12.1988.
39 Bernover, Yermeyahu ve Noveh, Abraham: a.g.e., s. 114-115.
40 Levi, Amnon: a.g.e., s. 41.

Habed hareketinin İsrail birliği, Yahudilerin yakınlaşması, Tevrat etrafında birleşme ve Yahudi halkının birliği için Yahudi kültürünün güçlendirilmesi gibi temel argümanlara sahiptir.[41] Habed, "Yahudi kimdir?" kanunun düzenlenmesini savunan akımların en başında yer alır. Çünkü böyle bir kanunun, Yahudi halkının saflığını koruyacağına ve Mesih'in gelmesi için şartları hazırlayacağına inanır.[42]

Siyasî alanda ise hareket, kendisini partili olmayan Yahudi bir hareket olarak görür. İsrail devletinin kuruluşundan bu yana yerel ve genel hiçbir seçime katılmamış ve hiçbir seçim listesini desteklememiştir. Hareket bağlıları dilediği partiye veya seçim listesine oy vermekte tamamen özgürdür. Sadece 1965 yılında hareket lideri Shenyoursun, bağlılarına Mafdal lehine oy vermelerini emretti. Bunun dışında oy vermede özgürce davranan hareket bağlıları, seçimlerde genellikle İşçi Agudath Israel Partisi'ne oy vermekteydiler.[43]

1988 yılına kadar durum bu halde devam etti. Fakat bu yılda yapılan seçimlerde İşçi Agudath Partisi'nin Agudath Partisi ile birleşmesinin ardından hareket lideri Haham Shenyoursun, Agudath'ı desteklediğini açıkladı ve bağlılarına bu partiye oy verip, seçimlerde bu parti için çalışmalarını emretti. Bu çalışmalar karşılığında Agudath içinde kendisini temsil edecek kimselerin bulunmasını da şart koşmadı. Habed'in bu desteği ile Agudath Partisi, 1984 seçimleriyle kıyaslandığında bu seçimlerde üç sandalye fazla aldı. Habed, Agudath Israel'in siyasetinden umut kesmesinin ardından üzüntüsünü dile getirdi.

Habed hareketinin, İbranî medya ile ilişkileri gerek aslen Hasidi olan gazeteciler, gerekse kendilerine sıcak bakan gazeteciler vasıtasıyla olsun, oldukça iyidir. Hareket, doğası gereği bu alanda oldukça faaldir. Mesajını, Yahudilerin bulunabileceği her yere ulaştırmak için yoğun çaba harcar. İbranî medyada Habed'in yayınla-

41 Douley, Aharon: *Mesih Gelmedi, Rabi Hala New York'ta Oturuyor*, Maarif gazetesi, 16.12.1990.
42 Kol Haer gazetesi 28.10.1988.
43 Shapiro, Haim: *Habadd Dance of Joy*, Jerusalem Post gazetesi, 2 Aralık 1988.

dığı makaleler gerçekten geniş bir yer tutar. Yayınlanan makalelerde, İsrail gerçeği ortaya konulur, yorumlar yapılır, hahamların sözlerinden seçmeler, hareketin Kibbutzlara, yerleşim merkezlerine, dinî okullara ve kamu kurum ve kuruluşlarına gönderdiği küçük heyetlerin yaptıkları çeşitli alanlardaki faaliyetler anlatılır.[44]

Habed, Araplara karşı sertlik politikasının uygulanmasını ister. İsrail devletinin meşruiyetini gerçekten kabul ettiğine dair kesin bir delil bulunmamakla birlikte hareket "Büyük İsrail Vatanı" düşüncesini destekler. Bir çok siyasî gözlemci, hareketin İsrail hükümetleri ile yardımlaşmasına ve İsrail içinde geniş tabanlı faaliyetlerde bulunmasına rağmen İsrail devletinin meşruiyetini kabul etmediğine inanır. Zira İsrail'de bulunan Habed hareketinin sözcüsü, hareketin çıkardığı takvimde İsrail'in bağımsızlık gününü ve İsrail askerlerinin ölüm yıl dönümü anısına düzenlenen kutlama gününü göstermemesi nedeni ile yapılan eleştirileri cevaplandırırken, bu durumu açık bir şekilde ifade eder: "Habed, şimdilik köklü bir dayanışma olmadan sadece devletin yapılanma biçimi konusunda mücadele etmekle yetinmektedir."[45]

Habed, İsrail'deki etkinliğini üç önemli şahsiyet ile göstermeye çalışır. Bu kişiler: "Kefer Habed" Komitesi başkanı ve geniş bir ilişki ağı bulunan Haham Solomo Meydenstyk, Habed çevrelerinde Maliye bakanı olarak bilinen Haham Abraham Voulf ve yine aynı çevrelerde Dışişleri bakanı olarak kabul edilen Haham Samuel Hevir'dir. Zorunlu durumlar için hareketin yürütmeden sorumlu bir sözcüsü -Haham Abraham'ın oğlu Douf Voulf- bulunmaktadır. Bütün bu şahsiyetler, İsrail'de üst düzey bürokratlar ve hareketin bağlıları üzerinde son derece etkilidirler. Habed hareketinin İsrail devlet başkanları ile olan açık ilişkisi, hareket liderlerinin İsrail'deki egemen güçlerle ilişki kurmalarını sağlayan bir diğer faktör sayılır. Hatta bazen devlet başkanı, Habed için direk bir şekilde olaylara müdahale eder. Örneğin, Eski Kudüs olarak adlandırılan bölgede "Tsemeh Tsedek" mabedinin onarılması ve Habed adamlarının bu ma-

44 Levi, Amnon: a.g.e., s. 288.
45 Şamir, Solomo: a.g.e.

bede bitişik olan evlerinin korunması için devlet başkanı bu konu ile özel olarak ilgilenmiştir.[46] Adı geçen üç haham, gelişen olaylar konusunda talimatlar almak için hareketin New York'ta bulunan uluslararası merkezi ile sürekli bir bağlantı halindedirler.

Bu liderlerin dışında İsrail'de Habed'in bağlıları arasında Harîdi kesimlerde "Çalışanlar: Uzanan Kardeşlik Eli" örgütündeki yöneticiliği nedeni ile ünü oldukça yayılan Haham Lefshets'te bulunmaktadır. Bu Harîdi örgüt, bütün Harîdi kesimlerin desteğini alan bir örgüt olup, İsrail devleti kurulduktan sonra çalışmalarına başlamıştır. Amacı, Yahudilik için tehlike oluşturan her şeyle savaşmaktır. Çalışmaları genellikle üç konu üzerinde yoğunlaşır:

1- Ande Marge, Hazi Kreshne, Sayenlogen gibi aşırılığa ve mistisizme kendini kaptıran Yahudi gruplarla savaşmak.

2- Harîdi bireylerin lâik topluma girme çalışmalarına karşı çıkmak ve bunu önlemek. Bu örgüte bağlı olanlar, Harîdi toplumdan kaçarak lâik topluma katılan gençleri takip etmekte ve onları farklı metotlarla kendi Harîdi geleneklerine geri döndürmeye çalışmaktadırlar. Birçok kez gerçekleştiği gibi adam kaçırma yöntemi bile kullanılmaktadır.

3- Hristiyan misyonerlerle savaşmak. Örgütün çalışmalarını daha çok yoğunlaştırdığı en önemli amacı budur. Bu konudaki çalışmalarını gizli ve kapalı bir şekilde yürütür; örgüt üyeleri fark edilmemek için kılık değiştirir ve lâikler gibi görünerek, Hristiyan misyonerleri takip ederek kiliselere sızar ve oraya bağlı olduklarını tesbit ettikleri kimselerin evlerine saldırılar düzenlerler. Örgüt, Kudüs'te "Maruni Misyoner Üniversitesi"nin kurulmasını engellemiş ve bu konuda İsrail'deki bütün dinî kesimlerden destek almıştır.

Bu örgütün İsrail'de bütün bölgelerde çalıştığını, İsrail ile birlikte bütün dünyada 12 şubesi bulunduğunu belirtmekte yarar var. Harîdi gençler, örgüt liderlerinin cennete girme vaadi karşılığında bu örgüte gönüllü olarak katılırlar. Fakat aynı liderler, cennetteki en

46 Fecr gazetesi, 24.10.1989.

iyi 144 bin yerin, sahiplerini bulduğunu itiraf etmelerine rağmen bu vaadlerde bulunurlar. Örgüt üyelerinin büyük çoğunluğunu Litvanya kökenliler oluştururken örgüt mensubu Hasidilerin sayısı oldukça azdır. Bunun nedeni, dinî liderleri "Admur"un hizmetiyle uğraşmaları ve örgütte kadınlar kolunun bulunmasına karşı çıkmalarıdır. Bu örgüt üyelerinin büyük bir kısmının dinî okullarda düzensiz olmasıyla tanınan öğrencilerden oluştuğu bilinir. Dinî öğrenimini devam ettirmek istemeyen veya üstün ve önemli olduklarına dikkat çekmek isteyen öğrenciler, askere gitmeleri yerine adı geçen örgüte katılmaları için teşvik edilirdi. Bunu, öncelikle onlardan kurtulmak, sonra da imanlarının güçlenmesini sağlamak amacıyla yaparlardı. Çünkü diğer din bağlıları, kişinin dinî ile gurur duymasını ve dine ilgi duymasını sağlamak için çalışmaktaydılar.[47]

1990 yılı başında, bütün üyeleri bu örgüte bağlı olan ve görevleri evlatlık edinme veya satın alma yoluyla ailelerden çocuk toplama olan bir çete ortaya çıkarıldı. Bu çete topladığı çocukları, Yahudi aileler yanında yaşamaları için Amerika'ya götürüyordu. Çocuk toplama nedeni ise, çocuklarını satan veya evlatlık veren ailelerin Yahudiliklerinden şüphe etmeleri veya evli çiftlerden birinin Yahudi olmamasıydı.[48]

a- Habed ve Haham Şah Arasındaki Gerginlik

Habed ile Haham Şah arasındaki gerginlik, "Hasidiler" ile Talmud Yahudileri olan "Muhalifler" arasındaki klasik ihtilafların devamı niteliğindedir. Bu gerginliğin kökleri, Hasidiliğin ilk olarak ortaya çıktığı Litvanya'ya dayanır. Gerginlik, özellikle 1788'de Habed'in kurulmasıyla daha da alevlenir.

Haham Şah'ın Habed'e karşı savaşı, Haham Shenyoursun'un 1950'de hareketin dinî lideri (Admur) seçilmesiyle ve özellikle de Peresk grubunun Admur'unun, Haham Shenyoursun'un *"7 Rakamı ve Gösterdikleri"* adlı makalesini Haham Şah'a okumasıyla baş-

47 Şamir, Solomo: a.g.e.,.
48 Levi, Amnon: a.g.e., s. 185.

lar. Peresk Hahamı, makaleyi incelemesinin ardından Shenyoursun'un kendisini "Beklenen Mesih" olarak sunduğunu anlar ve: "Bakınız! Bu deli adam, kendisini Mesih sanıyor." der. Peresk Admur'u, Haham Şah ile karşılaşınca ona durumu bildirir ve kendisinden Habed'e ve liderine karşı amansız bir savaş vermesini ister. Haham Şah'a şöyle söyler: "Ben Mizrahi Partisi ile savaşmayı üstlendim. Sen de Habed ile savaş; ama senin savaşın daha çetin olacaktır. Çünkü onlann etkileri daha büyük ve ikna güçleri daha fazladır."[49]

1967 yılında hahamlar arasındaki çatışmalar, Shenyoursun'un İsrail devletini, işgal ettiği topraklan "Büyük İsrail Vatanı" anlayışına uygun olarak korumaya çağırmasıyla açıkça başladı. Bu çağrıya karşılık Haham Şah, farklı bir görüş ileri sürdü ve açıklamalarından dolayı Habed liderini eleştiri yağmuruna tuttu. Habed liderini "Nazilik'le (faşizm) ve düşüncelerini de Tevrat ruhundan uzak olmakla" suçladı[50] ve İsrail devletini işgal edilen topraklardan çekilmeye davet etti. Bundan böyle Haham Şah, Habed'e ve bu hareketin Yahudiliğe davet yöntemine saldırmayı bir alışkanlık haline getirdi. Habed bağlılarının caddelere çıkmalarına, gösteriler düzenlemelerine, halka hizmet sunmalarına karşı çıktı. Bu çalışmaları "Tevrat'ın değerini düşüren ve caddelere indirgeyen" girişimler olarak ilan etti.[51] Haham Şah, Habed bayramlarının meşruiyetini reddetti ve Haham Shenyoursun'un verdiği birçok fetvanın batıl olduğunu ileri sürdü.[52]

İsrail toplumunda Harîdiler ve dindar diğer gruplar konusunda uzman olanlar, Haham Şah'ın 1983'te "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"ndan çekilmesiyle, İsrail'deki Hasidiler ile Muhaliflerin yaptığı ve Agudath İsrail'in 1912 yılında kuruluşundan itibaren geçerli olan anlaşmanın sona erdiğini söylerler. Fakat Haham Şah, birçok defa bütün Hasidilere veya Hasidi gruplara karşı olmadığını, muhalefetinin sadece Habed hareketine yönelik olduğunu özellikle vurgulamıştır.[53]

49 Yediot Aharonot gazetesi, 3.1.1990.
50 Horofetsh, Moshe: *Anahtar Haham Şah'ın Elinde*, s. 90-92.
51 a.g.e., s. 94.
52 a.g.e., s. 96.
53 Yediot Aharonot gazetesi, 9.11.1989 tarihli haftalık eki.

Ama her halükarda Haham Şah liderliğindeki Litvanyalılar ile Habed hareketi arasında süren savaş, İsrail'in şahit olduğu, dindarlar arasındaki en şiddetli savaş olarak kabul edilir. Çünkü her iki taraf da kendisini kapsamlı ve tarihî bir savaş içinde görmektedir. Taraflar arasındaki düşmanlık, bağlılar arasında kurulacak ilişkileri "dinen haram" derecesine kadar vardırdı.[54] Buna göre Litvanyalıların Hasidilerle evlenmelerine izin verilirken, Habed bağlılarıyla evlenmeleri dinen sakıncalı kabul edilmiş ve izin verilmemiştir. Bunun tersi de geçerlidir. Yani Habed bağlılarının da Litvanyalılarla evlenmeleri dinen sakıncalı ilan edilmiştir. Yine Litvanyalılar, Habedlilerin aldığı veya dokunduğu içkiyi içmezler.[55] Habed bağlıları, Haham Şah'a, Yahudilerce cinlerin kralı sayılan Ashmeday, Şeytan, Fohrer, Safr gibi kötü lakaplar takarlar.[56]

b- Haham Menahem Shenyoursun Milofafetsh

Habed hareketinin lideri ve yedinci Admur'u(dinî lideri)dur. Yahudiler arasındaki etkisi, New York - Brooklyn'deki ikametgah yerinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İsrail'in dışına kadar taşmıştır. Öyleki etkisi, dünyada Yahudilerin bulunduğu bütün bölgelere kadar ulaşmıştır. Şu an İsrail dışındaki en büyük Yahudi dinî şahsiyet olarak kabul edilir.[57] Gerek İsrail'deki gerekse dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudi düşünür ve siyasî liderler onu ziyaret ederler. Amerikan siyasî çevrelerinde büyük bir saygınlığa sahiptir. Bu hahamın sözleri ve görüşleri, İsrail iç siyasetinin akışı üzerinde etkili bir güce sahiptir. 1988 seçimlerinde Habed'in Agudath Israel Partisi'ni desteklemesi sonucu bu partinin gücünü arttırması, hareketin sahip olduğu gücü göstermektedir.

Rebi[58] Menahem Mendel Shenyoursun Milofafetsh, eski Sov-

54 Horofetsh, Moshe: a.g.e., s. 145.
55 a.g.e., s. 90.
56 a.g.e., s. 90.
57 Levi, Amnon: a.g.e., s. 11.
58 Rebi, Râf ve Haham, Yahudi din adamlarına verilen ünvanlardır. Sefarad Yahudilere göre Haham ile Râf veya Rebi arasında bir fark yoktur. Ancak Eşkenazlara göre aralarında fark vardır. Bunlara göre, Râf veya Rebi, Hahamdan daha yüksek mertebededir.

yetler Birliği'nin Nikolib bölgesinde Hasidi bir ailenin en büyük oğlu olarak 1902 yılında dünyaya geldi. Babası Levi Isaac din bilgini bir hahamdı.[59] Ancak Menahem, Hasidi aileler arasında yaygın olanın aksine bilinmeyen nedenlerden dolayı dinî okullarda okumadı. Diğer normal okullara giderek bilgilerini orada aldı. Çok sonralan kendisini zorlayan koşullar nedeni ile zorunlu olan toplumsal dinî görevlerini yerine getirmek için dinî bilgileri özel hahamlardan ders alarak elde etti.[60] Haham küçüklüğünden beri fen bilimleri, sosyoloji ve dilbilimine merak saldı. Keskin zekası ve güçlü hafızası ile tanındı. Ona yakın olanlar, sözlük ve dil kitaplannı kullanarak, tek başına birkaç dil öğrendiğini anlatırlar. Bir dili, üç hafta içinde iyi derece öğrendiği söylenir.[61]

Habed hareketinin önceki Admur'u Joseph Isaac, 1927 yılında Sovyetler Birliği'ni terk etme karan verince, onunla birlikte çıkmayı kararlaştıranlar arasında Menahem'de bulunmaktaydı. 1928 yılında Admur, Menahem'i, kızı Haye Moshke -1988 başlannda vefat etti- ile evlendirdi. Menahem'in evlilik günü, Habedlilerin nazarında önemli tarihî olaylardan biri olarak kabul edilir ve her yıl bu mutlu gün kutlanır. Menahem evlenmesinin ardından Almanya - Berlin'e gider ve 1929'da Berlin Üniversitesi'ne kaydolur. Hareketin Admur'u ve diğer önde gelenleri lâik bir üniversiteye kaydını yaptırmasına karşı çıkmalarına rağmen o kaydını yaptınr ve bu üniversitenin Mühendislik, Felsefe ve Psikoloji bölümlerinden yüksek lisans diplomalan alır. Öğrenimi sırasında varlıklı zengin aile öğrencileriyle tanışır. Dindarlar tarafından sakıncalı görülen sinemaya sürekli gider.[62]

1933 yılında Fen bilimleri özellikle Fizik öğrenimini tamamlamak için Berlin'den Paris'e geçti.[63] Bu amaçla Sorbon Üniversitesi'ne kayıt yaptırdı. Buradan Fizik ve diğer Fen bilimlerinde doktora yaptı.[64] Daha sonra Elektrik Mühendisliğini öğrenmek için özel bir

---

59 Bernover, Yermiyahu ve Noveh, Abraham: a.g.e., s. 11.
60 a.g.e., s. 42-46.
61 Yahzkayali, Saduk: a.g.e.
62 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 44-46.
63 Yahzkayali, Saduk: a.g.e.
64 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 50-54.

teknik enstitüye kayıt yaptırdı. Ancak Nazi tehlikesinin artması nedeni ile Menahem 1940 yılında başkent Paris'i terk ederek merkeze uzak bir şehre taşındı. Kısa bir süre sonra Fransa'yı tamamen terk ederek, Amerika'da New York - Brooklyn'de bir Yahudi semtine yerleşti. Burası daha sonralan Habed'in kalesi olacaktır. Buraya yerleştikten sonra gemilerde mühendis olarak çalışmaya başladı.[65]

Haham Menahem'in lâik Berlin ve Sorbon üniversitelerinde okuması, İsrail içinde ve dışında Harîdi kesimler arasında hâlâ Hahamın geçmişinde kara bir leke olarak kabul edilir. Hahama bağlı olanlar, bu zayıf nokta nedeniyle hâlâ utanç duyar ve yayınladıkları kitaplarda ve diğer yayınlarda bu konuyla ilgili birçok ayrıntılar anlatırlar. Hahamın düşmanları ise, bu noktaya yüklendikçe yüklenirler ve hayatının bu dönemini "Günahkar Geçmiş" olarak tanımlarlar.[66]

Menahem, 1940'lı yılların ortalarında babası vefat edince mühendis olarak çalışmakta olduğu işini bırakmak zorunda kaldı ve babasına ait dinî okulun yönetimiyle ilgilenmeye başladı.[67] 1950 yılında ise hareketin altıncı Admur'u olan dinî lider Haham Joseph Isaac vefat etti. Kendisinden sonra Habed liderliğine geçecek erkek çocukları da yoktu. Hareketin yürürlükte olan kurallarına göre böyle bir durumda dinî liderlik, ölen Admur'un damadına geçmekteydi. Böylece Menahem Shenyoursun, Habed hareketinin Admurluğuna getirildi.[68] ve hayatı tamamen değişti. Bu tarihten itibaren şimdiye kadar Brooklyn'deki evinden dışarı hiç çıkmadı, hatta bir günlük tatil için bile olsa.[69] Gece ve gündüz bütün zamanını hareketin çalışmalarını ve faaliyetlerini takip etmek için kullanmaktadır. Uyku saatlerinin, üç veya dört saati geçmediği anlatılır.[70]

Dindar düşmanlannın, "Beklenen Mesih"[71] olduğunu iddia ettikleri bu haham, Habed imparatorluğunu sıkı ve azimli bir şekilde

---

65 Kervas Nevtali: *Mibfafetsh: Sadece Rabi Yapabilir*, Maarif gazetesi, 4.11.1988.
66 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 50-54.
67 Horofetsh, Moshe: *Anahtar Haham Şah'ın Elinde*, s. 91.
68 Yahzkayali, Saduk: a.g.e.
69 a.g.e.
70 Kervas, Nevtali: a.g.e.
71 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 70.

yönetmektedir. Bağlılanndan 25 bin kişi sürekli olarak Hahamla irtibat halindedir. Hareket liderliği ona, haftalık yüzlerce önemli karar almasını zorunlu kılmaktadır. Aldığı bu kararlann bir çoğu, müdürler atamak ve harekete bağlı çeşitli kuruluşlann yüzlerce milyon dolar olarak ifade edilen bütçelerini düzenlemekle ilgilidir. Habed'in eğitim, kültür, sosyal ve endüstriyel birçok alanda var olan kuruluşlanndan haftalık raporlar aldığı, bu raporlan tek başına değerlendirerek, hiç kimseye danışmadan kararlar verdiği ve bu kararlarda güçlü hafızasına dayandığı bilinmektedir.[72]

Hahamın yanında, ziyaretçileri tek başına kabul etmekten vazgeçtiğinden beri dört sekreter çalışmaktadır. Her gün Hahamın yanına sadece bu sekreterler girmekte ve konuşmaktadırlar. Hahamın protokol şefi ve sekreterlerin en akıllısı olarak kabul edilen Yehuda Kerensky'dir. Bu sekreter, dindar olmayan ve sık sık gelerek Hahamla görüşen ve bereketinden nasiplenmek isteyen önemli misafirlerle ilgilenir. Aynca Hahamın haftalık olarak ziyaret ettiği önceki Admur'un kabrine kadar Hahama eşlik eder. Hasidiler Hahamın, Kerensky'nin sunduğu günlük raporlan tek başına değerlendirdiğini söylerler. Diğer iki sekreter Leiv Grunar ve Bünyamin Kaleyn ise, Hahamın bitişiğindeki odada çalışırlar ve Hahamın her çağnsına anında cevap vermek için hazır beklerler. Bu iki sekreter aynı zamanda Hahamın postacısı görevini yaparlar. Gelen mektuplan ve Hasidilerin taleplerini Hahama iletirler. Grunar, Haham çevresinde aktif ve girişken bir kişi olarak kabul edilir. Bir buçuk yıldan beri Agudath Israel Admurlan arasında Şimon Peres'e olan desteklerini çektirmek için çalışmalan o yürütmektedir. Bu çalışmalar, Brooklyn'deki Lofafets karargahı ile Agudath Israel'e bağlı "Tevrat Alimleri Yüksek Kurulu"nun arasının açılmasına neden oldu. Hatta bazılar Agudath Israel ile ilişkilerin bozulmasında en büyük payın Grunar'a ait olduğuna inanırlar. Çünkü yaptığı şeyin Hahamın isteğini yerine getirmek olduğuna inandığında, özellikle bu durum siyasî eğilimleri ile kesiştiğinde, o zaman bunu gerçekleştireceği araç ve yöntemler arasında hiçbir ayının yapmaz. Hahamın dördüncü

---

72 Keslev, Ran: Lofafets *Râfı, Haham Şah'tan Nefret Etmekte*, Şa'b gazetesi, 9.11.1988.

sekreteri ise, her sabah sekreterlikte görünmeye çalışan Hahamın eski sekreteri 91 yaşındaki Haham Hayim Mordehay Hadakov'dur. Hadakov, Rega doğumlu ve Rusya'da halk liderliği yapmış biridir. Önceki Admur'a yakın olanlardan biridir. Bu çevrede özel bir konuma getirilmesi, Haham Menahem'in sırlarını gizleyen biri olması nedeniyledir. Hadakov'un Lofafets Hasidileri arasında sadece yaşlı Hasidilerin sahip olabildiği özel bir saygınlığı vardır. Siyasî konulara hiç girmez, Hahamla sadece manevî konulan konuşur.[73]

Haham Menahem'in yeni gelişen olaylara ilişkin görüşlerini ve aklındakileri bilmek mümkün değildir. Haham görüş ve düşüncelerini her cumartesi verdiği hutbelerde, bayramlarda veya Habed'e özgü yılbaşı münasebetiyle yaptığı konuşmalarda açıklar. Habed, Rus makamlarının hareketin kurucusu Shenyour Zalman'ı 45 gün tutukladıktan sonra serbest bıraktığı günün anısına bu günü yılbaşı olarak kabul etmiştir. Haham Menahem'in bu münasebetle yaptığı konuşma genellikle uydular vasıtasıyla dünyanın çeşitli bölgelerine özellikle İsrail, Avrupa, Avusturalya, Brezilya, Afrika ve ABD'nin çeşitli bölgelerine canlı olarak yayınlanır. Hareketin bağlıları Hahamın yaptığı açıklamalan ve hutbeleri çeşitli dillere tercüme edildikten sonra basar ve kitapçıklar halinde dağıtırlar.[74]

Haham, İsrail ile ilgili çalışmalarını coğrafik uzaklığı dikkate almadan direkt canlı bağlantılar yoluyla yürütür. Brooklyn'deki odasının bitişiğinde bulunan mabedde tanışma toplantıları gerçekleştirir. Toplantı gece yansı başlar ve odada toplanan yüzlerce Hasidi ve misafir bu toplantıya katılarak Admur'un sözlerini tam bir sessizlik içinde dinlerler. Hahamın yüz hatlan gerilir ve kalplerde geçenleri anlamak için bakışlarını hazır bulunanların üzerine diker. Bitişik odada bulunan binlerce kişi, büyük iletişim araçları ile onun sesini dinler. O günün sabahında sözleri gerek video kasetlerle gerekse diğer iletişim araçları ile başka on binlere ulaştırılır. Her yerde bulunan Habed merkezlerine ayrıntılı raporlar gönderilir: Haham nasıl tek başına sofraya oturdu, hemen arkasındaki safta kimler durma şerefini

73 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 75
74 Şamir, Solomo: a.g.e.

elde etti, tanışma toplantısının misafirleri kimlerdi, tanışma nasıl devam etti gibi ayrıntılar anlatılır bu raporda.

Haham bu gibi toplantılarda genellikle siyasî konuları ele alır ve İsrail devleti konuların en başında yer alırdı. Böylece bu tür toplantılar, Hahamın Yahudileri ilgilendiren konularda görüşlerini açıkladığı bir minber haline dönüşürdü. Hahamın bir sonuca varması ile Hasidiler hemen ertesi gün bunu uygulamaya başlarlardı.

Haham son yıllarda birçok konuya değinmeye başladı. İşgal edilen toprakların ve Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin durumu, işgal edilen bölgelerde Yahudi yerleşimciliği, "Yahudi kimdir?" meselesi gibi konular, Hahamın değindiği konuların başında gelir. Haham ayrıca parlâmento seçimlerinde dinî cephe ve blok oluşturma ve "Hahambaşılık" seçimleri gibi konularda da görüşlerini belirtir.

Haham Menahem'in İsrail'de halk arasında yüksek bir konumu ve sözlerinin büyük bir etkisi bulunur. Hahamın "Yahudi kimdir?" konusundaki görüşü, 1977 seçimlerinden sonra İşçi Agudath Israel Partisi'nin koalisyon hükümetine girmek için takındığı tavırda belirleyici bir rol oynamıştır. Milliyetçi Dinî Parti Mafdal'a bağlı bakanlar, Hahamın bu konuyla ilgili söylediği bütün sözleri sessizce dinler, sonra da etkinliğini iyi bildikleri halde hahamın söylediklerine cevap vermeye çalışırlar. Halbuki hahamın 1977'de koalisyondan çekilme konusundaki tavrını desteklemişlerdi.

Hahamın İsrail'de önde gelen şahsiyetler üzerinde hissedilir bir etkinliği bulunmakta, bakan ve üst düzey bürokratlarla yazışmalar yoluyla bağlantılar kurmaktadır. Hatta bunlardan bazıları genel konularda Hahama danıştıkları gibi tamamen özel olan konularda da Hahama danışmaktadırlar. Hahamın manevî desteğine ihtiyaç duyanlar arasında sadece dinî cepheden olanlar bulunmamaktadır. Şimon Peres, Joseph Burg, Michail Hazani, Zerih Frehfetg gibi lâikler ile Ariel Şaron, Aharon Yaref ve Likud'un önceki lideri Menahem Begin gibi askerî şahsiyetler de bulunmaktadır. Bütün bu önemli şahsiyetler, Hahamı sürekli ziyaret ederler. Haftada iki kez (pazar ve perşembe günleri) akşam saatlerinde yapılan birkaç saatlik toplantı-

yı kaçırmazlar. Haham kendisine danışmak isteyenlerle bu saatlerde yüz yüze konuşur ve onlara tavsiyelerde bulunur.[75]

Haham yaptığı konuşmalarda, dünyada büyük ve küçük bütün her şeye hükmeden "İlahî güç ve kudret" gibi genel kavramlar üzerinde durur. Tevrat'ın dünyadan önce var olduğuna inanır. Konuşmalarında "İsrail vatanını sevme" gerekliliği üzerinde sık sık durur ve bu sevgi olmadan Tevrat'ı anlamanın, hükümlerini uygulamanın ve dinin emirlerini yerine getirmenin kesinlikle mümkün olmayacağını savunur.[76]

Ancak tüm bunlarla beraber hahamın kişiliğinde bilinmeyen gizli ve kapalı yönler de bulunmaktadır. "İsrail topraklarını sevme" gerekliliğini defalarca vurgulamasına rağmen Haham İsrail'i hiç ziyaret etmemiş ve ayakları bu topraklara hiç basmamıştır. İsrail'e göç etmeyi şiddetle reddetmektedir. Halbuki İsrail ile ilgili bilgileri oldukça geniştir. Öyleki insan, onun İsrail'de uzun yıllar yaşadığını zanneder. Hahamın İsrail'e göç etmemesi, hatta ziyaret bile etmemesinin nedenini Hahama en yakın olanların bile bilmediği özel sırlar arasındadır. Hahama karşı çıkanların veya destekleyenlerin bu konuda yaptıkları açıklamalar, yürütülen tahminlerden öteye gitmez.

Hahama karşı çıkan lâiklere göre, Hahamın İsrail'e göç etmemesinin nedeni, Siyonizme karşı beslediği düşmanlıktan, Mesih gelmeden önce bir Yahudi devletinin varlığına ve İsrail devletinin dünya Yahudilerini temsil etmesine karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu kesimlere göre, Hahamın ileri sürdüğü "İsrail vatanı sevgisi", faaliyetlerinin bir çoğu dinî kurallara ters olan İsrail devletinin meşruiyetini kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Hahama bağlı olanlar ve onu destekleyenler ise, hahamın bu davranışı için birçok nedenler ileri sürerler.

Belki bu nedenlerden bir tanesi Hahamın tavrının gerçek nedenini izah edebilir: Bağlılarının ileri sürdüğü nedenlerden biri şu-

75 Bernover, Yermiyahu: a.g.e., s. 75.
76 Şami, Reşad: *Habed Adında Bir İmparatorluk*, el-Mesa gazetesi (Kahire), 7.12.1977.

dur: Haham, "İsrail Vatanı"na ayak bastıktan sonra oradan çıkmanın dinî kurallara aykırı (haram) olduğuna inanmaktadır. Yani Haham, İsrail'e göç ettiği zaman herhangi bir gerekçeyle bu toprakların dışına kesinlikle çıkamaz. Zira dinî kurallar buna izin vermez. Haham bu nedenle kendisini sınırlamak istememektedir. İleri sürülen bir diğer neden de şudur: Hahamın Yahudiler arasında birliği sağlamakla uğraşması, Yahudilerin yaşadıkları diaspora durumuna son verecek ve Kurtarıcı Mesih'in gelmesini sağlayacak çalışmalar yürütmesidir. Haham ve bağlıları ancak böyle bir durumda İsrail'e göç edebilir ve Mabed'in (Heykel) üçüncü kez yapılmasına katkıda bulunabilirler. Hahamın İsrail'e göç konusu ile ilgili bu iki nedenin dışında, kendi sözlerinden çıkarılan üçüncü bir neden daha bulunmaktadır. Bu neden, Hahamın gurbeti "kurtuluş ve özgürlük için bir hazırlık, evreni kötülüklerden arındırma" girişimi olarak değerlendirmesi ve buna inanmasıdır.

Hahama göre, bu inanç, Yahudileri Mesih'in ortaya çıkmasına yardımcı olacak yoğun çalışmalara sevk etmektedir. Hahama bağlı ılımlı kimselerin ileri sürdükleri dördüncü neden ise, Hahamın İsrail'e göç etmek veya İsrail'i ziyaret etmekte önemli bir fayda görmemesidir. Çünkü faaliyetlerinin çoğunluğu ve bağlantıları Amerika'da yapılmaktadır. Omuzuna yüklenen birçok idarî ve dinî sorumluluklar, turistik gezilere çıkmasına fırsat vermemektedir. Hatta bu sorumluluklar, dünya Yahudilerinin haklarını savunmak için Hahamın Amerika'da kalmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü dünya Yahudilerini savunmanın ilk hattı, İsrail değil Amerika'daki Yahudi göçmen kolonileridir. Ayrıca Hahamın Amerika'da yürüttüğü birçok gizli faaliyetleri İsrail'den yönetmesi mümkün değildir.

Haham Menahem sahip olduğu kültür ve bilgiler nedeni ile bilimsel ve teknolojik gelişmelere özellikle astronomi ve uzay bilimlerine son derece önem vermektedir. Her zaman Tevrat ile bilim arasında tam bir uyumun bulunduğunu ve aralarında hiçbir çelişkinin bulunmadığını vurgulamaya çalışır. Çünkü "Allah'ın dünyayı Tevrat'a uygun olarak yarattığına" inanır. İki kaynak arasında çelişkinin ortaya çıkması durumunda Haham, bilime uyum sağlamak

amacıyla Tevrat naslarını bilime uygun şekilde yorumlamaya çalışır. Hahamın bu konuda ilginç görüşleri bulunmaktadır. Örneğin, radyonun, Yahudiliği yaymak için icad edildiğine ve elektromanyetik dalgaların keşfedilmesinin "Kurtarıcı Mesih"in gelmesinin yakın olduğunu gösteren somut bir delil olduğuna inanır. Çünkü bu sayede yeryüzünün her yerinde Allah'ın adı anılmaktadır. Haham, diğer gezegenlerde canlı varlıkların veya beşerî mahlukatın bulunmadığına kesin bir şekilde inanır. Çünkü gezegenlerde bu tür varlıkların bulunması, yanlarında Tevrat'ın bulunduğu anlamına gelir. Bu ise imkansız olan bir durumdur. Çünkü Allah katından gelen Tevrat bir tanedir ve bu da yeryüzünde Yahudilerin elinde bulunmaktadır. Bu nedenle dünya dışındaki gezegenlerde canlı varlıkların bulunması mümkün değildir.

Toplumsal ve sosyal görüşler olarak, Haham gerek İsrail'de gerekse Amerika'da kürtaj ve cesetlere otopsi yapılmasına karşı çıkar. İsrail'de "Yahudi kimdir?" yasası çıktığı zaman Hahamın ve yönetimindeki Habed'in adı oldukça çok anılırdı. Zira Haham, bu yasanın yeniden düzenlenerek çıkarılmasını isteyenlerin başında gelir ve orta bir çözüm yolu bulunmasına veya bu konuda başka alternatiflerin ortaya konulmasına tamamen karşı çıkar. Bu yasanın yeniden düzenlenmesini, "seçkin" Yahudi ırkının korunması için zorunlu görür. Hahamın bu görüşlerinde ısrar etmesi, onun ırkçılık düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Haham bu düşüncesini, İsrail Habed hareketinin çıkardığı "*Haham Shenyoursun Milofafetsh'in Konuşmaları*", adlı kitapta (c. 2, s. 297) yayımlanan sözlerinde açık bir şekilde dile getirir:

"Yahudi ile Yahudi olmayan arasındaki fark, "benzer yön yoktur" deyiminde dile getirilen türdendir. Zira birbirinden tamamen farklı olan iki şey arasında benzer yönlerin bulunması nasıl mümkün olsun ki? Yahudiler en üst konumda üstün bir sınıftan gelirlerken, diğer milletler en alt derecelerde ve en düşük sınıflardan gelmektedirler. Bu nedenle aralarında benzer yönler bulmaya çalışmanın abes olduğunu düşünüyoruz. Kutsal "*Cemmar*" kitabında anlatıldığı gibi, Yahudilerin bedeni, yeme, içme ve yapı bakımından di-

ğer halkların bedenlerinden tamamen farklıdır. Bedenler arasında bir benzerlik olduğunu görsek bile bu dış görüntüdeki benzerlikten başka bir şey değildir. İç yapı olarak Yahudiler tamamen farklıdırlar. Bu farklılık, hiçbir şekilde Yahudi bedenine ulaşılamayacağını ve Yahudi bedeninin diğer milletlerin bedenleri derecesine inmeyeceğini gösterir. Beden için doğru ve geçerli olanlar, ruh için de geçerli ve doğrudur. Dünya halklarının ruhları aslen üçüncü sınıf tabakadan yaratılmışken, İsrailoğullarının ruhları Kutsal Ruh'un kendisinden yaratılmıştır. İnsan olarak adlandırılan anne karnındaki cenin için de durum aynıdır. Çünkü o da beden ve ruhtan oluşmaktadır. İsrail cenini ile diğer milletlerin ceninleri arasındaki fark oldukça büyüktür. Zira her iki beden arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Yahudi ceninin ruhu, diğer herhangi bir millete bağlı ceninin ruhundan tamamen farklıdır."

Haham "Göç Yasası"nın yeniden düzenlenmesi çağrısında bulunur. Yasanın düzenlenmemesi ve Halagah'a uygun olmayan Yahudiliği benimsemekten doğabilecek Yahudi halkının geleceğine ve saflığına yönelik tehlikelerden sakındırır. Fakat Haham iki yıldan beri bu konuya hiç değinmemektedir. Hahamın yakın çevresinden biri olan Rabi Yehuda Krensky bu konuda şunu söyler: "Bu konuya değinmeme nedenini sadece Hahamın kendisi açıklayabilir." New York'ta yaygın olan ve Lofafetsh'in Amerika'daki kurumlarında bulunan ve reform yanlısı muhafazakar gruplara bağlı oldukları bilinen büyük zengin girişimciler, Hahamın "Göç Yasası"nın değiştirilmesinde ısrar etmesi durumunda yardımlarını durduracaklarını açıklarlar. Bunun üzerine Krensky, Hahamın, "Yahudi kimdir?" konusuna değinmekten kaçındığı söylentilerini şiddetle reddeder. Aralarında Ortodoksların da bulunduğu New York Yahudi liderlerine göre, Hahamın "Yahudi kimdir?" konusunda girdiği tartışma açık bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve Hahama yakın çevreler "Göç Yasası"nın değişmesi durumunda İsrail ve Amerika'daki Yahudi halklardan gelecek tepki ve muhalefetin büyüklüğünü önceden tahmin edememektedir.

Ortodoks Yahudi liderler, Hahamın "Yahudi kimdir?" konu-

sunda sürdürdüğü tartışmalardan, muhafazakar ve reform yanlısı çevrelerin dayanışmasını sağlaması nedeni ile rahatsız olduklannı belirtirler. New York'ta yaygın olan bir fıkra şöyledir: Haham, Isaac Şamir'e daha fazla zarar vermemek için "Göç Yasası"nın düzenlenmesi konusunda verdiği mücadeleden vazgeçmiştir. Çünkü Isaac Şamir, başbakanlık yaptığı dönemde bu kanunu sekiz kez parlâmentodan geçirme girişiminde bulunmuş; ancak başanlı olamamıştır. Yehuda Krensky'e göre, Rusya'dan yapılan ve İsrail'e çeşitli Yahudi grupların gelmesini sağlayan toplu göçler, Hahamın "Göç Yasası"nın düzenlenmesi konusundaki talebinin ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.[77]

Haham, hareketi ile İsrail ordusu arasındaki ilişkiye oldukça önem verir ve: "İsrail askerlerinin yaptığı fedakarlıklann Tevrat ve öğretileri ile ilişkilendirilmesi gerektiğini" söyler. Bu fedakarlıkların, intikam veya durup dururken öldürme eğilimleri ile bağlantılı olmasından duyduğu endişeyi dile getirir. Habed hareketine bağlı gençlerin çoğunluğunun İsrail ordusunda askerlik yapmayı tercih ettiklerini belirtmekte yarar var. Bir defasında Haham, yaptığı konuşmada şunları söyler:

"Tevrat, İsrail halkını sadece bir kez ordu olarak tanımlar. Evet, İsrailoğullan Mısır'dan çıkarken Tevrat, İsrail halkı için "askerler" nitelemesini kullanır. Bizler de şu an, benzer bir dönemde yaşamaktayız. Çünkü diasporadan çıkmak ve kurtulmak istiyoruz. Bu nedenle bugün, İsrail halkı bir ordu ve her birimiz de birer askeriz. Şu an bizden disiplinli olmamız istenmektedir ve biz bu emirleri uygulamak zorundayız. Ancak bundan sonra soru sorabilir ve cevaplanmasını isteyebiliriz."

İşgal edilen bölgeler konusunda ise Habed lideri Haham, açık bir şekilde "Siyasî Şahinler"den sayılır. Haham, Arapların ve ABD'nin tepkisini hesaba katmadan işgal edilen bölgelere yerleşmenin mutlaka gerekli olduğuna inanır. İsrail'in, ABD ile ilişkilerinde amansız ve sert olması gerektiğini savunur. İleride meydana gele-

---

77 Bernover, Yermiyahu ve Noveh, Abraham: a.g.e., s. 96.

cek olayların kendisini ne kadar haklı çıkaracağını ve bu görüşlerinin doğruluğunu ispat edeceğini söyler.[78]

Haham, 1967 Savaşı'ndan sonra "İsrail'in, işgal ettiği bu topraklardan bir karışını dahi geri vermemesi" ve bu savaşın sonucundan en güzel şekilde yararlanması gerektiğini açıklar. İsrail'in, elde ettiği bu yeni topraklarda geniş çaplı yerleşim merkezleri kurma çalışmaları yürütmesi ve yeni Arap topraklarına saldırarak buraları da işgal etmesi gerektiğini vurgular. Çünkü bunun "ilerde yapılacak barış görüşmelerinde ve İsrail devletinin güvenliği için" zorunlu olduğunu ileri sürer. Haham Ekim 1973 Savaşı'nın yapılacağını çok önceden haber verir. Ancak bu konuda yaptığı uyarılar İsrail'de pek ciddiye alınmaz. Haham bu savaşın hemen ardından şu açıklamayı yapar: "İsrail, Suriye'yi barışa zorlama gücüne sahiptir. Ve bunu çok kolay bir şekilde yapabilir. Suriye'nin başkenti Şam'a dayanır ve orayı kuşatma altına alır, kente yapılacak yardımlara engel olur. Sonra da gece gündüz demeden kesintisiz bir şekilde oraya bomba yağdırmaya başlar. İşte bu şekilde Suriye, barış isteyene kadar bu durum devam eder."

İsrail'deki bütün siyasî konularda Haham bu şekilde görüşlerini belirtir ve etkin bir şekilde İsrail'de yapılan seçimlere müdahele eder. Hahamın 1988 yılında İşçi Partisi öncülüğündeki koalisyon hükümetini düşürme girişiminin ardından parlâmentoda bulunan "Vatandaş Hakları" hareketine bağlı sol görüşlü milletvekili Yousi Sared şu açıklamayı yapar: "Başka bir gezegende yaşayan ve hayatı boyunca İsrail'i bir kez bile ziyaret etmemiş olan bu fötr şapkalı hahamın, egemen olduğu grup vasıtasıyla İsrail'deki hükümetlerin kaderini belirlemede etkili olması tam bir deliliktir." Hahamın bu tavrına yönelik olarak, İsrail'deki birçok lâik ve aydın siyasî çevreler, İsrail seçim sisteminin kapalı ve bilinmeyen birçok yönünü sorgulamaya başlarlar. Zira yürürlükte olan seçim sistemi, bir avuç aşırı dinci partilere, siyasî pazarlıklar yapma ve İsraillilerin bizzat kendi kaderlerini tehlikeye atma fırsatı tanımaktadır.[79]

---

78 Şamir, Solomo: *Şamir, Sona Doğru*, 28.2.1992 tarihli Haaretz gazetesi haftalık eki, s. 2.
79 Şamir, Solomo: *Habed'in Yedinci Başkanı*.

Haham iki nedenden dolayı böyle bir tavır takınmıştır:

1- İşçi Partisi'nin, Arap parlâmentosundan beş üye ile anlaşması. Haham, bir İsrail hükümetinin iktidarda kalmak için Arap parlâmenterlerin görüşlerine dayandığını görmek istemiyordu. Zira bu Arap parlâmenterler istedikleri her an hükûmeti düşürme gücüne sahiptiler.

2- İsrail İşçi Partisi'nin siyasî programı. Bu program "gerçek barış" karşılığında Batı Şeria bölgesini Filistinlilere vermeyi öngörüyordu. Haham ise bunu, savunduğu "İsrail Vatanın Bütünlüğü" anlayışına aykırı görmekteydi.

Haham, Filistinlilere otonomi hakkı tanınmasına şiddetle karşı çıkar. New York-Brooklyn'deki Habed bağlıları, Isaac Şamir'in sadece barış görüşmelerine katılmakla yetinmeyerek, Filistinlilere otonomi hakkından söz etmesinin ve böyle bir cesarette bulunmasının, işleri daha da kötüye götürdüğüne inanırlar. Hareket bağlıları bu konuyu öfke ile ele alır ve iyiliğe karşı yapılmış bir nankörlük olarak değerlendirirler. Çünkü Haham, Agudath Israel Partisi'ne bağlı 61 milletvekilinin, Şamir liderliğinde bir hükûmetin kurulması için çoğunluğu elde etmek amacıyla destek vermesini sağlamıştı. Habed bağlıları, yapılan bu iyiliğin Şamir tarafından göz ardı edildiğini iddia ediyorlardı. Ulaştırma bakanı Moshe Ketesf, Hahamı sakinleştirmek için otonominin işgal edilen bölgelerden taviz verme anlamına gelmediğini söylediğinde Haham, kesin bir şekilde şu cevabı verir: "Otonomi konusunda sadece konuşmak bile Allah'ın adına ve kutsal değerlere saldın anlamına gelir."

Bu konuda Hahama yakın çevreler, "Şamir'in otonomi konusunda ileri gitmesi durumunda Haham tarafından aleyhinde sürdürülecek bir kampanyanın sonunu henüz göremediğini" söylerler. Anlatıldığına göre Haham, Avusturalya'da ikamet eden ve kendisi ile başbakan arasındaki ilişkileri yürüten milyoner Joseph Isaac Goting'e, otonomi planının reddedilmesi ve Şamir aleyhine yapılacak kampanyaların finansmanı konusunda harcamadan kaçınmaması için talimat vermişti. Haham, İsrail'deki koalisyon çevrelerinin İsrail'de bulunan Habed kuruluşlarına malî destek sağlaması teklifini

reddetti ve Şamir'e, Haham Lofafetsh'in malî desteklerle satın alınamayacağını ispatladı. Şamir, Harîdi partilerle anlaşabilmek amacıyla Hahama böyle bir teklif götürmüştü.[80]

Haham Menahem, Gush Emunim hareketini ve bu hareketin Gazze ve Batı Şeria bölgelerindeki yerleşim planını destekleyen az sayılı Harîdi liderlerden bir tanesiydi. Haham, Gush Emunim'in Rafeh'te kurduğu "İtusmuna Yerleşim Merkezi"nde oturanlara gönderdiği destek mesajında şöyle seslenmekteydi:

"Allah hepinize ayrı ayrı yeni yerlerinizi hayırlı kılsın. Çünkü siz, atalarınızın topraklarına döndünüz ve oraya yerleştiniz. Sizinle birlikte başımız dik ve düzgün bir şekilde yürüyeceğimize söz veriyoruz. Çünkü bu tür çalışmalar yapmakla Tevrat'ın öğretilerine ve belirlediği kurallara uygun hareket etmektesiniz. Tevrat bize, bütün toprakları korumayı, safları sıklaştırmayı ve Yahudi halkın birlik içinde olmasını emretmektedir."

İşçi Agudath Partisi'nin savunduğu toplumsal ve siyasal önerilerin Hahamın düşüncelerine benzer olması nedeni ile İsrail'deki Habed bağlılan genellikle bu parti lehinde oy kullandılar. Bu yüzden İşçi Agudath Partisi'nin siyaseti üzerinde Haham Menahem'in etkisi oldukça büyüktür. Hahamın düşünceleri Agudath Partisi'ni de etkilemiştir. 1988 seçimlerinden önce Agudath Partisi, İşçi Agudath Partisi ile birleşmeyi kabul edince Haham, bu seçimlerde resmen bu bloku desteklemeye karar verdi. Bağlılarına da bu partiye oy vermelerini emretti. Böylece hem rakibi olan Haham Şah'a zarar, hem de Hasidi Gour grubunun yaptığı iyiliğin karşılığını vermiş oldu. Agudath Partisi'nin büyük çoğunluğunu temsil eden Hasidi Gour grubu, Haham Şah'ın, Habed hareketiyle ilişkilerin kesilmesi yönündeki taleplerine karşı çıktı ve bu isteklere boyun eğmeyerek Habed'e iyilik yapmıştı.

Solomo Şamir, Habed'in son parlâmento seçimlerinde Agudath Partisi'nin safında yer almasının başlıca nedenini şöyle açıklar: Ha-

80 *İsrail'de Yönetimin Kaderini New York - Brooklyn'deki Yaşlı Bir Haham Belirliyor*, 13.4.1990 tarihli el-Ahram gazetesi (Mısır), s. 1.

ham Şah'ın, hareketin Admur'una yönelik şiddetli eleştirilerinin ve Haham Menahem'i ve Lofafetsh Hasidiliğinin yaygın olan âdetlerini toplum önünde sert bir dille kötülemesinin doğurduğu kin ve nefret. Hahama oldukça yakın olan bir kişi, bu gerçeği şu sözlerle ifade eder: "Bize göre Agudath, Hasidi bir partidir. Ancak biz, bu partiyi desteklemekle Haham Şah'ın ve ona bağlı Litvanyalılann umutlarını kırmak ve onları bitirmek istedik."

Seçimlere böyle açık bir şekilde girmenin, hareketin çizgisine zarar verdiğini ileri sürenler, gelecek (Ağustos 1992) seçimlerinde Lofafetsh sarayından aşın sağcı partilerin desteklenmesini isteyen bir açıklamanın çıkması ihtimalini de pek uzak görmezler. Çünkü Filistinlilere otonomi hakkı verme planını başarısızlığa uğratmak için hareketin böyle bir karar alabileceğini düşünürler. Bu durumda, Agudath ile Litvanyalılann çoğunlukta olduğu Degel Hatorah partileri arasında süren barış dönemi, Habed'in İsrail iç siyaset sahnesinden çekilmesinin ardından mazide kalmış acı bir hayal kırıklığı olacaktır.[81]

c- Haham Shenyoursun ve "Kurtarıcı Mesih"

Hahamın şimdiki makama gelmesinin üzerinden kırk yıl gibi bir zaman geçti. Bu süre içinde Haham, konuşmalarını, görüşlerini, yazılarını, mektuplarını ve yazılı cevaplarını içeren geniş bir edebî eser kolleksiyonunu geride bıraktı. Bu eserler yaklaşık 125 cilt halinde basılarak dağıtıldı. Haham ölene kadar bu sayının daha da yükselmesi bekleniyor. Buna ek olarak Hahamın yaptığı çalışmalar ve yazdığı mektuplar derlenmiş ve "Kutsal Mektuplar" dizisi adı ile İbranice ve Yidish dilinde yayımlanmaya başlanmıştır. Bu dizinin özelliği, Hahamın mektup ve cevaplarını tarihsel bir sıra ile kronolojik olarak düzenlenmiş olmasıdır. On Altıncı Komisyon son döneminde, Hahamın 1958 kışına kadar yazdığı altı bine yakın mektubu yeniden düzenleyerek piyasaya çıkarmıştır. Piyasaya çıkan bu ciltli kitaplar, Hahamın bu makama gelmesinden bu yana 8 yıl için-

81 Şamir, Solomo: a.g.e.

de yazdıklarını ve Hahamın hayatının bir bölümünü içermektedir. Bu dizinin kırk yılı aşkın süredir Hahamın bu makamda geçirdiği zaman içinde yüz cilde ulaşması beklenmektedir. Aynı şekilde Hahamın İngilizce yazdığı eserler de yeniden hazırlanmaktadır ve üçüncü bir dizi olarak basılıp piyasaya sürülecektir. Haham bu mektuplarında değişik konulan ele almaktadır. Bu konulardan bazılarında; Hahamın görevlerini, faaliyetlerini, açıklamalarını, düşüncelerini, ilkelerini, bilimsel görüşlerini, bilim adamlarını, sanat ve edebiyat çevrelerini, bunların kitaplarını, kendileriyle tanıştığı veya karşılaştığı liderleri anlatmaktadır. Yine bu mektuplarda Yahudi mistisizmi ve Talmud ve Hasidi felsefesiyle ilgili görüşlerini açıklamaktadır.[82]

Hahamın edebî çalışmalarının çoğu Hasidi düşüncesinin devamı niteliğindedir. Bu makama gelmesinden itibaren şu ana kadar Hahamın tek bir merkezî düşünce üzerinde yoğunlaştığı görülür: "Kurtarıcı Mesih"in ortaya çıkışı ve kurtuluşun başlaması düşüncesi. Haham, hareket liderliğine getirildiği zaman: "İçinde yaşadığımız bu dönem, Mesih'in gelmesi gereken dönemdir" açıklamasını yapmıştır. 1967 Arap İsrail savaşı çıktığında İsrail'in bu savaşta elde ettiği başarının, kurtuluşun başlangıcına ve Mesih'in gelmesine işaret ettiğini ileri sürer. 1973 savaşı çıktığında kurtuluşun gerçekleşme şartı olarak Şam'ın işgal edilmesini talep eder. Lübnan savaşında ise kurtuluşun başlangıcı olması için Beyrut'un şiddetli bir saldın ile ele geçirilmesini ister. Hatta birçok kez, gerçekte kendisinin "Kurtarıcı Mesih" olduğunu ima eder.[83]

Buna bağlı olarak akla gelen çarpıcı soru şudur: Haham gerçekten kendisinin Mesih olduğuna inanmakta mıdır?

Habed hareketini inceleyenler, Lofafetsh Hasidileri arasında yaygın olan Rabi Menahem'in Mesih olduğu inanıcının gerçekte aşırı duygusallıktan ileri geldiğine inanırlar. Ancak 1992 Şubat'ında Haham, "Ben" sözcüğünü kullanmadan yoğun bir şekilde imalarda bulunur. Örneğin, "Adı Menahem olan ve isminin ilk üç harfi "MMS" olan (Menahem Mendelson Shenyoursun'un ilk harfleri),

82 Şamir, Solomo: a.g.e.
83 Zorro, Salah: a.g.e., s. 260-261.

yani şimdiki haham ve Lofafetsh neslinin lideri, belki de herkesin gelmesini beklediği Mesih'tir." şeklinde göndermeler yapar. Hahamın son olarak kullandığı Mesihçi ifadelerine en bariz örnek, yayınladığı son ilginç kitapçıkta bulunmaktadır. Haham bu kitapçıkta "Kurtarıcı Mesih"in başlangıçta Lofafetsh'in Brooklyn'deki sarayında ortaya çıkacağını, sonra da Kudüs'te bulunan karargahına uçacağını iddia etmektedir.

Habed hareketi diğer Hasidi gruplardan daha çok Hasidi hareketin "Mesihçi" mesajı üzerinde durur. Bu mesaj, Ba'l Shim Tuf'un, "Ruhun Yükselişi" sırasında Mesih'e sorduğu soruya verdiği cevapta somut bir hale gelir. Mesih'e: "Ne zaman geleceksin?" diye sorunca Mesih: "Pınarlann dışarıya aktığı ve yayıldığı zaman" diye cevap verir. Yani Hasidilik dünyanın dört bir tarafına yayıldığı zaman Mesih gelecektir. Habed, her zaman kendisini Ba'l Shim Tuf'un tek ve gerçek bir mirasçısı, kendisine bağlı hahamları da dünya Yahudilerinin -bütün Yahudiler bunu kabul etmeseler de- gerçek liderleri olarak gördüğü için yanında bazı gizli işaretlerin bulunabileceği ve buna dayanılarak belki de Kurtarıcı Mesih'in Habed safları arasında ortaya çıkacağı düşünülebilir.

Haham "Mesih Günleri"ni yazmak için uzun zaman ayırmıştır. Kurtuluş yoluyla gerçekleşecek garip değişimlerin Talmud ve Kabbala'daki vasıflan ile Rambam'ın "Mesih Günleri" konusunda belirttiği "dünya her zamanki gibi hareket etmektedir" tanımlaması arasında bir köprü kurmaya çalışır.

Şimdi de çarpıcı soru şu: "Peki neden şimdi Mesih?." Bu sorunun cevabı, Hahamın yaptığı konuşmalarda ve yazılarında bulunmaktadır. Haham, Mesih'in bu kuşak içinde geleceğine dair inancını her zaman vurgular. Zira "Yeni Nesil"in başkanı olarak kabul edilen ve hâlâ kendisinden ölmemiş gibi söz edilen önceki Haham Joseph Isaac Shenyoursun'un yaptığı açıklamaların bunu gösterdiğini iddia eder. Bu nedenle her hafta bu Hahamın kabrinin başına gider ve ruhu ile birleşmek için burada uzun saatler bekler. Haham, her zaman önceki Hahamın bu konudaki açıklamalarına vurgu yapar ve bütün reformların tamamlandığını, Mesih'in gelişini kutla-

mak için giyilen elbiseyi temizlemekten başka bir görevin kalmadığını söyler. Haham son yıllarda, bu son görevin de tamamlandığını ileri sürer ve der ki: "Elbiseleri temizleme görevi de bitti. Elbiseler artık iyice parlamaktadır. Temizliğe devam etmek fazlalık sayılır ve bundan sonra yarar yerine zarar verir. Şimdi bize düşen görev, Mesih'e olan özlemimizi ve gelişine duyduğumuz sevincimizi artırmak için hazırlık yapmaktır. Zira o, süpriz bir şekilde aniden ortaya çıkacaktır."

Haham, Glasnost, Doğu Avrupa'daki sessiz çöküş, soğuk savaşın sona ermesi, Çin ve Batı arasındaki yakınlaşma, Körfez Savaşı, ABD'nin kürt sığınmacılara yaptığı yardımlar gibi olayların Mesih'in gelmesinin yakın olduğuna işaret ettiğini ve dünyanın Mesih çağına yaklaştığını gösterdiğini iddia eder.

İşin ilginç tarafı; Hahamın, Nazi olaylan, İsrail devletinin kurulması, sürgündeki Yahudileri bir araya toplama gibi bazı olaylan, Mesih'in gelişinin yakın olduğunu gösteren işaretler olarak değerlendirmesidir. Haham, "Mesih ve Kurtuluş"a dair konuşmalarını topladığı kitapta kesinlikle Nazi olaylarından söz etmez. Sadece konuşmalarından birinde İsrail devletinin kuruluşunu, "Kurtuluşun Başlangıcı" olarak yorumlar.

Haham Shenyoursun'un kendisini "Beklenen Mesih" ilan etmesiyle ilgili bir diğer soru da şudur: "Yahudi olmayanların bu konudaki düşünce ve tutumları nedir? Bu durum onlara göre iyi mi yoksa kötü müdür?"

Habed Hasidiliğinin temel kitabı olan ve iki yüz yıl kadar önce yazılan "*Hetenya*" adlı kitap, diğer Yahudi kitapların aksine, Yahudi olmayanlara karşı çok sert açıklamalar içerir. Bu kitapta Yahudilik, Yahudi olmayanlardan metafizik yapısıyla yani Kabbala (Yahudi mistisizmi) yönüyle diğerlerinden üstün olarak sunulmaktadır. Hahamın geçen on yıl içinde özellikle son aylarda Yahudi olmayanlara yönelik ifadelerinde kayda değer bir değişim olduğu gözlenmektedir. İlk olarak Haham, seksenli yılların ortalarından itibaren Hasidi bağlılarına "Nuh'un Yedi Oğlu Yasası"nı hayata geçirmeleri için Yahudi olmayanlar üzerinde "iyilik ve barış" ile etkili olmaları-

nı emretti ve Yahudi olmayan bütün dünyayı Mesihçi savaş alanı ilan etti. İkinci olarak, geçen yıl yayımladığı kitapçıkta Haham, Tevrat gelenekleri ile ilgili kaynaklara uygun olarak tutarlı davranabilmek için oldukça gayret sarfetti. Bu kaynaklara göre milletlerin kurtuluşu, "İsrail'in kurtuluşunun bir parçasıdır. Hatta başlı başına bağımsız bir konudur."

Haham Şubat 1992'de yaptığı bir konuşmada daha da aşın giderek "Tevrat'ın özünün ve ilgili olaylar"ın Yahudi olmayanlara da öğretilmesi gerektiğini söyler. Habed hareketinin çıkardığı kitapların diğer birçok dillere çevirilmesinin nedeni, kendi kaynaklarından haberi olmayan Yahudileri aydınlatmaktan çok Yahudi olmayanları bilgilendirmek ve aydınlatmaktır. Bu durum gösteriyor ki Haham, kendisine sadece Yahudi bir dinî lider olarak bakmamakta, aynı zamanda kendisini tüm dünyada yaşayan insanlann lideri olarak da görmektedir.

Bütün bu anlatılanların ışığında bu konudaki son soru şudur: Haham neden Gush Emunim (İman Bloku) hareketini desteklemektedir? Bu sorunun yanıtı iki şekilde verilebilir: a- Haham, Batı Şeria konusunda verilecek en küçük bir tavize bile güvenlik gerekçesiyle şiddetle karşıdır. b- Hahamın sahip olduğu Mesihçi düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Haham bu konuda Talmud'tan birçok alıntılar yapar ve: "İsrail topraklan her ülkeye uzanacaktır" ifadesini sıkça kullanır. Haham yaptığı son açıklamada, Yahudilerin "İsrail Vatanı"nın herhangi bir bölgesinden çekilmesinin Mesih'e karşı atılmış bir geri adım olacağını ve bunun Mesihçilik anlayışına ters düştüğünü iddia eder. Buna ek olarak, Haham yazılarında, Rambam'ın belirttiği "Mesih, Ürdün'ün doğusunda üç sığınak şehir inşa edecektir" gerçeğini vurgular. Körfez savaşı sırasında Habed'in Mesihçi duygularının yaygınlaştığı ve zirveye ulaştığı bir sırada hareketin, İsrail'in Ürdün'e saldırmasının hemen ardından Doğu Şeria'da yerleşim merkezleri kurmaları yönünde Yahudi yerleşimcileri teşvik edip, onları cesaretlendirmesi bir tesadüf değildir.

Hahamın bir başka özelliği, Mesihçi süreci ve Mesih'in gelişinden sonra dünyanın durumunu aynntılanyla anlatmasıdır. Haham

konuşmalarında, Mesih'ten önce Peygamber Eliahu'nun gelmesinin gerekip gerekmediğinden başlayıp, "ruh göçü" ve "ölülerin dirilişi"nin nasıl olacağı konularıyla son bulan ilgili bütün konulara değinir. Haham, Mesih'ten önce Peygamber Eliahu'nun gelmesinin zorunlu olmadığı yönünde fetva verir.

Haham bazen Mesihçi kurtuluşun ilk aşamasında tabiat kanunlarının değişmeyeceğini söylemesine rağmen, bazen de Mesih'in gelmesiyle birlikte mucize sayılabilecek korkunç değişimlerin olacağını iddia eder. Habed'in iddia ettiği peygamberliğin en önemli konusunu, insan ve hayvanların Rabb'ın bilgisi dahilinde eşit bir şekilde üst bir dereceye yükseleceğini haber vermesi oluşturur. Bu durum, Habed ile Rambam arasındaki gerçek bir buluşma sayılabilir. Zira her ikisi de Peygamber İshiya'nın sözlerinden besleneceklerdir: "Ve yeryüzü, suların denizleri doldurması gibi Rabb'in derin bilgisi ile dolacaktır."

Peki Haham İsrail'e gelecek mi?

Hahamın mucizelerle ilgili bazı ifadeleri, Mesih'in, Habed'in New York - Brooklyn'deki merkezine ineceğini söyler. Yani Haham, kurtuluşu sürgünde babasının kabrinin başında bekleyecektir. Ancak Rambam'ın görüşüne uygun olarak Hahamın Haziran 1992 seçimlerinden önce İsrail'e gelmesi ve İsrail'deki siyasî dengeleri değiştirerek otonomi görüşmelerine son vermesi beklenmekteydi. Bu vesileyle Haham Mabedi yeniden inşa etme fırsatı bulacaktı.[84]

Haham Menahem tarafından yapılan bu ilanın, İsrail'deki Habed Hasidileri üzerinde ne derece etkili olduğunu öğrenmek için, "Beklenen Mesih"in İsrail'e gelişini müjdeleyen afişleri asmakla görevli Zahrun Jacop kolonisinden bir Habedli taraftar ile buna inanmakta şüphe eden bir lâik İsrailli arasında geçen şu konuşmayı okumamız yeterlidir:

-"Mesih gelince ne yapacak?

-İsrailoğullarını sürgünden kurtararak biraraya getirecek.

---

84 Douley, Aharon: *Mesih gelmedi, Rabi Hâlâ New York'ta Oturuyor*, Maarif, 16.12.1990.

-Peki nereden besleneceğiz?

-Yüce Tanrı'nın derin bilgisinden.

-Ama bu yeterli değil.

-O zaman lezzetli yemekler toprak gibi her yerde bol olacaktır.

-Nerede?

-Benim evimde ve senin evinde.

-Buna karşılık benim ne yapmam gerekecek?

-Sabahları sadece Teflin[85] giyeceksin o kadar.

-Hepsi bu mu?

-Bununla başla ve Shemma[86] duasını oku. Daha sonra buradan devam ederiz.

-İnsanlar her gün işlerine gidecekler mi?

-Evet, ancak çalışma sırasında da Teflin giyecekler.

-Peki ücretlerini alacaklar mı?

-Evet, ancak ücretin olması gerekenden daha az olduğunu asla söylemeyeceklerdir.

-O halde bu, çalışanlar için tam bir cennet olacak. Gerçekten Mesih'i beklemeleri gerekecek.

–Evet.

-O zaman ben ücreti ne yapacağım ki?

-Dilediğin en güzel yiyecek ve giyecekleri alırsın."[87]

Tabi Haham Menahem Shenyoursun'un kendisinin "Kurtancı Mesih" olduğunu ilan etmek üzere İsrail'e gelişi önünde birçok engeller çıktı. Bu engellerin en başında sağlık durumu gelmekteydi. Her ne sebepten olursa olsun, Hahamın İsrail'e gelmemesi, bu beklenen olayın propagandasını büyük bir kampanyayla yürüten Ha-

---

85 Teflin: Omuz ve kollar üzerine örtülen dua örtüsü.
86 Shemma: Yahudilere ait tevhid duası.
87 Udanhaymer, Meiha: *Habed'in Mesihçilik Günleri*, 28.2.1992 tarihli Haaretz gazetesi.

bed bağlıları arasında büyük bir hayal kırıklığı, kargaşa ve şaşkınlık durumu yarattı. Böyle bir durum, birçok kimsenin, Hahamın ve Kurtarıcı Mesih'in bu dönemde geleceğine dair inancın doğruluğundan şüphe etmesine ve aralannda umutsuzluğun yayılmasına neden oldu.

İsrailli düşünürlerden biri, bu kötü sonu şöyle yorumlar:

"Habed hareketi temiz, ihlaslı Yahudilerin hareketidir. Binlerce insanın saygın bir lider olarak gördüğü bir insan bu hareketin başkanlığını yapmaktadır. Bu insan, kesinlikle kendisinin Mesih olduğunu söylememektedir. Yapılan propagandalara dayanarak onun bir kurtarıcı olduğunu söyleyenler, bununla, kurtuluşa olan inancı güçlendirmek için çalışmak gerektiğini kastederler. Yoksa Hahamı kişisel olarak yüceltmek için söylemiyorlar bunu. Yürütülen propaganda kampanyasının böyle sessiz ve olumsuz bir sonla bitmesinin tasarlananın aksine bir sonuç doğurmasından endişe ediyorum. Kampanyanın insanların inancını güçlendirmekten çok zayıflatmasından korkuyorum. Çünkü bazıları yürütülen kampanyayı oldukça abartılı bulurken, bazıları da dinî esasları inkar etmeye yönelmektedir. Mesih'in geleceği tarih ve saatin bildirilmesi, insanların kurtuluşa olan inançlarını güçlendirmek yerine zayıflattı. Çünkü bu kampanya, hiçbir fayda sağlamadan sona erdi."[88]

Haham Menahem Shenyoursun'un "Beklenen Mesih" olduğu iddiası, sadece lâik çevrelerden değil, Harîdi ve Hasidi dinî çevrelerden de büyük bir muhalefetle karşılandı. Hasidi Satmar grubunun New York'taki bu haberi duyduklarında gösterdikleri tepki, katıla katıla gülmek olmuştu. Satmar grubundan bir Hasidi haberi duyunca tepkisini şöyle dile getirir: "Bunlar akıllarını kaybetmişler. Herhalde Haham, son zamanlarda başkalarının görmediği şeyleri görmekle aklını yitirmiş olmalı. Hahamın hayali oldukça geniş olduğu için kendisini Mesih sanıyor olabilir. Bu durum üzücü olmasa bile gerçekten oldukça komik ve gülünç bir durumdur." Haham, Mesih'in gelmesi için yaptığı çalışmalardan umut kestiğini akıl almaz bir şekilde açıklayınca Satmar grubu Mesih konusundaki bu dönüm

88 Lefav, Amus: *Mesih, Beyaz Bir Afişin Üzerinde*, 6.3.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 6.

noktasının gerçekte geçen yıl meydana geldiğini ileri sürer. Haham açık bir şekilde Hasidilere, kendisine düşen görevleri yerine getirdiğini, şimdi de sıranın kendilerine geldiğini ve Mesih için en uygun olan kişinin kendisi olduğunu söyler. Bu andan itibaren Habed taraftarları, Hahamın Mesih olduğuna herkesi ikna etmeye çalışırlar.[89]

İsrail'de büyük düşünce adamlarından biri olup, İsrail'deki hiçbir parti veya dinî akıma mensup olmayan Prof. Yeshayahu Liebovitz'e bu konudaki görüşü sorulduğunda şöyle cevap verir: "Bu Hahamın ya psikolojik bir rahatsızlığı vardır veya halkın gönlünde taht kurmak için onlara sahte ve yalancı umutlar vâdeden sahtekarın biridir. Çünkü Mesih inancı her zaman insanları bu dünyadan vazgeçmeye ve yok olmaya götürmüştür. Mesih'lik iddiasında bulunan kimse yalancı ve sahte bir Mesih'tir."[90]

Kader, yakalandığı amansız hastalık nedeni ile Hahama, İsrail'e gelerek insanlara vâdettiklerini gerçekleştirme ve kendisini Kudüs'te Mesih olarak ilan etme fırsatı tanımadı. Bu durum, Hahamın 23 Haziran 1992 tarihinde yapılan On Üçüncü Parlâmento seçimlerinde oynadığı rolü büyük ölçüde etkilemiş ve aşırı sağı destekleyen bağlıları hüsrana uğramıştı. Aynı seçimlerde Harîdileri (Birleşik Tevrat Yahudiliği Cephesi) destekleyen bağlıları da kaybetmişti. Bu seçimlerde İşçi Partisi ve sol blok kazançlı çıkmış ve koalisyon hükümeti kurmayı başarmıştı.

Haham amansız hastalık yüzünden uzun süre kendinden geçip bilincini kaybedince, Habed hareketi bir bildiri yayımladı. Bildiride: "Haham cansız yere düştü" denildi ve Hahamın kurtarıcı bir melek olarak ortaya çıkması için bu aşamanın devam ettiği vurgulandı. Habed, İsrail halkına "Rabi'nin görevini üstlenme çağrısında bulundu. Çünkü Rabi, bütün insanlardan ve bütün dünyadan üstündü. Onda peygamberlik gibi korkunç bir ilahî güç saklı bulunmaktaydı.[91]

---

89 Sheneyter, Samuel: *Habed Bağlıları Dilekçeler İmzalıyor, Litvanyalılar ise Gülmekten Katılıyor*, 6.3.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 7.
90 a.g.e.
91 a.g.e.

d- İsrail'de Hasidilerin Durumu

Hasidi düşüncesinde Filistin, her zaman en temel konudur. Mazeretsh Rabisi (Hahamı) daima: "Siyon, dünyanın temelidir ve dünyaya hayat verir." derdi. Fetebsk Rabisi Menahem Mendel: "Filistin toprakları kutsal ruhun ta kendisidir." derdi. Bu düşüncenin başlıca iki eğilimden kaynaklandığı söylenebilir: 1- Filistin'i de diğer yerler gibi sürgün yeri olarak kabul etmek. Nitekim "Sıddik", kendisinin Filistin'de yaşadığına inanmaktaydı. Lufelin'den bir Hasidi der ki: "Ölürsem beni Hahozef'e götürün." Bu Hasidi, Lufelin'i Filistin, Hamidrash Evi'nin avlusunu Kudüs, bu evi Kudüs'teki dağ, Hahozef'deki özel uzlet odasını ise kutsalların kutsalı, sesini ise Ruhu'l-Kudüs'ün sesi olarak değerlendirmekteydi.

2- Hasidilerin buraya göç etmelerinin başlıca iki nedeni bulunmaktaydı:

a- Hasidi şeriatını yaymak ve Filistin'de Hasidi bir merkez açmak.

b- Filistin'e göç yoluyla kurtuluşun gelişini hızlandırmak. Hasidi şeriatında öne çıkan Mesihçi görüşün temeli işte buydu. Hasidilik ilk ortaya çıktığında bazı Hasidiler bu amaçla Filistin'e göç ettiler. Hareketin kurucusu Ba'l Shim Tuf da Filistin'e gitme girişiminde bulunmuş; ancak bilinmeyen bir nedenle, yolculuğunu yarılamış olmasına rağmen geri dönmüştü. Daha sonra Kutuf'tan olan damadı Rebi Nahman 1747'de Filistin'e göç etti. Yine 1764'te başlarında Hurunka'dan Rebi Nahman ve Fremishilan'dan Rebi Nahman Mendel'in bulunduğu otuz kişilik Hasidi grup Filistin'e göç ederek, Taberiye'de bir Hasidi merkez kurdular. Hasidilerin yaptığı en büyük göç, 1777'de gerçekleşen ve başlarında Fetebsk'ten Rebi Menahem Mendel'in bulunduğu üç yüz kişilik bir göç kafilesidir. 1799'da ise Berslav'dan Rebi Nahman Filistin'e göç etti. Ancak 1648-1649 olaylarında ölenlerin yanında gömülmek istediğini iddia ederek, altı ay sonra buradan ayrılarak Ukrayna'ya geri döndü.[92]

---

92 Raht, Menahem: *Habed Hahamı Cansız Düştü*, 7.8.1992 tarihli Maarif gazetesi, s. 2.

Hasidi göçmenler, 18. yy'ın sonlarında Filistin'e yerleşen Eşkenaz Yahudilerin öncüleri sayılırlar. "Haluka" sistemi (Filistin'deki eski yerleşim merkezlerinde olduğu gibi burada yaşayan Yahudilerin dünya Yahudilerinden aldıkları sadaka ve bağışlar) gereği maddî desteklerini asli vatanlarından almaktaydılar. Zira o zaman bu sistem yürürlükte idi.[93]

Siyonizm ilk ortaya çıktığı zaman Hasidi hareket buna karşı çıktı. Hasidiler özellikle dinî Siyonizmi gözetim altına aldılar. Siyonizm hareketinin ortaya çıkışından sonra Hasidi hareket içindeki genel eğilim Filistin'e göç etmeye karşı olmasına rağmen bazı Hasidi gruplar göç dalgalarına katıldılar ve Filistin'de 1924 yılında Tel-Aviv'e yakın Beni Barak yerleşim merkezini kurdular. Burası daha sonra büyük bir kent haline geldi ve İsrail'deki Hasidilerin bir kalesi oldu. Ayrıca Kefar Hasidi ve hemen ötesinde Kefar Habed yerleşim merkezlerini kurdular. Bazıları da sosyal yaşantılarının gereklerine uyarak büyük şehirlere yerleştiler ve buralarda kendilerine özel bölgeler oluşturdular. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başka Hasidi gruplar da Filistin'e göç etmeye başladı. İsrail devletinin kuruluşu ilan edildiğinde Hasidi hareket, lâik yapısı nedeni ile devletin meşruiyetini kabul etmeyi reddetti. Çeşitli Hasidi gruplar da devlet karşıtı bu tavrı kabul eder; ancak yine de bu grupların devletle ilişkileri oldukça farklılık arzeder.[94]

Bugün İsrail'de onlarca Hasidi grup bulunur. Bu grupların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Habed Hareketine Bağlı Hasidiler

Kökenleri Doğu Avrupa'ya dayanır. Şu an İsrail'de siyasî etkinliğe sahiptirler ve önemli rol oynamaktadırlar.

2- Polonya Kökenli Hasidiler

Bunlar birçok gruba ayrılmışlardır. Ancak bu grupların en önemlisi, Kuvatesk grubundan ayrılan ve Agudath Partisi'nin mer-

---

93 Lefshets, Moshe: a.g.e., s. 22.
94 Encyclopydia Judaica, Vol 7. P. 1399.

kez grubunu oluşturan Gour cemaatini oluştururlar. Bu cemaatin lideri, seçimlerde genellikle Agudath Partisi'nin listesinde ilk sırada yer alır. Gour cemaati de kendi içinde ikiye aynlır ve her biri liderinin adı ile anılır: Hazlegestem ve Hebronistem.[95] Polonya kökenli Hasidi gruplar arasında aynca Amshenop, Alexander ve Setrekop gibi gruplar da bulunmaktadır.

3- Macar Kökenli Hasidiler

Bunlar da kendi aralannda birkaç gruba aynlırlar. Bu gruplann en önemlileri Bal'az, Faygents ve Nadburne gruplandır.

Saydığımız bu Hasidi gruplann her biri, Hasidi toplum içinde kendi başlanna bağımsız bir dünya oluşturur. Bir kişinin Hasidi olması, sadece dindar olması anlamına gelmez. Her şeyden önce Hasidi bir gruba üye olması anlamına gelir. Grup bu kişiye, doğumundan ölümüne kadar hayatında ihtiyaç duyacağı bütün hizmetleri sunar. Buna karşılık o da grubun koyduğu kurallara içtenlikle uyar ve bu değerlere bağlı kalır.

Hasidi grubun veya cemaatin bağlılanna sunduğu hizmetlerin başında iskan (yerleşim) yerleri gelir. Buna göre her Hasidi grup, kendine ait özel ikamet bölgelerinde oturur. Örnek olarak, Kudüs'te Bal'az Mahallesi, Netenya'da Tsanez Mahallesi, Beni Barak'ta[96] Faygentsh Mahallesi, Aşdud'ta Gour Mahallesi, Biri Seba'da Ebu Husera Mahallesi verilebilir. Hasidi mahallelerde genellikle o cemaate bağlı olanlar oturur. Fakat başka Hasidi gruplara bağlı kimselerin de bu mahallelerde geçerli olan kurallara bağlı kalmayı taahhüt etmeleri durumunda buralarda oturmalanna izin verilir. Örneğin Kudüs'teki "Yeminlerine Bağlı Olanlar" Mahallesinde oturanlar aşağıda belirtilen kurallara uymak zorundadırlar:

1- Mahallede oturan kişi ve ailesi, iffetli giyinmek zorundadır. Kadınların kısa ve ince elbiseler giymeleri, baldırlannı örten çoraplar giymeden dışarı çıkmaları yasaktır. Kadınların saçlarını düzeltmeleri zorunludur.

95 Encyclopydia Iudaica, Vol 7. P. 1392.
96 Levi, Amnon: a.g.e., s. 22.

2- Mahalle sakinlerinin, çocuklarını Hasidi eğitim merkezlerine göndermeleri ve onlara dinî eğitim vermeleri zorunludur.

3- Herhangi bir münasebetle kutlama yapacaklarsa, kadınların seslerinin evin dışına çıkmamasına özen göstermelidirler.

4- Evlerine radyo, televizyon, teyp veya başka herhangi bir müzik aleti sokmamalı ve satın almamalıdırlar.

5- Erkek veya kız çocukların, karşı cinsten olan arkadaşlarını mahalleye getirmeleri yasaktır.

6- Bu şartlardan birine uyulmadığı takdirde failine üç kez uyarı gönderilir. Davranışında ısrar eder ve düzeltmezse, mahalleyi terk etmelidir.[97]

Hasidi mahalleler, kendilerine bağlı olanlara kreş, ana okulu, hasta yardım merkezleri, yaşlılar için barınma evleri (darülâceze) gibi bütün hizmetleri temin ederler. Her grubun kendine has özel mahkemeleri, tören ve kutlamaları organize eden merkezleri bulunmaktadır. Hasidi dünyasında müziğin ayrı ve özel bir önemi vardır. Bu önemi en iyi şekilde açıklayan şöyle bir menkıbe anlatılır: Bir Admur, kendisine yapılacak cerrahi bir müdahele için narkoz verilmesini kabul etmez. Bu nedenle ameliyat sırasında acıyı unutmak için şarkı sözü yazmaya başlar ve bu şekilde ameliyata alınır. Bu, müziğin Hasidiler nazarında ne denli önemli olduğunu gösteriyor. Hasidi cemaatlerin birçoğunda özel müzik grupları bulunmaktadır. Bu müzik grubu, bestecilerden, çalgı grubundan ve şarkı okuyanlardan oluşur. Bazen Admur, besteciyi yanına çağırır ve herhangi bir münasebet için ondan yeni bir beste yapmasını talep eder.[98]

Admur, Hasidi cemaatin yaşam koşullarına yeni düzenlemeler getirmek için zaman zaman talimatlar ve emirler çıkarır. Bu talimatlar, görevli memurlar tarafından mahalle sakinlerine haber verilir; ayrıca cemaate bağlı bütün kurum ve mabedlerin duvarlarına asılarak duyurulur. Örneğin, Gour cemaatinin Admur'unun, kendisine bağlı Hasidiler için çıkardığı talimatlarda, Hasidinin satın alacağı

97 a.g.e., s. 155.
98 a.g.e., s. 139.

evin büyüklüğü sınırlandırılmış, bina yapımında normal fiyatından daha pahalı olan mermerlerin kullanılması, ev içinde renkli ve çinili porselen tabakların kullanılması yasaklanmış, genç evli çiftlerin üç odadan büyük evlerde oturmalarına izin verilmemiş, düğün törenlerine iki yüz, özel kutlamalar için de on dörtten fazla kişinin katılmasına izin verilmemiştir.[99]

İsrail'de "Sıddik"ın sahip olduğu konum günümüzde değerini pek kaybetmemiş; tam aksine gücü daha çok artmış ve etki alanı genişlemiştir. Admur (İsrail'de "Sıddik"lara verilen ad) grubun tahtında oturan gerçek bir kraldır. Kendisine özgü elbiseleri, örf ve adetleri, özel müsteşarları, yardımcılan, muhafızları ve hizmetçileri vardır. Rahat etmesi için Admur'un emrine, devlet başkanlarının hizmetine sunulan türden arabalar tahsis edilmiştir. Onun ve ailesinin yaşam düzeyinin yükseltilmesi için cemaatin bütün mallan Admur'un elinin altındadır. Hasidi Rogen cemaatinin Admur'una ait ahırların, eşine pek az rastlanan atlarla dolu olduğu anlatılır. Bu Admur, büyük fayton arabaları ile şehirde dolaşır ve kimsesiz biçare Hasidilerin Admur'u görmeleri bile mümkün olmazdı. Admur'un oğulları ve kızları, kendisiyle birlikte sarayda yaşar ve yönetici gibi davranırlar. Kızlar, en pahalı elbiseleri giyer, tiyatro seyretmek ve gece eğlencelerine katılmak için Viyana'ya seyahat ederler. Bütün bunlara rağmen bu Admur, ölümünden önce gözlerini göğe dikerek: "İnce bir kıl kadar bile bu dünya hayatından zevk almadım." demiştir.[100]

Admur'u kuşatan bu kutsallık nedeniyle her Hasidi ona yaklaşmaya ve onunla doğrudan ilişki kurmaya çalışırdı. Arabasının arkasından koşar ve onu görmek için birbirleriyle itişip kakışırlar. Çünkü Admur'a bakmanın üstünlük olduğuna inanmaktadırlar. Admur'un her söylediğini tartışmasız kabul eder ve hemen uygular, ellerini öper, ondan izin almadan hiçbir önemli işe başlamazlardı. Bu nedenle Hasidi bir kişinin, yeni bir durumla karşılaşınca veya yeni bir görev alınca yahut ameliyat olmak, işini değiştirmek,

---

99 a.g.e., s. 140.
100 a.g.e., s. 141.

evlenmek istediğinde bağlı olduğu Admur'a koştuğunu görürsün. Admur seçimlerde oy kullanmaya izin verdiği takdirde bağlılarının kime oy vereceklerine yine kendisi karar verir. Buna bağlı olarak Admur, grubun siyasî çizgisini belirler; dinî ayin ve kutlamaları yönetir. Cumartesi gecesi verilen akşam yemeğinden ibaret olan "Taysh" ayini Admur'un katılımı ile gerçekleşir ve Admur, bu sayede bağlılan ile buluşur. Yine Fısıh Bayramı'nın yedinci gününde düzenlenen "Ruhların Yükselişi" ayini de Hasidiler arasında oldukça önemlidir. Bu günde Admur, Hasidilerle beraber şarkı söyler ve dans eder. Hasidiler, ruhun bu şekilde göğe yükseldiğine ve cemaatin bağışlanması için talepte bulunduğuna inanırlar.[101]

Başlangıçta Hasidi bir grup veya cemaat şu şekilde oluşurdu: Bir kişi kalkar ve etrafında bir grup oluşturur; sonra zamanla bu kişi o grubun Admur'u olur. Bu şekilde oluşan birçok Hasidi grup, Admur'unun ölmesi ile dağılıp yok olurken, bazıları da ölen Admur'un yerine varislerinden veya akrabalarından yeni bir Admur tayin etmek sûretiyle ayakta kalabilmiştir. Bir gelenek haline gelen bu duruma göre, bir Admur ölmeden önce genellikle kendisine veliaht olacak kişiyi -çoğunlukla büyük oğlunu- seçer ve onu bir makama tayin ederek Admur makamına layık gördüğünü açıklardı. Bu geleneğe bağlı olarak Hasidiler, mahallenin hahamlığına veya gruba ait dinî okulun hahamlığına tayin edilen kimsenin müstakbel Admur olduğunu tahmin ederlerdi. Şayet Admur ölümünden sonraya bir vasiyet bırakmış ise, bağlıları tartışmasız olarak bu vasiyete uygun hareket eder ve ölen Admur'un kendileri için belirlediği yeni hahamın peşinden giderlerdi. Bazı Hasidi gruplarda -Nadburne cemaatinde olduğu gibi- ölen Admur'un bütün erkek çocukları Admur olurlardı. Çünkü bunun, Hasidi düşüncenin daha çok yayılmasını sağlayacağını iddia ederlerdi. Diğer bazı Hasidi gruplar ise, ölen Admur'un yerine yenisini belirlemek için değişik yollar takip ederler. Örneğin, seçim yolunu veya bağlıların bu makama layık olduğunu düşündükleri kimseleri dilekçeler imzalayarak desteklemeleri gibi.[102]

---

101 a.g.e., s. 150-151.
102 a.g.e., s. 152-154.

İsrail'de Hasidi tarihi, Admur'un otoritesine karşı çıkan birçok isyana veya bu makama gelmek için yaşanan birçok çatışmaya şahit olmuştur. Hatta sahte vasiyetler düzenleme olaylan bile yaşanmıştır. Bu çatışmalara örnek olarak Faygentsh grubunda meydana gelen olayı verebiliriz. Grubun Admur'u, mahalle hahamı olan büyük oğlu Israel Hajer'i değiştirip yerine küçük oğlu Menahem Mendel'i tayin etmek isteyince grup içinde kargaşa çıktı. Zira bu, ölümünden sonra büyük oğlunu Admur'luk makamından mahrum etmek anlamına gelmekteydi. Bu olay grubun bölünmesine neden oldu. Kimisi Admur'un oğlunu destekledi, kimisi de babasını destekledi. Bu ihtilaf, günümüze kadar hâlâ çözüme kavuşturulmuş değildir.

1980'li yılların başında ilginç bir olay yaşandı. Selulem grubunun 92 yaşındaki Admur'u Abraham Fayneberg'in ölmeden önce veliahtına Admur'luk tacı giydirmesi, olaylann başlangıcı oldu. Admur'un, uzun yıllardan beri resmî veliahtı ve aynı zamanda gruba ait dinî okulun da müdürü olan damadını destekleyenler bir toplantı düzenleyerek, damadı grubun Admur'u ölmeden birkaç ay önce yeni Admur olarak tayin ettiklerini ilan ettiler. Bu olay, grubun ikiye bölünmesine neden oldu. Günümüze kadar bu grup; Beyaz Selulem grubu (resmî grup) ve Kara Selulem grubu olarak iki parça halinde varlığını sürdürmektedir.[103]

Hasidi gruplar arasında yaygın olan ve verasetle gelen otoriter sistem, Admurluk tahtının ehliyetsiz ve yetersiz kimseler tarafından gasp edilmesine neden oldu. Hatta bazıları çok genç yaşta bu makama gelmişlerdir. Örneğin, Bal'az grubunun Admur'u Toug Resmia, babasının ölümünden sonra daha 19 yaşını tamamlamadan bu göreve geldi.[104]

Bunların dışında ayrıca Avrupa'daki Nazi olaylan nedeni ile bütün bağlıları ölen ve bu yüzden hiçbir taraftan kalmayan Admur'lar da bulunmaktadır. Mahnubake, Bohoush, ve Strufkub cemaatlerinin Admur'lannı bunlara örnek verebiliriz. Bunlar sadece

103 a.g.e., s. 157-158.
104 a.g.e., s. 160.

yaşlan nedeni ile saygı görmektedirler. Bağlıları bulunan ve nüfuz sahibi olan Admur'lar ile birlikte çeşitli münasebetler ve kutlamalar nedeni ile halk içinde görünürler. Bazen Berslav grubu gibi büyük bir Hasidi grup Admursuz kalabilmektedir. Bu grubun son Admur'u 170 yıl kadar önce ölmüştü. Bu tarihten beri grubun Admur'u bulunmamaktadır. Hasidi çevrelerde böylelerine "Ölü Hasidilik" denilmektedir. Bu sorunun çözümü için gruba bağlı olanlar, son Admur'un Rusya'da bulunan koltuğunu İsrail'e getirdiler. Ve grubun Maye Shaarim Mahallesinde bulunan Mabed'inde camdan yapılı büyük bir dolabın içine koydular. Bu camdan dolap, sadece gruptan birinin yeni bir erkek çocuğu doğduğu zaman açılır. Çocuk, kötülüklerden korunma ve teberrük niyeti ile bir süre bu koltuğun üzerine konularak bekletilir. Ancak sahipsiz koltuğa yüklenen bu Admurluk misyonu da grup içindeki sorunu çözmedi. Bu nedenle son yıllarda bu grup içinde bazı kümeleşmeler oluştu. Bu kümelerin en önemlisi Eski Kudüs'te bulunan Shububetim dinî okulunun başkanı olan Haham Eliezer Barland'ın etrafındaki topluluktur. Kim bilir belki de ilerde bu grubun Admur'u olur.[105]

Anlatıldığına göre Admur, bağlıları ile direkt olarak bağlantı kurmamaktadır. Çünkü her Hasidi grup piramitsel bir yapıya sahiptir. En başta Admur durur. Kendisine bağlı olanlar ise piramidin temellerini oluşturur. Admur'dan sonraki mertebede bağlılann son derece güvendikleri Admur'un ailesi ve çocukları gelir. Bunlardan sonra, kutlama ve münasebetlerde Admur'un yanına oturan ve yaşça ileri olanlar gelirler. Sonra Hasidi hareketlerde oldukça önemli yer tutan ve Admur krallığında idarî işleri yürüten görevli memurlar gelir. Admur ile halk arasındaki ilişkileri bu görevliler düzenler. Sayılan grubun büyüklüğüne ve Admur'un yaşına göre değişir. Admur şayet oldukça yaşlı ise daha fazla yardımcıya ve görevliye ihtiyaç duyar.

Bu görevli memurlar, İsrail'deki ve dışarıdaki Hasidiler tarafından gece ve gündüz demeden Admur ile konuşmak veya herhangi bir konuda bilgi almak veya bereketlenme (teberrük) amacıyla ara-

---

105 a.g.e., s. 161

nan Admur'un yüzlerce telefonuna cevap verirler. Bu görevliler telefon konuşmalarının içeriğini Admur'a iletir; Admur da cevaplarını tek kelime ile bir kağıt parçası üzerine yazar ve görevlilere verir. Görevliler, bu kelimenin anlamını bilirler ve buna göre soruya cevap verirler. Bu kağıt parçalarının birkaç çeşidi bulunmaktadır. Bazıları bereket talepleri için bazıları da sorular için ayrılmıştır.[106]

Görevlilerden sonra sırada "Seçkin Öğrenciler" denilen Admur'un öğrencileri gelir. Öğrencilere verilen bu ad, gruptan gruba değişir. Örneğin, Bal'az grubu bunlara "İkamet Edenler", Habed grubu "İşçiler", Gour grubu "Cemaat Başkanları" adını verirler. Bu öğrencilerin sonraki Admur'un seçilmesinde büyük bir etkisi olduğu görülür.[107] Yine Admur, öğrencileri arasında en seçkin olanlarını seçer ve kendi hizmetine alır. Seçilen bu öğrenciler, Admur'un yemeğini getirir, bulunduğu yerin temizliği ile ilgilenir, eğer yaşlı ise elbiselerini giymede ona yardımcı olurlar.[108]

Bugün İsrail'de bulunan Admur'lar, İsrail toplumunda özellikle siyasal alanda daha büyük rol oynamak için kendilerine bağlı grupların sınırlarını aşmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle birçokları dinî partileri yönlendiren "Tevrat Hakimleri Kurulu"na üyedir. Admur'un bağlı olduğu grubun etkinliği arttıkça Admur'un kurul içindeki etkinliği artmakta ve konumu daha da güçlenmektedir.

---

106 a.g.e., s. 153.
107 a.g.e., s. 155-157.
108 a.g.e., s. 138-139, 157

HARÎDİ CEMAATİ

1- Harîdi Cemaati

Aşırı tutucu, Siyonizm ve devlet karşıtı hatta düşman ve uzlet hayatı yaşayan dindarlara "Harîdi" (korunan ve sakınan) adı verilir. Harîdiler kesinlikle "Yahudi takkesi" takan normal dindarlar veya Siyonist ideolojiyi benimsediği için İsrail'deki lâik partilerle ilişkiler kuran Milliyetçi Dinî Parti'ye veya Agudath Israel gibi Siyonizmi reddeden fanatik dinî partilere bağlı dindarlar gibi değildirler. Harîdiler bütün bunların ötesinde, hava ne kadar sıcak olursa olsun siyah renkli elbiseler giyer, siyah fötr şapkanın altına siyah başörtüsü takar ve sakal bırakırlar. Bu nedenle Harîdiler tamamen Orta Çağ atmosferinde yaşarlar. Doğu Avrupa'daki Yahudi yerleşim bölgelerinde yaşayan Yahudilerin konuştuğu İbranice ve Almanca karışımı Yidish dilini konuşurlar. Kutsal Yahudi kitaplarını özellikle Talmud'u bildikleri ve anladıkları için gerçeğe sahip olduklarını iddia eder ve tek doğru yolun kendi yollan olduğuna inanırlar. Harîdiler, "dinî zorlama" metotlarını kullanarak başkalarının hayatlarına müdahele eder ve bu konuda baş vurulacak bütün yollan meşru sayarlar. Kendilerince doğru yoldan sapmış Yahudilere karşı silahlı saldın ve patlayıcı maddeleri kullanmaktan kaçınmazlar. İsrail toplumundaki lâik kültüre karşı yoğun bir savaş yürütürler. Sinemalara, kadın-erkek karma yüzme havuzlarına, lâik gazetelere baskınlar düzenlerler. Bütün bu eylemler, lâikler tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılanır. Ama bu tepkiler onları eylemlerinden vazgeçirmez; çünkü, Rab adına kutsal bir savaş verdiklerine inanırlar.[109]

---

109 a.g.e., s. 138-139.

Neturei Karta, Siyonizme karşı çıkan tek hareket değildir. Bu hareketten önce de Siyonizme karşı çıkan küçük çaplı gruplar bulunmaktaydı. Bu küçük grupların rolü, Filistin'deki Yahudilerin din işlerinden sorumlu bir kurum olarak "Hahambaşılık"ın 1921 yılında kurulması sırasında ortaya çıktı. Siyonist bir kurum olduğu gerekçesi ile bu küçük gruplar, "Hahambaşılık" kurumunun meşruiyetini kabul etmediler. Buna karşılık merkezi Kudüs'te bulunan Eşkenaz gruplara ait bir "Şehir Komitesi" kurdular. Gerçekte bu komite, o zaman Kudüs'te Siyonizme karşı çıkan bütün dindar kesimleri temsil etmekteydi. Ancak 1945 yılında yapılan komite içi seçimlerde, Siyonizm hareketi ile en asgarî düzeyde yardımlaşmayı savunan ılımlı Yahudilerin seçimleri kaybetmeleri ile komite ikiye bölündü. Ilımlı Yahudilerin büyük çoğunluğu Agudath Israel Partisi'ni temsil etmekteydi. Siyonizm hareketi karşıtlığında ısrar edenler ise yeni bir ad altında -Harîdi Cemaati- günümüze kadar geldiler. Çoğunluğu Hasidi olan bu grup tek bir düşünce etrafında birleşen dinî cemaatlerden oluşmaktadır.

Bu tarihten itibaren Harîdi Cemaati, bütün Harîdileri temsil eden bir grup olmaktan çıktı. Çünkü aralarında bulunan ılımlı Yahudiler, Agudath Israel ve diğer dinî partilerin çatısı altında toplandılar. Fanatik olanlar ise Harîdi Cemaati çatısı altında biraraya geldiler. Bu tarihten beri her iki grup arasında amansız bir savaş başladı ve bu savaş günümüzde hâlâ devam etmektedir.[110]

Harîdi Cemaati, birkaç Hasidi gruptan oluşmaktadır. Bu grupların en önemlileri, Zeriye Aharon grubu, Satmar grubu, Doshenski öğrencilerine bağlı Yushiva Dinî Okulu ve Makdisiler Cemaati'nden bir grup. Cemaatin kendi kaynakları bağlılarının sayısını 30 bin olarak açıklarken, Agudath Israel kaynakları sayılarının 8 bin dolayında olduğunu söyler. Bu cemaate bağlı olanların çoğu Maye Shaarim'de ve aynı hizada bulunan Harîdi mahalle ve semtlerde otururlar.[111]

Bu Harîdi grup aslında bir kurum veya yetkili bir makam ol-

110 Sabri, İsmail: *Haham Bermil Barud, İsrail ve Fanatikler*, adlı kitabın sunuşu.
111 Levi Amnon: a.g.e., s. 207-208.

maktan öte, Siyonist devleti boykot ilkesi üzerine kurulu olan bir üslup ve metod sayılır. Bu boykotun gerçek hayatta iki ölçüsü bulunmaktadır: Birincisi, parlâmento seçimlerine veya yerel seçimlere katılmamak. İkincisi, Siyonistlerden malî destek almamak. Fakat bu son maddede Harîdi grubu oluşturan cemaatler arasında anlaşmazlık bulunmaktadır. Kimisi eğitim kurumları için devletten malî destek almayı reddetmekte; ancak "Ulusal Fon"dan malî yardım almayı kabul etmektedir. Gerekçe olarak, eğitim kurumlarına tahsis edilen malların devlet mantığını ve dolayısıyla etkisini taşıyan "ideolojik mallar" olduğunu; buna karşılık "Ulusal Fon" mallarının hiçbir ideolojiye dayanmayan "tarafsız" mallar olduğunu ileri sürerler. Ancak bu görüş, grup içindeki bazı cemaatleri tatmin etmez ve "Ulusal Fon" mallarının da "Siyonist mallar" olduğunu iddia ederek, bu desteği kabul etmekten kaçınırlar.[112]

Resmî açıdan Harîdi grubuna bağlı üyeler, grubun anayasası niteliğindeki on sekiz temel ilkeye bağlı kalmak zorundadırlar. Üyelerin gruba yönelik ödevlerini de belirten bu ilkelerin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: Gruba ait hahamlık kurumunun ve mahkemelerin kararlarına uymak, Siyonizme ve bütün faaliyetlerine karşı çıkmak, yabancı dil eğitimi veren okul ve enstitüleri boykot etmek, Siyonizmle yardımlaşma ve dayanışma içinde olduğu için Agudath Israel Partisi'ni boykot etmek, parlâmento seçimlerine veya yerel seçimlere katılmamak, grubun mahkemesi tarafından izin verilmeyen yiyecek ve içecekleri almamak, "Beklenen Mesih" gelmeden önce kurulan Siyonist devletin Allah'tan gelen tehlikeli bir ceza olduğuna kesin bir şekilde inanmak, Siyonist İsrail parlâmentosunun Allah'ın emirlerine karşı saygısızlık ve Tevrat'a hakaret olduğuna inanmak -zira onlara göre, bu parlâmentonun çıkardığı kanunlar Musa (a.s.)'ın getirdiği yasalarla tamamen çelişmektedir-, iffetli elbiseler giymeye dikkat etmek, grup tarafından izin verilen okullara çocukları göndermek -bu okullar eğitim ve öğretimde genellikle Yidish dilini kullanırlar-, hükümetten yardım alan başka eğitim kurumlarına ve akımlara bağlı olmamak.[113]

112 a.g.e., s. 208.
113 a.g.e., s. 205.

Grup ayrıca bağlılarına bazı sosyal hizmetler de sunmaktadır. Bu hizmetlerin bazıları da şunlardır: Anlaşmazlıkları çözen dinî mahkemeler, öğretmenler, eğitmenler, tam bir sistemle çalışan mezbahaneler, fırınlar, dinî kurallara uygun lokantalar, yemekler, içecekler, eğitim ve kültürel amaçlı yerler, nikah daireleri, kızlar için çalışan özel komisyonlar, kutsal yerleri koruma dernekleri, Eğitim Bakanlığı'nın sağlayacağı malî destekler yerine eğitim kurumlarını finanse eden kurtarma fonu, yine genç kızların eğitim ve öğretimi için ayrılan özel fonlar, erkek çocuklarını evlendirmek isteyen ailelere yardım fonu, fakir ve muhtaç ailelere yardım fonu, gruba ait hahamlık fonu, cumartesi saygınlığını koruma komisyonu ve "Haayda" (cemaat) adıyla haftalık yayımlanan bir gazete.[114]

Harîdi Grup bazı üst kurullar tarafından yönetilmektedir. Bu kurulların bir kısmı seçim yoluyla iş başına gelir. En önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

a- 71'inci Kurul: En başta gelen ve en geniş olan yönetim kuruludur. 71 rakamını seçme nedeni, bu sayıda üyesi olan "Senhedrin"e benzeme arzusudur. Bu kurul gerçekte ancak olağanüstü durumlarda veya özel münasebetler için toplanır.

b- 23'üncü Kurul: Bu kurul önceki kurul içinden seçilir ve her aybaşı düzenli olarak toplanmak zorundadır.

c- İcra Kurulu: Bu kurul, 23'üncü Kurul içerisinden seçilir ve Harîdi grubu aktif bir şekilde yöneten Yürütme Kurulu'nu temsil eder. Şu an bu kurulun başında Haham Gursun Shatmi bulunmaktadır. Grubun genel sekreteri Haham Joseph Shenbergi de bu kurul içinde önemli bir rol oynamaktadır.[115]

d- Begets Grubu Mahkemesi: Bu, daha önce saydığımız bütün kurulların en başında yer alır. "Tevrat Hakimleri Kurulu"nun dinî partiler üzerinde oynadığı rolü, gerek teşkilatlanma gerekse yetkiler yönünden olsun, söz konusu mahkeme de, aynı şekilde Harîdi Cemaat üzerinde oynar. Öyle ki Harîdi Cemaat "Tevrat Alimleri Yük-

---

114 a.g.e., s. 206-207.
115 a.g.e., s. 211.

sek Kurulu" olarak kabul edilebilir. Bu mahkeme, özel ve genel bütün malî konularla ilgilenir, diğer gruplarla ilişkiler konusunda geniş yetkilere sahiptir. Bir başkan ve Harîdi Cemaat'in çatısı altında toplanmış değişik cemaatleri temsil eden beş üyeden oluşur. Şu an bu mahkeme aşağıdaki kişilerden oluşmaktadır:

1- Haham Isaac Jacop Fays: Mahkeme başkanıdır. Bu makamda bulunması, onu Harîdi Cemaat arasında en önde gelen kişi yapmaktadır. Grup içinde Hasidi Satmar Cemaati'ni temsil etmektedir.

2- Haham Israel Jacop Fesher (üye): Litvanyalı Makdisi Cemaati'ni temsil etmektedir.

3- Haham Bünyamin Rubnubets (üye): Eski Yishuv Hasidilerini temsil etmektedir. Hasidi Zeriye Aharon cemaatine yakın sayılır.

4- Haham Israel Moshe Doshenski (üye): Hasidi Doshenski Cemaati'ni temsil eder.

5- Haham Moshe Arie Frener.

6- Haham Abraham David Horofetsh.

Satmar cemaati Admur'u Yoel Taytelbuvem, mahkeme üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Hatta Harîdi Cemaat'in manevî lideri ve grup faaliyetlerinin en başta gelen finansmanı sayılır. Vefatının ardından onun bu etkili rolünü, grup Admur'u olan oğlu ile mahkeme başkanı ve Satmar Cemaati'nin temsilcisi olan Haham Fays ve Haham Frener hep birlikte paylaştılar.[116]

Cemaat içerisinde teşkilatlanma çalışmalarının pek de sakin ve düzenli olmadığını belirtmekte yarar var. Çünkü sürekli gruba giren veya çıkan cemaatler bulunmaktadır. Bu grubun şahit olduğu en büyük ayrılık belki de Haham Amram'ın temsil ettiği Neturei Karta'nın 1965 yılında cemaatten ayrılmasıydı. Bu ayrılığın nedeni, cemaat mahkemesinin adı geçen hahamın, boşanmış dul bir Fransız kadınla evlenmesine izin vermemesiydi. Yine bu gruptan 1980 yılında Hasidi Bal'az Cemaati de ayrıldı. Bu ayrılığın nedeni ise, gru-

116 a.g.e., s. 212.

bun Başhahamı Isaac Fays'ın devletten malî destek gören eğitim kurumlarına, çocukların gönderilmesini yasaklayan bir karar çıkarmasıydı. Bu karar, direkt olarak Bal'az cemaatini hedef almaktaydı. Bal'az cemaati bu karar yüzünden Harîdi Cemaat'e bağlılık ile devletten malî destek alma arasında bir seçime zorlandı. Cemaat ikinci şıkkı tercih ederek gruptan ayrıldı.[117]

Harîdi grubun zaman zaman karşılaştığı bu ayrılıklar, aslında grubun kendi içinde yaşadığı krizleri ortaya çıkarmaktadır. Çünkü grup, sayıca çoğalmasına rağmen açık bir şekilde dağılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun başlıca nedeni, İsrail devletinin, dolaylı yollarla bile olsa kendisiyle yardımlaşmaları karşılığında cemaat bağlılarına sunduğu imkanlardır. Devlet, bu tür yollarla gruba bağlı olanları kazanmaya çalışmaktaydı. Çünkü cemaat, izlediği siyaset ile devleti kuşatıp, zayıflatmak, daha sonra da dışlamak istemekteydi. Ama devletin girişimleri sonucu bunun tam aksi gerçekleşti. Devletin sel gibi akan gücü, cemaatin merkezini sarstı ve girişimlerde bulunmasına engel oldu. Böylece grubun kendisi, kuşatma ve dışlama girişiminin kurbanı oldu.

Bu cemaatin, İsrail'deki lâik kesimin tepkisine neden olan en önemli faaliyet ve çalışmaları; cumartesi saygınlığının çiğnenmesini ve kutsallığının lekelenmesini protesto etmek veya dinî kuralları tanımayan serbestiliğin yayılışına karşı çıkmak amacıyla düzenlediği gösterilerdir.

Harîdiler, ateist bir düşünce olan komünizm ile Herzl gibi ateist birinin seslendirdiği lâik inkarcı bir düşünce olan Siyonizm arasında yakınlık ve benzerlik kurarlar. Hasidi Bal'az cemaatinin sözcüsü ve cemaat tarafından çıkarılan derginin yazı işleri müdürü Israel İchler adıyla kaleme alınan "*Harîdi Bloku*" başlığını taşıyan ve 11 Eylül 1991 tarihli 544'üncü sayıda başmakale olarak yayımlanan yazıda komünizmin çöküşü karşısında duyulan sevinç dile getirilir: "İki yıl önce Sovyetler Birliğini ziyaret ettiğimizde küçük olsun büyük olsun her şehrin girişinde istisnasız Lenin'in dikilmiş büyük büstleri bulunmaktaydı. Şimdi ise ona ait bütün heykeller ve büstler

117 a.g.e., s. 213.

kaldınlmaktadır. Putçuluğun arta kalan kalıntılan, sinekler gibi kendisine yakışan yere, kaldınmlara düşmektedir." Yazıya şu sözlerle devam edilir: "Bir kişinin Herzl'in resmini parlâmento duvanndan kaldırmak istediğini ve orada bulunan herkesin buna karşı çıkmayarak kabul ettiğini düşünün. Tabi böyle "şeytanca bir düşünce"yi ortaya atmak, fanatik binlerce siyonistin tepkisini alacaktır. Herzl, Lenin'den önce yaşadı. İsrail'in tannsına karşı isyan etme ve gönderdiği Tevrat'ı inkar etme düşüncesi en güzel devresinde Sovyet komünist düşüncesinden geri kalmıyordu. Ve Rusya'da olan oldu. Şimdi onlar, komünizme, yabancı bir yönetim ve işgalci bir düzen olarak bakmaktadırlar. Bizde ülkedeki Harîdi kalabalıklar arasında böyle bir uyanışın meydana gelebileceğini ve bunun kan dökmeden gerçekleşebileceğini düşünebiliriz. İsrail halkının kendi aslî kaynaklanna döneceği ve lâik sahte düşüncelerin hepsinden kurtulacağı günün uzak olmadığına dair inancımız tamdır."[118]

Böylece İsrail'deki Harîdi dinî akımlann İsrail'i Siyonist düşüncelerden temizlemek için Sovyetler Birliği'nde komünizmin başına gelenleri banşçı yollarla İsrail'e taşımaya çalıştığını görmekteyiz. İsrail'in "Tevrat hakimiyeti"ne doğru yol alması ve İsrail devletinde hayatın temel kaynağının Tevrat şeriatı olması için kafir, lâik, Siyonist düzenin putlannın ortadan kaldınlması amacıyla Harîdiler, çalışmalannı yürütmektedirler.

Geçmişiyle geleceğiyle Tevrat'ın nasslanna uygun olarak tarihi yorumlayan, kendisine karşı çıkan herkesi kafir ve inkarcı olmakla itham eden, kendilerinin dışındaki herhangi bir düşünceyi benimseyenleri tehdid eden, Siyonizme ve İsrail devletine karşı benimsedikleri karşıt tavn kabul etmeyenlere gözdağı veren Yahudi cemaatleri yakından tanımak istersek, İsrailli edebiyatçı Amus Ouz'un "*in the Land of Israel (İsrail Topraklannda)*" adlı kitabında yaptığı tanımlardan daha güzel, derin ve kapsamlısını bulamayız. O şöyle anlatır:

"Gezime Batı Kudüs'te bulunan Geula Mahallesinden başlamam gayet doğaldı. "İsrail Krallan" Caddesi'ne çıktığım zaman ilik-

118 a.g.e., s. 209.

lerime kadar üşüdüğümü hissettim. Sonbahar mevsimindeydik. Daha önceden alışkın olduğum gibi caddeler mistik (tasavvufi) ekole bağlı Hasidi Yahudilerle doluydu. Siyah uzun elbiseler giyen, sakallannı nerede ise göğüslerine kadar uzatan ve cam gözlükler takan bu insanlar Yidish dilini konuşmaktaydılar. Almanca, Slavca ve İbranice kanşımından oluşan Yidish dili, Doğu Avrupa'daki gettolarda yaşayan Yahudilerin dili idi. Buralardan İsrail'e göç edenler hâlâ bu dili konuşmaktadırlar. Neredeyse kutsal bir anlam yüklemektedirler bu dile. İsrail'de Talmud okullannda bu dil hâlâ okutulmakta; ancak birçok zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü Siyonizm hareketi, Yahudi kültürünün gerçek bir parçası olması nedeni ile İbraniceyi canlandırmaya çalışmakta ve bu yüzden Yidish diline karşı çıkmaktadır.

Doğrusu karşılaştığım yüzler bana oldukça yeni gelmekte idi. Ancak caddeler, yollar, sokaklar, mahalleler, binalar ve iş yerleri sanki daha dün buradan ayrılmışım gibi bana tanıdık geliyor. Bu mahallede geçirdiğim çocukluk yıllarımı hatırladım. Buralar, Doğu Avrupa'dan göç edip gelen kültürlü aydın Yahudiler ile Nazilerin yakalamasından korkarak Almanya ve Avusturya'dan kaçıp gelen sığınmacı öğrencilerle dolup taşmaktaydı. Fanatik ve köktenci Ortodoks Yahudi gruplarla birlikte yan yana ve barış içinde yaşamaktaydılar. Burada her sınıftan insanı görmek mümkündü: Meslek sahibi sanatkarlar, öğrenciler, işçi sendikaları yetkilileri, Milliyetçi Dinî Parti'ye bağlı öncüler, Dinde Reform Ekolü'ne bağlı olanlar, İngiliz Manda Yönetimi'nde çalışan memurlar, Yahudi Ajansı'nda çalışanlar, birer ulusal askerî örgüt olan Hagana ve Irgun örgüt üyeleri ile Herut Partisi'ne bağlı olan gençlik teşkilatı üyeleri, Sosyalist Birlik Hareketi Mapam'a bağlı üyeleri, Beni Akifa teşkilatı ve Dindar Gençlik hareketi üyeleri, ünlü araştırmacılar, aptallar, dünyayı düzeltmek için yaratıldıklanna inanan ve peygamberlik nurlarının kendilerini yaktığı delileri burada görmek mümkündü. Kendisini "Kurtarıcı Mesih" zanneden bu kimselerin hepsi Yahudileri içinde bulunduklan sıkıntı ve acılardan kurtaracağına inanıyor ve bu inanç uğruna kendisine karşı çıkan herkesi çarmıha germeye ve sonra da asmaya her zaman hazırdılar.

Burada meydana gelen tek ve gerçek değişiklik, belki de bütün bu kimselerin sanki bir zamanlar burada hiç yaşamamışlar gibi arkalannda hiçbir iz bırakmadan kaybolup gitmeleridir. Kendi kendime: Acaba nereye gittiler? diye sordum. Buradan göçüp gittiler mi? Yoksa düşüncelerini mi değiştirdiler? Veya daha rahat düşünebilecekleri ve nefes alabilecekleri ılımlı bir yer mi buldular? Belkide mahallelilerin kendilerini dışladıklannı, söylediklerine inanmadıklarını ve değişimi kabul etmeyeceklerini anladıklan için burayı terkettiler? Çünkü bu mahalle sakinleri, hayat, ölüm, kurtuluş ve Yahudi olmayanlar hakkında binlerce yıldan beri atalanndan miras kalan düşünce ve inançlara inanmaktaydılar. Bu inançlar ki, kökleri çok derinlere dayanmakta ve tartışmaya kesinlikle izin verilmemektedir. Belkide bu inançlan tartışmak, öfke ve şiddet volkanlannın patlamasına neden olacak.

Evet, bu eski mahallenin vardığı bu sonu düşünmeye ve bakışlanmı etrafta gezdirmeye devam ettim. Siyonizm, lâik düşünceleri ile burada bir dönem yaşamış; ancak aşırılığa boğulmuş köklü Yahudi inançları tarafından önce yerinden edilmiş, sonrada tamamen uzaklaştırılmış ve kovulmuştu. Batı Kudüs'te Geula Mahallesi'nde Hasidiler ve Ortodoks Yahudiler Siyonizme galip gelmişlerdi. Acaba, çıkışından bu yana Siyonizm hareket ile Ortodoks Yahudilik arasında gerçekleşmesi beklenen savaşın sonu böyle mi olacak?

Güzel, o halde lâiklik bu mahalleden göçüp gitti ve Hasidilerin ve Talmud okullarında okuyan öğrencilerin çoğunlukta olduğu bir yer haline dönüştü. Maye Shaarim gibi diğer mahallelerden hatta New York, Toronto ve Belçika gibi dünyanın uzak yerlerinden gelip bu okulda okuyan öğrenciler vardı. Yidish dili caddelerde konuşulan bir dil olmuştu. Zeytin ağaçlan, çam ağaçlan ve Kudüs'ün o özel kokusu olmasaydı, insan kendisinin, Hitler'den önceki Doğu Avrupa kentlerinden birinde bulunan gettolarda Yahudi bir mahalle içinde yürüdüğüne inanabilirdi.

Ortodoks Yahudiliğin yeniden dirilişini gözlerimle gördüm ve kendi kendime: Acaba Siyonizmle çatışmaya girecekler mi? Siyonizmin inkar edilmesi mümkün olmayan faydalarını görmezden ge-

lecekler mi? diye sordum. Ortodoks Yahudilik, kurduğu sağlam bir ağ ile Detrovet'teki bir Amerikalı işçinin veya Ohayo ve Mesuri'deki bir çiftçinin alın terini, dış yardım kanallan vasıtasıyla İsrail'e akıtmayı başarabildi. Bu yardımlar sayesinde Ortodoksluk, Siyonist dokular içine nüfuz edebilmiş ve hayat bulmuştur. Sonuçta oturulan bu mahallelere tamamen yerleşebilmiştir. İsrail dışından gelen bu yardımlar, Talmud okullanna, Hahambaşılığa bağlı sosyal hizmet veren kuruluşlara, alınan yardımlan fakir ve yoksul ailelere dağıtan dinî kurumlara aktanlmaktaydı. Evet, her yıl milyar dolarlarla ifade edilebilecek miktarda dış yardımlar, kimliğinde ilerici, aydın ve demokratik olduğu yazılan bu ülkeye akmakta ve ziyaret etmekte olduğum bu kapalı topluma ulaşmaktaydı. Bu dışa kapalı toplum içinde İsrail'de, eski çağlara bağlılığını sürdüren gruplar da bulunmaktadır. Öyleki Beyrut, Sour ve Sayda'yıbaşka gezegenlerde bulunan yer adlan sanırsınız. Bu gruplara göre, İsrail'in günlük hayati konuları savaş, enflasyon, denetim, Likud ve İşçi partileri, Histadrut, büyük şirketlerin çalışmaları, basketbolda Makabi takımı olduğu gözlenmektedir. Ama bu konular, hareket eden kumlar gibi değişken bir yer tutmaktadır. Bu gruplann hiç değişmeyen konulan ise, Hitler ve Beklenen Mesih'tir.[119]

Haim Beir, toplum içinde belirli bir grubun üyeleri arasında yaygın olan veya belirli bir halk tabakası tarafından benimsenen örf ve âdetler, inançlar, ahlakî değerler, bakış açıları ve yaşam tarzını içeren; ama "çoğunluk kültürü"nü veya "yaygın kültürü" temsil etmeyen, toplumun bütün kesimleri tarafından benimsenmeyen kurallar bütünü olarak adlandırılan "alt kültür"e ilişkin olarak açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarda, Harîdiler arasında yaygın olan bazı örf ve âdetleri aktarırken, bu kesimin sözcüsü niteliğindeki bir gazetede yayımlanan reklamlardan bir örnek verir. Reklam, özel bir yatak çeşidinden söz etmekte ve dinin temizlik ve kirlilik konulanna son derece dikkat edenlere hitap etmektedir. Evli erkeğin aybaşı olan eşiyle aynı yatakta yatması Yahudi dininde yasaklanmıştır. Bu

119 Beir, Haim: *İlgi Gören Kitaplardan Anılar*, 13.9.1991 tarihli Davar gazetesi haftalık eki, s. 10.

husus, Yahudi dinî kitaplarında "Eşiyle birlikte aynı yatakta yatmasın. Şayet ikisi bir yatakta yatar ve biri diğerine dokunacak olursa bu haramdır." şeklinde geçmektedir. Reklam, dinin bu yasağını gözününde bulundurmakta ve yatağın ikiye ayrılabilme özelliğinden söz etmektedir. Bu özellik, yatağın arasına bir engel konularak ikiye ayrılmasıdır. Güya böylece eşler, bu dönemde birbirinden ayrılmış olmaktadırlar.

Yazar bu olayı şöyle yorumlar: "Aslında bu durum, dinde yapılan hile çeşitlerinden biridir. Çünkü Harîdiler, kendileri ve eşleri için sadece bir yatak almaktadırlar. Ancak bu yatağın dış görünüm açısından mutlaka ikiye bölünmüş olması gerekmektedir. Bu hileye bir başka örnek, Harîdi yaşlılar arasında yaygın olarak rastlanan durumdur. Bu yaşlılar, evlerinde kendilerine özel bölmeler ve dolaplar yaptırmakta, televizyon ve videoları buraya koyarak diledikleri filmleri seyretmektedirler. Bu durumun aile bireyleri tarafından bilinmemesi için işleri bittikten sonra bu aletleri özel yerlerine koymakta ve asma kilitlerle kapatarak saklamaktadırlar.[120]

Devletin kuruluşundan bu yana İsrail toplumunu en güzel ve kapsamlı bir şekilde araştırıp inceleyen kitap, "Ütopik Sıkıntılar" adındaki kitaptır. Araştırmacılar Moshe Lissak ve Dan Horofets adlı iki araştırmacının kaleme aldığı bu çalışma, Harîdi toplumun ayırımcı ve baskıcı tutumlarını ve bunun İsrail'in siyasî ve kültürel gerçeği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Kitap, söz konusu alanda yapılan araştırmanın bir özeti niteliğinde olup, İsrail toplumu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmakta ve şunları söylemektedir:

"İsrail toplumunun kültürel kimliğini tehdit eden en tehlikeli bölünme, dinî-lâik şeklindeki bölünmedir. Böyle bir bölünme gelecek bir sonraki aşamada, geçmişte yaşananlardan daha keskin ve şiddetli olacaktır. Çünkü Harîdi kesim, kendisini bağımsız bir sektör yapan demografik, ekonomik ve ahlakî bir güce ulaşmıştır. Bununla birlikte bu kesim ideolojik ve kültürel açıdan ayrılmış değildir. Baskıcı bir sûrette varlığını sürdürmesi de mümkündür. Her ne ka-

120 Uz, Amus: *İsrail Topraklarında*, takdim ve özetleyen: Ziya el-Haceri, 20.1.1984 tarihli el-Musavvir dergisi (Kahire), sayı: 3093, s. 37-39.

dar hükûmetten malî destek alsa da kesinlikle hükûmetle ilişkisi olmayan eğitim ve iktisat müesseseleri kurabilme imkanına sahiptir. Çünkü bu kesim, Sosyal Yardım Bakanlığı yoluyla büyük mal varlığı edinmiştir. Bu bakanlığa ait bütçenin büyük bir bölümü din eğitimine, dinî okullara, yardım merkezlerine ve dinî kurumlara ayrılmıştır."

Lissak'a göre, "Harîdiler hiçbir dinî ve ideolojik taviz vermeden, devlet içinde bir devlet gibidir. Buna karşılık devlet veya Siyonizm bu kesimden hiçbir meşruiyet veya taviz kazanamamıştır. Harîdiler ile diğerleri arasındaki bu bölünme, dinsel, kültürel, ideolojik ve gündelik hayat alanında her yönden derin bir uçurum yaratmaktadır." Lissak, Yeshayahu Liebovitz'in şu görüşüne kesinlikle katıldığını söyler: "İsrail'de iki halk bulunmaktadır. Birlikte yaşamaları, birbirleriyle evlenmeleri, beraber çalışmaları veya birlikte yemek yemeleri mümkün değildir." Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni Gush Emunim'in bayraktarlığını yaptığı, dinin siyasete alet edilmesidir. Aslında dinin siyasete alet edilmesi konusu, vardıkları sonuçlar birbirine zıt olmasına rağmen Gush Emunim ile Haham Şah'ın buluştuğu ortak bir paydayı oluşturmaktadır. Harîdilere göre Habed ve Hasidi Gour gibi hareketler, dinin siyasete karıştırılmasında fanatik "Şahinler Grubu"nu oluşturmaktadır.

Papa Salizm (Haham Papa Sala'ya nisbeten)[121] hahamlık kerametlerini kültürel bir olgu olarak siyasete dayatma eğilimi, sadece doğulu Yahudi gruplara ait bir özellik değildir. Litvanyalıların da Hasidilere veya Admur'lara dönüşme gerçeği bulunmaktadır. Çün-

121 Papa Sala: Papa Sala adıyla tanınan Haham Israel Ebu Huseyra'dır. 1890'da Fas'ın Rassani bölgesinde doğdu. Fransız manda yönetimi boyunca büyük ve tanınmış bir haham olarak görev yaptı. Hastaları mucizevî bir şekilde iyileştirmekle meşhur oldu. 1964 yılında Filistin'e göç etti. Anlatıldığına göre gemide bulunduğu sırada deniz dalgalanır ve gemi batma tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Fakat o, sükunetini bozmaz ve hiçbir şey hissetmez. Bir süre sonra eline bir bardak alır ve içini içki ile doldurur. Bereketini buraya aktarır ve yardımcısına gemiden çıkıp bunu bereket niyeti ile üç kere de denize boşaltmasını emreder. Gerçekten mucize gerçekleşir ve deniz sükunet bulur. İsrail'e vardıktan sonra 1970 yılında gelişmekte olan ve Fas kökenli Yahudilerin merkezi sayılan Netifut'a yerleşir. Gösterdiği olağanüstülüklerle ünü daha da yayılır. Öyleki kaldığı yer, Yahudilerin ve büyük Eşkenaz hahamların saygıyla ziyaret ettikleri bir yere dönüşür. Haham, geleneksel Fas elbiseleri giymesine rağmen kendisine bağlı olan Fas kökenli Yahudiler, Litvanya kökenli Eşkenaz din adamlarının giysilerini taklid ederler. Siyah takım elbiseler ve siyah şapkalar giyerler. Ancak buna rağmen bu durum, onları Polonya kökenli Yahudilerde olduğu gibi Eşkenaz Yahudilerle eşit seviyeye getirmez.

kü Litvanyalılar da adı geçen gruplar gibi kendilerine inanan bağlılanna eşsiz hizmetler sunma yoluyla siyasî ve ekonomik bir güç oluşturmaya ve aileden aileye geçen bir saltanat kurmaya çalışmaktadırlar. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, İsrail'de dinî liderin yönlendirmelerine uygun olarak oy kullanmak, batı modeline uymayan ve demokratik bir toplumun yapısıyla bağdaşmayan bir durumdur. İsrail'deki bu durumun kesinlikle bir aynntı olarak değerlendirilmemesi ve gözardı edilmemesi gerekir. Gerek sağ gerekse sol kesimden siyasî yönetimler, böyle bir durumu ortadan kaldırmak için bir girişimde bulunmak yerine bu durumu korumaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle İsrail toplumunun gelişme eğiliminde sihir ve mucize kültürünün siyasî boyutlan da bulunmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, İsrail'in geleceği ideologların, siyasîlerin ve gerçekleşmeden önce sonuçları görebilenlerin elinde olacaktır."[122]

2- Hasidi Satmar Cemaati

Dünyadaki Hasidi cemaatlerin en büyüğüdür. Genel Merkezi Felesburg'ta bulunmaktadır. Liderliğini Satmar Hahamı lakabıyla tanınan Haham Yoel Taytelbuvem yapmaktaydı. Bu haham, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bağlılarının ve aralarında Neturei Karta grubunun da bulunduğu İsrail'deki aşın dinci Harîdi grupların en önde gelen manevî lideridir.

Satmar Hahamı 1967 savaşının hemen ardından kendisinin yazdığı ve Amerika'daki taraftarlannın derlediği sözlerinden oluşan "*Kurtuluş ve Değişim*" adını taşıyan bir kitap yayımladı. Bu kitap, 1967 savaşının dinî ve manevî amaçlannı araştıran ilk kitap olmasa da bu konuda ilk yazılan kitaplar arasında yer alır. Haham bu kitapta, konuyla ilgili dindarlar arasında hatta dindar olmayan bazı kimseler arasında yaygın olan bazı düşünce ve değerlendirmeleri ele almaktadır. Haham, 1967 zaferini mucize olarak değerlendiren görüşlerin, bağlıları arasına sızmasını önlemek amacıyla böyle bir

---

122 Beir, Haim: a.g.e., s. 10.

girişimde bulundu ve kitabında şöyle dedi: "Eğer bu zaferi, dinî bir mucize olarak değerlendirilecek olursa o zaman şöyle bir sonuca varmamız kaçınılmaz olacaktır: Büyük bir çoğunluğu dinî kurallara uymayan Siyonistlere -ki bunlann hepsi Hahamın gözünde İsrail halkını yok etmeye çalışan kimselerdir- gökten yardımın geldiğini ve kurtuluşun başladığını söylemek, onlann doğru söylediklerini, yöntemlerinin doğru olduğunu, kurduklan devletin kafir bir devlet olmadığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Dolayısı ile bu, orduları, ağlama duvarını, Rahel kabrini ve Mukefle mağarasını kurtarmış olan Siyonizmi ve kurduğu devleti bütün sembol ve değerleri ile birlikte reddetmenin isabetli bir yaklaşım olmadığını gösterir.[123]

Burada Satmar Hahamı, lâik yapılı İsrail devletini ve lâik Siyonist hareketini reddetme düşüncesinden hareket ederek, bu yorumları yapmakta ve 1967 zaferinin, gökteki yüce Rabb'in İsrail halkına bir yardımı olduğu düşüncesini reddetmekteyiz. Çünkü ona göre bu halk, dinden çıkmış kimselerden oluşmaktadır. Bu yüzden Rabb'in ilahî bir mucize ile desteğini hak etmemektedir.

Satmar Cemaati'ne bağlı olanlann sayısının 250 bine yakın olduğu bilinmektedir. Geniş zengin imkanlan ile tanınan Satmar Cemaati bağlıları, Habed hareketini "bir milyarderin güdümünde beyni yıkanmış Mesihçi bir zümre" olmakla suçlar. Satmar, son yıllarda Habed hareketi ile savaşmak için Haham Jacop Kohen liderliğinde bir örgüt kurdu. Bu örgüte, Lofafets'in taktiklerini ortaya çıkarmak ve maskesini düşürmek için "Birlik Hareketi" adı verildi.[124]

Haham Lofafets Mendel Shenyoursun'un kendisini "Beklenen Mesih" ilan etmesi, New York'ta bulunan Satmar Cemaati bağlılan arasında alay konusu oldu. Satmar bağlıları bu olayı yorumlarken şu değerlendirmeyi yaparlar:

"Bizler Mesih'in geleceğine kesin ve tam bir şekilde inanıyoruz. Sonuçta onun geleceğinden hiç kimse şüphe etmiyor. Ancak onun kim olduğu ve hangi dinî merasimler ile geleceği konusunda her-

123 Ramag Hadry, Youna: *Şizofren Kişilerle Dolu Bir Devlet*, 1.11.1991 tarihli Yediot Aharonot gazetesi haftalık eki, s. 22.

124 Saniye, Moshe: *Altı Gün Savaşının Ardından İnananlar ve Dinciler*, 22.9.1968 tarihli Lamer Hafesh gazetesi, s. 20.

hangi bir bilgiye sahip değiliz. Ama bununla birlikte biz, kimin Mesih olmadığını iyi biliyoruz. Ne yapalım ki, Mesih'in, Haham Lofafets olmadığı açıktır."[125]

Siyonizm düşüncesine karşı çıkmaları ve düşman olmaları nedeni ile bu cemaatin bağlıları İsrail'de oldukça azınlıktadır. Bu düşmanlığa en güzel örnek olarak şu olay verilebilir: Bu cemaatin Admur'u İsrail'e yapmayı düşündüğü bir ziyaret gezisi için Siyonist İsrail polisinin kendisini korumasını reddeder. Bu nedenle geziyi düzenleyen ve 25 kişiden oluşan komisyon, New York polisiyle irtibata geçer ve Hahamın İsrail'e yapacağı ziyarete katılmak ve korunmasını sağlamak amacıyla 1000 Amerikan polisini bütün teçhizatları ile birlikte kiralama talebinde bulunur. Geziyi organize edenler, Amerikalı polisleri en lüks otellere yerleştireceklerini ve kendilerine özel bir maaş vereceklerini taahhüt ederler. Ancak bu talepleri kabul edilmeyince, Haham İsrail gezisini iptal eder. [126] Bu cemaat İsrail'de bağlıları oldukça çok bulunan Habed hareketine karşı da şiddetli bir düşmanlık beslemektedir.

3- Neturei Karta Cemaati

Aramice "Şehir Muhafızları" anlamına gelen Neturei Karta, 1935 yılında Agudath Israel Partisi'nden ayrılan dinî bir cemaat olarak ortaya çıktı. Bu ayrılığın nedeni, o zaman Siyonizme karşı çıkan bloku temsil eden Agudath Israel'den bazı temsilcilerin, bir yandan Filistin'de Yahudileri temsil edecek bir Hahambaşılık'ın kurulması, diğer yandan ortak bir çalışma planı yapmak için Siyonist Mizrahi Partisi ile irtibat kurmak amacıyla Siyonist hareketin etkisinde olan "Yahudi Yüksek Kurulu" ile görüşmeler yapmasıydı. Yapılan bu görüşmelerden kayda değer sonuçlar alınmadı; ama bu görüşmelerin sadece başlatılması bile Harîdilerin Filistin'deki Siyonist planın dünya Yahudileri arasında giderek artan önemini kabul et-

125 Yahzkayali, Saduk: *Bari Garari, Haham Milofafetsh Hakkında Bir şey Biliyor,* 25.11.1988 tarihli Yediot Aharonot gazetesi.
126 Kesybet, Bin: a.g.e.

mesi anlamına geldi. Bu ise, Harîdiler için kesinlikle kabul edilemezdi. Agudath Israel Partisi, Siyonist hareket ile ilişki kurulmasını ve herhangi bir şekilde bu hareketle yardımlaşmayı kabul etmeyen unsurları dikkate almayınca bu durum, partinin bölünmesine ve dağılmasına neden oldu.[127] Bu karşıt unsurların başında Haham Amram Blau, Haham Aharon Ketsenlebuvegn ve Haham Lebleh Faysebsh gelmekteydi. Bu üç haham birlikte "Mukaddes Muhafızlar Birliği" adında yeni bir hareket kurdular. Daha sonra bu adı değiştirerek "Hayat Birliği" adını kullandılar. Daha sonra harekete "Şehir Muhafızları" anlamına gelen "Neturei Karta" adını verdiler. Harekete bu adı, günümüze kadar hareketle ilişkisi devam eden Haham Eliahu Broush verdi.[128]

Bugün İsrail'de Harîdi kesimi araştıran bir kimse "Neturei Karta" adını taşıyan beş dinî cemaatin bulunduğunu görecektir. Bunların birbirlerinden pek farkı yoktur; sadece posta kutusu numaralarıyla birbirinden ayırdedilirler. Hareketin bu şekilde olmasının nedeni, bu cemaati kuranların çocuklarının aynı isimle birkaç dinî cemaat kurmuş olmalarıdır. Örneğin, Haham Hayim Aharon Ketsenlebuvegn, ana hareket üzerinde hakimiyet kurmuştur; hareketin merkez binası Maye Shaarim Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu cemaate bağlı olanların sayısı 30 aileyi geçmez. Araplar tarafından tanınan ve "Neturei Karta" olarak bilinen de bu cemaattir. Nedeni ise, cemaatın sekreteri ve dışişlerinden sorumlu olan Haham Moshe Hirsh'in Filistin sorununa karşı takındığı olumlu siyasî tavırdır.

Bu cemaatin yanı sıra Haham Auria Amram Blau aynı isimle bir başka cemaat kurar. Bu cemaat, ilk cemaatin azılı bir düşmanı olarak bilinir. Zira aralarında bazen yumruklaşmaya kadar varan şiddetli bir nefret, kin ve çatışma vardır. Her iki cemaat kendisinin gerçek diğerinin sahte Neturei Karta olduğunu iddia eder. Aynı şekilde Hasidi "Zerie Aharon" Cemaati de felsefe ve kavramlarıyla sadece kendisinin gerçek Neturei Karta'yı temsil ettiğini iddia eder. Evet, sadece isim ile değil, yaptığı faaliyetleri, lâik toplumdan uzak-

127 Yediot Aharonot gazetesi, 5.12.1989.
128 Jiryis, Sabri: a.g.e., c.2, s. 305.

laşması, düzenlediği gösteriler ve Siyonist devlete karşı yaptığı muhalefetle bu cemaat, Neturei Karta olduğunu iddia eden cemaatlerin en büyüğünü temsil eder. "Sürgündekiler" Cemaati de kendisinin Neturei Karta olduğunu iddia eder. Hasidi olan bu cemaat, yıllar önce Hasidi "Faygents" grubundan ayrılmıştı. Ayrılış nedeni, grubun Admur'unun, genç kızların Agudath Israel idaresinde bulunan ve bayanlara özgü olan "Jacop Evleri"ne bağlı okullara gitmelerine izin vermesiydi.

Admur'un bu iznine karşı çıkmaları ve isyan etmeleri "Yoldan Çıkanlar" olarak tanınmalarına ve gruptan kovulmalarına neden oldu. Kovulanlar, Kudüs'e yerleşerek, burada kendilerine ait bir mabet inşa ettiler ve Maye Shaarim Mahallesi'nde fanatik bir cemaate dönüştüler. Kendisini "Neturei Karta" olarak tanıtan bir diğer cemaat de Lebleh Fayesbsh'in cemaatidir. Bu haham, cemaatin tarihî liderlerinden biri olarak kabul edilir.[129]

"Neturei Karta" adı altında toplanan cemaatlere bağlı olanlann sayısını İsrail kaynakları birkaç bin olarak ifade ederken, cemaatin kendi kaynakları İsrail'deki sayılarını on binlerle ifade eder.[130] Bu sayının yurtdışındakilerle beraber yarım milyona çıktığı söylenir.[131] Bütün bu cemaatlerin, ortak felsefesi, Siyonizm hareketine düşmanlık etmek ve büyük bir günahın ürünü olması nedeniyle İsrail devletiyle ilişki kurmamaktır. Çünkü bu devlet, Allah'ın dilemesine ve iradesine karşı çıkan inkarcı (kafir) bir grubun eliyle kurulmuştur. Halbuki "İsrail Krallığı"nı kuracak olan tek kişi "Kurtarıcı Mesih"tir. Ama Siyonistler, bunu beklemek yerine kendileri devlet kurmaya çalışarak Allah'a isyan etmişlerdir.

Adı geçen bütün bu cemaatlerin konumu ve ideolojik derinlikleri, Siyonizme ve devlet mallarına, yerel ve genel seçimlere, medyaya, hatta lâiklerin ürettiği elektriğe ve Siyonist takvime olan uzak duruşları ile ölçülür.

129 Levi, Amnon: a.g.e., s. 194-195.
130 a.g.e., s. 191-192.
131 Şa'b gazetesi, 28.1.1989.

Bu ölçülere göre, Hayim Ketsenlebuvegn Cemaati, Neturei Karta cemaatleri arasında en aşın ve en fanatik cemaat sayılır.[132]

Neturei Karta, Siyonizm hareketine karşı topyekün bir mücadele başlattı. Siyonist hareketi, Yahudilerin "Sürgün"e çıkmadan önce Rabblerine verdikleri üç kesin sözü çiğnemekle, "inkarcılık ve bidatçılık"la suçladı. Yahudilerin Rabb'lerine verdikleri bu üç söz; beraber yaşadıklan Yahudi olmayan toplumlara sıkıntı ve eziyet vermemek, "İsrail toprakları"nı güç ve kuvvetle ele geçirme girişiminde bulunmamak ve yapılan işlerde acele etmemektir. Neturei Karta, İsrail'in bağımsızlığını ilan etmenin dinin temel kurallan ile çeliştiğine inanır. Bu nedenle İsrail devletini ve kanunlannı kabul etmez. Hatta herhangi bir saldınya maruz kalması durumunda, bağlılarının bu devleti savunmak için koşmayacaklarını ilan eder. Bu cemaatin tarihî liderlerinden biri olan Haham Amram Blau, Neturei Karta'nın, Birleşmiş Milletlerin kabul edeceği herhangi bir milletin veya bütün milletlerin katılımı ile kurulacak bir komisyonun gözetimini ve yönetimini kabul etmeye hazır olduğunu açıklar. Zira ilahî yardımın, kendilerini ancak bu şekilde ve "Sürgün"de yaşattığına inanır ve: "Atalarımız da uzun sürgün dönemleri boyunca bu şekilde günümüze kadar gelmişlerdir." der. Blau, Temmuz 1949'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne gönderdiği bir telgrafta, Kudüs'ün uluslararası bir kurulun denetimine bırakılmasını ve isteyen dindar Yahudilere Birleşmiş Milletler tarafından bir pasaport verilmesini talep eder. Aynı telgrafta Neturei Karta'nın Kudüs'ü terk ederek, bireylerinin Tevrat ve dinî kuralları gereğince yaşayabileceği başka herhangi bir yere gitmeye hazır olduğunu bildirir.[133]

Neturei Karta, felsefe ve kavranılan bakımından genel olarak bütün Yahudilere açık bir harekettir. Harekete katılmak isteyen kimse, Kurtuluş Günü kutlamalanna katılmayarak devletle ilişkisini keserek, devleti boykot etmeli, yas niyetiyle bu günde oruç tutmalı, yerel ve genel seçimlere katılmamalı, devletten malî destek alan hiçbir kuruluş ve partiye üye olmamalı, gümrük, vergi veya başka yollarla devlete yardım etmemeli, parlâmentoda temsil edilen partileri

132 Yediot Aharonot gazetesi, 24.5.1989.
133 Levi, Amnon: a.g.e., s. 191.

desteklememeli, gazetelerini okumamalı, radyolarını dinlememeli ve televizyonlarını seyretmemelidir.[134]

Cemaat'e bağlı olanlar, ellerinden geldiğince Siyonist devletin saat ve takvimini kullanmazlar; cemaate ait saat ve takvimi kullanırlar. Cemaat'in inandığı Yahudi takvimine göre ayarlanmış, gruba has bir özel merkez saat bulunmaktadır. Bu saat, Kudüs'te Maye Shaarim Mahallesi'nde 15 no'lu evin damında asılıdır. Bu saatin üzerinde İngilizce "Siyonistlerin baskılarına boyun eğmez." yazılıdır. Cemaat'in dışişlerinden sorumlu Moshe Hirsh gibi bazı kimseler, görevleri gereği dış dünya ile irtibatlı olmaları nedeni ile yanlarında hep iki saat taşırlar. Saatlerden biri Siyonist İsrail devleti saatine göre, diğeri de bağlı olduğu cemaatin saatine göre ayarlanmıştır. Cemaat'e ait saate göre günün bitimi, Siyonist saate göre öğlen on ikiye denk gelmektedir. Öğlen on ikiden sonra yeni bir gün başlamaktadır.[135] Buna ek olarak cemaate bağlı olanlar İbraniceyi sadece dua ve din eğitimi dili olarak kullanırlar. Gündelik yaşamda ise Yidish dilini konuşurlar. Yine grup bağlıları Siyonizmin polisleri oldukları gerekçesiyle İsrail polisinden yardım almazlar.[136]

Neturei Karta hareketinin 1965 yılına kadar "Harîdi Cemaati" oluşturan Kudüs'teki cemaatlerden biri olduğunu belirtmekte yarar var. Ancak cemaat aynı yıl bu gruptan tamamen ayrıldı. Ayrılış sebebi ise şudur: Cemaatin lideri ve tarihî kurucularından Amram, geçmiş yıllarda Fransa güzellik kraliçesi olan bir kadına aşık olur. Kadın Fransa doğumlu, dul ve Hristiyandır. Ancak Fransa'da bulunan iki Yahudi haham eliyle Yahudi olur. 92 yaşında olan Amram, ilk eşinin 1963 yılında ölmesinin ardından bu kadınla evlenmeye karar verir. Fakat Harîdi Mahkemesi, Amram'ın haham olmasını ileri sürerek, bu evliliğe izin vermez. Çünkü hahamlar sadece bekar kadınlarla evlenebilirler.[137] Bunun dışında ayrıca Amram'ın evlenmeyi düşündüğü güzellik kraliçesi, Ortodoks anlayışına göre "Halagah" usulüyle Yahudi olduğuna dair yeterli belgeleri, Yahudi olduğunu is-

134 Segef, Tum: *İlk İsrailliler 1949*, s. 245-246.
135 Levi, Amnon: a.g.e., s. 201.
136 a.g.e., s. 193.
137 Shefarets, Michail: *İsrail'de Dini Çatışmalar, Siyonizmin Dindarlar Üzerindeki Baskısını Göstermektedir*, Tariku'ş Şerare gazetesi, 30.10.1987.

pat edecek iki hahamın ölmesi nedeniyle mahkemeye sunamamıştır.[138] Mahkemenin bu red kararı üzerine Amram, mahkemenin kararına uymamaya karar verdi ve bu kadınla evlenerek yeni eşiyle birlikte Harîdilerden uzak bir yere Beni Barak'a yerleşti. İşte Neturei Karta'nın Harîdi cemaatten ayrılmasına neden olan olay budur.[139]

Bu cemaatin liderleri Haham Amram Blau ve Haham Aharon Ketsenlebuvegn'dir. Biri diğerini tamamlayan bir ikili gibidirler. Haham Amram bedenî gücü temsil eder. Cumartesi günü oynanan futbol maçlarını protesto etmek için gösteriler düzenler ve bizzat kendisi bilet satışlarını engellemek için çalışmalar yapar. Hatta bu yüzden birçok kez polis tarafından tartaklanır. Haham Ketsenlebuvegn ise cemaatin beyin ve düşünce gücünü temsil eder. Amram, İsrail devletinin ve Siyonist hareketin amansız, inatçı ve sert bir düşmanı idi. Kendisini bütün bu sıkıntılara niçin soktuğu sorulunca şöyle cevap verir: "Siyonist devlet bir gün yerle bir olduğunda, "Ne dünya coğrafik bölgelerden ibarettir, ne de Yahudilik, bu bölgeler arasında geçişi sağlayan bir pasaporttur" diyen deliler vardı denilsin."[140]

Adı geçen her iki haham Gazze ve Batı Şeria'nın işgaline şahit oldular. Cemaate bağlı olanların bu bölgelere -hatta sadece kutsal yerleri ziyaret etmek amacıyla bile olsa- gitmelerini yasaklayan bir emir çıkardılar. Haham Amram, 1974'te, Haham Aharon da 1978 yılında vefat etti. Hahamların vefat etmesi ile Neturei Karta'nın altın çağı sona erdi. Hareket, bu hahamların vefatından sonra gerçek bir liderden yoksun kaldı. Bu durum, cemaat içindeki değişik kanatların çatışmasını şiddetlendirdi.[141]

Bu hareket, İsrail devletinin kuruluşu ilan edildikten sonra siyasî alandaki çalışmalarına hız verdi. Öncelikle, kurulan devleti tanımayı reddetti ve kuruluşunu Birleşmiş Milletler önünde protesto

138 Razzuk Es'at: *İsrail'de Din ve Devlet*, s. 68.
139 Levi, Amnon: a.g.e., s. 193.
140 a.g.e., s. 196.
141 a.g.e., s. 197.

etti. Hareket, Kudüs'e uluslar arası bir statü kazandırılmasını önerdi, Filistin halkının bütün Filistin toprakları üzerinde meşru hakları olduğunu kabul etti. Hatta bir Filistin yönetimi altında yaşamaya hazır olduklarını açıkladı. Filistin halkının tek yasal temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kabul etti. Hareket, İsrail'in 1980'li yılların başında Lübnan'a yaptığı saldırıyı da kınadı. Filistin Ulusal Meclisi'nin 1988 yılında aldığı karardan sonra -ki bu karar, Gazze ve Batı Şeria'da Filistin özerk yönetimi kurulmasını ve İsrail devletinin resmen tanınmasını içermekteydi- Neturei Karta, Filistin devletinin kurulmasını desteklediğini; ancak örgütün, İsrail devletini tanımasına karşı çıktığını açıkladı. FKÖ'nün İsrail'i resmen tanıyacağını ilan etmesinin ardından hareketin New York'ta bulunan temsilcileri, durum değerlendirmesi yapmak üzere olağanüstü bir toplantı yaptılar. Toplantıya katılanlar memnuniyetsizliklerini dile getirdiler ve Yaser Arafat'ın kendilerine ihanet etme duyguları taşıdıklarını ve İsrail'e ılımlı davranmasının kendilerinde sıkıntı yarattığını ifade ettiler.[142] Hareket daha da ileri giderek, Ayetullah Humeyni'nin vefat etmesinin ardından hareket adına bir heyeti taziye için İran'a gönderdi. Hareketin bu tavrı, Humeyni'nin Siyonizm karşıtı tutumunu takdir etmek amacı taşımaktaydı.[143]

Neturei Karta'nın siyasî hareket felsefesi, İsrail devletine karşı muhalefet yapma üzerine kurulmuştur. Lebleh bunu şu sözle açıklar: "Siyonistler, bütün dünya bize karşıttır, deseler biz, bütün dünya bizimle birliktedir, deriz."[144]

Bu muhalefet ilkesine uygun olarak hareket, zaman zaman İsrail sokaklarında şaşırtıcı ve ilginç bazı girişimlerde bulunur. Örneğin, 1980'li yılların ortalarında Kudüs'te Zeytundağı üzerinde Hristiyan bir Maruni Üniversitesi kurmak istediklerinde dinî partiler ve aşırı milliyetçi partiler buna şiddetle karşı çıkarlarken, Neturei Karta hareketi, üniversitenin kurulmasını desteklediğini açıklar. Haham Moshe Hirsh bu konuda şu açıklamayı yapar: "Biz Siyonist İbrani Üniversitenin kurulmasına şiddetle karşı çıkıyoruz. Diğer dinlerin

142 Hadashut gazetesi 3.1.1989.
143 Maarif gazetesi 22.6.1989.
144 Levi, Amnon: a.g.e., s. 197.

Kudüs'te veya diğer bölgelerde faaliyetler göstermesinde veya müesseseler kurmasında ise, bizim açımızdan hiçbir bir sakınca yoktur ve böyle bir şeye karşı değiliz."

Amerika eski Dışişleri bakanı George Schultz, 1987 yılında İsrail'e yaptığı ziyaret sırasında Neturei Karta temsilcilerinden bir mektup alır. Bu mektup, Schultz'u, işgal edilen bölgede bulunan Hilton otelinde kalmak yerine ücreti tamamen ödenerek asıl sahiplerinden satın alınan Maye Shaarim Mahallesi'nde kalmaya davet eder.

İsrail'deki hareketlerin ve partilerin büyük bir çoğunluğu Filistinlilerin yaptığı silahlı mücadeleyi terör olarak kabul ederken, Neturei Karta bu mücadeleyi meşru olarak görür. Hirsh bu konuda da şunları söyler: "Biz kan akıtılmasına karşıyız. FKÖ'de kan akıtmaya karşıdır. Ama bizler, Filistinlilerden zorla alınan yerlerin geri verilmesi görüşünü destekliyoruz."[145]

İsrail, 1990'lann başında Sovyetler Birliği'nden gelen göç dalgasını memnuniyetle karşılarken, Neturei Karta aralarında Michail Gorbaçov'un da bulunduğu Sovyet liderlerine bir mektup göndererek, onlara göç dalgasını durdurma çağnsında bulundu. Mektupta şu ifadeler yer almaktaydı: "Sovyet Yahudileri Siyonist devlete yerleşmek için geldiklerinde kendilerini Filistinlilerle süren bir çatışmanın içinde bulacaklardır. Belki de Siyonistler tarafından yakıt olarak kullanılacaklardır."[146]

Neturei Karta'yı oluşturan cemaatler arasında Ketsenlebuvegn cemaati, takındığı siyasî tavırlar nedeni ile farklı ve özel bir konuma sahiptir. Cemaatin düşünürü ve başkanı Haham Yarhemel Israel Dumeb veya cemaatin genel sekreteri Haham Moshe Hirsh cemaatin bu farklı tavnnı her fırsatta dile getirirler.

Haham Dumeb, Polonya kökenli bir aileden gelmekte ve Londra'da yaşamaktadır. İki yılda bir cemaatin kurucusu Aharon Ketsenlebuvegn'un ölüm yıl dönümüne denk gelen bir günde İsrail'i ziyaret eder. Ancak burada sadece 48 saat kalır ve bir konuşma yapa-

145 Shefarets, Michail: a.g.e.
146 Şa'b gazetesi 5.2.1990.

rak hemen geri döner. Çünkü Siyonist topraklar üzerinde geçirecek vakti yoktur ve böyle bir şeye asla hazır değildir.[147] Haham beklenen bu konuşmasında genellikle "Harîdi Cemaat"e ve Siyonist harekete saldırır. Yaptığı bir konuşmada Neturei Karta hareketinin İsrail devletine ve Siyonist harekete karşı takındığı tavrı şöyle özetler:

"Siyonizm, kötü bir harekettir. Ancak bu kötülük, Yahudilerin dinî görevlerini yerine getirmelerine engel olmasından dolayı değildir. Çünkü Siyonist olmanın yanında dinî görevleri yerine getirmek gayet mümkündür. Problem bu değildir. Asıl problem, Siyonizmin Yahudi varlığına verdiği zarar ve yarattığı sıkıntılardır. Biz bu yönüyle Siyonizmi kötülemekteyiz. Çünkü Siyonizm "Yahudiler de Fransızlar veya İtalyanlar gibi bir halktır. Bu nedenle problemlerinin çözümü, diğer halklarınki gibi ulus bir devlet kurmakla mümkün olacaktır." demektedir. Siyonizm, asıl sorunun Yahudi halkının özel yapısında ve özünde bulunduğunu söylemektedir. İşte biz buna karşı çıkıyoruz. Çünkü Yahudi halkı, ayrıcalıklı olması nedeni ile Tevrat'ı korumak üzere seçilmiş bir halktır. Siyonizm ise hiçbir şeyi korumak istememektedir.

Madem biz, ilahî güce sahip bir halkız, o halde kurtuluşumuz sadece ilahî bir yol ile gerçekleşecektir. Bizler zayıf olduğumuz için ülkelerimizden kovulmadık ve çıkarıldığımız yerlere askerî güç ile de dönmeyeceğiz. Bizler işlediğimiz hatalar yüzünden ülkemizden kovulduk. Şu an en çok ihtiyaç duyduğumuz şey, bir devlet kurmak değil, Allah'tan gelecek bir kurtuluştur. Sınırlarımız İran'a kadar uzansa da, Araplar bizim hakimiyetimizi kabul etseler de bilinmelidir ki bu, kesinlikle hedefimiz değildir. Bizim asıl hedefimiz, ilahî kurtuluştur; kutsal Mabed'in -Beytü'l Makdis- gökyüzünden yani Allah tarafından tekrar inşa edilmesidir. Yahudi halkı, Katoliklerle savaştığı gibi Siyonizmle de savaşmalı, İsrail devletine Yahudi bir görünüm vermeye çalışmamalıdır. Ben buranın -İsrail'in- Yahudiler için son derece tehlikeli bir yer olduğuna inanıyorum. Araplar nüfus ve malî açıdan giderek büyümekte ve gelişmektedirler. Her Arabın

147 Levi, Amnon: a.g.e., s. 198-199.

tek bir hayali vardır; o da, İsrail denen kanserin kökünü kazımak ve ortadan kaldırmaktır. Şunu iyi bilin ki sizler, Yahudi varlığı için değil, Siyonizm için savaşmaktasınız.[148]

Cemaatin sekreteri ve dışişlerinden sorumlu olan Haham Moshe Hirsh -diğer Neturei Karta cemaatleri, onun yalnızca kendisini temsil ettiğini ilan etmelerine rağmen- geniş çaplı siyasî faaliyetlerde bulunmaktadır.[149]

Hahamın yaptığı açıklamaları takip edenler, Neturei Karta'nın Siyonizm karşıtı bir hareket olduğunu hemen anlar. Haham, devlet başkanlarına, Papa'ya, Birleşmiş Milletlere, Yaser Arafat'a ve İmam Humeyni'ye İsrail'in izlediği siyaseti protesto etmek veya Siyonizm karşıtı tavırlarını desteklemek amacıyla sürekli telgraflar gönderirdi. Hahamın Siyonizme karşı takındığı bu muhalif tavır, 1978 Ekim ayı başında Washington Post gazetesinde yayımlanan bir makalede şöyle özetlenir:

"Siyonizm, tam anlamıyla Yahudilikle çelişmekte ve ona ters düşmektedir. Siyonizm, Yahudi halkını sadece bir ulus olarak değerlendirmektedir. Halbuki bu uyduruk bir söz ve bidatçiliktir. Çünkü Yahudiler Rab'den bir mesaj almışlardır. Buna göre, yerli halkının isteği ve rızası olmadan zorla kutsal topraklara dönmek mümkün değildir. Böyle bir şey yaptıkları takdirde yaptıklarının sonucuna katlanacak ve sorumluluğu yükleneceklerdir. Talmud'ta verilen habere göre: "Bu dinî emri uygulamaz çiğnerseniz, sonuçta yırtıcı hayvanlara av olursunuz." Evet, en büyük katliam, Siyonizmin getireceği sonuçlardan biri olarak gerçekleşecektir. "[150]

Hirsh, yaptığı bir başka açıklamada şunları söyler: "Delalet ve sapkınlığın peşinden gitmek ve Siyonist harekete güvenmek asla caiz değildir."[151] Bir başka konuşmasında da: "Tevrat, sürgün dönemlerinde bize, Yahudi olmayan komşularımızla huzur, güven ve barış içinde yaşamamızı emretmiştir." der.[152]

---

148 a.g.e., s. 199.
149 a.g.e., s. 200.
150 a.g.e., s. 192-194.

Hirsh, Yahudilerin bir Filistin devleti içinde diledikleri gibi yaşayabileceklerine ve çocuklarını eğitebileceklerine inanır. Ancak böyle bir yolla Yahudilerin buraya göç etmeleri için çalışabileceklerini söyler. Bunun yanında birçok haham, Yahudilerin Siyonist devlete göç etmelerine engel olmaya çalışır; orada bulunanları da başka yerlere göçetmeye teşvik eder. Gökyüzünün değerlerini (dinî kuralları) inkar eden Siyonist bir devletin gölgesi altında bir yaşamın, kişinin can ve mal güvenliğini yok ettiğini ileri sürerler.[153]

Haham Hirsh, düşüncelerini açıklamaya devam eder: "Eğer, Siyonistlerin Yahudilere yönelik bir ilgileri ve çabaları olacaksa, o zaman öncelikle başka milletlere verdikleri sıkıntı ve zulümleri düzeltmeleri ve ortadan kaldırmaları gerekmektedir."

Bir başka münasebetle şunları söyler:

"Biz Harîdiler, kendimizi Filistin yahudileri olarak biliriz. Kutsal kitap, Yahudi halkının, gerçek vatandaşlarının arzu ve isteği olmadan kutsal yerlere veya başka ülkelere zorla hakim olmasını yasaklamaktadır. Bu nedenle Siyonizm, bu kutsalı çiğnemekte ve Yahudi dinî ile çelişmektedir. Zira güç ve kuvvetle hakimiyetini kurmakta ve Yahudi olmayanları ezmektedir. Eğer Filistinliler, kendilerini temsil edecek Siyonist partiler için seçimlere girseydiler, o zaman Siyonizmin güç ve kuvvet yoluyla bu topraklara hakim olduğunu iddia etmeyecektim. Ancak Araplar kendileri için Filistin Kurtuluş Örgütü'nü seçtiler. Tabi ki biz kesinlikle Siyonizmi seçmedik. Ağlama duvarının veya eski kutsal yerleri veya zorla hakimiyet kurulan başka bölgeleri ziyaret etmeyeceğiz. Aksi bir davranış, dinî kuralları çiğnemek olacaktır.[154]

Haham Hirsh, Harîdileri İsrail ordusunda askerlik yapmak için zorlayan çevreleri şiddetle eleştirir ve şöyle söyler: "Onlar, çıkarlarına hizmet etmek ve başka halklara bağlı olan bölgelerde hakimiyetlerini kurmak için kendilerinin yarattığı düşmanlara karşı bizi bir sa-

---

151 Şa'b gazetesi, 28.1.1989.
152 Yediot Aharonot, 24.5.1989.
153 Hadashut gazetesi, 4.12.1988.
154 Shefarets, Michail: a.g.e.

vaş aleti gibi kullanmak istiyorlar. Bu kimseleri -Filistinlileri- düşman olarak ilan ettiler; çünkü onlar Siyonist emellerinin önünde duran en büyük engeli oluşturmaktadırlar. Biz Filistinli yahudiler, Siyonizme düşman olan bu kimselerle yüzyıllar boyunca barış ve güven içinde yaşadık. Siyonizmin karşı çıkmasına rağmen biz bu ilişkinin devam etmesini istiyoruz."[155]

Hirsh, son yıllarda hareket içinde yaptığı çalışmalar sonucu "Yedili Tevrat Kurulu" adında bir kurul kurmayı başardı. Bu kurulun görevi, cemaat işlerini denetlemek, karşılaşılan sorunları çözüme kavuşturmak ve gelecekte izlenecek siyasî çizgiyi belirlemekti.

Son olarak şunu belirtmekte yarar var: İsrail devletinin kurucusu Ben Gurion'a, İsrail'e ve kanunlarına karşı çıkan bir gruba bağlı olanların hükümet tarafından niçin cezalandırılmadığı sorulduğunda şu cevapla konuyu açıklığa kavuşturur: "Eylemleri derin dinî inançlardan kaynaklanan insanlar hakkında önlem alma çalışmaları, giderek artan zorluklarla çevrili. Sonra bunlar, bilinen manada kanunları çiğneyen, yasalara uymayan kimseler değiller. Diğer açıdan, bu kimseler büyük çoğunluğumuzun da geçmişinin bağlı olduğu bir dünyayı temsil etmektedirler. Yani küçük yaşlardan beri tanıdığımız babalarımızın ve atalarımızın bağlı olduğu dünyadan. O halde kişinin, büyükbabasını hapishaneye atmasını nasıl düşünebilirsiniz? Hatta başkalarına taş atsalar bile bunu nasıl yapabilirsiniz ki? Sonra bunun siyasî boyutları da bulunmaktadır: Koalisyon ortağı dinî partiler, Neturei Karta'nın ileri sürdüğü bazı talepler üzerinde ittifak etmişlerdir. Her ne kadar dinî yasaları korumak için yapılan savaş, meşru yollarla yapılmasa da savaşan bir gruba karşı alacağınız bazı sert önlemler, hükümetin görevde kalmasını tehlikeye sokabilir."[156]

155 Razzuk, Es'at: a.g.e., s. 55
156 Leslie, S. Clement: *The Rift in Israel*, s.145-146

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar :

Abdullah, Hani: "İsrail'de Siyasi Partiler", Müessesetu'd-dirasât el-Filistiniyye, Araştırmalar dizisi: 59, Beyrut 1981.

Abdulmecit, Vahid: "İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri"

Afneri, Aury: "Haulam Hezeh", 23.9.1984.

Afrun, Buaz: "Milliyetçi Hesap", Defir Yayınevi, Tel-Aviv 1988.

Ahad Ha'am: "Siyonizm ve Dünyayı Düzeltme".

"Siyon Yasaları", Ahad Ha'am'ın Bütün Eserleri, Defir Yayınevi, Tel-Aviv 1965.

Amit, Jacop: "Devlete Kim Egemen Olacak?", İbrani Yılbaşı Özel Sayısı, 17.9.1982

Anberi, Benhas: "Hahamlara Göre Filistin Çözümü", el-Beyader el-askerî, sayı: 325, Ekim 1988.

Arlech, Ael: "Gelecek Hükümetin Anahtarları", 13.5.1988 tarihli Haaretz gazetesinin haftalık eki.

Avinere, Sholomo: "The Making of Modern Zionism, Political and racial insight into Lareal", Edited by Dr. Levin, Hebrew University, İsrael, 1988,

Avramufets, Amnon: "Seçim Savaşını Bekleyen İsrail", 22.5.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki.

Beir, Haim: "İlgi Gören Kitaplardan Anılar", 13.9.1991 tarihli Davar gazetesi haftalık eki.

Ben Shasun, yazar C. H: "İsrail Halkı Tarihi", Defir Yayınevi, Tel-Aviv 1969.

Bender, Aurey: "Şas'a Bağlı Bedevi Kurmay Heyeti Başkanı", 19.6.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki.

Bernover, Yermeyahu ve Noveh, Abraham: "Kalp Gözüyle", İsrail 1989.

Dimitri, Edip: "Aklın Hezimeti ve Siyonizmin Kökleri", Mecelletu şuunu Filistiniyye, sayı: 86.

"Siyonizm Irkçılığının Kökleri- Arap İsrail Çatışmaları: Kökler ve Duruşlar", Darü's-sekafetü'l-cedide, Kahire, Nisan 1988.

Douley, Aharon: "Mesih Gelmedi, Rabi Hâlâ New York'ta Oturuyor", Maarif gazetesi, 16.12.1990.

Edmun, Talmi: "Haham Perets, Likud'la Birlikte Düştü", 11.7.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki.

el-Mesiri, Abdulvahhap: "Siyonist İdeoloji", 1. baskı, Âlemü'l-marife dizisi: 61, Kuveyt, Aralık 1982.

"Siyonist Kavram ve Terimler Sözlüğü", Merkezu'd-dirasaât es-siyasiyye ve'l-istrateciyye, el-Ehram Kurumu 1975

"Yahudilik, Siyonizm ve İsrail", el-Müessesetü'l-arabiyye li'dirasat ve'n-neşr, birinci baskı, Beyrut 1975.

Elan, Sahr ve Bin Nahum, Arnon: "Aloni Sorununda Uzlaşma Şartı", 26.10.1992 tarihli Haaretz gazetesi.

Ely, Elishar: "İkinci İsrail - Sefaradi Sorunu", Filistin el-Muhtelle Yayınları 1981.

en-Nubani, Hamdi: "Mişna, Talmud'un Birinci Basamağı", Kudüs 1987.

Eisenstadf, S. N: "İsrail Toplumu", Macens Yayınevi, İbrani Üniversitesi, Kudüs 1967.

Fays, Shef: "Ne Oldu? Şimdi Ne Yapılıyor?", Seferiyat Habualem Yayınevi. Tel-Aviv, İsrail 1980.

Flenr, Meir: "Siyonizm'den Dersler", Selahaddin Yayınları, Kudüs 1976.

Fourt, Yahushuva': "Merets ve Tsumet Doğal Ortaklar", 26.10.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki.

Fredman, Menahem: "Din ve Toplum - Filistin'de Siyonist Olmayan Ortodoksluk", Ben Tesvi Yayınevi, Kudüs 1978.

Gabur, Semir: "On Birinci Parlâmento Seçimleri 1984, Siyasal ve Toplumsal Boyutları", Müessesetu'd-dirasat el-Filistiniyye, Araştırmalar dizisi: 71, Nikusya 1985.

Garaudy, Roger: "İlahi Mesajlar Toprağı Filistin", Talas Yayınevi, Şam - Suriye, 1. baskı.

Genour, Ben: "İsrail'de Toplumsal ve Ekonomik Eksiklikler", el-Mektebetu'l-camiiyye, Am Ufed Yayınevi, Tel-Aviv 1983.

Jiryis, Sabri: "Siyasi İstikrarın 40 Yılı", Şuunu Filistiniyye, Beyrut, Şubat 1988.

"Siyonizm Tarihi 1892-1917", ikinci baskı, Kudüs 1978.

Halife, Ahmet: "Dini Partiler - Seçilme Gücü ve Koalisyon Ölçüleri", Şuun'u Filistiniyye, sayı: 10, İlkbahar 1992.

Harari, Haim: "Haham Şah Davit Ben Gurion'un İzinde", 17.1.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Hebi, Ahmed: "İsrail'de Askeri İhtilal Olur mu?", Kahire 1992.

Hertzberg, Arthur: "Siyonist Düşünce - Temel Esaslar", Merkezü'l-ebhas, Filistin Kurtuluş Örgütü, Beyrut 1970.

Horofetsh, Moshe: "Anahtar Haham Şah'ın Elinde", Ketr Matbaası, Kudüs 1989.

Jeremy, Danial and Martin, Bernard: "A History of Judaism", Vol. 2, Europe and The New World, New York, 1974.

Joun, Lavin: "İsrail Zihniyeti", el-Heyetü'l-amme li'l-isti'lamat, Tercüme kitaplar dizisi: 75, Kahire 1981

Kebl, Ceyl: "Yevmullah - Üç Dinde Çağdaş Köktenci Hareketler", Kurtuba Araştırma ve Yayınevi, Kıbrıs 1992.

Kervas Nevtali: "Milofofetsh: Sadece Rabi Yapabilir", Maarif gazetesi 4.11.1988.

Keslev, Ran: "Lefafets Râf'ı, Haham Şah'tan Nefret ediyor", Şa'b gazetesi 9.11.1988.

Kidem, Menahem: "1914'e Kadar Siyonizm Tarihi", Aur'am Yayınevi.

Klatzkin, Jacop: Boundaries 1914-1921. "İşte Siyonist İdeoloji".

Koutler, Yeir: "Şiddet Artmakta, Kutuplaşma Derinleşmekte", 18.2.1983 tarihli Maarif gazetesi.

Lafin, Joun: "İsrail Zihniyeti".

Lakuver, Zeiv: "Siyonizm Tarihi", Kudüs ve Tel-Aviv 1977.

Landau, David: "Gour Admur'unun Önüne Bir Kez Daha Sofra Açacaklar", 17.7.1992 tarihli Maarif gazetesinin haftalık eki.

Lavi, Tsefi: "Parlâmentoda Kültürel Savaş", 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Lefav, Amus: "Mesih, Beyaz Bir Afişin Üzerinde", 6.3.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Lofafetsh, Yashuyahu: "Yahudilik, Yahudi Halkı ve İsrail Devleti", Şevken Yayınevi, Kudüs 1975.

Lefne, Eliezer: "İsrail ve Batı Medeniyeti Sorunu", Şevken Yayınevi, Kudüs 1972

Lefshets, Moshe: "Çağdaş Asırda Doğu ve Batı Yahudilerinin Tarihi", Aur'am Yayınevi, İsrail 1987.

Leibel, Ahron: "Elections: the Final Week", the İsraeli Weekly Newreview, Vol. V. No. 29, July 29, 1984.

Lissak, Moshe: "İsrail'de İdeolojik ve Toplumsal Çatışmalar", Saker Hodeşt, sayı: 7, Kasım 1982.

"İsrail'de Siyaset Kültürü", Saker Hodeşt, sayı: 8-9, Ağustos 1984.

Leslie, S. Clement: "The Rift in İsrael", Rout Ledge ve Kegan Paul, Londra 1971.

Levi, Amnon: "Dokunulmazlık Artık Bitti", 31.7.1992 tarihli Hadashut gazetesi.

"Harîdiler", Ketr Matbaası, dokuzuncu baskı, Kudüs 1989.

Liebel, Ahron: "Will Success Sopoil Shinui?", the İsraeli Weekly Newreview, Vol. 5, No, 29, July, 24, 1984.

Mansur, Enis: "İsrail'in Kalbindeki Hançer", Daru'z-zehra lil İ'lami'l-arabi, Kahire 1986

Mikulsun, Menahem: "Ne Güzel Bir Dinî Tören", 18.11.1988 tarihli Yediot Aharanot gazetesi haftalık eki.

Rabıts, Abraham: "Toward, Real Peace" J.P. December 29, 1988.

Rabi, Hamid: "Siyasi Çalışmalarda İsrail Örneği", Ma'hadu'd-dirasat ve'l-buhus el-arabiye, Kahire 1975.

"İsrail Toplumunda Siyasi Karar Mekanizması", Kahire 1973.

Radi, Eşref: "İsrail'de On İkinci Parlâmento Seçimleri", Merkezu'l-buhus ve'd-dirasat es-siyasiyye, Kahire Üniversitesi, birinci baskı 1989.

Raht, Menahem ve Manour Hadas: "Harîdi Dünyasında Deprem", 10.7.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Raht, Menahem: "Eşkenaz Harîdi Dünyası Şas Aleyhine Savaşı Kızıştırıyor", 17.7.1992 tarihli Maarif gazetesi.

"Haham Şah, Şas Hahamlarını Kendisini Açıkça Desteklemek Zorunda Bıraktı", Maarif gazetesi, 19.6.1992.

"Habed Hahamı Cansız Düştü", 7.8.1992 tarihli Maarif gazetesi

"Burg: Yaklaşık 22 Bin Kişi Asker Kaçağı", 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi.

"Onların Kanı Neden Bizim Kanımızdan Daha Değerli?" 12.3.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Ramag Hadry, Youna: "Şizofren Kişilerle Dolu Bir Devlet", 1.11.1991 tarihli Yediot Aharonot gazetesi haftalık eki.

Razzuk, Es'ad: "İsrail'de Din ve Toplum Sorunları", Ma'had el-buhûs ve'd-dirasât el-arabiyye, Filistin Araştırmaları Bölümü Yayını, Kahire 1971.

Reyyan, Aşir: "İsrail'de Partili Sistem", Saker Hodeşt, Eylül 1984, sayı: 8-9.

Rozliu, Michail: "Rumbam, Cumartesi Yahudi Olmayanların Çalıştırılmasını Yasakladı", 21.5.1991 tarihli Yediot Aharonot gazetesi.

Rubinstein, Amnon: "Bağımsız Bir Halk Olmalıyız", Şevken Yayınevi, Kudüs ve Tel-Aviv 1977.

"Herzl'den Gush Emunim'e Gidiş -Dönüş", Şevken Yayınevi, Tel-Aviv 1980.

Rubinstein, Dani: "Gush Emunim - Siyonizmin Gerçek Yüzü", Daru'l-ceyl, Amman, birinci baskı, Temmuz 1983.

Sachar, Howard Morly: "The Course of Modern Jewish History", Delta Books, New York, 1968.

Saniye, Moshe: "Altı Gün Savaşının Ardından İnananlar ve Dinciler" 22.9.1968 tarihli Lamer Hafesh gazetesi.

Se'fan, Kamil: "Tarih ve İnanç Olarak Yahudiler", Hilal Yayınevi, Kahire.

Segef, Thum: "İlk İsrailliler 1949", Muessesetü'd-dirasat el-Filistiniyye 1986, birinci baskı.

Shapiro, Haim: "Habadd Dance of Joy", Jerusalem Post, 2 Aralık 1988.

"İs The Rabbi Kidnapping The Aguda", J.P, 28 October 1988.

"The politics of Religions Poletecrs", Jerusalem Post, 14 November, 1989.

Shefarets, Michal: "İsrail'de Dini Çatışmalar, Siyonizmin Dindarlar Üzerindeki Baskısını Göstermektedir", Tariku'ş-şerare, 30.10.1987.

Shmit, Moshe: "İsrail'de Dini Değerleri Kurumlaştırma Çalışmaları", İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi (Eliezer Kaflin) İbrani Üniversitesi, Kudüs 1979.

Shnetsr, Samuel: "Bakanlıklar Üzerinde Savaş", 10.7.1992 tarihli Maarif gazetesi haftalık eki.

Smith, Gazi: "Siyasal Siyonizm, Dinî Eleştiriler", Siyonizm ve ırkçılık konusunda 24-28 Temmuz 1976'da Trablus'ta düzenlenen sempozyumda sunulan araştırma. el-Müessesetu'l-arabiye li'd dirasat ve'n-neşr 1979.

Şadi, Abdulaziz: "Dini Partiler ve Gelecek Seçimler (Haziran 1992)", Ru'ye Yayını, Stratejik Araştırma, Mayıs 1992, sayı: 10-11, Merkezu'l faluc li'd-dirasat ve'n-neşr, Kahire 1992.

Şami, Reşad Abdullah: "Güçler Çatışması ve Gelecek İsrail Seçimleri", es-Siyasetü'd-devliyye, sayı: 16, Nisan 1969.

"Habed Adında Bir İmparatorluk", Kahire el-Mesa, 7.12.1977.

"İsrail Yahudi Kişiliği ve Düşmanlık Ruhu", Zehra Yayınevi, ikinci baskı, Kahire 1991.

Şamir, Solomo: "Habed'in Yedinci Başkanı", 1.1.1977 tarihli Haaretz gazetesi haftalık eki.

"Şamir Sona Doğru", 28.2.1992 tarihli Haaretz gazetesi haftalık eki.

Sheneyter, Samuel: "Habed Bağlıları Dilekçeler İmzalıyor, Litvanyalılar ise Gülmekten Katılıyor", 6.3.1992 tarihli Maarif gazetesi.

Shevken Gurshum: "Siyonizme Yeni Bir Bakış: Zafer mi Hezimet mi?" Haaretz gazetesi, 10.09.1980.

Tafour, Ely: "Gençler Neden Aşırı Sağa Kaymaktadırlar?", 10.8.1984 tarihli Yediot Aharanot gazetesi haftalık eki.

Talmi, Afrayim ve Menahem: "Siyonizm Sözlüğü", Mektebetu Maarif. dördüncü baskı, Tel-Aviv 1978.

Treganu, Samuel: "İkinci İsrail - Sefaradi Sorunu", Arapçaya çeviren: Fuat Cedid, Filistin el-Muhtelle Yayınları 1981.

Tropper, Daniel: "The Future of Reliogin Zionism", Jerusalem Post, 18 Şubat 1990.

Tsedaun, Asher: "Vekiller Kurulu", Ahi Asaf Yayınevi, Kudüs 1969.

Tuvinby, Arnold: "Filistin, Suç ve Savunma", Arapçaya Çeviren: Ömer Diravi, üçüncü baskı, Daru'l-ilm li'l-melayin, Beyrut 1981.

Udanhaymer, Meiha: "Habed'in Mesihçilik Günleri", 28.2.1992 tarihli Haaretz gazetesi.

Uz, Amus: "İsrail Topraklarında", Takdim ve özetleyen: Ziya el-Haceri, 20.1.1984 tarihli Kahire el-Musavvir dergisi, sayı: 3093.

Y. İngild: "Halagah ile Devlet Arasındaki İlişki", Molad dergisi, sayı: 22, Nisan-Ekim 1964

Yahzkayali, Saduk: "Bari Garari, Haham Milofufetsh Hakkında Bir Şeyler Biliyor", 25.11.1988 tarihli Yediot Aharanot gazetesi.

Zour, Salah: "İsrail Toplumunda Dindarlar", Rabitetü'l-cami'iyyin, Araştırma Merkezi, el-Halil 1990.

Dergiler :

el-Beyader el-Askeri, sayı: 280, 1987
el-Beyader el-Askeri, sayı: 325, Ekim 1988
el-Musavvir (Kahire), sayı: 3093, 20.1.1984
Mecelletu şuunu Filistiniyye, sayı: 86
Molad, sayı: 22, Nisan-Ekim 1964
Saker Hodesht, sayı: 7, Kasım 1982
Saker Hodesht, sayı: 8-9, Ağustos 1984
The Jewish Chronicle, Agust 11, 1911
The İsraeli Weekly Newreview, Vol. 5, No, 29, July, 24, 1984
The İsraeli Weekly Newreview, Vol. V. No. 29, July 29, 1984

Ansiklopediler :

Encyclopaedia Judaica Op. Cit
Encyclopaedia Judaica Op. Cit, Vol 13
Encyclopaedia Judaica Vol 10
Encyclopaedia Judaica, Vol 7

Gazeteler :

Ahram, 15.4.1990

Ahram, 13.4.1990

Davar, 5.10.1979

Davar, 13.9.1991

Davar, 27.7.1984

Fecr, 24.10.1989

Haaretz, 3.5.1988

Haaretz, 26.10.1992

Haaretz, 30.4.1992.

Hadashut, 3.1.1989

Hadashut, 4.12.1988

Hadashut, 17.11.1990

Hadashut, 22.10.1992

Hadashut, 25.11.1988

Hadashut, 31.7.1992

Jerusalem Post, 1.11.1988

Jerusalem Post, 2.12.1988

Jerusalem Post, 2.2.1990

Jerusalem Post, 14.11.1989

Jerusalem Post, 31.10.1988

Kahire Ahram, 1.6.1993

Kahire el-Mesa, 7.12.1977

Kol Haer, 28.10.1988

Kudüs, 17.11.1988

Lamer Hafesh, 22.9.1968

Maarif, 4.11.1988

Maarif, 5.2.1993

Maarif, 6.3.1992

Maarif, 10.7.1992

Maarif, 11.5.1993

Maarif, 11.7.1992

Maarif, 12.3.1992

Maarif, 16.10.1992

Maarif, 16.12.1990

Maarif, 17.1.1992

Maarif, 17.7.1992

Maarif, 18.2.1983

Maarif, 19.6.1992

Maarif, 19.6.1992

Maarif, 21.5.1991

Maarif, 22.5.1992

Maarif, 22.6.1989

Maarif, 26.10.1992

Maarif, 26.6.1992

Şa'b, 5.2.1990

Şa'b, 9.11.1988

Şa'b, 28.1.1989

Tariku'ş-şerare, 30.10.1987

Yediot Aharonot, 3.1.1990

Yediot Aharonot, 4.12.1988

Yediot Aharonot, 5.12.1989

Yediot Aharonot, 9.11.1989

Yediot Aharonot, 11.11.1988

Yediot Aharonot, 18.11.1988

Yediot Aharonot, 18.11.1990

Yediot Aharonot, 19.4.1989

Yediot Aharonot, 21.5.1991

Yediot Aharonot, 24.5.1989

Yediot Aharonot, 25.11.1988

Yediot Aharonot, 1.11.1991